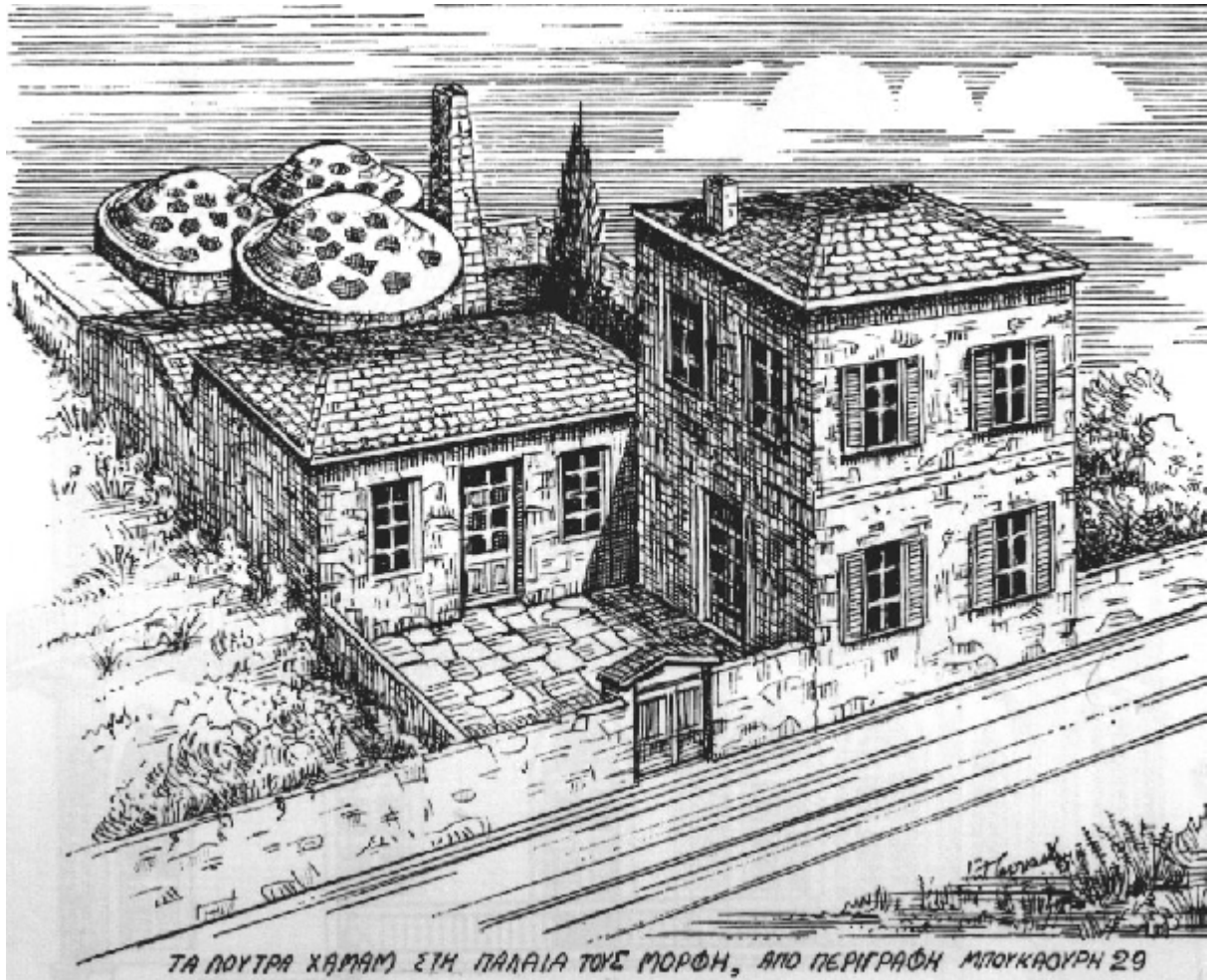

ΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΚΟΙ ΤΕ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΑ ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ στην οδό Μπουκαούρη στην Πάτρα

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: ΣΤΡΕΚΛΑ ΚΩΝ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΛΑΓΟΓΙΑΝΝΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ

ΠΑΤΡΑ 2014

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το παρόν τεύχος αποτελεί την Πτυχιακή Εργασία που εκπονήθηκε στο Τμήμα Ανακαίνισης και Αποκατάστασης κτηρίων του Α.Τ.Ε.Ι. Πάτρων και έχει τίτλο: «**Τα Οθωμανικά Λουτρά**» (Χαμάμ) της οδού Μπουκαούρη 29, στην Πάτρα.

Για την εκπόνηση της εργασίας αυτής μελέτησα την σχετική βιβλιογραφία (βιβλία-περιοδικά διαδικτυο), συλλέχθηκαν όσο το δυνατό περισσότερα στοιχεία και κατά την διάρκεια των επισκέψεων μου στο Οθωμανικό Λουτρό ελήφθησαν φωτογραφίες του κτιρίου εσωτερικά, εξωτερικά και του περιβάλλοντος χώρου. Επίσης ήρθα σε επαφή με την ιδιοκτήτρια και τους πελάτες του Οθωμανικού Λουτρού (Χαμάμ), οι οποίοι για άλλη μια φορά με βοήθησαν, να κατανοήσω την ιστορία του και το τελετουργικό, ώστε με σεβασμό στην ιστορικότητα του κτιρίου να προσπαθήσω να δώσω τη βέλτιστη δυνατή λύση με στόχο την αναβάθμιση, την ανάδειξή της ιστορικής του φυσιογνωμίας ώστε να αποτελέσει πόλο έλξης των επισκεπτών.

Ευχαριστώ θερμά τους: κ. Σπύρο Μαρτίνη πρώην επιβλέποντα, ωρομίσθιο καθηγητή, του Τμήματος Ανακαίνισης και Αποκατάστασης κτηρίων, ο οποίος αντικαταστήθηκε από την κ. Δέσποινα Λαγογιάννη, καθηγήτρια του Τμήματος Ανακαίνισης και Αποκατάστασης κτηρίων για την πολύτιμη συμβολή τους, στον σχεδιασμό αυτής της εργασίας και την συνεχή παρακολούθησή και καθοδήγησή τους σε όλα τα στάδιά της, την παραχώρηση σημαντικών στοιχείων που μου προσέφεραν, τις παρατηρήσεις και για τις υποδείξεις που υπήρξαν καθοριστικοί παράγοντες για την διεκπεραίωση της Πτυχιακής Εργασίας.

Επίσης Θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Γεωργία Τσερεμέγκλη ιδιοκτήτρια του χαμάμ, η οποία μου επέτρεψε την πρόσβαση στο χώρο για την αποτύπωση και την λήψη των φωτογραφιών, το αρχιτεκτονικό γραφείο του κ. Δημήτρη Αλεξάκη για τα σχέδια αποτύπωση και τις πληροφορίες που μου παραχωρήθηκαν, την 6η Εφορεία Βυζαντινών αρχαιοτήτων και το Τ.Α.Σ. για την παραχώρηση στοιχείων και όλους όσοι βοήθησαν σε αυτή μου τη προσπάθεια, καθώς επίσης και την οικογένεια μου, τα παιδιά μου και τον σύζυγο μου, που έδειξαν κατανόηση και υπομονή.

Τέλος, θέλω να αναφερθώ στην επιλογή του συγκεκριμένου κτιρίου για την πτυχιακή μου εργασία σημαντικό ρόλο έπαιξε η προηγούμενη εμπειρία που είχα με το κτίριο το οποίο αποτέλεσε πτυχιακή εργασία στο τμήμα Διακοσμητικής του ΤΕΙ Αθήνας το έτος 1998, με θέμα: «Μοντέρνος σχεδιασμός των Χαμάμ της Πάτρας» είχε γίνει εκ μέρους μου, μια προσπάθεια προσέγγιση της αρχιτεκτονικής της ιστορίας, της σκοπιμότητας και της προοπτικής των Χαμάμ της Πάτρας για μελλοντική ανάπλαση και εκσυγχρονισμό με σκοπό την δημιουργία νέων λειτουργιών και χρήσεων του. Κάποια στοιχεία της παραπάνω μελέτης χρησιμοποιήθηκαν και στην τωρινή εργασία.

Στρέκλα Κων. Αναστασία
Αύγουστος 2014

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το κτίριο που πρόκειται να αναφερθούμε είναι τα οθωμανικά λουτρά που βρίσκονται στην πόλη της Πάτρας, τα οποία χρονολογούνται από το 1400 μ.Χ.

Η μελέτη περιλαμβάνει, αποτύπωση, περιγραφή και ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης. Αναλύονται η αρχιτεκτονική, τα υλικά που χρησιμοποιούνται, η τυπολογία. Αναφέρονται τα ιστορικά δεδομένα που επηρεάζουν την εξέλιξη των παραπάνω στοιχείων. Η μελέτη ολοκληρώνεται με πρόταση για την ανάδειξη του κτιρίου.

Το θέμα αναλύεται σε δυο μέρη. Μετά την σύντομη εισαγωγή ακολουθεί το πρώτο μέρος ξεκινώντας με το πρώτο κεφάλαιο περιγράφοντας την γεωγραφική θέση και ιστορικά στοιχεία για την πόλη Πάτρας. Γίνεται αναφορά για το τι είναι το χαμάμ-λουτρό, την προέλευση της έννοιας του, την περιγραφή των χώρων και λειτουργιών και τις θεραπευτικές ιδιότητές του, την ιστορική εξέλιξη των λουτρών από την προϊστορική περίοδο έως την οθωμανική περίοδο.

Το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει την Τεχνική περιγραφή

Ξεκινώντας το δεύτερο κεφάλαιο το οποίο περιλαμβάνει την ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης, γενική περιγραφή του κτιρίου (θέση, πρόσβαση, μέγεθος, τύπος φέροντος οργανισμού οριζόντιου και κατακόρυφου, χρονολόγηση, χρήση, περιβάλλον χώρος), γίνεται ιστορική τεκμηρίωση του κτιρίου (ιδιοκτησιακό καθεστώς, φάσεις κατασκευής, τροποποιήσεις, αλλοιώσεις, ομοιότητες και διαφορές με κτίρια της ίδιας ιστορικής περιόδου, φωτογραφική τεκμηρίωση). Ακολουθεί γενική τεκμηρίωση, γίνεται αναφορά στην κτιριολογική ανάλυση (λειτουργίες των χώρων, πρόσβαση, κινήσεις) και στη συνέχεια αναλύονται τα μορφολογικά στοιχεία του κτιρίου (τυπολογική διάθρωση των χώρων περιγραφή μορφολογικών χαρακτηριστικών ογκοπλαστική διαμόρφωση και διαμόρφωση όψεων, κ.λ.π.). Επίσης γίνεται περιγραφή και ανάλυση της κατασκευαστικής δομής του κτιρίου η οποία εμπλουτίζεται με φωτογραφική τεκμηρίωση. Ακόμα γίνεται αναφορά στην κατάσταση διατήρηση του κτιρίου και τέλος ακολουθούν τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση της παρούσας μελέτης και οι προτάσεις.

Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται η σύνθεση της πρότασης, οι στόχοι και η σκοπιμότητα της επέμβασης, οι αρχές της επέμβασης, η γενική περιγραφή της πρότασης και προτεινόμενες επεμβάσεις .

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται τα παραρτήματα που συνοδεύουν το παρόν τεύχος, περιλαμβάνουν αποσπάσματα του σχεδίου πόλης των Πατρών ,ΦΕΚ, Τεχνικές Εκθέσεις, σχέδια αποτύπωση των μελετητών .

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρατίθενται κατάλογος σχεδίων αποτύπωση και πρότασης

Στο έκτο κεφάλαιο παρατίθενται κατάλογος φωτογραφιών του κτιρίου παλαιότερων χρόνων και της υπάρχουσας κατάσταση.

Στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζεται η βιβλιογραφία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....σελ.2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....σελ.3
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....σελ.4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....σελ.6

ΜΕΡΟΣ Α

1. ΓΕΝΙΚΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ.....σελ.7

1.2. ΟΡΙΣΜΟΣ ΧΑΜΑΜ.....σελ.11

1.2.1. ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΧΑΜΑΜ.....σελ.11

1.2.2. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ ΤΟΥ ΧΑΜΑΜ.....σελ.11

1.2.3. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ.....σελ.11

1.3. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΛΟΥΤΡΩΝ

1.3.1 ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ.....σελ.12

1.3.2 ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑσελ.13

1.3.3 ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ ΣΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ.....σελ.21

1.3.4 ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ.....σελ.32

1.3.5 ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ.....σελ.36

1.3.5.1. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΥΤΡΟΥ-ΧΑΜΑΜ.....σελ.39

1.3.5.2 ΤΟ ΛΟΥΤΡΟ ΚΑΙ Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ.....σελ.41

1.3.5.3 ΤΥΠΟΙ ΛΟΥΤΡΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ.....σελ.43

1.3.5.4 ΟΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΣΤΟ ΛΟΥΤΡΟ-ΧΑΜΑΜ.....σελ.45

1.3.5.5.ΤΑ ΧΡΗΣΤΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΛΟΥΤΡΟΥ.....σελ.45

ΜΕΡΟΣ Β

ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

2. ΑΝΑΛΥΣΗ ΥΠΑΡΧΟΥΣΑΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣσελ.49

2.1. ΓΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ.....σελ.49

2.2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ.....σελ.52

2.2.1.ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΩΝ ΛΟΥΤΡΩΝ.....σελ.59

2.3 ΓΕΝΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ.....σελ.92

2.3.1 ΚΤΙΡΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ.....σελ.92

2.3.2 ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ.....σελ.97

2.3.3. ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ.....σελ.106

2.4 ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ.....σελ.121

2.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....σελ.123

3. ΣΥΝΘΕΣΗ –ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ

3.1 ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ.....σελ.123

3.2 ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ.....σελ.124

3.3 ΓΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ.....σελ.124

3.4 ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ.....σελ.127

..

4. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

4.1 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.....σελ.133

4.2 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β.....σελ.139
4.3 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ.....σελ.142
4.3 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ.....σελ.149
5. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΕΔΙΩΝ.....σελ.153
5.1.1.ΣΧΕΔΙΑ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗΣ.....σελ.153
5.1.2. ΣΧΕΔΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗΣ.....σελ.156
6. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ.....σελ.167
7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ.182

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εν λόγω πτυχιακή εργασία αναφέρεται σε ένα από τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα της Οθωμανικής Αρχιτεκτονικής, τα **''Οθωμανικά λουτρά''** που βρίσκονται στο ιστορικό κέντρο της Άνω πόλης Πατρών.

Η χρήση του κτιρίου καθ' όλη την διάρκεια της ζωής από τότε μέχρι και σήμερα λειτουργεί ως λουτρό (χαμάμ) και συγκαταλέγεται στα παλιότερα σωζόμενα, σε χρήση, τουρκικά θερμόλουτρα στην Ευρώπη.

Η ιδιαιτερότητα αυτού του κτιρίου και ο ρόλος που είχε στο παρελθόν στη ζωή της πόλης, μου προκάλεσε για άλλη μια φορά το ενδιαφέρον για την μελέτη του συγκεκριμένου κτίσματος.

Η πτυχιακή μου εργασία στοχεύει στην μελέτη των αποτελεσμάτων-καταγραφή της υπάρχουσας αποκατάστασης και στην επανάχρηση και αναπτύσσεται στα πλαίσια των βασικών αρχών που διέπουν τα ιστορικά κτίρια και αποσκοπεί στην όσο το δυνατόν καλύτερη απόδοση των αρχικών μορφών και στοιχείων με στόχο την ανάδειξη του κτιριακού κελύφους αλλά και στην αξιοποίηση της αρχικής χρησιακής του αξίας, όσο και στην ένταξη νέων χρήσεων.

Η πρότασή μου έχει σκοπό, την ανάδειξης της ιστορικής φυσιογνωμίας, ενός από τα σημαντικά μνημεία στην περιοχή της Πάτρας, ώστε το χαμάμ εκτός από λουτρό να αποτελέσει σημαντικό πόλο έλξης των κατοίκων και των επισκεπτών της πόλης.

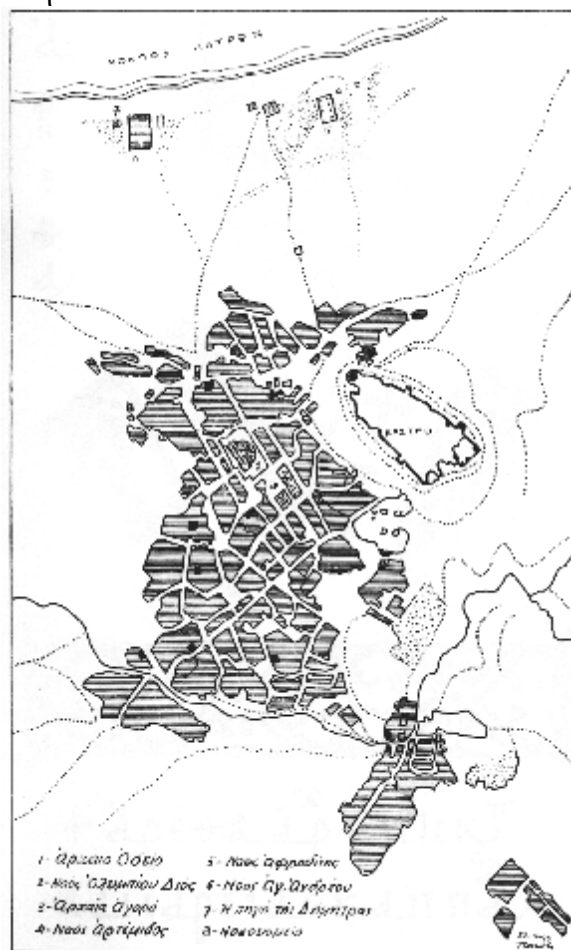
Η δημιουργία ενός χώρου που να συνδυάζει το χαμάμ, την αναψυχής και την διασκέδαση, θα αναβαθμίσει και θα αναδείξει τουριστικά την περιοχή και ταυτόχρονα θα δημιουργήσει μια εναλλακτική υποδομή τουρισμού.

1. ΓΕΝΙΚΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Το κτίριο της μελέτης μας βρίσκεται στην πόλη της Πάτρας, πριν μιλήσουμε για το κτίριο θα αναφέρουμε κάποια στοιχεία για την πόλη στην οποία βρίσκεται.

Η Πάτρα, «Πάτραι» με το αρχαίο της όνομα, είναι η τρίτη σε μέγεθος πόλη της Ελλάδας, πρωτεύουσα του νομού Αχαΐας της περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας και το μεγαλύτερο αστικό εμπορικό πολιτιστικό και οικονομικό κέντρο της Πελοποννήσου. Βρίσκεται στους πρόποδες του Παναχαϊκού όρους και βρέχεται από τον Πατραϊκό κόλπο, ο οποίος στην ουσία είναι μια εγκόλπωση του Ιονίου πελάγους. Επίσης, η υπερσύγχρονη γέφυρα Ρίου – Αντίρριου συνδέει το προάστιο της Πάτρας Ρίο με το Αντίρριο, ενώνοντας την Πελοπόννησο με την Στερεά Ελλάδα και ταυτόχρονα την μετατρέπει σε τρίτο μητροπολιτικό κέντρο, επεκτεινόμενη από τον Ψαθόπυργο και το Αντίρριο μέχρι την κάτω Αχαΐα.

Αποκαλείται Πύλη της Ελλάδας προς τη Δύση, καθώς είναι διεθνές εμπορικό κέντρο, μεγάλο λιμάνι και κομβικό σημείο για το εμπόριο και την επικοινωνία με την Ιταλία και την Ευρωπαϊκή Δύση.

Το σχέδιον τῆς πόλεως Πατρῶν κατὰ τὴν τελευταίαν Βενετικὴν κατοχὴν 1687-1715. Στὴν αὐτὴ γεωγραφικὴ θέσιν εἶχε χαραχθῆ ἡ ἐποχὴ τοῦ Πατραίου τοῦ ἀρχαίου πάλαιος τῶν Πατρῶν.

The plan of Patras town during the last Venetian occupation 1687-1715. On this geographical spot it was drawn in the Patraeus era the plan of the ancient town of Patras.

▲ Σχέδιο της πόλης της Πάτρας κατά την Βενετική κατοχή 1687-1715.

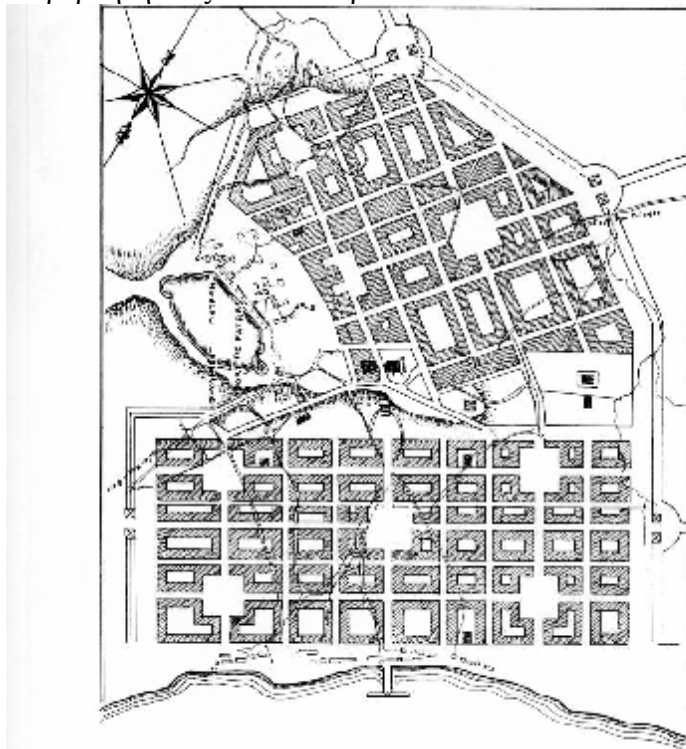
(Από το Λεύκομα της πόλεως των Πατρῶν, του Γεωργίου Στεφ. Τονακίδη, Πάτρα 1992)

Η Πάτρα είναι μια από τις αρχαιότερες Ελληνικές πόλεις. Η ιστορική της ζωή παρουσιάζεται συνεχής, η πόλη δεν έπαψε ποτέ να υπάρχει. Οι προϊστορικοί χρόνοι, οι ιστορικοί, οι Ρωμαϊκοί, οι Παλαιοχριστιανικοί, οι Βυζαντινοί – Μεσαιωνικοί, οι χρόνοι της Φραγκοκρατίας – Ενετοκρατίας, της Δεσποτείας των Παλαιολόγων, της Τουρκοκρατίας και οι Μεταπελευθερωτικοί και Νεώτεροι χρόνοι, άφησαν στο πέρασμά τους, ανεξίτηλη σφραγίδα στην ιστορική και πολιτιστική της φυσιογνωμία.

Αρχαιολογικά ευρήματα και Μνημεία, Κάστρα (Πάτρας – Ρίου), το Αρχαίο Ωδείο, το Δημοτικό Θέατρο – Όπερα, Νεοκλασικά κτίρια εξαιρετικής ποικιλίας και υψηλής ποιότητας, Ναοί (με κορωνίδα τους Ναούς του πολιούχου Αγίου Ανδρέα), φημισμένα μοναστήρια, επιβεβαιώνουν το πλούσιο ιστορικό παρελθόν της.

Η Πάτρα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, πέρασε και από την περίοδο της τουρκοκρατίας. Η περίοδος αυτή χωρίζεται σε δύο τμήματα που δεν είναι συνεχόμενα. Η πρώτη τουρκοκρατία (1458 – 1689 περίπου) διαδέχεται την κυριαρχία των Βυζαντινών (δηλ. την υστεροβυζαντινή περίοδο), οι οποίοι είχαν καταφέρει να εκτοπίσουν τους Δυτικούς σχεδόν σε ολόκληρη την εξεταζόμενη περιοχή. Συγκεκριμένα, η Πάτρα κατακτήθηκε από τον Μωάμεθ Β' το 1458. Η δεύτερη τουρκοκρατία διαρκεί από το 1715 έως το 1828 και διαδέχεται τη δεύτερη Ενετοκρατία.

Η πόλη της Πάτρας υπήρξε Πολεοδομικά, η ευνοημένη της Ελλάδας, διότι απέκτησε Πολεοδομικό Σχέδιο τον Ιανουάριο του 1829 αμέσως μετά την απελευθέρωση της από τους Τούρκους (Οκτώβριος 1828). Ο Καποδίστριας (που είχε αναλάβει τη διακυβέρνηση της Ελλάδας) αναθέτει, στις 29 Οκτωβρίου 1928, την σύνταξη του σχεδίου της Πάτρας στον Κερκυραίο μηχανικό Σταμάτη Βούλγαρη, (αξιωματικό του γαλλικού στρατού και μέλος της Γαλλικής στρατιωτικής αποστολής στην Ελλάδα), μετά από διάβημα της προσωρινής δημογεροντίας των Πατρών. Το σχέδιο συντάσσεται και υποβάλλεται για έγκριση από τον Βούλγαρη στον Κυβερνήτη στις 26 Ιανουαρίου του 1929.

Το πρώτο πραγματικό σχέδιο της πόλεως Πατρών, το οποίο με άδεια του Κυβερνήτη Καποδίστρια, σχεδίασε ο Σταμάτης Βούλγαρης το 1829. Το σχέδιο αυτό μετά από πολλές μετατροπές αποτέλεσαν την βάση του σημερινού του όγκου ή πολεοδομική διαμόρφωση συνεχώς επεκτεινόμενα.

The first street plan of the town of Patras drawn, following an order of the Governor Kapodistrias, by Stamatios Voulgaris, in 1829. This plan after several alterations served as the basis of to-day's plan. The shaping of the town is continuously expanding.

- ▲ Το πολεοδομικό σχέδιο του Σταμάτη Βούλγαρη της πόλεως των Πατρών το 1829 (Από το Λεύκομα της πόλεως των Πατρών, του Γεωργίου Στεφ. Τονακίδη, Πάτρα 1992)

Στο σχέδιο του μηχανικού ελήφθησαν υπ' όψιν σημαντικοί παράγοντες της πολεοδομικής σύνθεσης, όπως: Η μορφή του εδάφους, οι βασικές κυκλοφοριακές συνδέσεις με την ευρύτερη περιοχή, η διαφαινόμενη εξέλιξη της πόλεως (σχεδιάστηκε πόλη 100.000 κατοίκων, όταν ο πληθυσμός των Πατρών ήταν 10.000 κάτοικοι), η διαφύλαξη και η ανάδειξη της αρχαιολογικής και ιστορικής υποστάσεως (Κάστρο, Ωδείο, Αμφιθέατρο, Ψηλά Αλώνια, Λιμάνι), οι διεισδύουσες σημαντικές ζώνες πρασίνου και η αισθητική του τοπίου.

Στο σχέδιο αυτό ο Σταμάτης Βούλγαρης προτείνει: α) την πολεοδομική αναμόρφωση της παλαιάς πόλης, έργο που του είχε άλλωστε ανατεθεί και β) την δημιουργία μιας «νέας» πόλης, που θα εκτείνεται στην πεδιάδα, προς την θάλασσα, η οποία «... θα μπορούσε να χαραχθεί από το πρανές του Γιαντή – Αγά μέχρι την ακτή, όπου οι έμποροι έκτισαν προσφάτως σε μη κανονικές γραμμές κάποια σπίτια. Όταν ολοκληρωθούν αυτές οι δύο πόλεις σε όλη την έκταση θα αποτελούν μία μεγάλη πολιτεία, η οποία θα χωρίζεται σε άνω και κάτω πόλη...».

Το σχέδιο της παλιάς πόλης αγνοεί τον ήδη υπάρχοντα ιστό. Ο Βούλγαρης σχεδιάζει μία πόλη με ορθογωνισμένο ιστό, η οποία διατηρεί μόνο τις βασικές χαράξεις της προϋπάρχουσας τουρκικής πόλης. Το σχέδιο της πάνω πόλης αποτελείται από 43 μεγάλα οικοδομικά τετράγωνα και είναι στραμμένη, όπως όλες οι προηγούμενες χαράξεις της, προς το Κάστρο, που δεσπόζει πάνω της. Το σχέδιο της «νέας» (κάτω) πόλης αποτελεί ένα πλήρως ορθογωνισμένο κάρναβο οικοδομικών τετραγώνων, με εσωτερικό περίγραμμα ακαλύπτου χώρου, στον οποίο τοποθετούνται συμμετρικά οι προτεινόμενες πλατείες, με τους δρόμους να οδηγούν στα μέσα των πλευρών τους. Στην παραλιακή ζώνη προβλέπεται να μην οικοδομηθεί μία λωρίδα γης, βάθους 66 μ., ώστε να δημιουργηθεί μια προκουμαία για περίπατο. Αφήνεται επίσης αδόμητη μια ζώνη προστασίας γύρω από το φρούριο και αδόμητη ζώνη μεταξύ της παλιάς και της νέας πόλης, όπου ήταν ακόμα ορατά πολυάριθμα λείψανα αρχαιοτήτων. Μάλιστα με επιστολή του προς την δημογεροντία της πόλης (Πάτρα 22-2-1829) ο Βούλγαρης την προτρέπει να φροντίσει για την συλλογή των σκόρπιων αρχαίων για «...να τοποθετηθούν μία μέρα στο Εθνικό μουσείο, που προτίθεται να ανεγείρει ο Κυβερνήτης ...». Περιμετρικά του νέου τμήματος της πόλης, αντί για τείχος, σχεδιάζεται λεωφόρος, με κάποιες κατασκευές που θυμίζουν «πύλες» (κατά την Αλ. Καραδήμου αυτές αποτελούν ανάμνηση των πυλών των Γαλλικών πόλεων). Ο Βούλγαρης αποδέχθηκε μάλιστα να πληρωθεί την αμοιβή του προκειμένου να την διαθέσει για την δεικνυόμενη της λεωφόρου, που προέβλεπε στο σχέδιό του, ενέργεια στην οποία τον συνέδραμε και ο Κυβερνήτης.

Η αποδοχή του προτεινόμενου ρυμοτομικού σχεδίου της Πάτρας, από τον Καποδίστρια, σηματοδοτεί την οριστική στροφή της πόλης προς την θάλασσα και την ανάπτυξή της ως πόλη – λιμάνι, στενά συνδεδεμένη με την Δύση, δεδομένης της γεωγραφικής της θέσης και των οικονομικών δραστηριοτήτων, οι οποίες θα αναπτυχθούν σε αυτήν στο πέρασμα του χρόνου. Το σχέδιο Βούλγαρη άλλωστε συνοδεύεται από μια σειρά μέτρων, τα οποία παίρνει η κυβέρνηση και τα οποία αποτελούν κίνητρα προς αυτήν ακριβώς την κατεύθυνση. Έτσι: όλες οι ιδιοκτησίες της πάνω πόλης κηρύσσονται αμέσως «εθνικές γαίες» και απαγορεύεται η κατάληψή τους και η χρησιμοποίησή τους. Όσοι είχαν ήδη ιδιοκτησίες στην πάνω πόλη ή οι ιδιοκτησίες τους ρυμοτομούνται από τους δρόμους του σχεδίου, αποζημιώνονται με οικόπεδα στην κάτω πόλη. Η κεντρική περιοχή της κάτω πόλης όφειλε να οικοδομηθεί πρώτη.

Τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν το σχέδιο του Βούλγαρη εν συντομία είναι:

1. Η πολεοδομική μονάδα στο σχέδιο Βούλγαρη είναι το οικοδομικό τετράγωνο και όχι η μεμονωμένη ιδιοκτησία.

2. Το καθένα από αυτά, ορίζεται από δύο οικοδομικές γραμμές. Την εξωτερική, που συμπίπτει με την ρυμοτομική, και την εσωτερική, η οποία οριοθετεί τον ακάλυπτο χώρο, ο οποίος προσδιορίζεται έτσι σε έναν ενιαίο.
3. Ένα άλλο στοιχείο που χαρακτηρίζει το σχέδιο αυτό είναι οι στοές, που προτείνει στους βασικούς δρόμους της άνω και κάτω πόλεως. Στοιχείο αναγεννησιακό, αναπαράγοντας τα ελληνικά πρότυπα στην χωροθέτηση και μορφολογική θεώρηση των αγορών και πλατειών, επεκτείνει την χρήση των στοών σαν ενοποιητικό μορφολογικό στοιχείο και στις περιοχές της κατοικίας.

1.2. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΑΜΑΜ

Το Χαμάμ είναι θερμόλουτρο με ξηρό και θερμό αέρα, που συνήθως συνοδεύεται από μαλάξεις και πλύσεις με νερό.

1.2.1. ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΧΑΜΑΜ

Από την αραβικής προελεύσεως λέξη *al – hammām*, το *h* προφέρεται σαν *h + h* δηλ. το αντίστοιχο ελληνικό «χ» ενώ το τελευταίο *a*, προφέρεται σαν «ε». Ο πληθυντικός της λέξης είναι *al – hammamât* που σημαίνει το λουτρό, ο χώρος στον οποίο γίνεται το λουτρό ή ακόμα και πισίνα.

Η έννοια έρχεται από το *hamim* = ζεστό νερό και σε προέκταση *miham*, *istihamam* = κολύμβηση, λουτρά και *al – mistahim* = ο λουόμενος. Επίσης έχει και άλλες έννοιες, ανάλογα με την τοποθέτηση στον λόγο όπως ζέστη, πυρετός ή ακόμα και ελονοσία.

Το *al – hamma* σημαίνει καυτή πηγή αντίστοιχο της ελληνικής λέξης «*Therma*» (θέρμα) = ζεστό νερό ή ζεστή ιαματική πηγή. Στα αραβικά το *al – mistahim* σημαίνει ένα άτομο το οποίο πλένεται με *hamim* (ζεστό νερό). Και σαν τοπωνυμία χρησιμοποιείται όπως στην Τυνησία *hammammat* (τα λουτρά) ή *al – hamam* (τα θερμά ιαματικά λουτρά). Η Ευρώπη καθώς και η Τουρκία έχουν υιοθετήσει επίσης αυτή την λέξη και τα συνώνυμά της.

Με άλλα λόγια η λέξη *hammam* περιγράφει μια καυτή λάβα ή λουτρό με ατμό ή ακόμα την περιγραφή ενός μοντέρνου λουτρού με λουτήρα (μπανιέρα) ή καταιονιστήρα (ντουζιέρα) σε ανατολίτικο σπίτι ή ξενοδοχείο.

1.2.2. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ ΤΟΥ ΧΑΜΑΜ

Παλαιότερα τα Χαμάμ περιελάμβαναν τρεις ξεχωριστούς θαλάμους: τον προθάλαμο ή κρύο χώρο, τον μεταβατικό χλιαρό χώρο και τέλος τον θερμό χώρο. Η χλιαρή, ελαφρώς θερμαινόμενη αίθουσα χρησίμευε σαν μεταβατικό διαμέρισμα, όπου προετοιμαζόταν το σώμα πριν μπει στο θερμό λουτρό, λειτουργούσε επίσης και σαν αίθουσα φωτόλουτρων.

Ο λουόμενος, μετά την προετοιμασία και την προσαρμογή του στο χλιαρό διαμέρισμα περνούσε σε έναν χώρο όπου η θερμοκρασία ήταν μεταξύ 30°C και 40°C και στην συνέχεια έμπαινε στο θερμό λουτρό, όπου η θερμοκρασία ξεπερνούσε κατά πολύ τους 40°C και παρέμενε εκεί μέχρις ότου ολοκληρωνόταν η εφίδρωσή του. Στην συνέχεια, επέστρεφε στην κεντρική αίθουσα του Χαμάμ, όπου γινόταν το τρίψιμο του σώματος – δέρματος με τρίχινο γάντι από κατσικώτριχες, το καθάρισμα με σαπούνι και νερό και αν ήθελε το μασάζ από το βοηθητικό προσωπικό. Στην συνέχεια γινόταν επάλειψη του σώματος με λάδια, αρώματα και καλλυντικά για το σώμα.

Είναι γνωστό ότι οι αρχαίοι πρόγονοί μας ήξεραν να απολαμβάνουν καλά την ζωή τους... Τα δημόσια λουτρά, όπου γινόντουσαν τα ατμόλουτρα, θερμόλουτρα και τα φωτόλουτρα, ήταν διαδεδομένα ήδη από τον 5^ο π.Χ. αιώνα, δεν ήταν μόνο δημόσια λουτρά αλλά και σημαντικός χώρος για κοινωνική ζωή: κέντρα επιχειρηματικών διαπραγματεύσεων, σωματικής άσκησης και πνευματικού πολιτισμού κατά την διάρκεια της ημέρας. Τόπος συνάντησης των αργόσχολων, κέντρα ηδονής και διασκέδασης την νύχτα. Σήμερα τα παραδοσιακά λουτρά έχουν εκλείψει.

1.2.3. ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

Στον **Ιπποκράτη**, τον θεμελιωτή της γνώσης για την υψηλή ιαματική δύναμη των νερών, αποδίδεται η φράση «Δώστε μου τη δύναμη να δημιουργήσω έναν πυρετό και μπορώ να

θεραπεύσω κάθε αρρώστια». Αυτή είναι η δύναμη του θερμού εξαυλωμένου νερού που διεισδύει στους πόρους και προκαλεί την πολύτιμη *υπεραιμία*. Τα οφέλη της αμέτρητα: αύξηση του μεταβολισμού και αποβολή των επιζήμιων τοξινών, ηρεμία και χαλάρωση του νευρικού συστήματος, ανακούφιση των αρθρικών και μαλάκωμα των αρθρώσεων, καταπολέμηση αλλεργιών και δερματικών παθήσεων, κρυολογήματος, αύξηση του μεταβολισμού, ομορφιά αφού κάνει το δέρμα να λάμπει, τις ρυτίδες να ελαττώνονται, την κυτταρίτιδα να λάμπει και το κορμί να «λυώνει» από την εφίδρωση, το καλύτερο αιμάτωμα και το καθάρισμα των πόρων. Αυτό που είναι ακόμα καλύτερο είναι η ταχεία έκκριση των ενδορφινών που ανεβάζει κατακόρυφα τη διάθεση, η επίδραση στο νευρομυϊκό σύστημα, η αίσθηση ελαφρότητας, αναζωογόνησης και τόνωσης που προκαλεί η διαδοχή του σταδιακά ζεστού ατμού και του τρεχούμενου νερού, με το δεύτερο να είναι το συγκριτικό πλεονέκτημα σε σχέση με άλλα συστήματα όπως του ξηρού ατμού της βορειοευρωπαϊκής σάουνας.

Πηγη: <http://indigoblue.gr/chamam-i-katharsi-tou-giinou-alla-ke-tou/#.VDqTnrCsUIE>

1.3. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΛΟΥΤΡΩΝ

1.3.1 ΠΡΟΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Από τα προϊστορικά ήδη χρόνια στην Ελλάδα ήταν συνηθισμένο το λουτρό στο ύπαιθρο με ψυχρό νερό κάτω από μια κρήνη, στα ποτάμια ή στις θάλασσες, ή μέσα σε ειδικούς χώρους χρησιμοποιώντας νερό ζεστό και κατάλληλα σκεύη, (στα Ομηρικά έπη αναφέρεται η ασάμινθος, η πύελος κ.α.) ή ακόμα και μέσα σε ειδικό μέρος του σπιτιού, όπου δημιουργήθησαν σιγά-σιγά οι τελειοποιημένες εγκαταστάσεις λουτρών. Τα λουτρά δημόσιας χρήσης ήταν θερμά, με άρτιες υδραυλικές εγκαταστάσεις, και ονομάζονταν βαλανεία. Οι ανασκαφές που έχουν γίνει σε διάφορες περιοχές που ήταν Μινωικά και Μυκηναϊκά κέντρα κατά τα έτη 2.000-1.400 π.Χ. (Κνωσός, Πύλος, Τίρυνθα, Μυκήνες κ.τ.λ.), έκαναν δυνατή την παρακολούθηση της εξέλιξης που έφθασε από τα λουτρά των ελληνιστικών χρόνων στις θερμές των Ρωμαϊκών χρόνων. Τα λουτρά εκτός των υδραυλικών εγκαταστάσεων, περιελάμβαναν και μεγάλους λουτήρες, φορητούς ή κτιστούς, που ήταν κατασκευασμένοι από πέτρα ή πηλό. Ήσαν ρηχοί και είχαν τετράπλευρο σχήμα με στρογγυλεμένες γωνίες ή οριζόντια χείλη, γύρω-γύρω.

▲ Η μπανιέρα του μυκηναϊκού ανακτόρου της Πήλου "Ανάκτορο Νέστορα"
Χαρακτηριστικό παράδειγμα οικιακού λουτρού των προϊστορικών χρόνων. (εικ.Google)

Η χωρητικότητα των λουτρών ποικίλει, αλλά τις περισσότερες φορές ήταν τόση, ώστε να μπορεί να βυθιστεί μέσα στον λουτήρα ολόκληρο το σώμα. Οι λουτήρες αυτοί χρησιμοποιήθηκαν και ως σαρκοφάγοι γι' αυτό και βρέθηκαν πολλοί μέσα σε νεκροταφεία. Ο Όμηρος (Ιλιάδα, ραψωδία Κ, στίχος 576, Οδύσσεια, ραψωδία Κ. στίχος 361 κ.α.) ονομάζει τους λουτήρες ασάμινθους και αναφέρει ότι σε αυτούς έμπαιναν μέσα και λούονταν, συνήθως καθιστοί. Το υλικό που κατασκευάζονταν οι ασάμινθοι ήταν το ασήμι, το ξύλο, και κυρίως, ο χαλκός. Εκτός από την λέξη ασάμινθος, ο Όμηρος χρησιμοποιεί και την λέξη Πύελος (Οδύσσεια, ραψωδία Τ, στίχος 553) που σημαίνει την γούρνα, όπου έπιναν νερό τα ζώα. Στα κλασσικά χρόνια, η λέξη πύελος χρησιμοποιήθηκε για να δηλώσει τον λουτήρα αντί της λέξης ασάμινθος.

Στο Ομηρικό σύμπαν το ζεστό λουτρό θεωρήθηκε σαν μια υγιεινή και αναζωογονητική εμπειρία που επιπλέον είχε ευεργετική επίδραση στον άνθρωπο, εφόσον τον ξεκούραζε, ήταν μια συγκεκριμένη ανταμοιβή των ηρώων όταν επέστρεφαν από το πεδίο της μάχης, μια πολυτέλεια δυνατή μόνο εν ειρήνη. Υπάρχουν συχνές αναφορές στο ζεστό λουτρό ως ένα στοιχείο της άνετης ζωής και στην Ιλιάδα και στην Οδύσσεια (Οδύσσεια, ραψωδία 8, στίχοι 249, 453). Ο Όμηρος περιγράφει ακόμη, όλη την προετοιμασία του λουτρού: άναβαν φωτιά και πάνω σε αυτήν τοποθετούσαν έναν τρίποδα, για να στηρίζει τον χάλκινο λέβητα με τα νερό που επρόκειτο να ζεσταθεί, στην συνέχεια δε έχυναν το βραστό νερό στην ασάμινθο, όπου το ανακάτευαν με κρύο. Ο Όμηρος παρουσιάζει τους ήρωες του να ξεκουράζονται με το θερμό λουτρό από τον κάματο (όπως τον Οδυσσέα και τον Διομήδη, που είχαν πλυθεί πρώτα στην θάλασσα μετά την κλοπή των ίππων του Ροΐσου) ή από το κυνήγι και το ταξίδι (όπως τον Τηλέμαχο μέσα στα «σκαλοσκάλιστα λουτρά» στο ανάκτορο του Μενέλαου).

Η περιγραφή που δίνει ο Οδυσσέας για το ζεστό λουτρό που του παραχώρησε η Κίρκη όταν έφθασε στο νησί της, υπενθυμίζει τις απολαύσεις αυτής της δραστηριότητας: «...καθώς ο αστραφτερός χαλκός (καζάνι) κόχλαζε με έβαλε μέσα στο λουτρό (στην ασάμινθο) και με έπλυνε με νερό από το καζάνι το οποίο είχε ανακατέψει με κρύο ώστε να είναι χλιαρό, ρίχνοντάς το στο κεφάλι και τους ώμους μου ώσπου ύλη η ανυπόφορη ένταση του σώματος μου να εξαφανισθεί. Μόλις τελείωσε το λουτρό, με άλειψε με ελαιόλαδο, μου φόρεσε έναν άνετο χιτώνα...». Αναμφίβολα η Κίρκη περιποιήθηκε καλά τον Οδυσσέα χωρίς ωστόσο αυτή η ένδειξη στοργής να αποτελέσει ένα μόνο υπερβολικό τέχνασμα προκειμένου να κερδίσει έναν περιπλανώμενο και ιδιόρρυθμο εραστή αλλά και ένδειξη συνήθειας της εποχής του τρόπου φιλοξενίας. Εξάλλου ο Οδυσσέας γνώριζε καλά τις απολαύσεις του πολυτελούς λουτρού.

Ο Αθηναίος ο οποίος γράφει γύρω στο τέλος του 2^{ου} αιώνα, θαύμαζε την ευρηματικότητα της Ομηρικής κοινωνίας, στην οποία οι ήρωες και η αριστοκρατία είχαν εξοικειωθεί με το λουτρό σαν μια αναζωογόνηση από την κόπωση. Μέσα από ποικίλους τρόπους προσπαθούσαν να ηρεμήσουν δίπλα στην θάλασσα, η οποία έκανε καλό ιδιαίτερα στα νεύρα, να χαλαρώνουν του μύες των σωμάτων τους μέσα στους λουτήρες (ασάμινθους) ενώ αλείφονταν οι ίδιοι με λάδι έτσι ώστε, όταν το νερό στέγνωε, η επιδερμίδα τους να παραμένει απλή.

Λουτρά με υδραυλικές εγκαταστάσεις και μεγάλους φορητούς λουτήρες έχουν βρεθεί σε πολλά μινωικά και μυκηναϊκά κέντρα όπως στην Κνωσό, στην Τίρυνθα. στις Μυκήνες κ.α.

1.3.2 ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Στους ιστορικούς χρόνους εκτός απ' τους ειδικούς χώρους των λουτρών μέσα στην οικία, λειτούργησαν κυρίως λουτρά υπαίθρια και ξεχωριστά για τα δύο φύλα, με ψυχρό νερό. Αυτά βρίσκονταν, συνήθως, κοντά στο «γυμνάσιο» (χώρος άσκησης της ψυχής και του σώματος των νέων το οποίο χωροθετούνταν αρχικά κοντά σε παραποτάμιας ή θαλάσσιες

περιοχές για να παίρνουν οι αθλητές εύκολα το λουτρό τους και προορίζονταν για τον καθαρισμό του σώματος των ασκουμένων, μετά τις ασκήσεις). Οι αθλητές φρόντιζαν να καθαρίζουν το δέρμα τους από το λάδι, με το οποίο είχαν αλειφθεί πριν ασκηθούν και από την σκόνη που είχε καθίσει πάνω στο λάδι. Το ψυχρό λουτρό ήταν απαραίτητο στοιχείο της σωματικής αγωγής, γιατί τους βοηθούσε να χαλαρώσουν και ν' ανακτήσουν τις δυνάμεις τους. Τέτοια λουτρά βρεθήκαν κοντά στα γυμνάσια της Ολυμπίας από τον 5^ο αι. π.Χ., των Δελφών (με δεξαμενή διαμέτρου 10.00 μέτρων και βάθους 1.90 μέτρων και με υδραυλικές εγκαταστάσεις για να πηγαίνει το νερό πάνω από τους λεγόμενους «λουτήρες», δηλαδή στρογγυλές λεκάνες πάνω σε πόδι), της Νεμέας, της Ερέτριας, της Επιδαύρου, της Περγάμου, της Πριήνης, κ.α.

Υπήρχαν επίσης ιδιαίτερες εγκαταστάσεις με τρεχούμενο νερό για τα πόδια. Γενικά σε όλη την Ελλάδα πίστευαν ότι το θερμόλουτρο έπρεπε να μη φθάνει σε υπερβολή και δεν το συνιστούσαν στην νεολαία (Αριστοτ. Νεφελ. 991, 1045 κ. εξ. Και Πλατ. Νόμοι 5, 761, για τα γεροντικά θερμά λουτρά).

Μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου το αυξανόμενο ενδιαφέρον του κόσμου και η ευρύτερη αποδοχή των απολαύσεων που προσφέρει το λουτρό είναι φανερό, ιδίως στις συχνές αρνητικές γνώμες οι οποίες εκφράζονταν στην Ελληνική λογοτεχνία ενάντια στο λουτρό ως κοινωνική συνήθεια. Οι συντηρητικοί κύκλοι επετέθησαν στις απολαύσεις που απολαμβάνει κάποιος από το λουτρό, θεωρώντας αυτές σημάδι παρακμής και αποδυνάμωσης του ηθικού νεύρου που κρατά το ελληνικό έθνος ενωμένο. Ήταν μια πιο πνευματική άποψη η οποία περιφρονούσε το σώμα και εμπνέονταν από την λιτή Σπαρτιατική ζωή. Στην Σπάρτη ήταν απαγορευμένη η χρήση θερμόλουτρων (Πλουτ. Λυκ. ΙΣΤ, Αλκ. ΚΓ') καθώς και σε άλλα δωρικά φύλα όπως στην Μακεδονία (Πολυαιν. 4, 2, 1). Οι Σπαρτιάτες έκαναν λουτρό μόνο με κρύο νερό κατά το «λακωνικό» τρόπο αφού θεωρούσαν το θερμό λουτρό ως επιτήδευση.

Πληροφορίες για την διαδικασία του λουτρού στους υπαίθριους λουτρώνες παίρνουμε από τις διάφορες παραστάσεις των αγγείων. Άλλοι νέοι πλένονταν όρθιοι με το νερό που έτρεχε από τους κρουνοί αφού είχαν καθαρίσει προηγουμένως το σώμα τους από το λάδι και την σκόνη με το ειδικό εργαλείο που ονομαζόταν «στλεγγίδα» (είδος ξύστρας) και άλλοι περνούσαν ξανά το σώμα τους με λάδι που υπάρχει στον «αρύβαλλο». Με το αγγείο αυτό για το λάδι, τον σπόγγο και την «στλεγγίδα» υποδήλωναν την πράξη του λουτρού και τον χώρο. Συνήθως στο κέντρο παρίσταναν τον λουτήρα ή λουτήριον, ο οποίος ήταν μια μεγάλη λεκάνη στημένη επάνω σε ένα πόδι, το υποστατό, (Αθην. 207 f, Η συχ. Στη λ. Λουτήρια, Παυσ. «Φωκικά» ΚΣΤ' 9 κ.α). Οι λουόμενοι, όρθιοι ή καθιστοί, χρειάζονταν συνήθως την βοήθεια κάποιου άλλου να τους ρίχνει νερό στο κεφάλι και στους ώμους. Τα γυναικεία ψυχρά λουτρά έχουν απεικονισθεί κάτω από κρουνοί ή μέσα σε μεγάλη δεξαμενή (την λεγόμενη «κολυμβήθρα», που ήταν μεγάλης χωρητικότητας και προσφερόταν για άνετη κολύμβηση αφού πιθανόν να γέμιζε από τα νερά κάποιου γειτονικού ποταμού). Φαίνεται ότι σπάνια γυναίκες (εταίρες) και άνδρες λούονταν μαζί (δεν το συνήθιζε η Φρόνη, κατά τον Αθηναίο, Δειπνος. 13, 590 κ.εξ.). Πιστεύεται, πως είχαν χωριστά λουτρά για τα δύο φύλα και ιδιαίτερα παραρτήματα για τις γυναίκες στα θερμά λουτρά, αφού δεν σώθηκαν παραστάσεις.

Εκτός από τα υπαίθρια θερμά λουτρά, υπήρχαν και θερμά, δημόσια, που τα συντηρούσε το κράτος και ονομαζόνταν, όπως προαναφέρθηκε «βαλανεία» (Ξεν. Αθ. Πολ. Β', 10). Τα βαλανεία είναι ο παλαιότερος τύπος λουτρών. Ήταν κυκλικά οικοδομήματα με κυκλικά διατεταγμένους λουτήρες που λόγω του σχήματος τους ονομαζόνταν, συχνά θόλοι. Τα «βαλανείον» χρησιμοποιήθηκε από τον 5^ο αι π.Χ. και ύστερα, όπως προδίδουν οι επιγραφές. Στην Αθήνα, αρχικά τα βαλανεία άνηκαν σε επιχειρηματίες και στην συνέχεια, έγιναν δημόσια.

Όσοι έμπαιναν στα βαλανεία πλήρωναν εισιτήριο εισόδου στον προϊστάμενο αυτού, που ήταν ο ιδιοκτήτης (ιδιωτικά) ή ο διαχειριστής (δημόσια) (Αριστοφ. Πλουτ. 955, βατρ.

710) και αυτός στην συνέχεια, τους παραχωρούσε τα είδη καθαριότητας: το σμήμα (σαπούνι), την κιμωλία γη (σαπουνόπετρα), το νίτρο (σόδα ακάθαρτη), την κονία (ποτάσα) και την κίσσυρη (ελαφρόπετρα). Τα ρούχα τους τα έπαιρνε ο «ματιοφύλακας» και οι υπηρέτες που ονομαζόταν «λουτροχοοί» και «παραχύται» ρύθμιζαν την θερμοκρασία του νερού μέσα σ' ένα μεγάλο αγγείο, την «αρύταινα» και κατόπιν τους έριχναν το νερό για να πλυθούν.

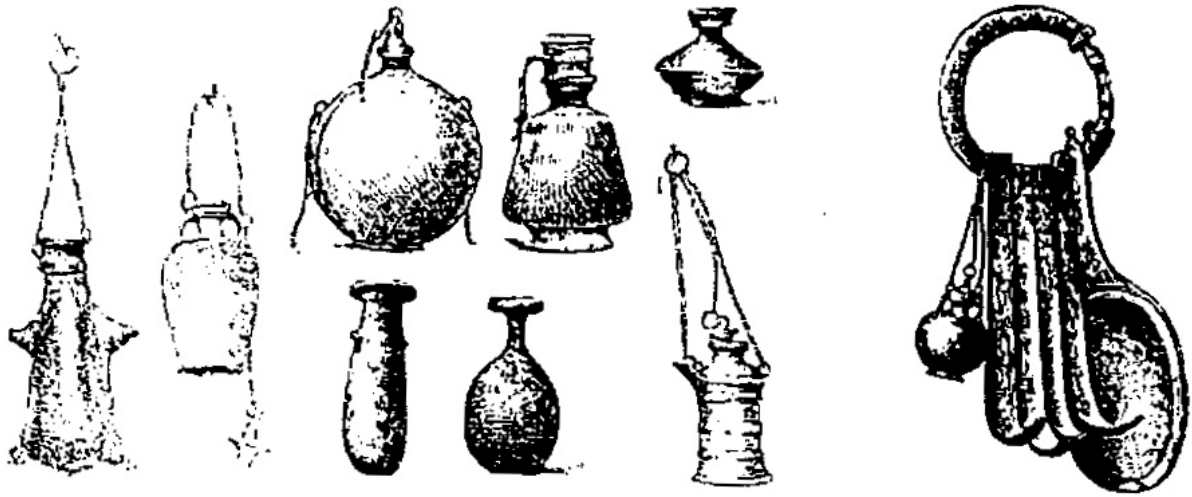
Βαλανεία έχουν βρεθεί σε πολλά μέρη της κυρίως Ελλάδας, αλλά και στις αποικίες, όπως: τα αρχαιότερα στην Ολυμπία (κοντά στο γυμνάσιο), στην Αθήνα του 5^{ου} – 4^{ου} αι. π.Χ. (κοντά στο Δίπυλο), στον Πειραιά, στην Ακαρδία, στην Ελευσίνα, την Δήλο (3^ο – 2^ο αι. π.Χ.), στις Συρακούσες (3^ο αι. π.Χ.) στην Κολοφώνα της Μικράς Ασίας (4^ο αι. π.Χ) και στην Κυρήνη.

Στους ελληνιστικούς χρόνους εκλαϊκεύτηκε περισσότερο η συνήθεια των θερμών λουτρών, γι' αυτό δημιουργήθηκαν τέτοια και στις μικρότερες πόλεις. Αυτήν την περίοδο, τα θερμά λουτρά ήταν κτίρια με μια κύρια αίθουσα, κυκλική ή τετράπλευρη, που ονομαζόταν πυριατήριο ή πυρίαμα, ή κτίρια με δύο αίθουσες που στους τοίχους υπήρχαν σκορπισμένοι κτιστοί, ρηχοί, μαρμάρινοι ή πήλινοι λουτήρες (μπανιέρες) με τετράγωνο σχήμα (Πύελοι» ή Πυρία») και στο κέντρο μια μεγάλη δεξαμενή, ή «μάκτρα» δίπλα. Επίσης στους ρηχούς τετράγωνους λουτήρες (μπανιέρες) υπήρχαν άλλοι πιο βαθύς, για να βυθίζεται όλο το σώμα, αλλά και μερικοί απομονωμένοι, μέσα σε ξεχωριστές εσοχές. Οι θαλαμίσκοι με μονό λουτρό θα ήταν ασφαλώς ακριβότεροι.

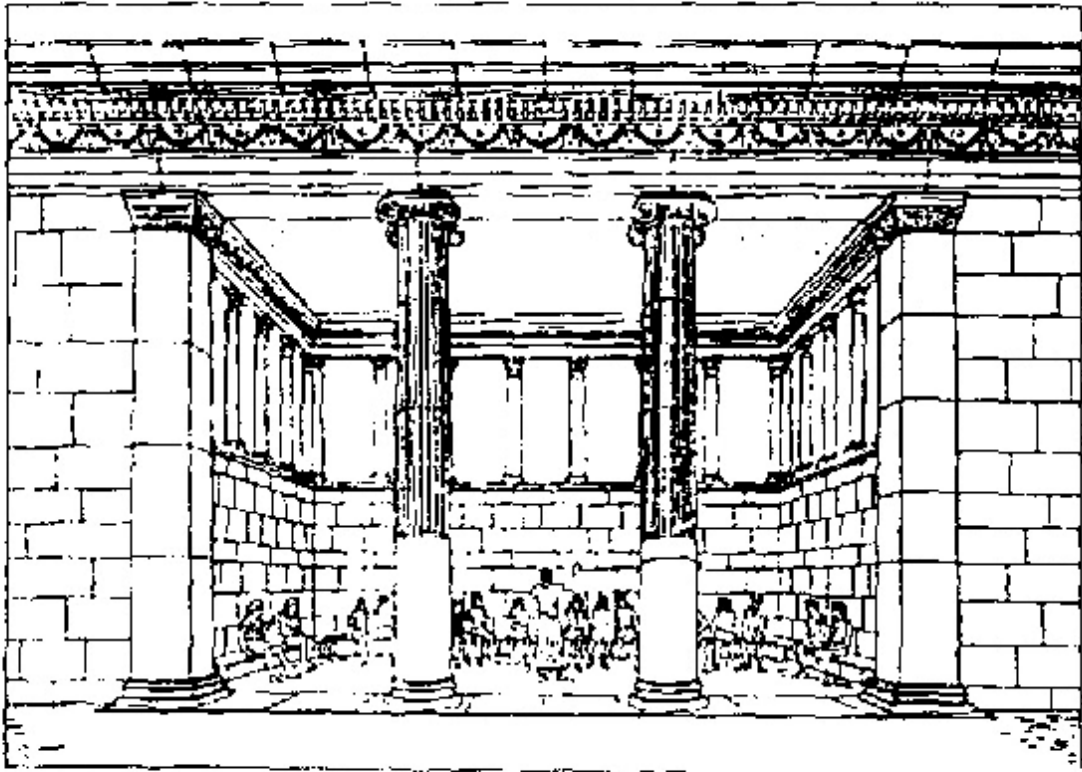
Στην συνέχεια, πρέπει να αναφερθεί το συγκρότημα λουτρώνων που ανακαλύφθηκε στην Γόρτυνα της Αρκαδίας και αποτελεί το πρώτο παράδειγμα του είδους των λουτρώνων που οι Ρωμαίοι αργότερα ονόμασαν *Laconicum* («λακωνικό»). Δεν αποκλείεται και στα δημόσια Ελληνικά λουτρά του Γυμνασίου να υπήρχε χώρος ιδιαίτερος για επίδρωση, όπως τα Ρωμαϊκά (*Sudationes*). Σε αυτούς τους χώρους την μεγάλη κεντρική θολωτή αίθουσα διαμέτρου 6.00 μέτρων πλαισιώνουν τρεις αψιδωτοί χώροι, από τους οποίους οι δύο φέρνουν κρουνό και λεκάνη, ενώ ο τρίτος έχει κοίλους θερμαινόμενους τοίχους κι έναν κλίβανο, κάτω από το δάπεδο, το «υπόκαυστον».

Την θερμοκρασία και τον φωτισμό του χώρου ρύθμιζε ένας φεγγίτης, που βρισκόταν ψηλά, ο οποίος άνοιγε κι έκλεινε με μια αλυσίδα. Η αποχέτευση των υδάτων γινόταν στο κέντρο της μεγάλης αίθουσας και έφερε στο πάνω μέρος έναν χάλκινο «ομφαλό». Στην συνέχεια, η εξέλιξη των θερμών λουτρών στην Ελλάδα έγινε σταδιακά, για να καταλήξει στον τύπο των λουτρών με την κυκλική αίθουσα και τις τέσσερις αψίδες, όπως τα λουτρά της Πομπηίας: και των αυτοκρατορικών χρόνων.

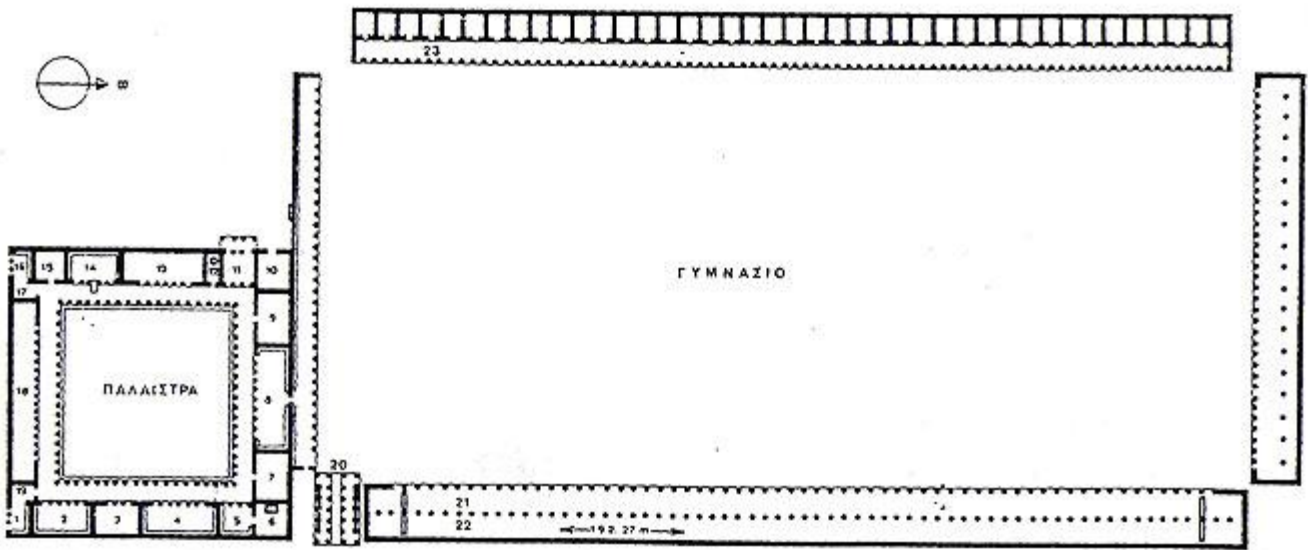
Τα λουτρά ελληνικού τύπου, που διατηρήθηκαν στην Αλεξάνδρεια, στην Έφεσο κ.α., ως τους αυτοκρατορικούς χρόνους διαφέρουν σημαντικά από τις περίφημες Ρωμαϊκές θέρμες. Στα Ελληνικά σπίτια το λουτρό ήταν λιγότερο ή περισσότερο άνετο, ανάλογα, με την οικονομική και την κοινωνική κατάσταση της οικογένειας. Οι Έλληνες θεωρούσαν το λουτρό απαραίτητο συμπλήρωμα της σωματικής αγωγής και ευεξίας μέσα στις απαιτήσεις για την αρμονία του σώματος και του πνεύματος. Το λουτρό τέλος στην Αρχαία Ελλάδα, συνδέθηκε άμεσα με σημαντικές τελετουργικές πράξεις, όπως ήταν του γάμου και της κηδείας.

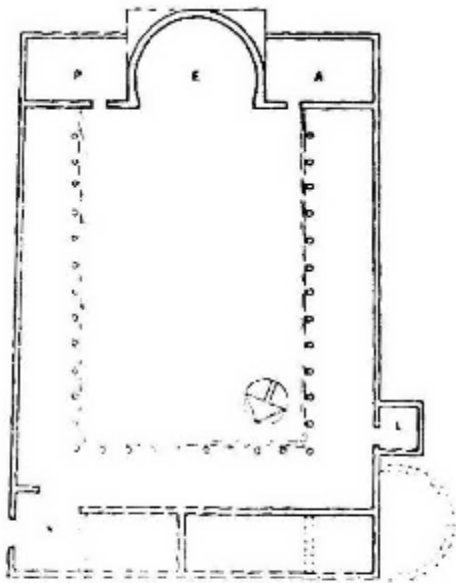
▲ Αντικείμενα που χρησιμοποιούσαν στο λουτρό.

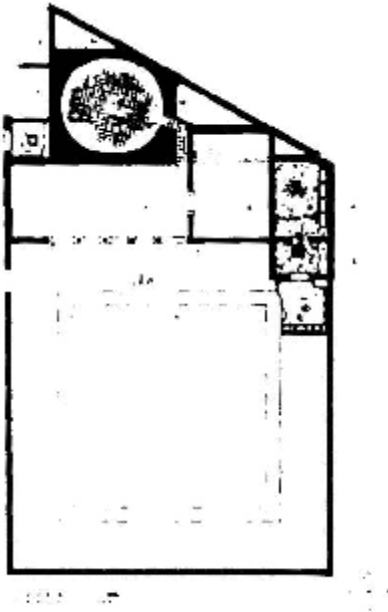
▲ Αναπαράσταση του γυμνασίου της Πριήνης

▲ Αναπαράσταση του γυμνασίου της Ολυμπίας (εικ Google)

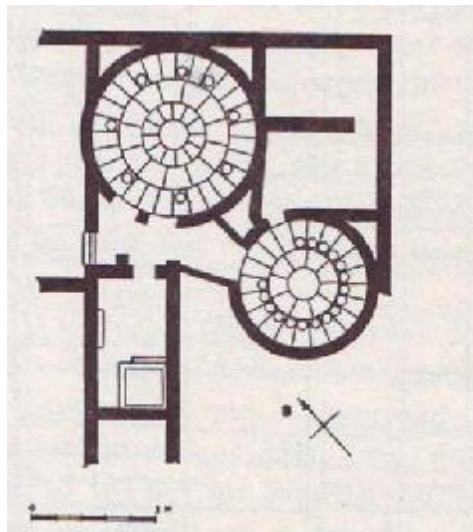

Αθήλας.
Παλέστρα της Λίμνης.
Κάτοψη.

Το γυμναστήριο της Ερέτριας.
Κάπουη.

▲ Αναπαράσταση του γυμνασίου της Ερέτριας

▲ ΛΟΥΤΡΟ ΟΙΝΙΑΔΩΝ (εικ Google)

Υπαθική σκηνή από παλέστρα.
Αγασός ερωφροσύνης κρατήρας.

Ερωφροσύνη βαίζ.
Τέσσερις γυναίκες στο λουτρό.

Οι αθλητές κλένονται στην παλέστρα, δύο όψεις.

Δεξιοτέχνες από μαλακτομάσητη πήλιν με σκεπή από πιάστρα. Οι αθλητές πλένονται.

Οι αθλητές πλένονται στην πιάστρα, δύο όψεις.

1.3.3 ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ ΣΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

(Οι Θέρμες)Ρωμαϊκά Λουτρά

Η χρήση των λουτρών γνώρισε μεγάλη διάδοση στον κόσμο κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους. Οι Ρωμαίοι δανείστηκαν, από τον 3^ο αιώνα π.Χ. τα θερμά λουτρά των Ελλήνων και το σχετικό λεξιλόγιο, παρότι είχαν διαφορετική αντίληψη για τα θερμά λουτρά από τους Έλληνες, οι οποίοι τα θεωρούσαν απαραίτητο συμπλήρωμα της σωματικής αγωγής, ενώ οι Ρωμαίοι τόπο για να περνούν ευχάριστα την ώρα τους. Τον 4^ο π.Χ. τα βαλανεία μετεβλήθησαν σε κέντρα διαφθοράς, όπου κατέφευγαν οι αργόσχολοι και έπαιζαν τυχερά παιχνίδια, έτρωγαν και στην συνέχεια παραδίδονταν σε όργια.

Οι ανασκαφές, τόσο στην Ρώμη όσο και σε πλήθος πόλεων της ρωμαϊκής επικράτειας, φέρνουν στο φως συγκροτήματα λουτρών που ενίοτε έχουν τεράστιες διαστάσεις. Παράλληλες εγκαταστάσεις, σε ελάσσονα όμως κλίμακα αλλά το ίδιο λειτουργικές απαντούν και στις ιδιωτικές κατοικίες, όπως για παράδειγμα στην Πομπηία.

Οι θέρμες ήταν δημόσια ζεστά λουτρά με ειδικούς χώρους, ήταν επίσης τυπικά σχεδιασμένα κτίρια του ρωμαϊκού τρόπου ζωής που λειτουργούσαν και ως κοινωνικά, ψυχαγωγικά και αθλητικά κέντρα.

Παρόλα αυτά οι Ρωμαίοι είναι αυτοί που ανέβασαν σε υψηλό επίπεδο την κατασκευή και γενικά την λειτουργία της χρήσης των θερμών λουτρών. Οι Ρωμαίοι από την περίοδο της δημοκρατίας ακόμα, κατά τον 2^ο αι. π.Χ., διαμόρφωσαν τον αρχιτεκτονικό ρυθμό στις κύριες γραμμές του, των θερμών. Η ρωμαϊκή αίθουσα με τα σταυροθόλια είναι η βασική αρχιτεκτονική κληρονομιά που μας άφησαν οι θέρμες, έδωσε στην Ευρώπη την πρώτη της μεγάλη επιστημονική κατασκευή. Η συγκεκριμένη μορφή κτιρίου αποτέλεσε την αρχή πολλών εξελίξεων. Οι θέρμες έχουν επίσης να επιδείξουν την πρώτη λειτουργική κάτοψη ενός κτιρίου πολλαπλών χρήσεων.

Την περίοδο της αυτοκρατορίας, οι Ρωμαίοι τελειοποίησαν με την αρχιτεκτονική δεξιότητα που τους διέκρινε, οργάνωσαν και συστηματοποίησαν με το πρακτικό τους πνεύμα τα δημόσια λουτρά που την περίοδο εκείνη ήταν όχι μόνο θαυμάσια αρχιτεκτονικά μνημεία αλλά κυρίως αληθινά κέντρα καθαριότητας, άνεσης, ανάπαυσης και αναψυχής με βιβλιοθήκες, αίθουσες διαλέξεων και ακροάσεων όπου φιλόσοφοι, ρήτορες, ποιητές, συναθροίζονταν, καθώς και όλοι όσοι ήθελαν να τους ακούσουν, με μουσεία, κήπους για περιπάτους, αρένες και αμφιθέατρα για τι σωματικές ασκήσεις. Υπήρχε κάθε είδος σωματικής εκγύμνασης καθώς και πνευματικής άσκησης.

Τα πλούσια σε εμφάνιση καθίσματα και έδρανα για εκατοντάδες άτομα, οι τοιχογραφίες, τα αγάλματα, τα πολύτιμα αγγεία, τα μωσαϊκά και οι πλούσιες φανταχτερές διακοσμήσεις των θόλων ήταν ότι και με το παραπάνω θα χρειάζονταν για να δημιουργήσουν στους επισκέπτες, λουόμενους και μη, την φυσική και ψυχική ευεξία. Έτσι χωρίς υπερβολή τα δημόσια λουτρά –balneae–είχαν γίνει βασικό στοιχείο στην ρωμαϊκή ζωή. Αργότερα, ο αριθμός τους αυξήθηκε και λειτουργούσαν δημόσια λουτρά τόσο στις μεγαλουπόλεις όσο και στις μικρές πόλεις ακόμα και στα στρατόπεδα των συνόρων της απέραντης Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, σαν χαρακτηριστικό δείγμα του ρωμαϊκού πολιτισμού της εποχής εκείνης, ούτε λίγο ούτε πολύ ένδεκα μόνο στην βορειοαφρικανική πόλη του Τιμγκαντ. Στις αρχές του 4^ο αιώνα στην Ρώμη μόνο υπήρχαν περίπου 1.000 θέρμες. Οι παλαιότερες από αυτές τις θέρμες οικοδομήθηκαν από τον Νέρωνα. Τα λουτρά του Τίτου (81 τις), τα λουτρά του Δομιτιανού (95μ.Χ.), τα λουτρά του Τραϊανού (100 περίπου τις), οι θέρμες του Καρακάλλα (217 τις) και οι θέρμες του Διοκλητιανού (302 περίπου τις) είναι αξιόλογα δείγματα κατασκευών της εποχής των αυτοκρατορικών χρόνων.

Οι θέρμες αναπτύσσονται μέσα σε ένα μεγάλο ανοικτό κήπο που περιβάλλεται από αίθουσες και στοές, ενώ το κύριο κτιριακό συγκρότημα με τα λουτρά βρίσκεται είτε στο κέντρο του κήπου, όπως στα λουτρά του Καρακάλλα, είτε στο πίσω μέρος του, όπως τα λουτρά του Τίτου. Οι θέρμες ήταν συνήθως ένα σύνθετο συγκρότημα διαφόρων κτισμάτων

με πολυάριθμες αίθουσες. Το σχήμα του κύριου κτιρίου ήταν συνήθως συμμετρικό, με κύριο άξονα, κατά μήκος του οποίου βρισκόταν τα δωμάτια του θερμού-καυτού λουτρού (Caldarium), του χλιαρού (tepidarium) και του ψυχρού λουτρού (frigidarium). Επίσης, υπήρχαν τα sudatorium ή laconicum για τα ατμόλουτρα. Δίπλα σε αυτά τα δωμάτια των λουτρών υπήρχαν προθάλαμοι, αποδυτήρια, αίθουσες καθαριότητας, αποχωρητήρια, αίθουσες για το προσωπικό, για μασάζ και εφίδρωση όπως επίσης και αίθουσες αθλητικών ασκήσεων. Οι θέρμες θερμαίνονταν με ζεστό ατμό που περνούσε μέσα από αγωγούς κάτω από το πάτωμα («υπόκαυστα») και μέσα από τους τοίχους. Συνήθως, όμως, χρησιμοποιούσαν ζεστό νερό. Η εξυπηρέτηση γινόταν από υπόγειες στοές, από όπου οι δούλοι μπορούσαν να μετακινούνται γρήγορα χωρίς να φαίνονται. Το υπόγεια των θερμών περιελάμβαναν αίθουσες για διαθέρμανση, εγκαταστάσεις για ζεστό ατμό και νερό, αίθουσες θερμαγωγών σωλήνων, αποχωρητήρια, αποθήκες ξύλων κ.τ.λ.

Σε πολύ πλούσιες θέρμες υπήρχαν αίθουσες για ατομικό λουτρό. Άλλες πάλι ήταν χωρισμένες σε δύο συγκροτήματα, γιατί οι γυναίκες λούονταν χωριστά από τους άνδρες. Μικτά λουτρά προαναφέρονται στον 1^ο αιώνα τις από τον Πλίνιο. Οι οικιακές θέρμες αποτελούνταν από ένα δωμάτιο το Caldarium, όπου υπήρχε ο λουτήρας, και από ένα δωμάτιο θέρμανσης που ονομαζόταν officina. Στα μεγάλα σπίτια υπήρχε ακόμα δίπλα ένα άλλο δωμάτιο για να κρεμούν τα ρούχα, το αποδυτήριο. Επίσης, στο δωμάτιο των λουτρών υπήρχε και λεκάνη για το κρύο λουτρό.

Για τον φωτισμό και την στέγαση των πελώριων αιθουσών οι Ρωμαίοι είχαν αναπτύξει ένα ευφύες σύστημα φεγγιτών (παραθύρων μέσα ή κοντά στις στέγες ή στους θόλους). Το σχήμα των αιθουσών ήταν τετράπλευρο, συχνά σταυροειδές ή κυκλικό με θολωτή στέγη.

Με το πέρασμα του χρόνου ο αριθμός των αιθουσών γίνεται διπλάσιο. Προσθέτουν την παλαιίστρα (Γυμνάσιο), αυλή με δεξαμενή (πισίνα) στο κέντρο για κολύμβηση πλαισιωμένη με στοές, αίθουσες και εξέδρες για ανάπαυση. Τα μνημειακά αυτά σύνολα τελικά έγιναν χώροι απόλαυσης και εξάπλωσης της πολυτέλειας και της επίδειξης που τόσο αγαπούσαν οι Ρωμαίοι.

Η σύγχρονη ανακάλυψη αρχαίων γλυπτών που κοσμούσαν τις Ρωμαϊκές θέρμες, όπως το σύμπλεγμα του Λαοκόωντος από τις θέρμες του Καρακάλλα, δείχνουν τον πλούτο της διακόσμησης. Τα δάπεδα ήταν μαρμάρινα ή μωσαϊκά. Οι τοίχοι είχαν μαρμάρινες επενδύσεις μέχρι ένα ορισμένο ύψος και από εκεί και πάνω ήταν διακοσμημένοι με ανάγλυφα από κονίαμα και μωσαϊκά ή καλύπτονταν με επίχρυσμα ζωγραφισμένο με θέματα φανταστικής αρχιτεκτονικής, αλεξανδρινής τέχνης. Οι τεράστιοι εσωτερικοί χώροι καλύπτονταν με θόλους ή και με σταυροθόλια οι οποίοι ήταν διακοσμημένοι με πλούσια ανάγλυφα αραβουργήματα ερωτικών εικόνων, δελφινιών, τριτώνων ή άλλων θεμάτων.

Οι στοές στηρίζονται σε γιγάντιους κίονες από γρανίτη και πορφυρίτη λίθο. Για τις πόρτες, τα κιονόκρανα και τα καφασωτά των παραθύρων χρησιμοποιούσαν επίχρυσο χαλκό. Οι δεξαμενές ήταν επενδυμένες εσωτερικά με μάρμαρα και λουτήρες ήταν πελώριοι λαξευμένοι μονόλιθοι από μάρμαρο, γρανίτη, βασάλτη κ.τ.λ., με ωραία καλλιτεχνικά σχήματα και διακοσμήσεις. Οι λαμπτήρες για φωτισμό ήταν αριστουργήματα μαρμαρογλυφικής και χρυσοχοϊκής τέχνης. Τέτοιος πλούτος διακόσμησης και πολυτέλειας δεν υπήρχε φυσικά σε όλες τις εκατοντάδες θέρμες.

Τα ερείπια όμως των θερμών της Πομπηίας αποτελούν κτυπητά παραδείγματα τέτοιων θερμών και της μεγάλης σημασίας που απέδιδαν οι Ρωμαίοι για τα λουτρά και την φροντίδα υλική και καλλιτεχνική, με την οποία τα έκτιζαν και αποσκοπούσαν στην πληρέστερη λειτουργία τους όχι μόνο σαν εγκαταστάσεις καθαριότητας και υγιεινής.

Από τις θέρμες που ξεχωρίζουν ιδιαίτερα και αποτελούν το τελειότερο ίσως τύπο τέτοιων ιδρυμάτων είναι οι θέρμες του Καρακάλλα στη Ρώμη (211- 217 τις). Μια ονομαστή οδός η Vía Nova διακοσμημένη με στοές και δένδροστοιχίες οδηγούσε στις θέρμες του

Καρακάλλα.

Το

όλο συγκρότημα ήταν μεγάλο και καταλάμβανε τεράστια έκταση. Αποτελούνταν από ένα τετράγωνο με πλευρά 350.00 μέτρων που ήταν κτισμένο μέσα σε ένα μικρό πάρκο, το οποίο περιελάμβανε στίβο για τρέξιμο, κερκίδες και αρένα για πάλη. Το κεντρικό κτίριο περιελάμβανε τις κυρίως θέρμες, με διαστάσεις 220.00 x 114.00 μέτρων, ένα εξωτερικό περίβολο διαμορφωμένο σε κήπο και διάφορα συμπληρωματικά κτίσματα. Η κεντρική αίθουσα από την οποία άρχιζε το χλιαρό λουτρό (το tepidarium) είχε τρία ανοίγματα με σταυροθόλια, το θερμό λουτρό (το Caldarium), καλυπτόταν από τρούλο. Τον τρούλο αυτό πρέπει να τον φαντασθούμε ζωγραφισμένο με μεγαλοπρεπείς παραστάσεις και γεμάτο ατμό.

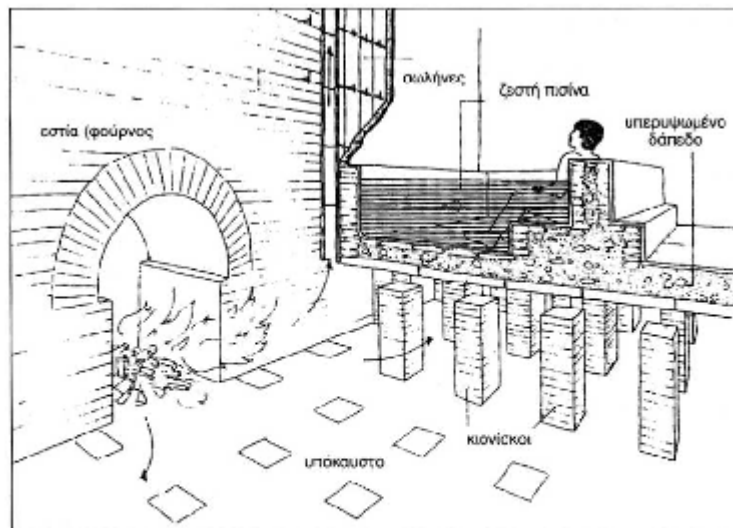
Ο χώρος θερμαινόταν με ζεστό αέρα που κυκλοφορούσε μέσα σε αγωγούς από τούβλα κτισμένους κάτω από το πάτωμα και ενσωματωμένους μέσα σε τοίχους. Το κρύο λουτρό (το frigidarium), που ήταν το ίδιο περίτεχνα διακοσμημένο όπως και τα άλλα ήταν υπαίθριο. Οι θέρμες χρειάζονταν μεγάλη ποσότητα νερού. Ένα από τα δεκατέσσερα υδραγωγεία που έφερναν νερό στην Ρώμη από την καμπάνια εξυπηρετούσε αποκλειστικά τις θέρμες του Καρακάλλα. Το δάπεδο του ψυχρού λουτρού frigidarium ήταν στρωμένο με πράσινα ψηφιδωτά και οι κιονοστοιχίες ήταν από κόκκινο γρανίτη. Η ζωοφόρος της κιονοστοιχίας των δύο ορθογωνίων περιστυλίων (palesrae) παρίστανε σκηνές από το κυνήγι. Στα ψηφιδωτά του εδάφους της στοάς απεικονίζονταν θαλάσσια τέρατα. Οι βοηθητικοί χώροι περιελάμβαναν μικρά θέατρα, βιβλιοθήκες, αίθουσες διαλέξεων, καθώς και πολλά ιδιωτικά λουτρά, δωμάτια για μασάζ και εστιατόρια. Υπήρχαν ακόμη και δύο γυμναστήρια για την εξάσκηση των νέων. Η κάτοψη ήταν τυποποιημένη και η συμμετρία της τόσο αυστηρή, ώστε να συνεπάγεται μια μάλλον παράλογη αναπαραγωγή κάθε χώρου και κάθε λειτουργίας στις δύο πλευρές του κύριου άξονα. Θα πρέπει την εποχή εκείνη η συμμετρία να ταυτιζόταν με το μεγαλείο. Οι θέρμες του Καρακάλλα είναι από τις καλύτερα διατηρημένες, όπως επίσης και οι θέρμες των Σταβίων της Πομπηίας και οι αντίστοιχες του Διοκλητιανού.

Οι θέρμες του Διοκλητιανού κτίσθηκαν κατά το 298 — 306 τ.ς, καταλάμβαναν έκταση μεγαλύτερη από όσο οι θέρμες του Καρακάλλα και εξυπηρετούσαν περίπου 3.200 λουόμενους (σχεδόν ολόκληρη λουτρόπολη). Η μεγάλη τους αίθουσα με τα σταυροθόλια υπάρχει ακόμα έχοντας όμως μετατραπεί —από τον Μιχαήλ Άγγελο. Τον 16^ο αιώνα-, στην Εκκλησία της Παναγίας των Αγγέλων (Santa Maria Degli Angeli). Η μετατροπή του χώρου αυτού σε χριστιανική εκκλησία είχε μια ολόκληρη σειρά από συνέπειες που αλλοιώνουν οπωσδήποτε την αρχική εικόνα της αίθουσας: το δάπεδο ανυψώθηκε κατά δύο ολόκληρα μέτρα, τα μεγάλα ανοίγματα που εξασφάλιζαν την θέα στα γειτονικά δωμάτια έκλεισαν και τα ψηφιδωτά ή τα μάρμαρα των τοίχων και της οροφής που αντανakλούσαν και αρωμάτιζαν το πλούσιο φως που έμπαινε από τα ανοίγματα αντικαταστάθηκαν από ασβεστοκονία και κοινό χρώμα. Παρ' όλες αυτές τις αλλαγές, το μεγάλο σταυροθόλιο που καλύπτει μια έκταση 60.00 x 24.00 μέτρων, διατηρείται, με τις τρεις υποδιαιρέσεις του να στηρίζονται εικονικά στους ύψους 15.00 μέτρων μονολιθικούς κίονες από αιγυπτιακό γρανίτη (στην πραγματικότητα σε οχτώ τεράστιους πεσσούς από σκυρόδεμα).

Στην Ρώμη η διαδικασία του λουτρού πιστεύεται ότι ακολούθησε ένα σχεδόν τυποποιημένο σχέδιο. Ο λουόμενος έμπαινε ίσως πρώτα στο αποδυτήριο, όπου γδυνόταν. Αλειφόταν έπειτα με λάδι στο ελαιοθέσιο ή unctuarium πριν να περάσει σε ένα δωμάτιο ή αυλή, όπου έκανε έντονες γυμναστικές ασκήσεις. Μετά περνούσε στο Caldarium (θερμό χώρο) και στο sudatorium ή laconicum (αίθουσα ατμών), όπου πιθανόν έξιχνε το σώμα του με ένα μεταλλικό αντικείμενο που λεγόταν στλεγγίδα για να φύγει το πλεονάζον λάδι και ο ιδρώτας. Ο λουόμενος πήγαινε μετά στο tepidarium (χλιαρό χώρο) και μετά στο frigidarium (ψυχρό χώρο), όπου υπήρχε συχνά μια πισίνα. Η διαδικασία του λουτρού ολοκληρωνόταν με μια νέα επάλειψη του σώματος με λάδι. Δεν υπάρχει ομοφωνία μεταξύ των μελετητών για την ακριβή τάξη με την οποία γίνονταν τα θερμά και ψυχρά λουτρά καθώς και για την ακριβή σχέση του Caldarium και του laconicum που συνυπήρχαν προφανώς συχνά στον ίδιο χώρο.

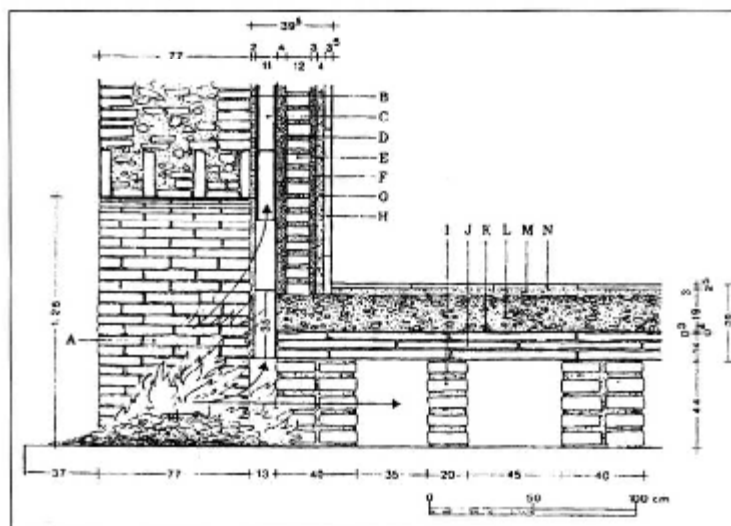
Κυριότεροι χώροι των ρωμαϊκών θερμών είναι:

- Apoduteria: Αποδυτήρια ανδρών και γυναικών.
- Palestra: Γυμναστήριο.
- Heliokamin: Χώροι ηλιασμού.
- Sudatoria: Ίδρωτήρια με ρεύμα θερμού αέρα.
- Caldarium: Κυκλικός χώρος θερμού λουτρού με σφαιρικό θόλο.
- Tepidarium: Ορθογωνικός χώρος λουτρού με σταυροθόλια και χλιαρή θερμοκρασία.
- Frigidarium: Χώρος κρύου λουτρού με δεξαμενή κολύμβησης.
- Elaeotherium Alipterium: Χώρος για επάλειψη με αρωματικά έλαια.

2.1. Η λειτουργία των υποκαυμάτων στις ρωμαϊκές θέρμες.

(Adam Jean Pierre, *L'Arte di costruire presso i Romani*, σελ. 293).

2. Τομή στη θέση της εστίας.

(Adam Jean Pierre, *L'Arte di costruire presso i Romani*, σελ. 289).

A= εστία (φούρνος)	F= υδραυλικό κανάλι	K= έλαια μολύβου
B= κανάλια	G= κανάλια	L= σκευόδεμα με κομμάτια από κεραμίδια
C= πυλόνες	H= πλάκες μαρμάρου	M= κανάλια
D= υδραυλικό κανάλι	I= κανάλια από τούβλα	N= πλάκες μαρμάρου
E= τούβλα	J= τούβλα bipedali	

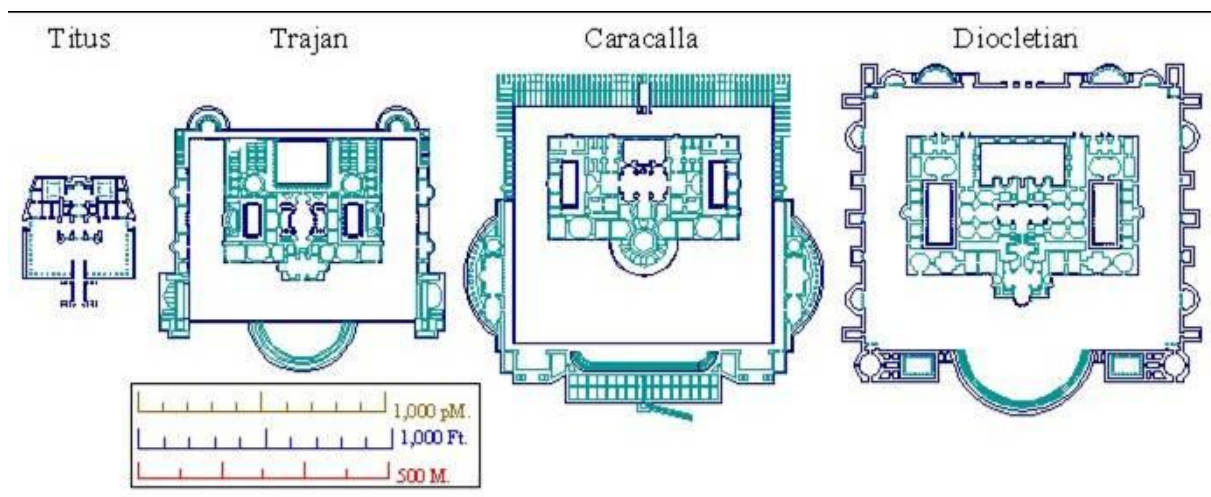
▲ (ΚΑΝΕΤΑΚΗ Ε, - ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ, 2004).

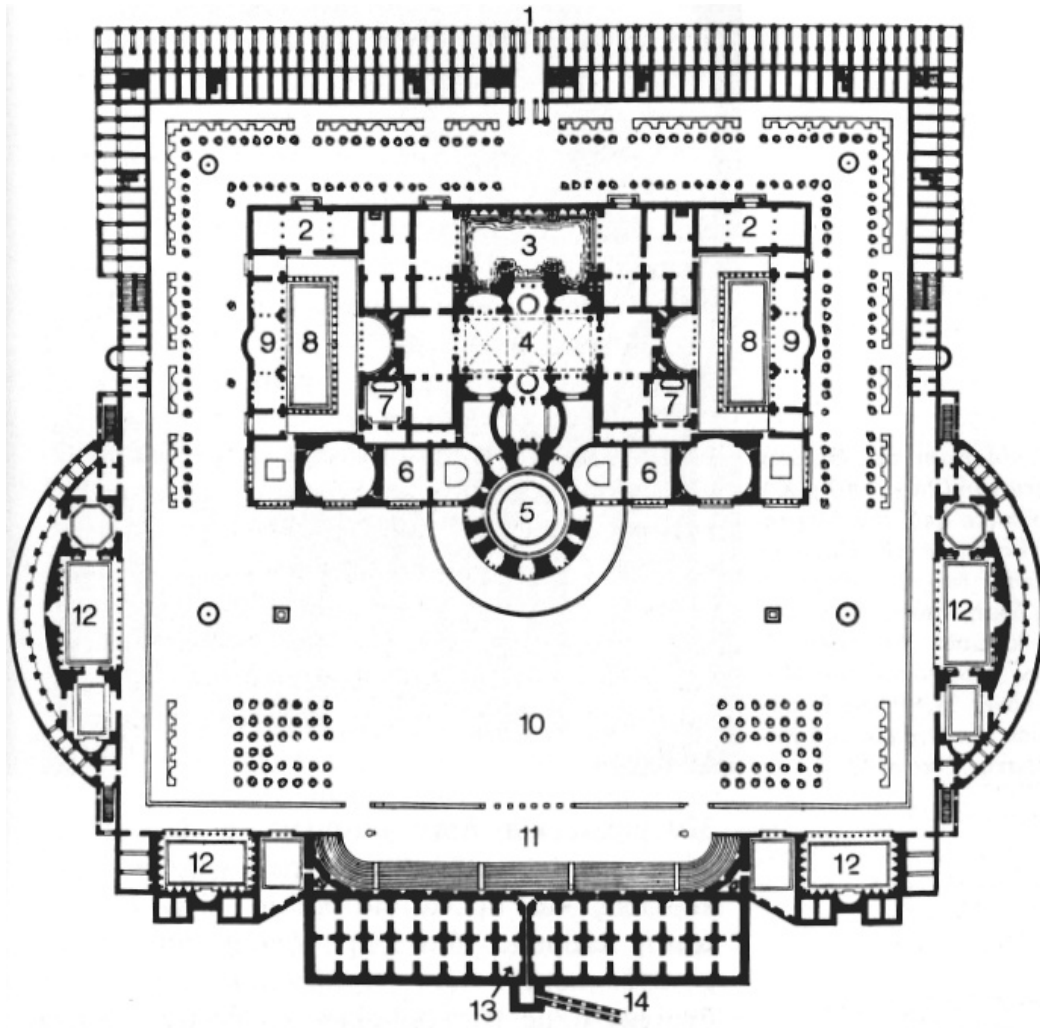
▲ Υπόκαυστα

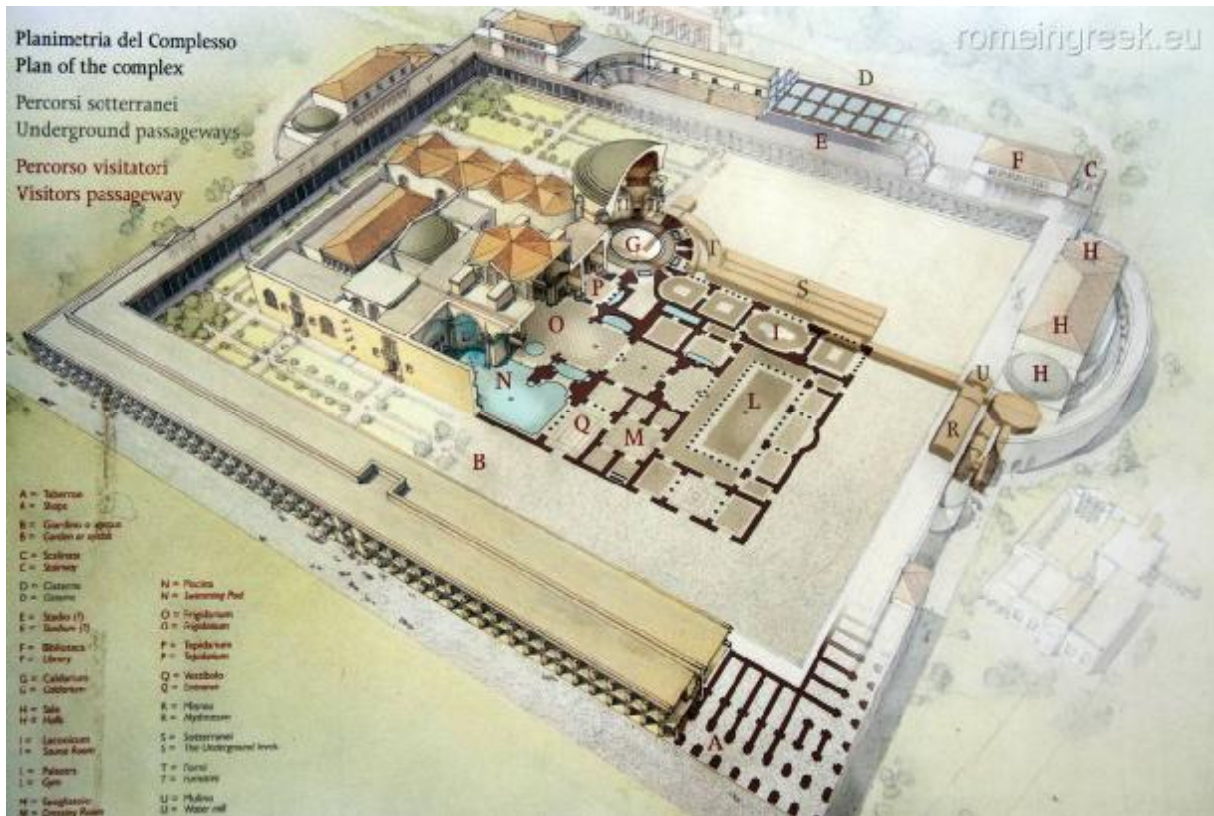
▲ Υπόκαυστα

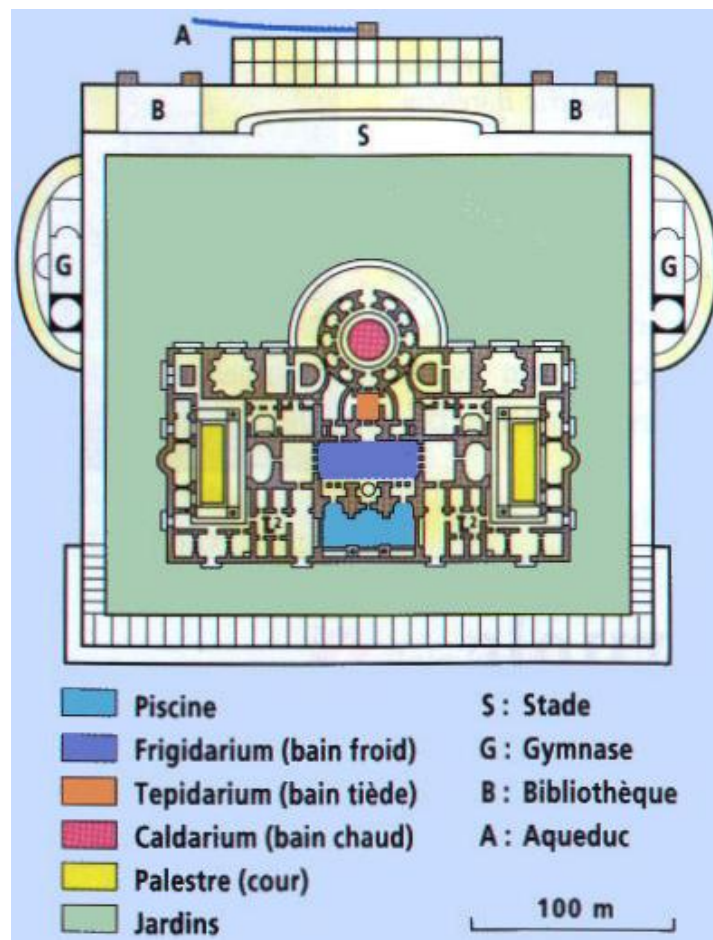
▲ ΟΛΕΣ ΟΙ ΚΑΤΟΨΕΙΣ ΘΕΡΜΩΝ

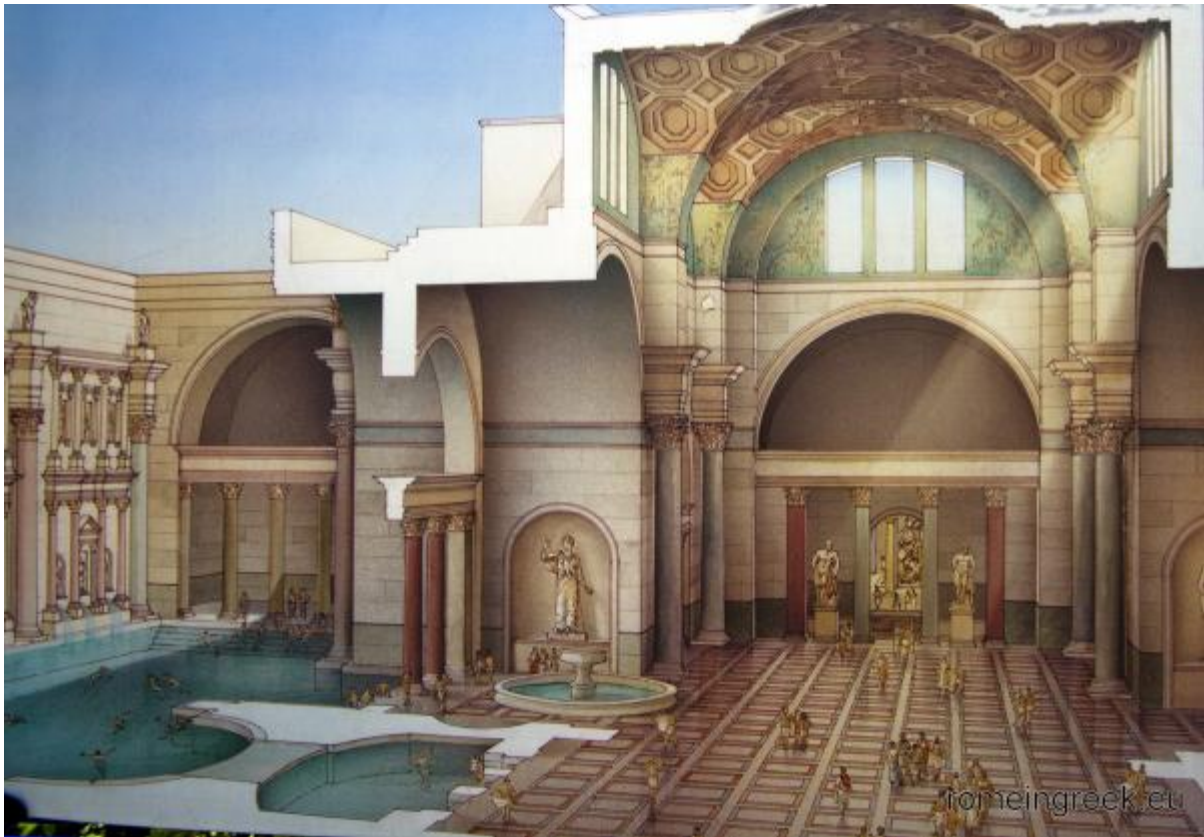

▲ ΛΟΥΤΡΑ ΚΑΡΑΚΑΛΛΑ

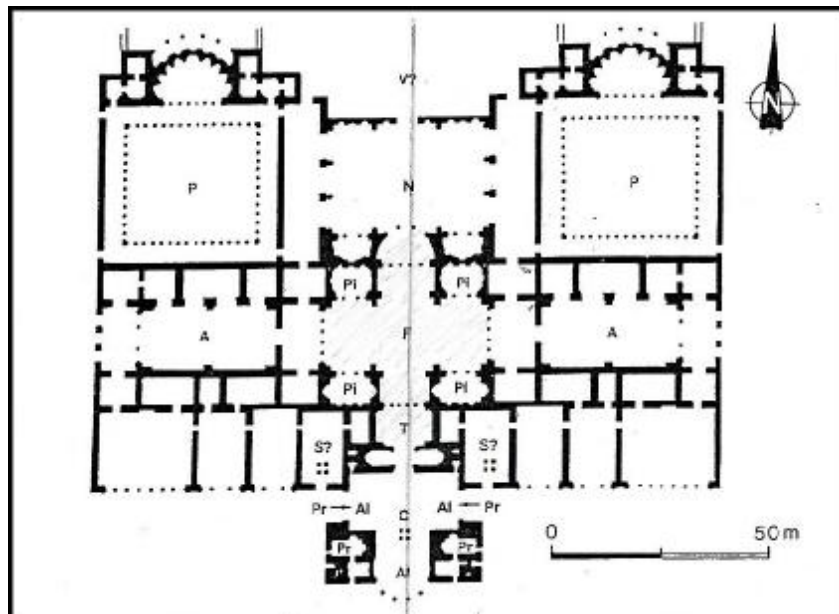

▲ ΛΟΥΤΡΑ ΚΑΡΑΚΑΛΛΑ ▼

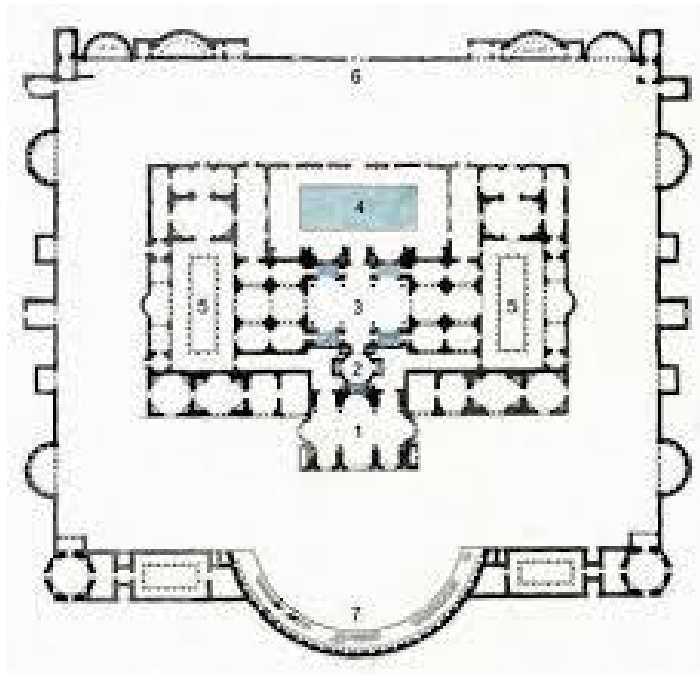

▲ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΡΩΜΑΪΚΩΝ

▲ ΘΕΡΜΕΣ ΝΕΡΩΝ

▲ ΘΕΡΜΕΣ ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΥ

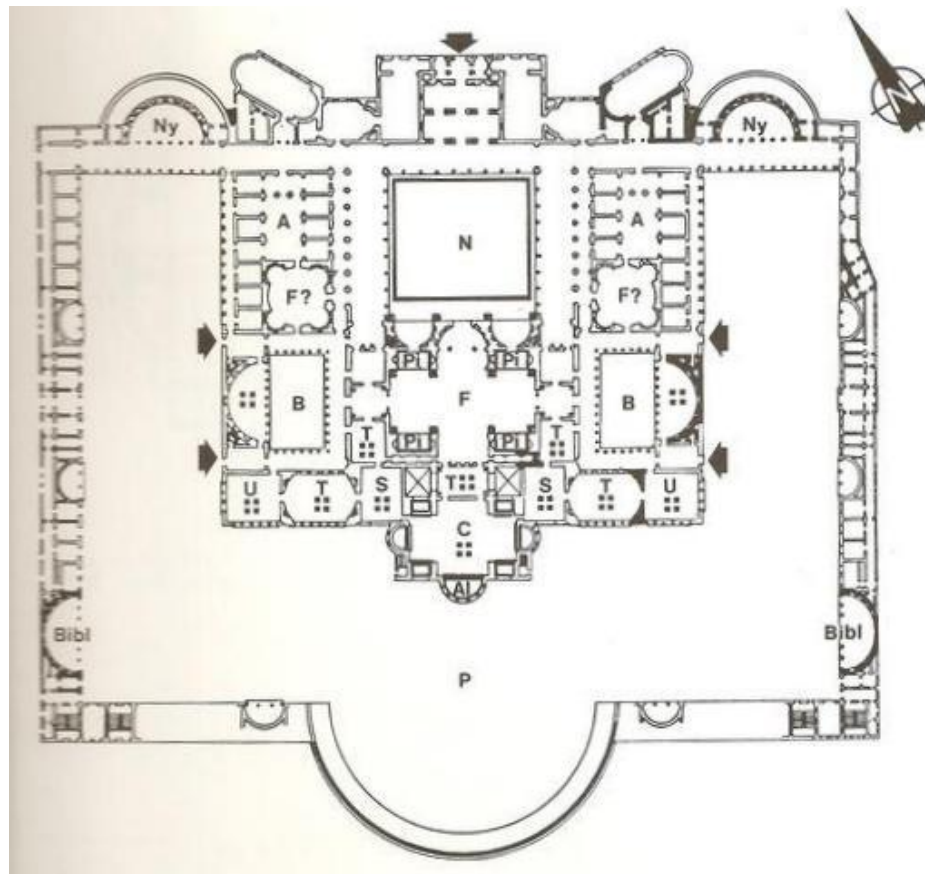

▲ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΟΨΗ ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΥ

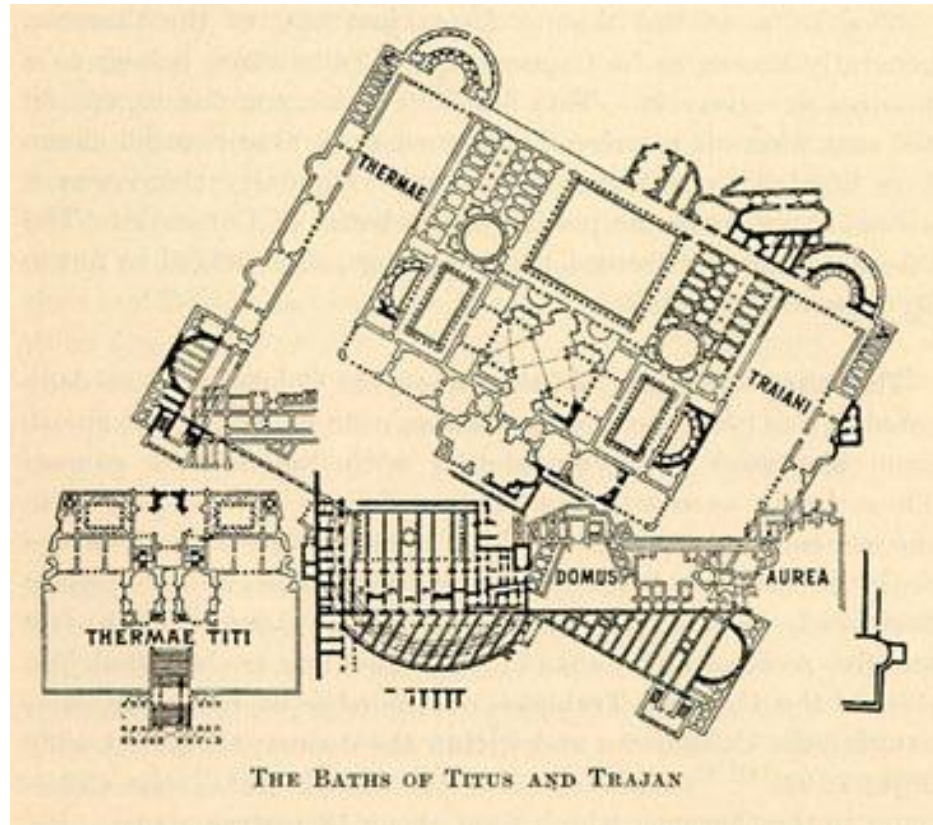

▲ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΡΩΜΑΪΚΩΝ ΘΕΡΜΩΝ

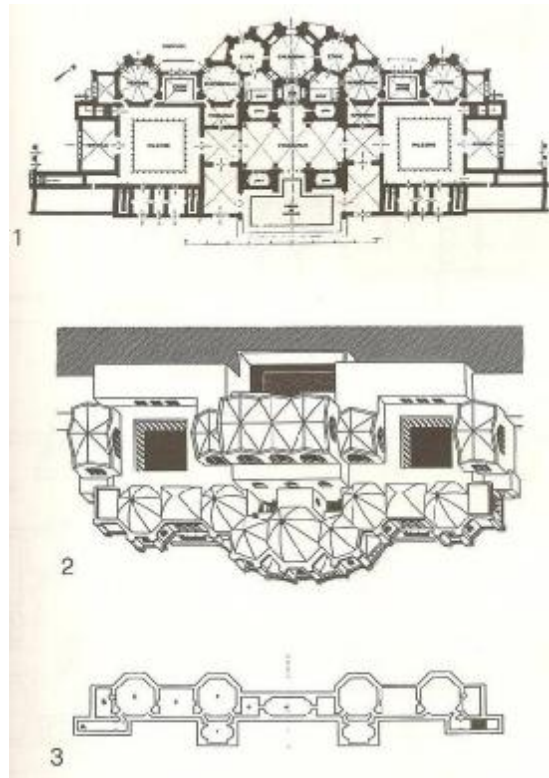
▼ ΘΕΡΜΕΣ ΔΙΟΚΛΗΤΙΑΝΟΥ

▼ ΘΕΡΜΕΣ ΤΡΑΙΑΝΟΥ - ΤΙΤΟΥ

▼ ΘΕΡΜΕΣ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

1.3.4 ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ ΣΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Η χρήση των λουτρών ήταν καθιερωμένη στο Βυζάντιο σύμφωνα με τα πρότυπα της Ρωμαϊκής παράδοσης, η δε ίδρυση δημοσίων λουτρών ήταν συνηθισμένη σε όλες τις μεγάλες πόλεις του Βυζαντινού κράτους για την εξυπηρέτηση όλων των κατοίκων ανεξάρτητα από την κοινωνική τάξη, το επάγγελμα ή το φύλο. Αναμφίβολα λοιπόν, τα δημόσια λουτρά ήταν βασικό στοιχείο της καθημερινής ζωής στο Βυζάντιο και μια από τις πιο σημαντικές εξυπηρετήσεις των πόλεων, που εξασφάλιζαν την καθαριότητα, τις κοινωνικές επαφές και την ευχαρίστηση των πολιτών. Στα δημόσια λουτρά του Βυζαντίου οι πολίτες, άνδρες και γυναίκες, μπορούσαν να λουστούν δωρεάν. Όπως στη Ρώμη, έτσι και στο Βυζάντιο, τα δημόσια λουτρά ήταν συνήθως κτίσματα καλοφτιαγμένα και επιβλητικά. Στα βυζαντινά χρόνια υπήρχαν – εκτός από τα δημόσια λουτρά – και ιδιωτικά ή πριβάτα, καθώς και μοναστηριακά, κτισμένα μέσα στον περίβολο των μοναστηριών ή κοντά σ' αυτά. Πλούσιοι πολίτες με μεγάλη επιρροή, όπως ο Θ. Μετοχίτης ή ο Χούμνος, ήταν συνήθως ιδιοκτήτες πολυτελών λουτρών. Τα δημόσια λουτρά, κτίρια συνήθως ωφελμιστικού χαρακτήρα, βρίσκονταν – κατά κανόνα – σε κεντρικά σημεία των πόλεων ενώ τα ιδιωτικά κτιζόνταν στις αστικές κατοικίες ή στις επαύλεις των ιδιοκτητών τους. Πρέπει ακόμα να σημειωθεί ότι δεν ήταν όλα τα λουτρά του ίδιου επιπέδου. Δίπλα στα αξιοπρεπή δημόσια λουτρά των πόλεων υπήρχαν αρκετές κατώτερες λουτρικές εγκαταστάσεις, συνήθως ιδιωτικές, όπου σύχναζαν πόρνες, προαγωγοί και ακόλαστοι πολίτες.

Είναι γνωστό ότι οι παλαιοχριστιανικές βασιλικές ήταν ο πυρήνας ενός πολύπλοκου και εκτεταμένου οικοδομικού συγκροτήματος, που το αποτελούσαν – εκτός από τον ναό, το σκευοφυλάκιο, το βαπτιστήριο και τα παρεκκλήσια – ο «Χορβάνας» (ταμείο), το «επισκοπείο» (κατοικία του επισκόπου), λουτρά, τα μαγειρεία και τα νοσοκομεία. Τα συγκροτήματα των παλαιοχριστιανικών βασιλικών, κτίρια μνημειώδη, πολυδάπανα και επιβλητικά, κατείχαν – αναμφισβήτητα – μια ξεχωριστή θέση στον πολεοδομικό ιστό των πόλεων και συγκέντρωναν γύρω τους κάθε θρησκευτική και κοινωνική δραστηριότητα.

Με τα δικά μας κριτήρια βέβαια, οι πόλεις της παλαιοχριστιανικής εποχής ήταν αρκετά μικρές. Στον ελλαδικό χώρο ειδικά – όπως έδειξαν νεότερες έρευνες – η ζωή από άποψη δημογραφική κοινωνική και οικονομική βρισκόταν σε απόλυτη διάσταση με την λαμπρότητα και την μεγαλοπρέπεια των μνημείων. Τα παλαιοχριστιανικά μνημεία ήταν έργα ενός πολιτισμού με πολύ μεγάλες προθέσεις, που όμως θα περάσει σε ταχύτατη παρακμή μετά την περίοδο της βασιλείας του Ιουστινιανού.

Στην παλαιοχριστιανική περίοδο, που η ελληνορωμαϊκή παράδοση είναι ακόμη έντονη, γίνεται μια όμοια προσπάθεια για την ανέγερση μεγάλων συγκροτημάτων, που θα εξυπηρετούσαν πάλι κοινωνικούς σκοπούς, αλλά – κυρίως – τις ανάγκες της νέας θρησκείας. Έτσι, μέσα σε ελάχιστα χρόνια κτίστηκαν παντού παλαιοχριστιανικές βασιλικές για να επιβεβαιώσουν – με τρόπο μάλιστα εντυπωσιακό – το κύρος της Εκκλησίας. Τα λουτρά που βρίσκονταν κοντά στις παλαιοχριστιανικές βασιλικές, είτε ήταν καινούργιες εγκαταστάσεις είτε συντηρημένα τμήματα παλαιότερων λουτρών, συνέχισαν να λειτουργούν προσελκύοντας τον κόσμο και εξυπηρετώντας νέους στόχους και σκοπιμότητες. Οι σχέσεις ρωμαϊκών θέρμων και παλαιοχριστιανικής βασιλικής καλύπτουν ένα πολύ ευρύ φάσμα. Σχετική με τις σχέσεις χριστιανικής λατρείας και λουτρού είναι και η πληροφορία του Σωζομένου που αναφέρει ότι στα πρώτα χρόνια του 4^{ου} αιώνα τις, όταν οι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης έμαθαν την απόφαση του Αρκάδιου να εξορίσει τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο, αποχώρησαν από την εκκλησία και γιόρτασαν το Πάσχα μέσα σε γειτονικό Βαλανείο. Ας μην ξεχνάμε όμως ότι από την εποχή της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας ο κοινωνικός ρόλος της Αγοράς (forum) είχε μετατοπισθεί στα Θέατρα, στα στάδια και στα Βαλανεία. Η ανέγερση λοιπόν βασιλικών σε χώρους όπου υπήρχαν ήδη ρωμαϊκά και υστερορωμαϊκά δημόσια λουτρά έδωσε πιθανόν λύση σε χωροταξικά προβλήματα της παλαιοχριστιανικής πόλης.

Οι συνήθειες λούσης της παλαιοχριστιανικής περιόδου είναι όμοιες με τις ρωμαϊκές και τα βαλανεία διατηρούν τους τρεις κύριους χώρους τους που είναι το tepidarium, το Caldarium και το frigidarium. Οι χώροι αυτοί ήταν – συνήθως – ορθογώνιοι και κατέληγαν σε κόγχες (βλ. Πίνακας 2, Γ1, Γ2 και Δ). Το κυρίως κτίριο των λουτρών είχε υποδομή για την θέρμανση του νερού, υπόκαυστα και αποθήκες. Υπήρχε ακόμη μια αίθουσα αναμονής που οδηγούσε στα αποδυτήρια, καθώς και διάφοροι βοηθητικοί χώροι.

Ο ιστορικός Προκόπιος, στο «περί κτισμάτων» έργο του, θεωρεί την ύπαρξη βαλανείων χαρακτηριστικό «πόλεως μεγάλης και ευδαίμονος». Την εποχή αυτή ωστόσο υπήρχαν δημόσια λουτρά σ'όλες τις πόλεις της αυτοκρατορίας, μεγάλες και μικρές, που λειτουργούσαν όλες τις ημέρες της εβδομάδας και μερικές φορές ακόμη και τις Κυριακές. Η λειτουργία των λουτρών σταματούσε μόνο σε περίπτωση μεγάλης ανομβρίας, σεισμού ή πολέμου.

Από τα ρωμαϊκά ήδη χρόνια η συμμετοχή των πολιτών στα μεικτά λουτρά – mixta ή communia balnea – θεωρούνταν ένδειξη ηθικής χαλαρότητας. Ωστόσο, η επιβολή του χριστιανισμού περιορίσε την ελευθεριότητα στην χρήση των δημοσίων λουτρών από άνδρες και γυναίκες συγχρόνως για να μην προκαλούνται σκάνδαλα. Τα σωζόμενα δείγματα ή λείψανα δημοσίων λουτρών υποδηλώνουν τους λόγους της ευαισθησίας των βυζαντινών, οι οποίοι απαγόρευαν με αυστηρότητα την σύλλουση ανδρών και γυναικών. Η επίδραση της εκκλησία (Αποστολικές Διαταγές, 1,9, κανόνας 30 της Συνόδου της Λαοδικείας κ.λπ.) στην απαγόρευση αυτή δεν είναι άσχετη με αυτά τα συγκεκριμένα προβλήματα γι' αυτό και η σύλλουση ανδρών και γυναικών απαγορεύθηκε με αυστηρές ποινές, ενώ η χωρίς την σύμφωνη γνώμη του συζύγου σύλλουση της γυναίκας με άνδρες

Σώθηκαν ακόμα και δύο μοναστηριακά λουτρά των μέσων χρόνων, σε καλύτερη μάλιστα κατάσταση από τα κοσμικά. Πρόκειται για το λουτρά της Ζωοδόχου Πηγής Δερβενοσάλεσι (βλ. Πίνακες IB και 2B) και της Καισαριανής (βλ. Πίνακα 2^A).

Στην μετά τους σκοτεινούς χρόνους εποχή, παρά την παρατηρούμενη ασυνέχεια των συνηθειών τους αστικού βίου ως προς τα λουτρά – με τον περιορισμό των λειτουργιών τους σε απλές και μόνο λούσεις- φαίνεται ότι δεν υπήρξαν μεταβολές στην διάρθρωση των χώρων. Έτσι διατηρείται και στα μεσαιωνικά παραδείγματα ο τριμερής χαρακτήρας των χώρων λούσης. Μετά από έναν προθάλαμο και το αποδυτήριο, παρατάσσονται ένας χώρος μέτρια θερμαινόμενος, ένας χώρος ζωηρά θερμαινόμενος και ένας τρίτος, που καταλαμβάνεται από μια αβαθή δεξαμενή. Όπως φαίνεται και από την σύγκριση των λουτρών της Καισαριανής (11^{ου} αι), του Δερβενοσάλεσι (11^{ου} αι.) και της Σπάρτης (1100- 1260) (βλ. Πίνακα IA), διατηρείται η αρχαία διάταξη των χώρων. Ο πρώτος «οίκος» στέγαζε το χλιαρόν ή χλιαροψύχριον και το αποδυτήριο – κάτι ανάλογο με το Ρωμαϊκό tepidarium – ο δεύτερος το θερμό ή ζεστόν – Caldarium – και ο τρίτος την κολυμβήθρα, κόλυμβο ή δεξαμενή των βυζαντινών κειμένων (frigidarium). Για την ανέγερση των λουτρών κατά την μεσοβυζαντινή περίοδο φρόντιζαν συνήθως οι μητροπολίτες. Υπήρχαν όμως και δημόσια βαλανεία που ανήκαν σε ιδιώτες και ενοικιάζονταν, ή άλλα που ανήκαν σε μοναστήρια τα οποία νέμονταν τις προσόδους τους.

Σε λίγα κείμενα αναφέρεται η «αλουσία» μερικών κληρικών ή κάποιων ασκητών. Στα περισσότερα βυζαντινά κείμενα όμως γίνεται λόγος για την υπερβολική – συχνά λουτροφιλία των λαϊκών, των κληρικών, ακόμα και των μοναχών. Πληροφορίες για τις λούσεις των μοναχών και τα μοναστηριακά λουτρά βρίσκουμε στα αγιολογικά κείμενα και στα τυπικά των μονών.

Στο τυπικό της Αγία Μονής Ναυπλίου, που συντάχθηκε το έτος 1143 από τον επίσκοπο Λέοντα, διαβάζουμε:

«...Διαταπτόμεθα δε και ημείς οι ανάξιοι κτήτορες... λούεσθαι (τους μοναχούς), κατά Σάββατον, άνευ της αγίας μεγάλης τεσσαρακοστής. Και τότε γαρ κατά το Σάββατον το λεγόμενον του αγίου Λαζάρου λουέσθωσαν άπαντες μετά και του ηγουμένου».

Ένα άλλο τυπικό από την Μονή του Παντοκράτορα της Κωνσταντινούπολης ορίζει ότι οι μοναχοί πρέπει να λούζονται κάθε δεκαπέντε μέρες.

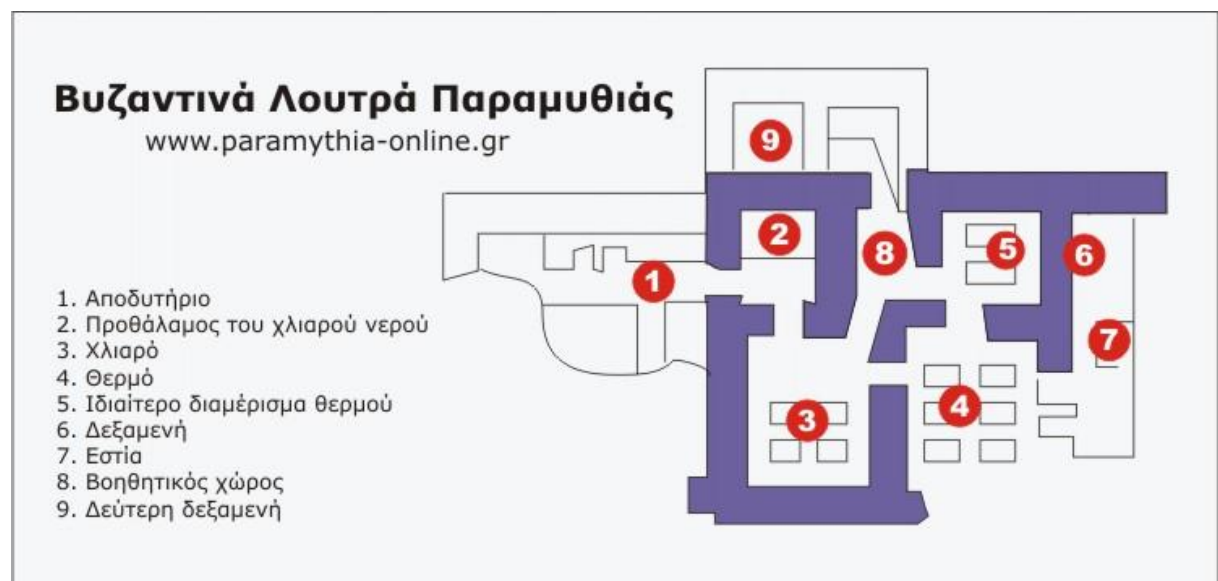
Οι γυναίκες, τέλος, στο Βυζάντιο είναι γνωστό ότι ζούσαν πολύ περιορισμένη ζωή και είχαν ελάχιστες ευκαιρίες για έξοδο, κοινωνικές επαφές και δημόσιες εμφανίσεις. Έβγαιναν από τα σπίτια τους – όπως μας πληροφορεί ο Χρυσόστομος – για να πάνε στην εκκλησία ή στο λουτρό.

Ανακεφαλαιώνοντας λοιπόν τα όσα ειπώθηκαν πιο πάνω γίνεται φανερό ότι στο Βυζάντιο, άνδρες, γυναίκες και παιδιά – ακόμα και κληρικοί ή μοναχοί – πήγαιναν τακτικά στα βαλανεία και αφιέρωναν αρκετό χρόνο στην ιεροτελεστία του λουτρού.

Η αγάπη των Βυζαντινών για τα λουτρά, την καθαριότητα και τον καλλωπισμό του σώματος δημιούργησε – όπως ήταν φυσικό – μια ειδική κατηγορία επαγγελματιών.

Έτσι ο υπεύθυνος των λουτρών λεγόταν Βαλανεύς – αν διοικούσε ανδρικά λουτρά – ή Βαλανεύτρια. Αν ήταν υπεύθυνη για την λειτουργία των γυναικείων λουτρών. Καψάριος ήταν ο υπάλληλος των αποδυτηρίων που φρόντιζε για την φύλαξη των ρούχων των λουομένων που έμπαιναν γυμνοί στους χώρους λούσης. Ο λουτράρης ή λούστης ή περιχύτης ήταν αυτός που βοηθούσε τον λουόμενο να ξεπλυθεί χύνοντας πάνω του χλιαρό νερό.

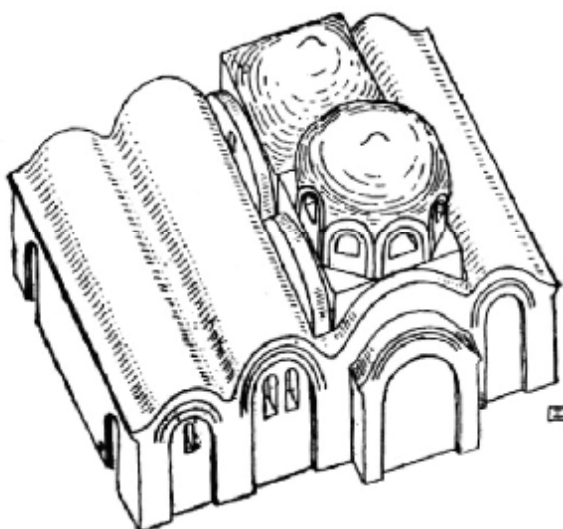
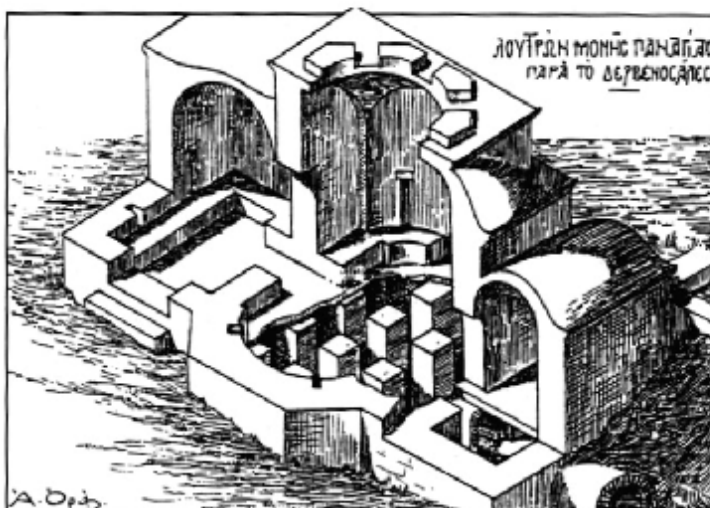
Το καμίνι του λουτρού το άναβε ο εγκαύστης ή καμινάρης ή καμινάς. Υπήρχε ακόμα και ο δρωπακιστής, που φρόντιζε - με τις αλοιφές και την επιδεξιότητά του – για την αποτρίχωση των λουομένων.

▲ εικόνα από Google

2.1.γ.ιν.δ.
Αξονομετρική τομή του
μοναστηριακού λουτρού
Μονής Παναγίας
Λαβενουσάλεσι.

(Ορλάνδος Α., *Ευρετήριο*
Μεσαιωνικών Μνημείων της
Ελλάδος, σελ. 158-163).

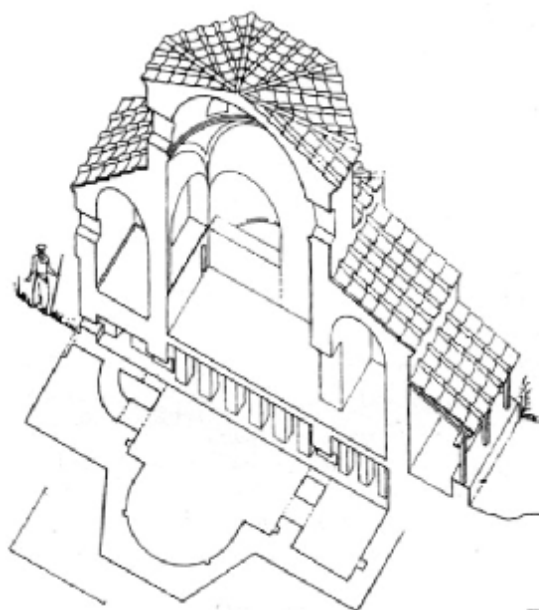

2.1.γ.ι.στ.
Αξονομετρικό του βυζαντινού λουτρού "Κουλέ
Καφέ" Θεσσαλονίκης.

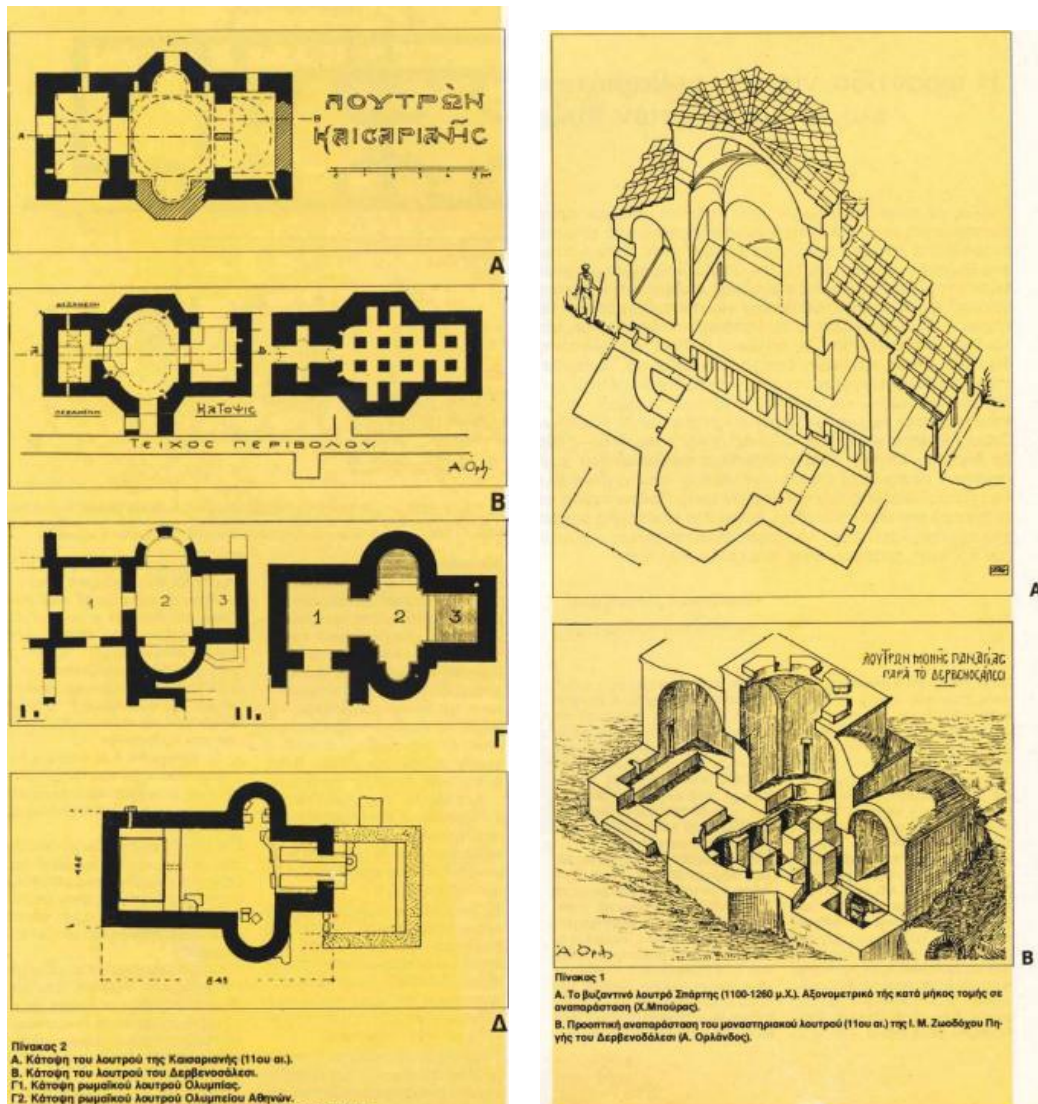
(Ξυγγόπουλος Α., *Βυζαντινός λουτρών εν*
Θεσσαλονίκη, Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής
 Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 5, 1940, σελ. 83-97).

2.1.γ.iii.γ. **Αξονομετρική τομή του**
λουτρού Σπάρτης.

(Μπούρας Χ., *Ένα Βυζαντινό λουτρό στη*
Λακεδαίμονία, Αρχαιολογική Εφημερίδα,
 1982, σελ. 99-112).

▲ (ΚΑΝΕΤΑΚΗ Ε, ΣΧΕΔΙΑ - ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ,2004).

▲(ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΕΥΧΟΣ 31, ΙΟΥΝΙΟΣ 1989).

1.3.5. ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Τα ρωμαϊκά και τα βυζαντινά λουτρά χρησίμευαν ως πρότυπο για τα οθωμανικά hammam. Κάποιες διαφορές που υπάρχουν οφείλονται σε ειδικές διατάξεις του Κορανίου. Η βασικότερη από αυτές είναι ότι το πλύσιμο του σώματος πρέπει να γίνεται με νερό τρεχούμενο. Το βύθισμα του σώματος σε κοινή με άλλους δεξαμενή, που συνηθιζόταν στα ρωμαϊκά και βυζαντινά βαλανεία, αντικαταστάθηκε στα μουσουλμανικά λουτρά με το πλύσιμο πλάι στη γούρνα όπου ο λουόμενος πλένεται με νερό που τρέχει από στρόφιγγα (musluk).

Τα χαμάμ, ανάλογα με τη χρονολογία, την τοποθεσία και τη θρησκεία διακρίνονται σε πολλούς τύπους έχοντας αρκετές διαφορές μεταξύ τους. Το χαμάμ χωρίζεται σε τρία κυρίως δωμάτια που σύμφωνα με τη ρωμαϊκή γλώσσα ονομάζονται frigidarium, tepidarium και το Caldarium. Παρακάτω θα εξετάσουμε την χρήση αυτών των χώρων:

1. Αφού ο επισκέπτης πληρώσει είσοδο περνάει στον πρώτο χώρο (Caldarium) που στα τουρκικά λέγεται Camegan ή Camekan (τζαμεκιάν = αποδυτήριο). Αυτός ο χώρος

χρησιμοποιείται σαν αποδυτήρια, έχει χαμηλή θερμοκρασία, ενώ επικρατεί αυστηρή πειθαρχία και σιωπή σε σχέση με τα ρωμαϊκά αποδυτήρια που σ' αυτόν τον προθάλαμο «ζεσταίνονταν» με κιούπια κρασί. Παραδίπλα βρίσκεται μια κάμαρα (Bayt) όπου κάθεται ο βοηθός και υπηρέτης των πελατών έχοντας και μοιράζοντας πετσέτες, σανδάλια και προϊόντα καθαρισμού. Στα γυναικεία χαμάμ ο βοηθός είναι γένους θηλυκού. Στα μεγαλύτερα χαμάμ υπήρχε και περισσότερο υπηρετικό ή βοηθητικό προσωπικό. Ο προθάλαμος θερμαινόταν με φυσικούς πίδακες κάτω από το πάτωμα.

2. Οι πελάτες τυλιγμένοι σε πετσέτες περνούσαν στο δεύτερο δωμάτιο (tepidarium) Sogukluk (σοουκλούκ = ψυχρότης). Η αίθουσα αυτή, δεύτερη στην σειρά, θερμαίνεται μέτρια (20° - 30°) - αντιστοιχεί στο tepidarium των Ρωμαίων ή το χλιαρό των Βυζαντινών - ώστε να συνηθίσει το σώμα στη ζέστη και στις συνθήκες υγρασίας, η οποία ήταν γεμάτη με ξηρό ατμό.

3. Στη συνέχεια θα περάσει στην τρίτη αίθουσα, στον κυρίως χώρο του χαμάμ που είναι το Bayat al Harara ή Sicaklik (σιτζακλίκ = θερμότης) ή ic hamam (ιτς χαμάμ = εσωτερικό λουτρό). Είναι πολύ ζεστή αίθουσα, κατά μήκος των τοίχων του χώρου αυτού υπήρχαν μαρμάρινες γούρνες με τρεχούμενο νερό ή βρύσες με κρύο ή ζεστό νερό και στο κέντρο της υπάρχει το gobektasi (γκιεμπεκτασί = ομφαλική πέτρα) όπου γίνονταν οι εντριβές (μασάζ) από υπαλλήλους του λουτρού. Οι υπάλληλοι των τούρκικων λουτρών και οι μασέρ μπορούν να συγκριθούν με το αντίστοιχο προσωπικό των ρωμαϊκών λουτρών, το μασάζ με το λάδι και η φροντίδα με τα αρώματα - που προσέφεραν οι δεύτεροι - αντικαταστάθηκαν από το μασάζ με σαπουνάδα και ένα επιμελές τρίψιμο του σώματος με γάντια από τρίχωμα κατσίκας. Στον τρίτο αυτό χώρο η ατμόσφαιρα είναι αποπνικτική και γεμάτη καυτούς ατμούς. Οι ατμοί αυτοί ανέβλυζαν από ένα σιντριβάνι - πίδακα της φύσης ή μια τεχνικά φτιαγμένη γούρνα που της έριχναν βραστό καυτό νερό. Η γούρνα λέγεται Meda και το σιντριβάνι Fisqiya. Κάθε χαμάμ επιβάλλεται να έχει τρεχούμενο νερό ώστε να μην υπάρχει η παραμικρή περίπτωση «ακαθαρσίας».

4. Μετά το Bayat al Harara μπαίνει κανείς σ' έναν μικρότερο χώρο (kulhan-Κιουλχάν = εστία λουτρού) όπου αναβλύζει ζέστη χωρίς υγρασία καθώς και ατμοί από το πάτωμα. Αυτό ήταν απαραίτητο για να μπορέσει να ολοκληρωθεί κανείς και σωματικά και ψυχικά. Αυτό μπορεί να συγκριθεί με το ρωμαϊκό Iaconicum. Αυτός ο χώρος βρίσκεται ανεβαίνοντας τέσσερα σκαλιά σε υψηλότερο επίπεδο απ' ότι το όλο κτίσμα και είναι εξαιρετικά επικίνδυνος για ηλικιωμένα άτομα. Η επίσκεψη όλων αυτών των χώρων του χαμάμ ήταν υποχρεωτική ώστε να επιτύχει κανείς την «άφεσις αμαρτιών» μια ολόκληρη ιεροτελεστία, σε αντίθεση με τους Ρωμαίους που το χρησιμοποιούσαν για ψυχαγωγία και κουτσομπολιό. Τα τούρκικα λουτρά, όπως και τα βυζαντινά και τα πρώιμα ισλαμικά, δεν έχουν γυμναστήριο. Η αντίληψη που αφορά το συνδυασμό λουτρών και ασκήσεων απουσιάζει τελείως (πράγματι το να προτείνει κάποιος σε έναν συντηρητικό Τούρκο το συνδυασμό αυτό θα ήταν εντελώς παράλογο).

Με εξαίρεση τα ιαματικά λουτρά και τις λουτροπόλεις* [spas* = ιαματικές πηγές], οι κοινές πισίνες με κρύο ή ζεστό νερό είναι ξένες για την παράδοση των τούρκικων λουτρών. Στα βήματα της εξέλιξης που είχε ξεκινήσει από την ύστερη αρχαιότητα, τα λουτρά γίνονταν σε ατομικές μπανιέρες με την χρήση άφθονου νερού, χωρίς όμως την ολοκληρωτική βύθιση του σώματος μέσα σε αυτό.

Στα Τούρκικα Χαμάμ τη λειτουργία του frigidarium τη διαδέχθηκε ένας συνδυασμός σαλονιού - αποδυτηρίου όπου εκεί οι θαμώνες μπορούσαν να περάσουν αναπαυόμενοι αρκετή ώρα μετά το ζεστό μπάνιο τους απολαμβάνοντας όρθιοι το ποτό τους, κουβεντιάζοντας με φίλους ή ξαπλώνοντας, τυλιγμένοι όλοι με πετσέτες. Συχνά, στο κέντρο αυτού του ψηλού, καλά διακοσμημένου σαλονιού (το οποίο πράγματι είναι η «αίθουσα του λουτρού» των πρώιμων και ύστερων λουτρών της αρχαιότητας) υπάρχει μια μικρή διακοσμητική πισίνα με ένα fisqiye (δηλ. έναν πίδακα νερού επίσης fisqiye, λέξη που

προέρχεται από το λατινικό *piscina* ή στα ελληνικά «φισκίνα»), προφανώς ένα τελευταίο υπόλειμμα των μεγάλων πισινών των ρωμαϊκών *frigidarium*.

Στην τοποθεσία ενός χαμάμ πρωταρχικά ρόλο παίζει η παροχή φυσικού ζεστού ιαματικού νερού. Γι' αυτό έψαχναν και το έκτιζαν πάνω σε φυσικούς θερμούς πίδακες ώστε να μην μεταφέρουν το νερό το οποίο το είχαν ζεστάνει για να προμηθεύσουν το χαμάμ.

Στα βυζαντινά και ρωμαϊκά χρόνια διαπιστώνεται μια αστικοποίηση γύρω από ιαματικά λουτρά, όπως και στην Ανατολή, μιας και το χαμάμ μπορούσε να υδροδοτήσει ολόκληρες συνοικίες σπιτιών. Αντιθέτως τώρα σε μια πόλη επέτρεπαν μόνο τρία χαμάμ ώστε να μην υπάρχει πρόβλημα για την πόλη την περίοδο των ξηρασιών. Η Δαμασκός ήταν η πρώτη πόλη με τα περισσότερα χαμάμ που υδροδοτούσανε την γύρω περιοχή.

Στην Κων/πολη υπάρχει ένα χαμάμ-μνημείο που στέκεται από το 3681 μ.Χ. και ανακαινίσθηκε το 1914, μιας και αποτελούνταν από μάρμαρα από την Χαλκηδόνα που είχαν υποστεί πολλές ζημιές. Έχει δύο ορόφους και προμηθευόταν νερό από τον Βόσπορο και υδροδοτούσε όλη την Κων/πολη. Την εποχή του Ιουστινιανού μάλιστα είχαν τελειοποιήσει το σύστημα άντλησης νερού από τον Βόσπορο στο χαμάμ. Η πιο εξελιγμένη μορφή του σήμερα είναι το σύστημα υδροδότησης πολλών πόλεων παγκοσμίως.

Στο Κάιρο υπάρχει το μεγαλύτερο σιντριβάνι - πίδακας ύψους 90.00 μέτρων προς εκμετάλλευση από ένα χαμάμ, το οποίο τροφοδοτούταν από τον Νείλο.

Το κυριότερο πρόβλημα του χαμάμ ήταν η θέρμανση των δωματίων και των προθαλάμων. Την λύση δεν άργησε να βρει το 89 π.Χ. ο Σέργιος Orata. Κάτω από το επίπεδο του Χαμάμ έφτιαξε ένα «ψευτοπάτωμα» που αποτελούνταν από ένα σύστημα αγωγών φτιαγμένο από τούβλα το οποίο παγίδευε τα φυσικά αέρια της γης και συγκεκριμένα του πίδακα πάνω στο οποίο είχε κτισθεί το χαμάμ. Τα τούβλα αυτά θερμαίνονταν και μετέδιδαν τη ζέστη στο πάτωμα του κτιρίου αλλά και στους τοίχους.

Στα παλαιότερα χαμάμ για τη θέρμανση τους καίγανε μέσα στο κτίριο σε ειδικές πήλινες λεκάνες άχυρο και ένα είδος πίσσας.

Η χρονολογία της εμφάνισης των ισλαμικών χαμάμ - είναι δύσκολο να προσδιοριστεί - το σίγουρο όμως είναι ότι τα πρώτα εμφανίστηκαν στην Αίγυπτο και στη Συρία και συγκεκριμένα μόνο στο Κάιρο και στη Δαμασκό. Σε διάφορα συγγράμματα ιστορικών αναφέρεται ότι στο Κάιρο μόνο υπήρχαν 622 χαμάμ. Σήμερα σώζονται μόνο ελάχιστα.

Ως αρχαιότερα φαίνονται να είναι στην Αίγυπτο το Emirs Beshtak's και στη Συρία το Hamam al labbadiya και χρονολογούνται από τον 11^ο αιώνα. Ο Beshtak ίδρυσε τα πιο όμορφα και επιβλητικά δημόσια χαμάμ (στην περιοχή, όπως περιγράφουν κάποιοι ιστορικοί, που είχαν τεράστιες καμάρες διακοσμημένες με φύλλα χρυσού και στους δύο ορόφους). Στη Συρία το πιο όμορφο χαμάμ ήταν στο παλάτι του Al Labbadiya που χρονολογείται από τον 14^ο αιώνα. Στον προθάλαμο και κυρίως θάλαμο μεγάλης εντύπωση έκαναν οι τεράστιες τοιχογραφίες και διάφορα σοφά γνωμικά που ήταν γραμμένα στους τοίχους. Η Συρία είχε τις καλύτερες προϋποθέσεις από την Αίγυπτο για να χτιστούν χαμάμ.

Τα ιδιωτικά λουτρά στα παλάτια ήταν περισσότερο επιβλητικά σε μέγεθος παρά άνετα στην εσωτερική τους διαμόρφωση. Τα πιο γνωστά είναι Camal – ad – din - acIh Dhahabi (1637), Bayt as - Sihcguo (1648 - 1796), Gohara Mahammad Alis (1805 - 1849) και ενός Τούρκου μονάρχου, του Asad Azem Pasha (1750).

Στη βόρειο Αφρική υπάρχουν μεμονωμένες αναφορές για χαμάμ μιας και η εξάπλωση του Ισλάμ δεν έφτασε έως εκεί και αυτά τα λίγα που ιδρύθηκαν ήταν ιδέα μιας φυλής των Bassins στην Τυνησία. Αποτελούνται μόνο από ένα δωμάτιο με δύο γούρνες από τις οποίες η μία πρόσφερε πόσιμο νερό και η άλλη ήταν για μπάνιο. Στην Ισπανία όμως καταγραφίκαν περισσότερα από 300 δημόσια χαμάμ του 14^{ου} αιώνα και στους επόμενους αιώνες αυξήθηκαν σε 600.

Χαρακτηριστικά είναι τα Τούρκικα χαμάμ που αποτελούνταν από 5 κυρίως χώρους και ήταν και μικτά (για άνδρες και για γυναίκες). Την ιδέα για τα μικτά την είχε ο Hasseki

Humen Sultan στην Κωνσταντινούπολη, τότε που η τουρκική αυτοκρατορία ήκμαζε και ίδρυσε στο σύνολο 33 δημόσια μικτά χαμάμ στην ευρύτερη περιοχή.

Στο Ιράκ, Αφγανιστάν και κεντρική Ασία δεν έχουν διασωθεί χαμάμ λόγω της καταστροφής τους από τον Τζέκινγκς Χαν.

Στην Ινδία τα υλικά που χρησιμοποιούσαν για την διακόσμηση των χώρων του χαμάμ στα πατώματα και στους τοίχους, στους τρεις κυρίως χώρους, είναι από μάρμαρα και ψηφιδωτά. Έχουν γυάλινο θόλο πολύχρωμο το οποίο επιτρέπει τον εσωτερικό φωτισμό.

Στο παλάτι του Mahai-ikhes, αρχές 18^{ου} αιώνα, σκούρα σκαλιά οδηγούν στο υπερυψωμένο κτίριο που έχει σιντριβάνια που φωτίζονται από κάτω προς τα πάνω.

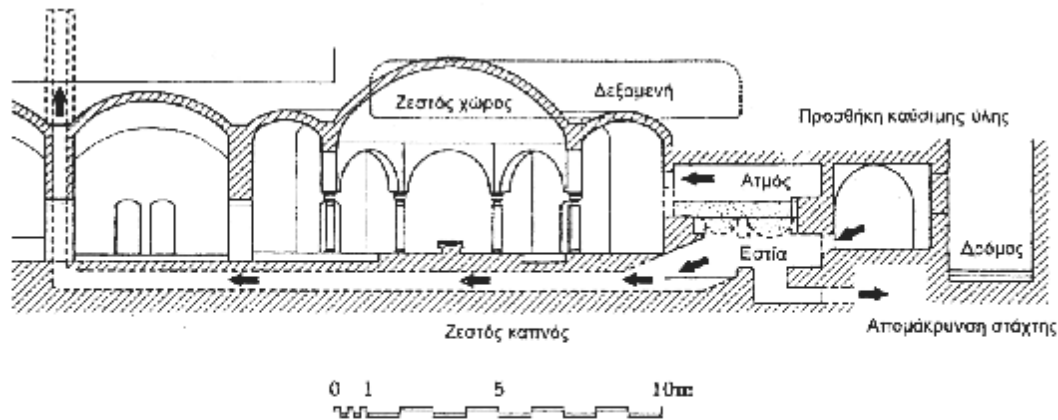
Αρκετά χαμάμ έχουν κοινά στοιχεία όπως οι πολλές καμάρες στο εσωτερικό τους, διάφορες τοιχογραφίες θρησκευτικού περιεχομένου και το χαρακτηριστικό σκοτάδι μέσα στα κτίρια. Παράθυρα ήταν σπάνια να υπάρχουν λόγω του πουριτανισμού για το ανθρώπινο σώμα που είχαν οι μουσουλμάνοι. Χαρακτηριστικά είναι και τα πετρόστρωτα δρομάκια που οδηγούσαν στα χαμάμ. Από διάφορα κατεστραμμένα χαμάμ έχουν διασωθεί μόνο τα δρομάκια, όπως στο Κάιρο στο χαμάμ του Emirs Beshtak.

1.3.5.1 Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΥΤΡΟΥ-ΧΑΜΑΜ

Το νερό θερμαινόταν σε ένα μεγάλο χάλκινο καζάνι και κυκλοφορούσε στο εσωτερικό των τοίχων δια μέσου σωλήνων των «τούβουλων» (από το ρωμαϊκό tubuli) ή όπως αλλιώς ονομάζονταν «κισούγκια», διαμέτρου 7 εκ. Οι αγωγοί αυτοί τοποθετημένοι αφενός στο εσωτερικό των τοίχων, ζέσταιναν την τοιχοποιία διαπερνώντας την σ' όλο σχεδόν το μήκος της ενώ κατέληγαν εξωτερικά σε ένα στόμιο για τη διαφυγή του αέρα.

Ο χώρος της εστίας (Kulham kul =στάχτη) δεξαμενής του νερού δεν επικοινωνούσε με τον υπόλοιπο παρά μόνο μέσω ενός μικρού ανοίγματος που βρισκόταν συνήθως στο πιο ζεστό διαμέρισμα. Είχε αυτόνομη προσπέλαση από το δρόμο, με σκοπό τον ευχερή εφοδιασμό της καύσιμης ύλης. Σε τμήμα του δαπέδου της δεξαμενής βρισκόταν το χάλκινο καζάνι, του οποίου ο πάτος είχε υψωμένο προς το εσωτερικός ένα έντονο εξόγκωμα εν είδει ομφαλού.

Η εστία της φωτιάς τροφοδοτείτο διαρκώς έτσι ώστε να διατηρεί σταθερή τη θερμότητα του νερού στο χάλκινο καζάνι, απ' όπου αυτό κυκλοφορούσε στα διαμερίσματα του λουτρού μέσω συστήματος αγωγών και συμπληρωνόταν από την παροχή κρύου νερού. Η φωτιά που ζέσταινε το νερό είχε σα φυσική συνέπεια τη συνεχή παραγωγή καπνού ο οποίος διοχετεύεται από διαμορφωμένη δίοδο και κυκλοφορούσε μέσω των υποκαύστων-καναλιών (cehennemlik) κάτω από τα μαρμάρινα δάπεδα των λουτρών, θερμαίνοντας τους χώρους. Ταυτόχρονα κατακόρυφοι πύλινοι καπναγωγοί διαμορφωμένοι στο πάχος των τοιχοποιιών των χώρων του θερμού και γλιαρού λουτρού (tuteklik) απομάκρυναν τον καπνό μέσω καμινάδας, θερμαίνοντας συγχρόνως τις κατακόρυφες τοιχοποιίες.

3. 19. Σχηματική λειτουργία των υποκαύστων σε τουρκικό λουτρό.

(Dow M., *The Islamic Baths of Palestine*, σελ. 25).

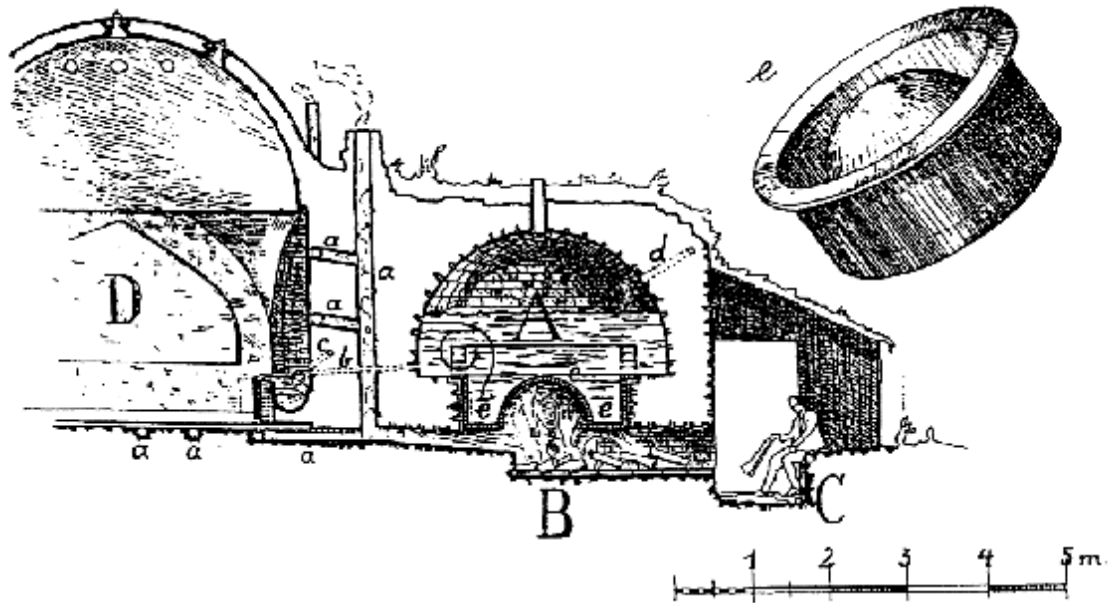
▲ (ΚΑΝΕΤΑΚΗ Ε, ΣΧΕΔΙΑ - ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ, 2004).

Ο ατμός που δημιουργείται πάνω από το κοχλάζον νερό της δεξαμενής περνούσε από παραθυράκια (που άνοιγαν κατά βούληση) και βρίσκονταν στη διαχωριστική τοιχοποιία της δεξαμενής προς τα θερμά ατομικά διαμερίσματα. Συγκεκριμένα δύο παράλληλοι πήλινοι αγωγοί διαμέτρου 0,12 μ ξεκινούσαν από τους χώρους των δεξαμενών και αγκάλιαζαν τους θερμούς χώρους των λουτρών, περνώντας μέσα από τις τοιχοποιίες σε ύψος 0,60 μ. πάνω από το μαρμάρινο δάπεδο τροφοδοτώντας με ζεστό και κρύο νερό τις παροχές πάνω από τις γούρνες. Τα υπερχειλίζοντα νερά μέσω δικτύου ρηχών καναλιών (περιμετρικών ρείθρων διαμορφωμένων στο δάπεδο των θερμών χώρων) συγκεντρώνονται και απομακρύνονται.

Η τροφοδοσία του νερού εξωτερικά εξασφαλιζόταν είτε μέσω σωλήνων, που αντλούσαν από την κεντρική παροχή ύδρευσης της πόλης, είτε μέσω μια τροχαλίας στην περίπτωση που υπήρχε πηγάδι.

Οι Οθωμανοί κτίστες χρησιμοποιούσαν ένα είδος χοντρού αμμοχάλικου το «odatasi» ανθεκτικό σε υψηλές θερμοκρασίες για να εξασφαλίσουν την προστασία και μόνωση της τοιχοποιίας γύρω από το φούρνο και χάλκινο καζάνι. Πάνω από τους κιονίσκους των υποκαύστων (που ήταν συνήθως κτισμένοι από οπτόπλινθους) έστρωναν πρώτα ένα δάπεδο από πέτρινες πλάκες το «saltasi» το οποίο ήταν ανθεκτικό στην υγρασία από το έδαφος, τη συμπύκνωση των υδρατμών και την υγρή ατμόσφαιρα που η κυκλοφορία του αέρα δημιουργούσε στο χώρο.

Η δεξαμενή του νερού επιχριζόταν με ένα είδος υδραυλικού κονιάματος που αδιαβραχοποιούσε τα τοιχώματα (σαν το *cocciopesti* των Ρωμαίων και το *κουρασάνι* των Βυζαντινών) και περιείχε θηραϊκή γη, άμμο, υδράσβεστο και θραύσματα κεραμιδιού.

3. 20. Ο χώρος καύσης του λουτρού.

A. Χώρος καζανιά, B. Εστία, C. Χώρος τροφοδότης εστίας, D. Θερμός χώρος λουτρού.

a. υψοειδή διαφράγματα-αγωγοί θερμότητας, b. Αγωγοί ζεστού νερού στις βρύσες-γούρνες, c. Αγωγοί κρύου νερού στις βρύσες-γούρνες, d. Αγωγοί κρύου νερού στη δεξαμενή-καζάνι, e. Καζάνι υπερσφύλης διατομής.

(Klinghardt K., *Türkische Bäder*, σελ. 19).

▲ (KANETAKH E, ΣΧΕΔΙΑ - ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ,2004).

Οι χώροι του λουτρού είχαν αντίστοιχα ισχυρά κονιάματα για να προφυλάσσονται από την υγρασία και τη συμπύκνωση των υδρατμών. Υπήρχαν περιπτώσεις, όπου οι τοίχοι κοσμούσαν με ζώνες σταμπωτών – ανάγλυφα ή εμπίεστα –στο κονίαμα φυτόμορφων στοιχείων.

1.3.5.2 ΛΟΥΤΡΟ ΚΑΙ Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ

Το λουτρό είναι χώρος ειδικά κτισμένος και κατάλληλα εφοδιασμένος για πλύσιμο του σώματος, όπως και για θεραπευτικούς σκοπούς, με τη χρήση κοινού νερού και θερμού αέρα (στα τούρκικα και ρωμαϊκά λουτρά) ή ατόμου [στο ρώσικο ή φιλανδικό λουτρό (σάουνα)] ή θαλασσινού νερού ή άλλων ιαματικών υγρών, ατμού, λάσπης κτλ. Ο όρος λουτρό σημαίνει, όπως, την ίδια την πράξη όπως χρησιμοποίησης του νερού για πλύσιμο του σώματος, όπως για θεραπευτικούς σκοπούς.

Η χρήση των λουτρών για υγιεινούς και θεραπευτικούς σκοπούς ανάγεται στα παλιά χρόνια: από την Βίβλο είναι γνωστό ότι ο Μωσής συνέστησε τη χρήση λουτρού. Όπως οι ιερείς όπως αρχαίας Αιγύπτου λούζονταν τουλάχιστον μια φορά την ημέρα.

Σήμερα, η έννοια του λουτρού ως μέσο υγιεινής, καθαριότητας και θεραπευτικής είναι ευρύτερη απ' ότι ήταν στο παρελθόν. Για λουτρό μπορεί να χρησιμοποιηθεί, εκτός από το κοινό νερό, όπως, ο ατμός (ατιόλουτρο), το αέριο (αεριόλουτρο), η λάσπη από ορισμένα μέρη (λασπόλουτρο, φωτόλουτρο,. Ηλιόλουτρο). Ανεξάρτητα όπως από το υλικό που χρησιμοποιείται κάθε λουτρό επιδρά κυρίως με την ενέργεια που περικλείει και το μέσο που χρησιμοποιείται – νερό λάσπη, άμμος κ.τ.λ. που είναι ο φορέας όπως ενέργειας όπως. Το λουτρό επιδρά γενικά ευνοϊκά στον οργανισμό του ανθρώπου: επηρεάζει όπως διεγερτικές και τονωτικές λειτουργίες του οργανισμού, ή αντίθετα, όπως ηρεμιστικές λειτουργίες.

Μπορεί να επιταχύνει ή να επιβραδύνει όπως λειτουργίες ανταλλαγής στον οργανισμό, ανάλογο με το συγκεκριμένο είδος του λουτρού, από άποψη του υλικού που χρησιμοποιείται – νερό, ατμός, κτλ.- όπως και από την άποψη όπως θερμοκρασίας που έχει το υλικό αυτό. Τα δροσερά λουτρά χρησιμοποιούνται για να τονωθεί το νευρικό και το καρδιαγγειακό σύστημα και να διεγερθεί ο μεταβολισμός στο σώμα. Το θερμό λουτρό έχει θερμοκρασία συνήθως 35° - 37° : ανυψώνει τη θερμοκρασία του σώματος, επιταχύνει τη λειτουργία όπως καρδιάς και την κυκλοφορία του αίματος, αυξάνει όπως αναπνευστικές κινήσεις και προκαλεί εφίδρωση. Βοηθά στη θεραπευτική αγωγή των χρόνιων φλεγμονωδών νόσων του κινητικού – στηρικτικού συστήματος (αρθρώσεις, μύες και τένοντες), του νευρικού συστήματος και χρησιμοποιείται σαν καταπραΰντικό σε διέγερση, σε αϋπνία και κατά των σπασμών όπως παιδικής ηλικίας κ.τ.λ. Η διάρκεια του λουτρού που προκαλεί εφίδρωση δεν πρέπει να ξεπερνά τα είκοσι πέντε λεπτά. Το παρατεταμένο υπέρθερμο λουτρό προκαλεί κατάθλιψη και, γενικά, εξασθενίζει τον οργανισμό και όπως λειτουργίες όπως θρέψης. Το ψυχρό λουτρό έχει αντίθετη επίδραση: ελαττώνει τον αριθμό των καρδιακών παλμών, ενώ αυξάνει τη δύναμη των καρδιακών συστολών και την ευρύτητα των αναπνευστικών κινήσεων όπως οποίες επιβραδύνει. Τα λουτρά που από άποψη θερμοκρασίας είναι «ουδέτερα» (έχουν τη θερμοκρασία του σώματος) βοηθούν στη θεραπεία παθήσεων του καρδιαγγειακού συστήματος (υπερτασικές και υποτασικές παθήσεις) σε διάφορες νευρώσεις και όπως παθήσεις. Τα ατμόλουτρα είναι ένα είδος μεικτών λουτρών και ατμού.

Η τεχνική και οι ενδείξεις των ατμόλουτρων είναι παρόμοιες με αυτές των αερίολουτρων. Οι αέριες ουσίες, π.χ. αέριο διοξείδιο του άνθρακα, θειούχο υδρογόνο κ.τ.λ., εισχωρούν στο σώμα και ερεθίζουν όπως υποδοχείς στα τοιχώματα των αγγείων και στα εσωτερικά όργανα του σώματος. Η θεραπεία με ζεστό ξηρό αέρα εφαρμόζεται για τη θεραπεία χρόνιων ασθενειών, των αρθρώσεων του νευρικού συστήματος και για όργανα όπως μικρής λεκάνης. Τα φωτόλουτρα γίνονται με ηλεκτρικούς λαμπτήρες πολλών ποικιλιών. Το ηλιόλουτρο άρχισε συστηματικά και επιστημονικά να εφαρμόζεται από τα μέσα του 19^{ου} αι, ως δεύτερος παράγοντας όπως αεροθεραπευτικής μεθόδου και μπορεί να είναι φυσικό (ηλιακές ακτίνες) ή τεχνητό.

Τα λουτρά αποτελούν σπουδαίο παράγοντα εφαρμογής όπως υδροθεραπείας για την οποία οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται αποβλέπουν στην πρόκληση αντίδρασης στον οργανισμό των ασθενών με την επίδραση του νερού, θερμού ή ψυχρού. Αυτή μπορεί να γίνει με μορφή λουτρού ή καταιόνησης (ντους), με τη μορφή πλύσεων (τοπικών ή και όλου του σώματος), υγρών εκθεμάτων, περιτυλίξεων με βρεγμένο σεντόνι, με θερμοφόρα ή κύστη πάγου. Η υδροθεραπεία πρέπει να χρησιμοποιείται. Από τη μικρή ηλικία σε άτομα που είναι προδιατεθειμένα από κληρονομικότητα, σε στίγματα οργανικών ασθενειών, σε απογόνους φυματικών, αρθριτικών και ψυχοπαθών, σε παιδιά που είναι ευαίσθητα στο κρύο ή είναι εξασθενημένα από την ανάπτυξή όπως κ.τ.λ.

Το πλύσιμο στο λουτρό επηρεάζει όλο τον οργανισμό. Στο ατμόλουτρο το σώμα παύει να εκπέμπει θερμότητα. Η θερμοκρασία του φτάνει όπως 38° – 39°C με αποτέλεσμα να αυξάνουν στον οργανισμό οι διαδικασίες οξείδωσης και μεταβολισμού. Η αυξημένη έκκριση ιδρώτα (στα δωμάτια ξηρής θέρμανσης και ατμού) προκαλεί την αποβολή από τον οργανισμό των προϊόντων του μεταβολισμού και διευκολύνει τη λειτουργία των νεφρών. Με την επίδραση όπως υψηλής θερμοκρασίας του αέρα τα διεσταλμένα τριχοειδή του δέρματος γεμίζουν με αίμα το των εσωτερικών οργάνων, ώστε να αποτρέπεται ή συμφόρηση και να βελτιώνεται ή κυκλοφορία του αίματος. Σε υγιείς νέους οργανισμούς η εναλλασσόμενη επίδραση θερμού και ψυχρού που συνοδεύεται από διαστολή και συστολή των τριχοειδών αγγείων του δέρματος επηρεάζει ευνοϊκά την πίεση του αίματος και ην καρδιακή κυκλοφορία. Για τα άτομα με οργανικές παθήσεις όπως καρδιάς, αρτηριοσκλήρωση, ανεύρυσμα κ.τ.λ., όπως και για τα παιδιά, το ατμόλουτρο είναι επικίνδυνο.

1.3.5.3. ΤΥΠΟΙ ΛΟΥΤΡΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

Τα οθωμανικά λουτρά που κτίστηκαν στον ελλαδικό χώρο κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας συγκροτούν μία ξεχωριστή και ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα κτιριολογική ενότητα. Ποικίλλουν σε μέγεθος, ποιότητα κατασκευής και διακοσμητικό πλούτο, αναδεικνύοντας τις περισσότερες φορές μια υψηλή αισθητική έκφραση εσωτερικών χώρων. «Η διάταξη των χώρων στα λουτρά (αποδυτήριο, γλιάρο και ζεστό τμήμα), που υπαγορεύεται από την πατροπαράδοτη διαδικασία, είχε σαν αποτέλεσμα να μη σημειώνεται σημαντική τυπολογική εξέλιξη στα κτίρια αυτά.

Η συγκριτική εξέταση των λουτρών του ελλαδικού χώρου μάς οδηγεί στη σύνταξη πέντε χαρακτηριστικών τυπολογικών ομάδων μέσω συσχετισμών και αντιπαραθέσεων, όπου κριτήριο απετέλεσε κυρίως η βασική διάταξη του ζεστού διαμερίσματος, που συνιστά και τον κύριο λειτουργικό πυρήνα κάθε κτιρίου»,

Τύπος Α. Σταυρόσχημη διάταξη με τέσσερα γωνιακά διαμερίσματα και με κεντρικό θολοσκεπή χώρο, γύρω από τον οποίο υπάρχουν τέσσερις εσοχές. [«Μπέη Χαμάμ», Θεσσαλονίκη (ανδρικό τμήμα), το λουτρό πλατείας Γλυκήδων στο Κάστρο Ιωαννίνων, το Χουσεϊν Πασά Ναυπάκτου].

Τύπος Β. Χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη του ζεστού τμήματος σε σχήμα ανεστραμμένου Ταύ με δύο γωνιακά διαμερίσματα και τρεις εσοχές. (Το Σείχη Ιλαχή Γιαννιτσών, των οδών Ζαμπελίου και Δούκα στα Χανιά και το λουτρό Κάστρου Μυτιλήνης).

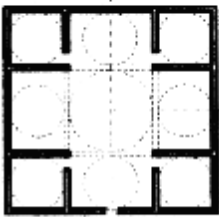

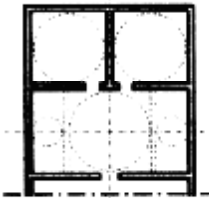
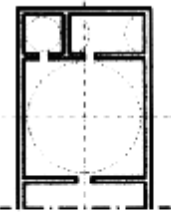
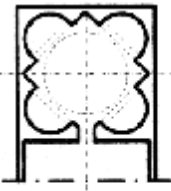
Τύπος Γ. Το ζεστό τμήμα αποτελείται από ορθογώνιο προθάλαμο, με δύο ιδιαίτερα δωμάτια. [«Παζάρ» («Λουλουδάδικα»), «Μπέη» («Παράδεισος», γυναικείο τμήμα) και «Πασά» («Φοίνιξ») Θεσσαλονίκης, Πάτρας, Σερρών, το Τζαρσί (Αγοράς) Μυτιλήνης, το Νέο Λουτρό Κάστρου Χίου].

Τύπος Δ. Οπου το ζεστό τμήμα έχει τετράγωνη κάτοψη και επικοινωνεί με μικρά ιδιαίτερα δωμάτια που διατάσσονται κατά την έννοια της περιμέτρου, σε μία, δύο ή τρεις πλευρές (Oruc Pasa Διδυμοτείχου, το διπλό λουτρό Αλατά Βέροιας, Κιλκίς, Τυρνάβου, Μονεμβασιάς, τα δύο λουτρά Κάστρου Μεθώνης, της οδού Καραβαγγέλη στη Μυτιλήνη, της οδού Ραδαμάνθους, Ρέθυμνο, κ.ά.).

Τύπος Ε. Με ζεστό χώρο, που εμφανίζει περίκεντρη ανάπτυξη σε κόγχες ή ιδιαίτερα διαμερίσματα, χαρακτηριστικό που παραπέμπει στους οκταγωνικούς χώρους των λουτρών της Προύσας [Feridun Ahmed Bey Διδυμοτείχου (1571-72) και το λουτρό Απολλωνίας Βόλβης (1550-1575)].

(Οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο κ. Ε. Κανετάκη.)

Πίνακας 6.5. Προτεινόμενη τυπολογία οθωμανικών λουτρών στον ελληνικό χώρο (με βάση τη διάταξη του θερμού χώρου).

<p>ΤΥΠΟΣ Α</p>		<p>Μπέη Χαμάμ Θεσσαλονίκης (Ανδρικό τμήμα) Λουτρό οδού Χάκηδων, Χαμά Χουσεϊν Πασά Νευπάκτου Λουτρό Πλατείας Γλυκιάδων, Γιάννενα Μπάρ «Χαμάμ», Κως</p>
<p>ΤΥΠΟΣ Β</p>		<p>Λουτρό Σαΐη (Ιαχή), Γιάννινα Λουτρό Κάστρου Μυτιλήνης Λουτρό Σουλταζιάν, Ροδός Λουτρό οδών Ζαμπέλου και Δούκα, Χαμά</p>
<p>ΤΥΠΟΣ Γ</p>		<p>Μπέη Χαμάμ, Θεσσαλονίκη Λουτρό Αναράς, Θεσσαλονίκη (Γυναϊκό τμήμα) Νέο λουτρό Κάστρου Κίου Λουτρό Κάστρου Πάτρας Λουτρό Σερρών Λουτρό Αναράς, Μυτιλήνη Πασά Χαμάμ, Θεσσαλονίκη Λουτρό Αναράς Θεσσαλονίκη (Ανδρικό τμήμα)</p>
<p>ΤΥΠΟΣ Δ</p>		<p>Λουτρό οδού Ν. Φυλά, Ρέθυμνο Λουτρό οδού Ραδαμύθειας, Ρέθυμνο Λουτρό Κάστρου Μαγεμβασιάς Παλιό λουτρό Κάστρου Κίου Γκί Χαμάμ Θεσσαλονίκης Λουτρό Παρακαίλων, Λέσβος Λουτρό Κάστρου Μεθύνης «Αποθήκη του Αλκαού», Κως Λουτρό οδού Καραβαγγέλη, Μυτιλήνη Λουτρό Κιλκίς Λουτρό Τυρνάβου</p> <p>Λουτρό Ναυπλίου Λουτρό Οραϊός-Πασά, Διδυμόταχο Λουτρό Γαζί Εβρενός, Γιάννινα Λουτρό Αλεπιά, Βέροια Λουτρό Αμυιάν-Εφέντη, Αθήνα Λουτρό Φερρών Λουτρό Μάκρης Λουτρό Ζίχως Λουτρό Σταγειρίων Λουτρό Λαλακίσις, Σύρα Λουτρό Βερεϊάν Θερμών, Κως Λουτρό Πυλίου, Κως</p>
<p>ΤΥΠΟΣ Ε</p>		<p>Λουτρό Απολλωνίας, Βάλβη Λαγκαδά Λουτρό Φερωντιών Αχμέτ, Διδυμόταχο Λουτρό Μαλίβου (Μήθυμνα), Λέσβος</p>

Σχέδια: Ελένη Κωνσταντή

▲ (ΚΑΝΕΤΑΚΗ Ε, ΣΧΕΔΙΑ - ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ, 2004).

1.3.5.4 ΟΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΣΤΟ ΧΑΜΑΜ

Δεδομένου ότι τα χαμάμ ήταν δημόσια κτίσματα, υπήρχε ένας συνεχής έλεγχος, λόγω της σημασίας τους στη θρησκεία, που υπαγόρευε καθαριότητα, εξαγνισμό, φροντίδα του σώματος, υγεία, μόρφωση, επικοινωνία και διασκέδαση.

Η διαχείριση του λουτρού βασιζόταν πάνω στις παραδόσεις και τους θρησκευτικούς κανόνες. Όσοι αναφέρονταν στο λουτρό εξαρτιόταν από τη Μουσουλμανική νομολογία. Τα καθήκοντα και δικαιώματα των ιδιοκτητών του χαμάμ, των εργαζομένων και των πελατών τους, ήταν ήδη καθορισμένα. Οι διατάξεις του νόμου είχαν γίνει με συγκεκριμένες αρμοδιότητες και παρακολουθούνταν από το kadilik. Οι υπάλληλοι του λουτρού είχαν διαφορετικά καθήκοντα και έπαιρναν τον τίτλο τους ανάλογα με τις υπηρεσίες που προσέφεραν.

Συγκεκριμένα το προσωπικό του χαμάμ αποτελούνταν από τα εξής άτομα:

- ✓ Hamamci (Χαμαμτζής). Ήταν συνήθως ο ιδιοκτήτης ή ενοικιαστής.
- ✓ Tellak. Ο tellak ήταν υπεύθυνος του ζεστού λουτρού, με ένα ή δύο βοηθούς. Επίσης, εκτελούσε και τις εργασίες του κουρέα.
- ✓ Hamam Uşaklari. Είχαν συνήθως διαφορετικά καθήκοντα και ονομάζονταν meydanci, reştemalci (ήταν υπεύθυνος για τα reştemal και την αλλαγή των πετσετών), cikmaci στο ανδρικό τμήμα του χαμάμ.
- ✓ Yanaşma. Επρόκειτο για το λούστρο που γυάλιζε τα παπούτσια των πελατών, καθώς εκείνοι ντύνονταν στο αποδυτήριο.
- ✓ Camaşirci. Αρμοδιότητα του ήταν το πλύσιμο των πετσετών, των reştemal.
- ✓ Kulhanci. Ήταν υπεύθυνος για το άναμμα και τη διατήρηση της φωτιάς.
- ✓ Tellak yamagi. Επρόκειτο για τον υπάλληλο του χαμάμ που κρατούσε τον καθρέφτη στους πελάτες.
- ✓ Hamam anası. Ο όρος αυτός αποδιδόταν στην ιδιοκτήτρια (χαμαμτζού) του γυναικείου τμήματος.
- ✓ Natir. Επρόκειτο για την υπάλληλο του λουτρού, που σαπούνιζε και έτριβε τις λουόμενες στο ζεστό τμήμα.
- ✓ Helvacı bacilar. Ο όρος αυτός αφορούσε τις Αφρικανές (νέγρες) υπαλλήλους του λουτρού που ετοιμάζαν γλυκά, όπως χαλβά και σουσάμι.

Ο κομμωτής και ο καφετζής που βρίσκονταν στη διάθεση των πελατών του λουτρού δεν αποτελούσαν τμήμα του προσωπικού, αλλά οι υπηρεσίες τους ενοικιάζονταν από το χαμάμ.

1.3.5.5. ΤΑ ΧΡΗΣΤΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΛΟΥΤΡΟΥ

Τα κινητά αντικείμενα που αποτελούσαν τον εξοπλισμό του χαμάμ ανήκαν σε δύο κατηγορίες: σε αυτά που διατίθονταν επιτόπια για τους λουόμενους και σε αυτά που εκείνοι έφεραν μαζί τους.

Τα σερβίτσια για τον καφέ, το τσάι ή τα σερμπέτια που προσφέρονταν στο χαμάμ, το τάβλι, ο ναργιλές και η πίπα προσφέρονταν στους λουόμενους για τη διασκέδασή τους. Τα φλιτζάνια και τα σκεπάσματα, καθώς και τα βάζα, αποτελούσαν αντικείμενα απαραίτητα για τις παρεχόμενες υπηρεσίες στο λουτρό. Τα ξυράφια, τα είδη του κουρέα, οι καθρέφτες, τα μπουκαλάκια με ροδόνηρο, αρωματικά έλαια, χέννα ή το κάρβουνο, η ελαφρόπετρα για την

περιποίηση των άκρων, τα μυρωδικά του χαμάμ χρησιμοποιούνταν για τη φροντίδα του σώματος.

Οι πετσέτες, τα υφαντά, τα γάντια για το τρίψιμο του σώματος, τα pestemal, τα ξυλοπάπουτσα nalın ή takunyas και τα σαπούνια, είδη που υπήρχαν στο ανδρικό τμήμα του λουτρού, χρησιμοποιούνταν για τον καθαρισμό του σώματος.

Το γυναικείο σετ λουτρού περιλαμβάνει:

▲ Δοχείο για τη μεταφορά των λουτρικών

- Το kirdenlik και το σκέπασμά του. Το kirdenlik είχε πολλαπλές χρήσεις. Σε πολλές μινιατούρες απεικονίζονται γυναίκες που πηγαίνουν στο χαμάμ και κρατούν στο κεφάλι τους ένα μεγάλο δοχείο σκεπασμένο με βελούδινο ή μεταξωτό ύφασμα. Εδώ χρησίμευε για τη μεταφορά των «λουτρικών», των απαραίτητων για το χαμάμ αντικειμένων. Σε άλλες εικόνες βλέπουμε τις γυναίκες να κάθονται πάνω σ' αυτό το δοχείο, ή να πλένουν ρούχα μέσα σ' αυτό ή ακόμα να χρησιμοποιείται ως μουσικό όργανο σε διάφορες μουσικές εκδηλώσεις.

- Το yaygi. Το yaygi ήταν ένα σκέπασμα σαν χαλί ή σαν χοντρό υφαντό, συχνά με ρίγες, που απλωνόταν πάνω στους ξύλινους πάγκους του αποδυτηρίου, όπου ξεκουραζόταν οι λουόμενοι.
- Ο μποξάς (boşca) χρησιμοποιούνταν στο σπίτι, για τη φύλαξη των λινών υφασμάτων, ενώ μέσα σ' αυτόν συνήθιζαν να μεταφέρουν ρούχα και άλλα υφασμάτινα είδη.

▲ Μποξάς διακοσμημένος με λουλούδια

- Τις πετσέτες. Η πετσέτα για το στέγνωμα υπήρχε σε διάφορα μεγέθη και χρώματα. Χρησιμοποιούσαν μονόχρωμες ή απλές με ανάγλυφα σχέδια, αλλά κυρίως προτιμούσαν το άσπρο χρώμα για λόγους ευκολίας στην πλύση. Στο χαμάμ προτιμούσαν ένα σετ από τρεις πετσέτες. Η μικρότερη για το κεφάλι, η μεσαία σκέπαζε τους ώμους φτάνοντας μέχρι τη μέση, ενώ η τρίτη τυλιγόταν γύρω από αυτήν και κρεμόταν μέχρι τους αστραγάλους. Ο λουόμενος τυλιγόταν στις ζεστές πετσέτες και αναπαύοταν μέχρι να στεγνώσει.
- Τα pestemal. Η λέξη αυτή στα τουρκικά σημαίνει μεγάλη πετσέτα, συνήθως χρωματιστή που χρησιμοποιείται στα λουτρά. Η ύφανσή του ήταν από βαμβάκι, μετάξι, ή μια σύνθεση μεταξωτού νήματος. Κάποια ήταν με ρίγες, απλού άσπρου χρώματος ή με σχέδια.

◀ Εικόνα από γυναικείο λουτρό στο χαμάμ.

- Τα καθαρά ασπρόρουχα για μετά το λουτρό. Κάθε λουόμενος έφερνε μαζί του καθαρά σιδερωμένα ασπρόρουχα με κεντημένα στριφώματα, που ευωδίαζαν από λεβάντα και σαπούνι.

▲ Ορειχάλκινο τάσι

- Το tasi, κύπελλο για να ρίχνει πάνω της το νερό. Επρόκειτο για ένα ευρύ μεταλλικό μπολ, με το οποίο έπαιρναν νερό από τη γούρνα. Τα τάσια χωριζόταν σε χάλκινα, ορειχάλκινα, σε ασημένια ή επιχρυσωμένα μπρούτζινα. Με βάση τη διακόσμηση που έφεραν ήταν απλά ή με ανάγλυφα μονογράμματα και με κριτήριο το μέγεθος τους υπήρχαν μεγάλα μπολ για τους άνδρες, μεσαίου μεγέθους για τις γυναίκες, ενώ μικρότερα για τα παιδιά.

- Το κύπελο για τη χέννα (kina) και το μπολ για το κάρβουνο (rastik). Ήταν χάλκινα και σαφώς μικρότερα από εκείνα για το νερό.
- Το surmedanlik. Η λέξη προέρχεται από την Περσία. Επρόκειτο για ένα μικρό δοχείο φτιαγμένο από ξύλο, ασήμι, χρυσό ή μέταλλο και περιείχε το σουρμέ. Υπήρχε στο εσωτερικό του μια λεπτή σπάτουλα για να μπορεί να απλώνει το σουρμέ στη ρίζα των βλεφάρων. Μερικές φορές είχε ενσωματωμένο μικρό καθρέφτη. Σε ένα άλλο αντίστοιχο μικρό δοχείο από κασσιτερωμένο χαλκό υπήρχε το κάρβουνο “rastik” για τη βαφή των φρυδιών και φυλασσόταν σε μια ξύλινη θήκη.

► Σκίτσο

από rastik

- Τη θήκη του σαπουνιού με τα σαπούνια. Η θήκη για το σαπούνι ονομαζόταν και “kildence”. Οι σαπυνοθήκες είχαν σχήμα ωοειδές, το άνοιγμά τους άνοιγε με μεντεσέ και κλείδωνε με σύρτη. Κατασκευασμένες από ασήμι,

χαλκό ή ξύλο, ήταν άλλοτε επενδυμένες με τσόχα, βελούδο ή ασήμι. Στον πάτο υπήρχαν τρύπες για να σουρώνει το νερό.

- Τις χτένες (targah). Χρησιμοποιείτο για το χτένισμα των μαλλιών και για τα γένια των αντρών. Ήταν φτιαγμένες από υλικά όπως το κέλυφος χελώνας, κέρατα, ελεφαντοστό, ξύλο πύξος, πλαστικό κ. ά. Άλλοτε διακοσμούταν με πολύτιμες πέτρες, ασήμι και χρυσό και χρησιμοποιούταν για να κρατούν ψηλά τα μαλλιά.
- Τα αρωματικά έλαια..
- Τα σακουλάκια με λεβάντα.
- Την κοσμηματοθήκη. Οι κυρίες συνήθιζαν να πηγαίνουν στο λουτρό φορώντας πολύτιμα κοσμήματα, που κατά τη διάρκεια του μπάνιου τους φυλάσσονταν στις κοσμηματοθήκες, τις οποίες και έδιναν στην υπεύθυνη των αποδυτηρίων.

◀Καθρέφτης με ένθετη διακόσμηση

Τον καθρέφτη. Ο λουόμενος, τελειώνοντας το μπάνιο του στο λουτρό, μπορούσε να κόψει τα μαλλιά του, να ξυριστεί και να έχει την περιποίηση του κουρέα.

- Τα ξυλοπάπουτσα “nalin”, καθώς και τον σάκο όπου φυλάσσονταν. Έμοιαζαν με ξύλινα πέδιλα ή τσόκαρα και είχαν ύψος που ποίκιλε 6 – 15 εκ. Η βάση ήταν φτιαγμένη από ξύλο καρυδιάς, από έβενο, ξύλο πυξός και ξύλο σανδάλου, ενώ μια λωρίδα δέρματος συγκρατούσε το πόδι. Το “nalin” χρησιμοποιούνταν στους υγρούς χώρους του λουτρού, όπου η θερμοκρασία του μαρμάρινου δαπέδου ήταν αρκετά υψηλή.

▲ Τσόκαρα με ψηλά τακούνια

▲ Γυναίκες στο λουτρό

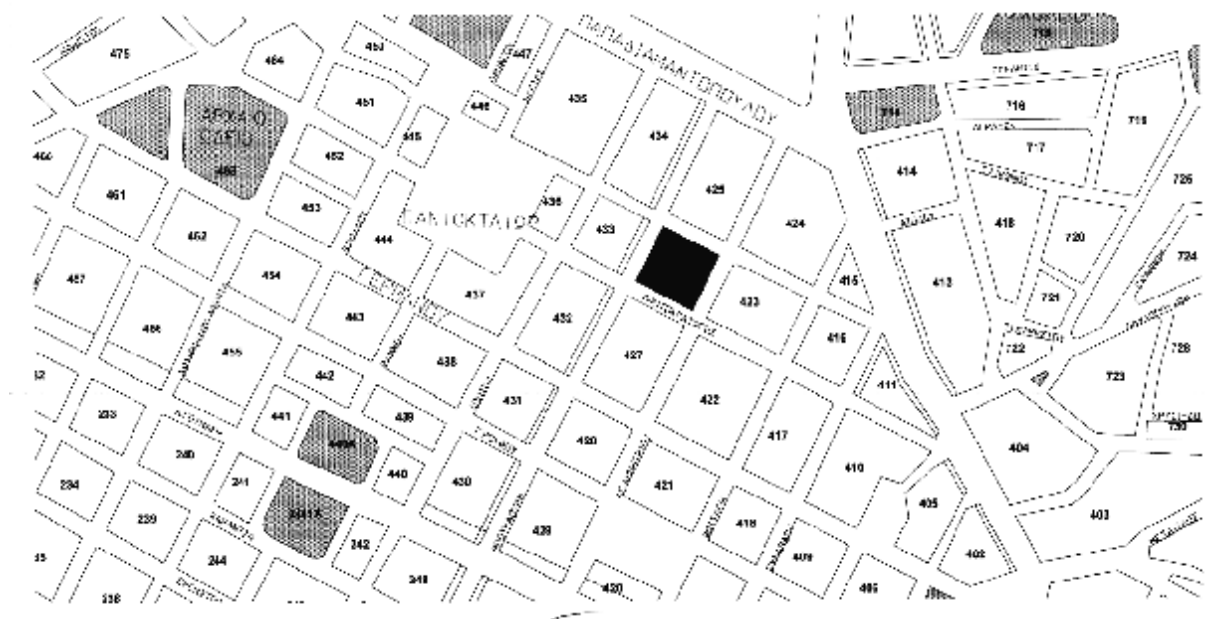
ΤΕΧΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

2. Ανάλυση υπάρχουσας κατάστασης

2.1 Γενική περιγραφή

Το κτίριο που μελετάμε βρίσκεται στο ιστορικό κέντρο στην Άνω πόλη της Πάτρας στο οικοδομικό τετράγωνο Ο.Τ. 426, είναι γνωστό σε όλους ως «ΧΑΜΑΜ», το συναντάμε στην συμβολή των οδών Μπουκαούρη 29 και Ταγ/χου Νεοφύτου.

Είναι κατασκευασμένο στα όρια των δυο οικοδομικών γραμμών. Τα όρια του οικοπέδου διαχωρίζονται με λιθόδημη ψηλή περίφραξη, στην βόρεια πλευρά (οδός Νεοφύτου) και στην ανατολική πλευρά ο οποίος γειτνιάζει με διώροφη οικοδομή, στην νότια πλευρά υπάρχει περίφραξη και κλείνει με την παρουσία διώροφη οικοδομής της ίδιας ιδιοκτησίας. Το οικόπεδο έχει εμβαδόν 780,00 μ²

▲ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΠΟΛΗΣ ΠΑΤΡΩΝ

Η χρονολογία κατασκευής του σύμφωνα με την επιγραφή έξω από το κτίριο προσδιορίζεται στο έτος 1400 στην βιβλιογραφία αναφέρονται και άλλες πιθανές χρονολογίες 16^{ος}, 17^{ος} αι.

▲ ΕΠΙΓΡΑΦΗ

Πρόκειται για ένα ισόγειο γωνιακό κτίριο, της οθωμανικής περιόδου, το οποίο εντάσσεται στην κλίση του εδάφους. Εξαιτίας αυτής της κλίσης του εδάφους υπάρχει υψομετρική διαφορά μεταξύ των γωνιών της βόρειας όψης και των γωνιών της νότιας όψης.

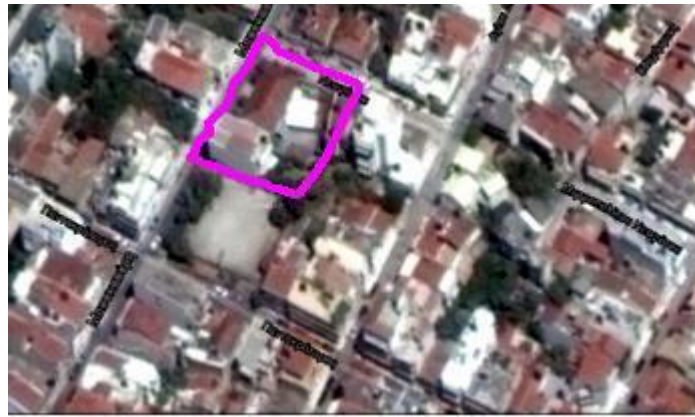
▲ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΟΨΗ ΛΟΥΤΡΟΥ

Στη βόρεια πλευρά του είναι περιφραγμένο με ένα γερό ψηλό μαντρότοιχο πάχους 60 εκ και φέρει στο πάνω μέρος προστατευτικό κιγκλίδωμα, στην αριστερή πλευρά του υπάρχει μια μεγάλη μεταλλική πόρτα, η οποία χρησιμεύει για τον εφοδιασμό της καύσιμης ύλης.

Στην ανατολική πλευρά κλείνει με ένα επίσης ψηλό μαντρότοιχο και νεώτερο διώροφο κτίσμα. Η νότια πλευρά περιλαμβάνει την αυλή και την άλλοτε παλιά είσοδο στο χαμάμ. «Από αναφορές της ιδιοκτήτριας, η αρχική είσοδος στο χαμάμ γινόταν από την νότια πλευρά μέσα από την αυλή» Στο ίδιο συμπέρασμα οδηγούμαστε και από στοιχεία που συλλέξαμε για το χαμάμ το οποίο γειτνιάζε με το τζαμί (Καζάρμα) και την οικία του κατή. Επίσης κατά τους Οθωμανούς (η τυπική κάτοψη των κτιρίων είχε πρόσωπο στην αυλή και όχι στον δρόμο και ήταν επιβεβλημένη για λόγους ηθικής προστασίας των γυναικών τους από έξω) και κλείνει με το νεώτερης κατασκευής διώροφο κτίσμα. Η πλατυμέτωπη πρόσοψη και ο ψηλός μαντρότοιχος απομονώνουν το πίσω κτίριο που είναι ο ζεστός χώρος του χαμάμ και προσφέρουν ιδιωτικότητα με αποτέλεσμα μην γίνετε ορατό από τον δρόμο.

Ειδικότερα το κτίριο έχει πρόσβαση στην δυτική πλευρά, από την οδό Μπουκαούρη. Η κύρια είσοδος του κτιρίου έχει διαμορφωθεί στην κάτω μεριά της πλατυμέτωπης πρόσοψης λόγω της κλίσης του εδάφους.

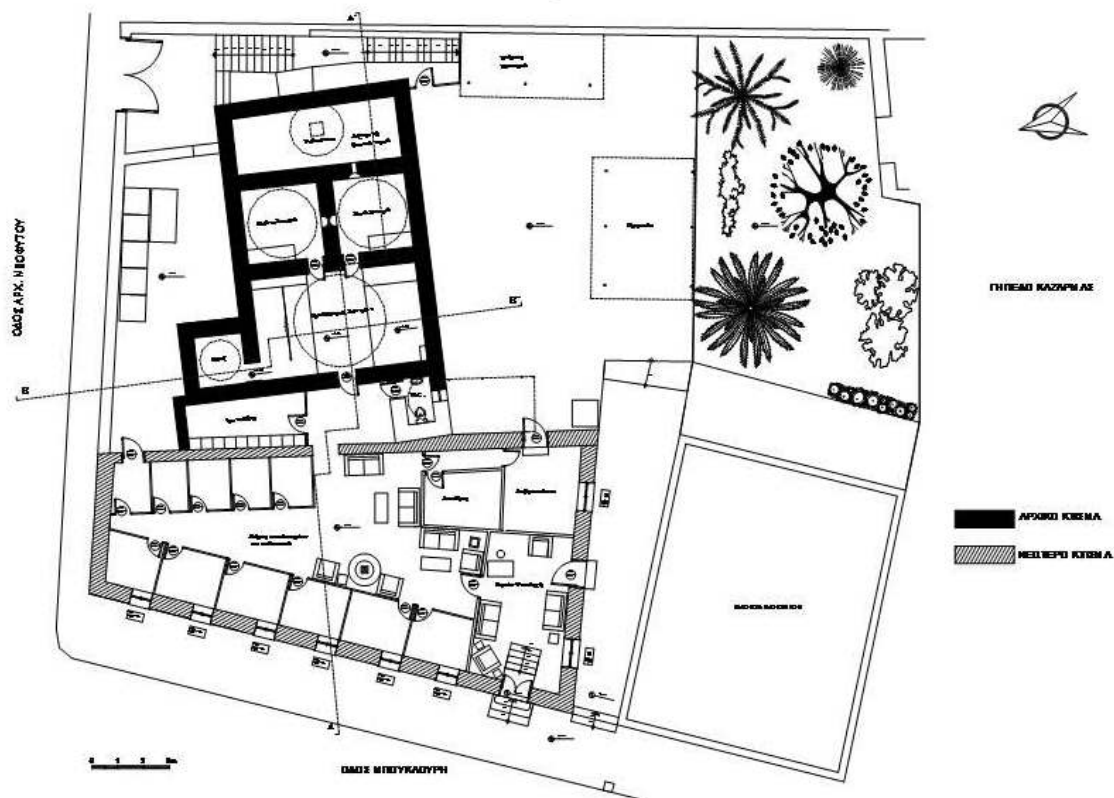
Το άμεσο περιβάλλον του, έχει αλλοιωθεί αρκετά καθώς δεν έχει διατηρηθεί σχεδόν κανένα από τα κτίρια της περιόδου στην οποία ανήκει. Τα κτίρια με τα οποία συνορεύει είναι διώροφα και στην οδό Μπουκαούρη φέρουν στοά πλάτους 3.00 μ και ύψους 5.00μ (που έχει καθοριστεί με το Β.Δ. 25-7-1894). Επί της οδού Νεοφύτου στην απέναντι πλευρά του κτιρίου συναντούμε νεοκλασικά κτίρια, όλα τα κτίσματα έχουν χρονολογία κατασκευής μεταγενέστερη του υφιστάμενου και η χρήση τους είναι μεικτή ως επί το πλείστον κατοικία.

▲ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΑΠΟ ΤΟ GOOGLE EARTH

▲ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥ ΑΜΕΣΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΧΩΡΟΥ

▲ ΚΑΤΟΨΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗΣ ΥΠΑΡΧΟΥΣΑΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Το μπροστινό τμήμα του κτηρίου το οποίο είναι μεταγενέστερης κατασκευής από αργολιθοδομή, έχει σχήμα κάτοψης τραπεζοειδές, διαστάσεων 19.40 μ. στην μεγάλη πλευρά του τραπέζιου και καλύπτεται από κεραμοσκεπή. Η βόρεια και δυτική πλευρά του είναι τοποθετημένες στο περίγραμμα της οικοδομικής γραμμής του οικοπέδου, το συνολικό του ύψος φτάνει 6.15μ αναλυτικότερα το ισόγειο έχει ύψος 4.05μ. και η στέγη 1.50μ. και αποτελεί την είσοδο στους βοηθητικούς χώρους και είναι εσωτερικά διαμορφωμένο σε χώρο υποδοχής, καμπίνες, αποδυτήρια.

Ο επόμενος τραπεζοειδής χώρος έχει διάσταση 10.40 μ. στην μεγάλη πλευρά του τραπέζιου και καλύπτεται από τη στέγη του μπροστινού τμήματος είναι ο προθάλαμος.

Στη συνέχεια το ζεστό τμήμα, ο πρώτος χώρος με κάτοψη ορθογωνικού σχήματος, από αργολιθοδομή (διαστάσεων 6.40x3.80) και στεγάζεται με θόλο. Τα δυο ατομικά ζεστά δωμάτια (halvet) έχουν κάτοψη τετραγωνικού σχήματος (πλευράς 2.80μ) και καλύπτονται αντίστοιχα με ημισφαιρικούς θόλους και είναι κατασκευασμένοι από αργολιθοδομή. Ο αριστερός με την υψηλότερη θερμοκρασία (halvet), στον οποίο υπάρχουν τρεις αγωγοί θερμού νερού και ο δεξιός γλιάρος (Mejdan) με ένα αγωγό.

Πίσω από τις αίθουσες αυτές υπάρχει η δεξαμενή ο φούρνος και η είσοδος στα υπόκαυστα και πιο πίσω ο χώρος αποθήκευσης καύσιμης ύλης και ο περιβάλλον χώρος.

Το λουτρό-χαμάμ χαρακτηρίστηκε ιστορικό διατηρητέο μνημείο το 1987 με απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού (ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ31/11516/255, ΦΕΚ 352/Β/6-6-1987)

2.2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Τα Λουτρά - Χαμάμ Πατρών κτίστηκαν κατά το 16ο αιώνα επί Ενετοκρατίας και διατηρήθηκαν αργότερα από τους Τούρκους για τους οποίους είχε ιδιαίτερη σημασία η συνήθεια των θερμών λουτρών. Τα χαμάμ λειτουργούν από τότε μέχρι και σήμερα και

συγκαταλέγονται στα παλιότερα σωζόμενα, σε χρήση, τουρκικά θερμόλουτρα στην Ευρώπη» (Πηγή el.wikipedia.org/wiki/Χαμάμ).

Η λειτουργία του βεβαιώνεται από δημοσιεύματα ή διαφημίσεις στις εφημερίδες του προηγούμενου αιώνα (φορολογούμενος 7.5.82, Νεολόγος Ιουνιος 1900, Πελοπόννησος 15.5.88, Νεολόγος 24.9.96).

Ένα απόσπασμα από το βιβλίο του λογοτέχνη συγγραφέα Κώστα Λογαρά "Μια πόλη στη λογοτεχνία" ΠΑΤΡΑ που αναφέρεται στα Χαμάμ. Γράφει ο συγγραφέας για τα Χαμάμ: «... Πάντως η νέα ιστορία μιας πόλης με πλούσιο παρελθόν σαν τη δική μου πρέπει ν' αρχίζει απ' τα χαμάμ, τα καθαρτήρα αυτά του σώματος αλλά και της ψυχής που υπαινίσσονται την άγνωστη ως τώρα κι οργιαστική ζωή στην πόλη ετούτη, απ' τους βυζαντινούς ακόμα χρόνους, ίσως, κι οπωσδήποτε από τα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Λέω για τα Τούρκικα Χαμάμ της Μπουκαούρη που λειτουργούν ακόμα όπως χτίστηκαν, πριν πεντακόσια τόσα χρόνια. Με μαρμαρένιες γούρνες, παράθυρα αψιδωτά και καγκελόφραχτα, πέτρινους τοίχους, πορτάκια χαμηλά που οδηγούν σε θολωτούς θαλάμους. Εδώ οι άνθρωποι γυμνοί μπαίνουν και βγαίνουν σαν σε δωμάτια πολυτελούς μπορδέλου όπου τα πάντα, ημίφωτα και χρώματα βαθιά, ήχοι από υπόγειες σήραγγες και έντονες οσμές - αυτές κυρίως - προκαλούν εξαισίους ερεθισμούς και εξωθούν στις ηδονές· και τότε ειν' αδύνατο ν' αντισταθεί κανείς μα ούτε και το θέλει.

Μέσα σ' αυτό το κτίριο, λοιπόν της Μπουκαούρη, δύο βήματα μονάχα απ τις τάπιες και τις πολεμίστρες του μεγάλου κάστρου, λούζονταν και ξεπλένονταν γενναία σώματα αγωνιστών απ' τον ιδρώτα και τη σκόνη του αγώνα.»

Γνωστά σε όλους τους Πατρινούς κάποιας ηλικίας τα «Χαμάμ» στην οδό Μπουκαούρη 29 ίσως είναι λιγότερο γνωστά στους νεώτερους. Εντούτοις αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της πόλης από τον 17^ο αι.. Πρόκειται για ένα από τα πλέον σημαντικά κτίρια στον Αχαϊκό χώρο με ιστορία μεγαλύτερη των 500 χρόνων. Το μοναδικό στην Πάτρα σωζόμενο σήμερα τουρκικό χαμάμ βρίσκεται στην πάνω πόλη, στο κέντρο της περιοχής, όπου στα χρόνια της τουρκοκρατίας βρισκόταν το «τάσι», το εμπορικό κέντρο της πόλης.

Η λειτουργία τους βασίζεται στη θέρμανση των χώρων όπου παραμένουν οι εισερχόμενοι σε θερμοκρασία 35°C και 45°C ανάλογης των χώρων, οπότε από την προκαλούμενη εφίδρωση αποβάλλονται άλατα και υγρά του οργανισμού, με ευμενή αποτελέσματα στην λειτουργία του σύμφωνα με τις νέες απόψεις υγιεινής και διαβίωσης.

Τα λουτρά ήταν κτίρια, κατά τους ερευνητές, συστατικά ενός πυρήνα αποτελούμενου από τζάμι, λουτρό και ιεροδιδασκαλείο στο κέντρο μικρών πόλεων ή σε γειτονιές μεγάλων πόλεων. Ο τούρκος περιηγητής Εβλιγιά Τσελεμπή επισκέφτηκε την Πάτρα το έτος 1669 και αναφέρει μεταξύ άλλων την ύπαρξη έξι τζαμιών και ακόμα τεσσάρων μικρότερων, τέσσερα ιεροδικεία, πέντε σχολεία και τρία χαμάμ και την αγορά. Το συγκεκριμένο χαμάμ μπορεί να ταυτιστεί με ένα από αυτά τα τρία χαμάμ που αναφέρονται στην περιγραφή του και συγκεκριμένα, στο κάστρο τοποθετείται το χαμάμ του Μπαγιατζίτ Βελή, δεύτερο μέσα στο εξωτερικό προτείχισμα (Ντεμπλχανέ) του Αχμέτ εφέντη και το τρίτο του Κετχουνά

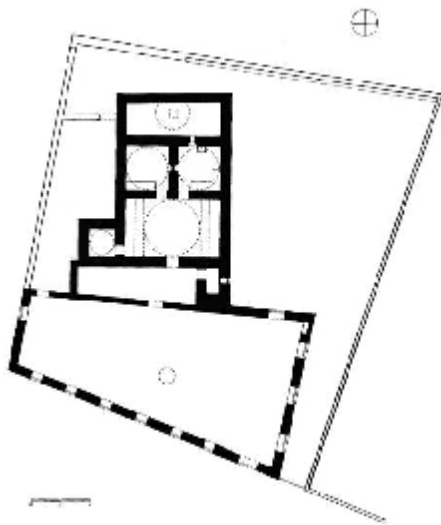
► ΣΚΙΣΜΟ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΕΦ. ΤΟΝΑΚΙΔΗ, ΠΑΤΡΑ 1992

στην Ν.Δ. πλευρά του Φρουρίου, όπου άλλωστε τοποθετείται και το Μπεζεστένι -τούρκικη

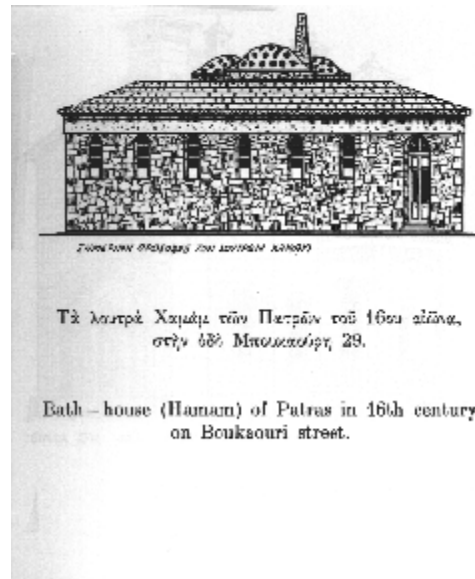
αγορά της Άνω Πόλης (το λεγόμενο τάσι, που τα όρια του βρίσκονται στην μέση στην οδό Γερμανού η οποία πριν ονομαζόταν Τασίου) (σελ 2071, ιστορικό λεξικό των Πατρών-Κ. Τριαντάφυλλου),

«Το Τάσι ήταν παλιά συνοικία της Πάτρας. Βρισκόταν κάτω από το κάστρο, στη σημερινή πάνω πόλη. Αρχικά, επί Φραγκοκρατίας, είχε κατασκευαστεί πλατεία με την ονομασία Tasso. Επί τουρκοκρατίας γύρω από την πλατεία αναπτύχθηκε η συνοικία Τάσι (παραφθορά της λέξης Tasso). Η πλατεία έγινε το τότε κέντρο και αγορά της πόλης, εκεί βρίσκονταν όλα τα εμπορικά καταστήματα της πόλης. Σε μια άκρη της πλατείας ήταν το τζαμί Καζάρμα, και λίγο πιο κάτω τα χαμάμ. Σήμερα εικάζεται ότι αυτή η συνοικία και η πλατεία βρίσκονταν στην σημερινή συνοικία του Παντοκράτορα. (Πηγή el.wikipedia.org/wiki/Χαμάμ).

Στην Πάτρα σώζονται δυο οθωμανικά λουτρά το κτίριο που μελετάμε και το λουτρό στο φρούριο του Ρίου.

▲ ΛΟΥΤΡΟ ΚΑΣΤΡΟΥ ΠΑΤΡΑΣ (ΟΔΟ ΜΠΟΥΚΑΟΥΡΗ)
ΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΑΝΕΤΑΚΗ Ε. (ΒΑΣΙΣΤΗΚΕ
ΣΕ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΩΝ ΑΛΕΞΑΚΗ Δ., ΑΛΕΞΑΞΗ-
ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ Α. ΠΑΤΡΑ 1996)

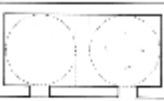
▲ ΣΚΙΤΣΟ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΕΦ. ΤΟΝΑΚΙΔΗ,
ΠΑΤΡΑ 1992

Άποψη από βόρεια του Οθωμανικού Λουτρού (Χαμάμ) Φθουρίου Ρίου.

222. Το χαμάμ στην Καστρού Ρίου.
 Πηγή: Φωτόγρ. από Άλυσσον, Τ. Παναγιώτου, Τμήμα Αρχαιολογίας, Λαμία, 1999, σελ. 104-105.

223. Το χαμάμ στην Καστρού Ρίου. Επισκόπηση από βόρεια.

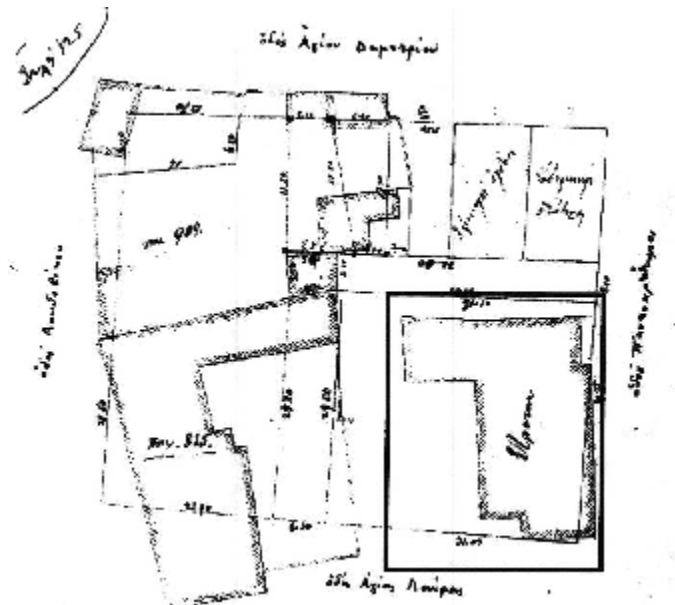

▲ ΛΟΥΤΡΟ ΚΑΣΤΡΟΥ ΡΙΟΥ

▲ ΛΟΥΤΡΟ ΚΑΣΤΡΟΥ ΡΙΟΥ

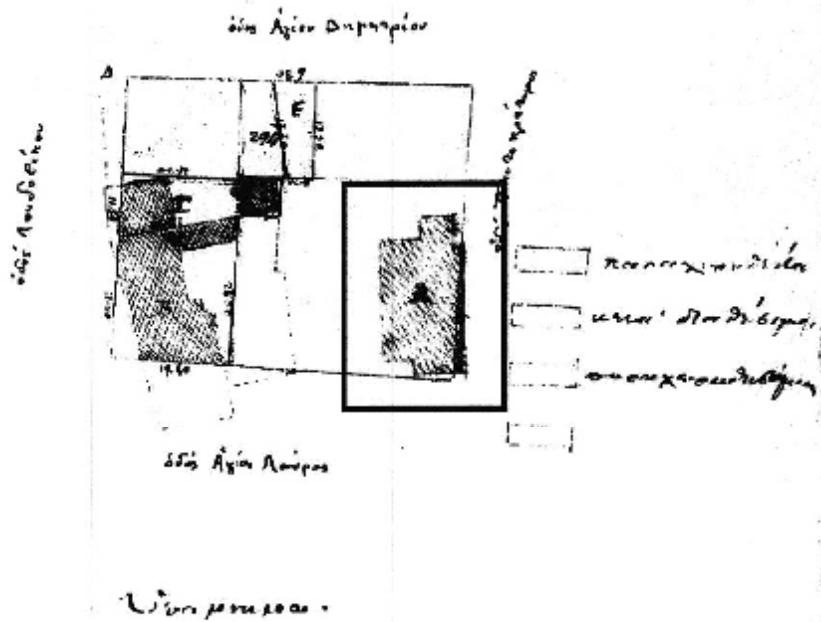
Μετά την απελευθέρωση της πόλης από τους τούρκους το 1828, το κτίσμα περιήλθε στο κράτος, αργότερα το αγόρασε ένας εφοπλιστής και στην συνέχεια ένας έμπορος ο Ευστάθιος Κανέλλου Αποστολόπουλος, από τον οποίο ο πατέρας της σημερινής ιδιοκτήτριας Μεντζέλος Δημητρίου, παντοπώλης το αγόρασε έναντι 200.000 χιλ. δρχ. το έτος 1935.

Το κτίριο έχει οικοδομηθεί απ' αρχής για τη χρήση χαμάμ, τροφοδοτούταν από δικό του δίκτυο νερού, πάνω από το βουνό όπως χαρακτηριστικά μας ανέφερε η ιδιοκτήτρια, που πριν από 60 περίπου χρόνια ο Δήμος Πατρέων το ενσωμάτωσε στο δίκτυο του για τις ανάγκες της πόλης.

▲ ΤΟ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟ 125, ΣΤΟ ΟΠΟΙΟ ΕΜΦΑΝΙΖΕΤΑΙ ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ ΤΟΥ ΧΑΜΑΜ ΤΟ ΕΤΟΣ 1867 (ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΩΝ ΟΙΚΟΠΕΔΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΠΑΤΡΩΝ / ΒΑΡΒΑΡΑ ΔΕΣΠΟΙΝΙΔΟΥ)

Ορίσει μετωπιαία μετωπίδα
 του δωματίου 6,7 μετρώ (εφ' ουκ υψώσεται περὶ αὐτῆς)

294 παρασκευασμένη

A διεξώδου αὐτίου (Σεραφείμ)

B Καύση Συγκροτήσεως $\frac{21.60 + 26.50}{2} \times 19.20 = 476.19 = 905.17$

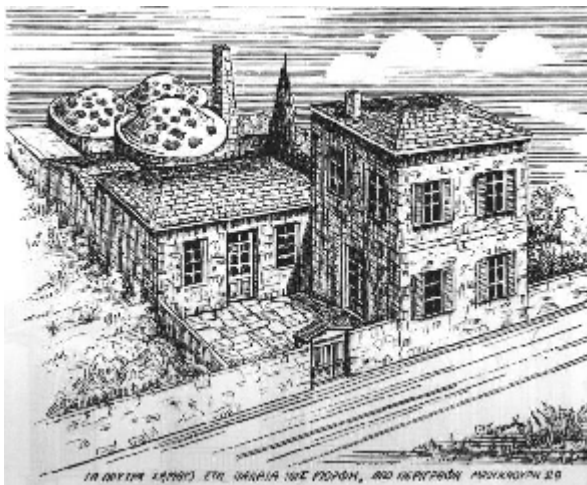
C Μορφωτικῆς Παρασκευασμένη $\frac{6.10 + 11.50}{2} \times 21.20 = 190.20 = 354.22$

D Καύση ἰσθμῶν ἀπὸ ἀποδομῆς.

E Καύση ἰσθμῶν Παρασκευασμένη $\frac{6.90 + 6.10}{2} \times 17.20 = 95.15 = 160.48$

Z Παρασκευασμένη διὰ ἀποδομῆς ἵσθμῶν καὶ ἰσθμῶν καὶ ἰσθμῶν καὶ ἰσθμῶν

▲ ΤΟ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟ ΤΕΤΡΑΓΩΝΟ 125, ΣΤΟ ΟΠΟΙΟ ΕΜΦΑΝΙΖΕΤΑΙ ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ ΤΟΥ ΧΑΜΑΜ ΤΟ ΕΤΟΣ 1890 (ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΩΝ ΟΙΚΟΠΕΔΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΠΑΤΡΩΝ / ΒΑΡΒΑΡΑ ΔΕΣΠΟΙΝΙΔΟΥ)

▲ ΤΑ ΛΟΥΤΡΑ ΧΑΜΑΜ ΣΤΗ ΠΑΛΑΙΑ ΤΟΥΣ ΜΟΡΦΗ

Μετά από περιγραφές για το χαμάμ και σε συνδυασμό με τα σχέδια αποτυπώσεως, φωτογραφίες και την συλλογή διαφόρων στοιχείων ακόμα και από τις επιτόπου παρατηρήσεις μπορούν να εξαχθούν τα ακόλουθα συμπεράσματα για τις φάσεις κατασκευής και την εν γένει αρχιτεκτονικής του κτιρίου.

Με βάση τις αρχειακές πηγές, την τυπολογική και την οικοδομική διερεύνηση, το κτίριο κατά την αρχική του φάση είχε την εξής διάταξη:

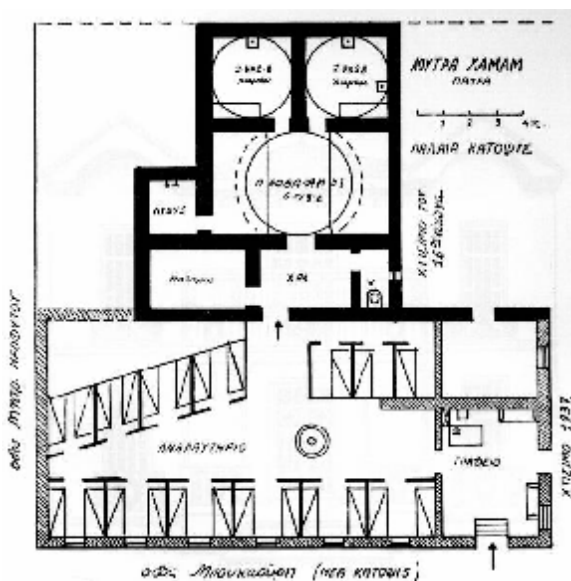
Το αρχικό κτίριο πρέπει να ήταν ισόγειο κάτοψης τύπου Γ με τον μεγάλο άξονα παράλληλο προς τις υψομετρικές καμπύλες του εδάφους στον οποίο ήταν

ο κυρίως χώρος του λουτρού- χαμάμ και στον μικρό άξονα αναπτύσσονταν οι βοηθητικοί χώροι, που ήταν για την παραμονή των υπευθύνων για το άναμμα και τη διατήρηση της φωτιάς, των βοηθών. Στην δυτική πλευρά του χαμάμ υπήρχε το σπίτι του Πασά που κατά την διάνοιξη της οδού Μπουκαουρη κατεδαφίστηκε ολοσχερώς και παραπλεύρως το Τζαμί Καζάρμα. Η οδός πάρα το χαμάμ κατασκευάζεται (Δ.Σ. 10.10.1852) η κατεδάφιση του κτιρίου πρέπει να έγινε μετά το 1935 γιατί στον τίτλο αγοράς αναφέρεται ότι ρυμοτομούνται 176 τ.μ.

Η επόμενη κατασκευαστική φάση περιλαμβάνει την κατεδάφιση του Βορειοδυτικού τμήματος της πρόσοψης του κτιρίου κατά την διάνοιξη της οδού Μπουκαούρη και την ανέγερση ενός νεώτερου κτίσματος με κάτοψη σχήματος τραπεζοειδές, στις αρχές του αιώνα (περί το 1937).

Η ύπαρξη των δυο διαφορετικών φάσεων κατασκευής γίνεται γνωστή τόσο από μαρτυρίες όσο και από τις εικόνες από το Βιβλίο εικόνων των οικοπέδων της πόλεως Πατρών / Βαρβάρα Δεσποινιάδου, (Λεύκωμα πόλεως Πατρών 1992, σκίτσο Γεώργιος Στεφ. Τσονακίδης) στο οποίο φαίνονται με διαφορετική διαγράμμιση, οι δυο φάσεις κατασκευής (παλιά κάτοψη με γέμισμα των τοίχων, νέα κάτοψη με διαγράμμιση των τοίχων).

Ένα άλλο στοιχείο που το αποδεικνύει, είναι ο τρόπος κατασκευής της τοιχοποιίας της ανατολικής πλευράς, που στη βάση του τοίχου επισημαίνουμε διαφορά στην κατασκευαστική της αργολιθοδομής (θεμελίωση παλαιότερου κτίσματος, προφανώς κτίστηκε πάνω στην παλιά θεμελίωση) και στην νότια πλευρά του κτιρίου παρατηρούμε προσθήκη τμήματος πλινθοδομής και αργολιθοδομής (Εικ.2). Ίσως χρησιμοποιήθηκαν τα ίδια υλικά της κατεδάφισης ή και άλλα από άλλες οικοδομές. Καθώς επίσης παρατηρούμε τμήμα της παλιάς λιθοδομής και τον αρμό διαστολής με το μεταγενέστερο κτίριο.

▲ ΚΑΤΟΨΗ ΧΑΜΑΜ- ΣΚΙΤΣΟ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΤΕΦ. ΤΣΟΝΑΚΙΔΗ, ΠΑΤΡΑ 1992

▲ ΝΟΤΙΑ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ

▲ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΛΙΘΟΔΟΜΗΣ -ΑΡΜΟΣ ΔΙΑΣΤΟΛΗΣ ΜΕ ΤΟ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟ ΚΤΙΡΙΟ

▲ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΟΨΗ ΛΟΥΤΡΟΥ

Η μορφή στην οποία έχει περιέλθει σήμερα το κτίριο, έχει πραγματοποιηθεί μετά από μια σειρά επεμβάσεων. Στο Ιστορικό λεξικό των Πατρών του Κ. Τριαντάφυλλου σελ.1193 αναφέρεται ότι: επιδιορθωθεί και λειτουργεί (Ο Μίνως 28-2-1842). Κατά την έκθεση των ιατρών Ι.Δ. Γιαννόπουλου και Ι.Χ. Κορύλλου, εν Πάτρας 1873, 13-14, υπήρχαν λουτήρες για ιαματικά λουτρά, «παρ' ημιν δύο υπήρχον βαλανεία κατά το έθος των Οθωμανών εκτισμένα πλησίον ναών, το ένα πολυτελέστερον του έτερου. Τακτικότερα και πολλάκις του έτους ελεούντο εν αυτοίς και οι χριστιανοί άνδρες και γυναίκες και παιδιά, μέχρι και των

πενεστέρων. Μετά την αποκατάσταση των πραγμάτων (Απελευθέρωσιν) το εν τούτων επισκευάσθη και τίθεται εις ενέργειαν επί έξι μήνας, από Μαρτίου μέχρις Αυγούστου.....Υπάρχουσι δε εκεί και λουτήρες δι' απλά χλιαρά ή ψυχρά λουτρά ή ιαματικά. Δίδονται δε σπανίως και δια καταιονισμού. (σελ 1193, ιστορικό λεξικό των Πατρών-Κ. Τριαντάφυλλου τόμος Α'),

Το συγκεκριμένο κτίριο για μεγάλο χρονικό διάστημα στο παρελθόν συμφωνά με την παραπάνω αναφορά χρησιμοποιούταν και για θειούχα λουτρά με πρόσθετες μπανιέρες περί το 1873-1975.

▼ ΕΠΙΓΡΑΦΗ

Ο θερμός χώρος στερεώθηκε και αποκαταστάθηκε κατά το έτος 1987, συμφωνά με την επιγραφή που βρίσκεται στην πρόσοψη του κτιρίου και από τα στοιχεία που έχουμε και το μπροστινό τμήμα κατά την διάρκεια του χαρακτηρισμού του ως σεισμόπληκτο το έτος 1997 (μετά από το σεισμό του Ιουνίου 1993).

Πρόκειται για ένα τυπικό κτίριο λουτρών, κυρίως σε ότι αφορά στην οργάνωση των λειτουργιών του. Σύμφωνα με την κριτική προσέγγιση της τυπολογίας του χαμάμ με βάση τον θερμό χώρο. Τα χαμάμ αποτελούσαν κτίρια τυπικά του ισλαμικού κόσμου, καθώς η εκπλήρωση των κανόνων υγιεινής ήταν συνυφασμένη με τις επιταγές της θρησκείας. Το κτίριο καλύπτει και τα τρία συμβολικά στάδια για την διαδικασία της λούσης: τον εξαγνισμό, την εξυγίανση και τέλος την απόλαυση. Ο χώρος έχει την ανάλογη οργάνωση : υποδοχή, στον ψυχρό χώρο, ακλουθούσε η προσαρμογή, ο πρώτος καθαρισμός και η είσοδος στο θερμό χώρο και τέλος η φάση της παραμονής στο χώρο με τους ατμούς και το ζεστό νερό. Η έξοδος γινόταν με την αντίστροφη διάδοχη των παραπάνω φάσεων.

Το χαμάμ είναι μονό (με εναλλάξ λειτουργία για άνδρες και γυναίκες).

2.2.1 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΩΝ ΛΟΥΤΡΩΝ

Πριν παρουσιαστεί αναλυτικά το θέμα, κρίθηκε σκόπιμο να παρουσιαστούν συνοπτικά οι άλλες προτάσεις που έχουν γνωστοποιηθεί τα τελευταία χρόνια για την αξιοποίηση ανάλογων χώρων, καθώς και χαρακτηριστικές περιπτώσεις αξιοποιημένων ή υπό αξιοποίηση λουτρών σε άλλες πόλεις

Από τα 78 οθωμανικά χαμάμ της Ελλάδας μόλις 14 έχουν αποκατασταθεί ως μνημεία και μονό δυο, ένα στη Ρόδο και το χαμάμ που μελετάμε εξακολουθούν να λειτουργούν ως λουτρά.

Ορισμένα χαμάμ έχουν αποκατασταθεί και ενταχθεί στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα:

Τα λουτρά Σουλεϊμάν Ρόδου (1550) και Πάτρας διατηρούν την αρχική τους χρήση, ενώ το Αμπίντ Εφέντη (ή των Αέρηδων) Αθήνας (17ος αιώνας) στεγάζει το Μουσείο και Κέντρο Τεκμηρίωσης με αντικείμενο τη φροντίδα-καθαριότητα και καλλωπισμό του σώματος. Παράλληλα, στους χώρους του οργανώνονται διαλέξεις, καλλιτεχνικά δρώμενα, με χρήση video art και ζωγραφικής, αφηγήσεις παραμυθιών.

Το Μπέη Θεσσαλονίκης (1440) και το Τζαρσί (Αγοράς) Μυτιλήνης (19ος αιώνας) χρησιμοποιούνται για την οργάνωση εκθέσεων.

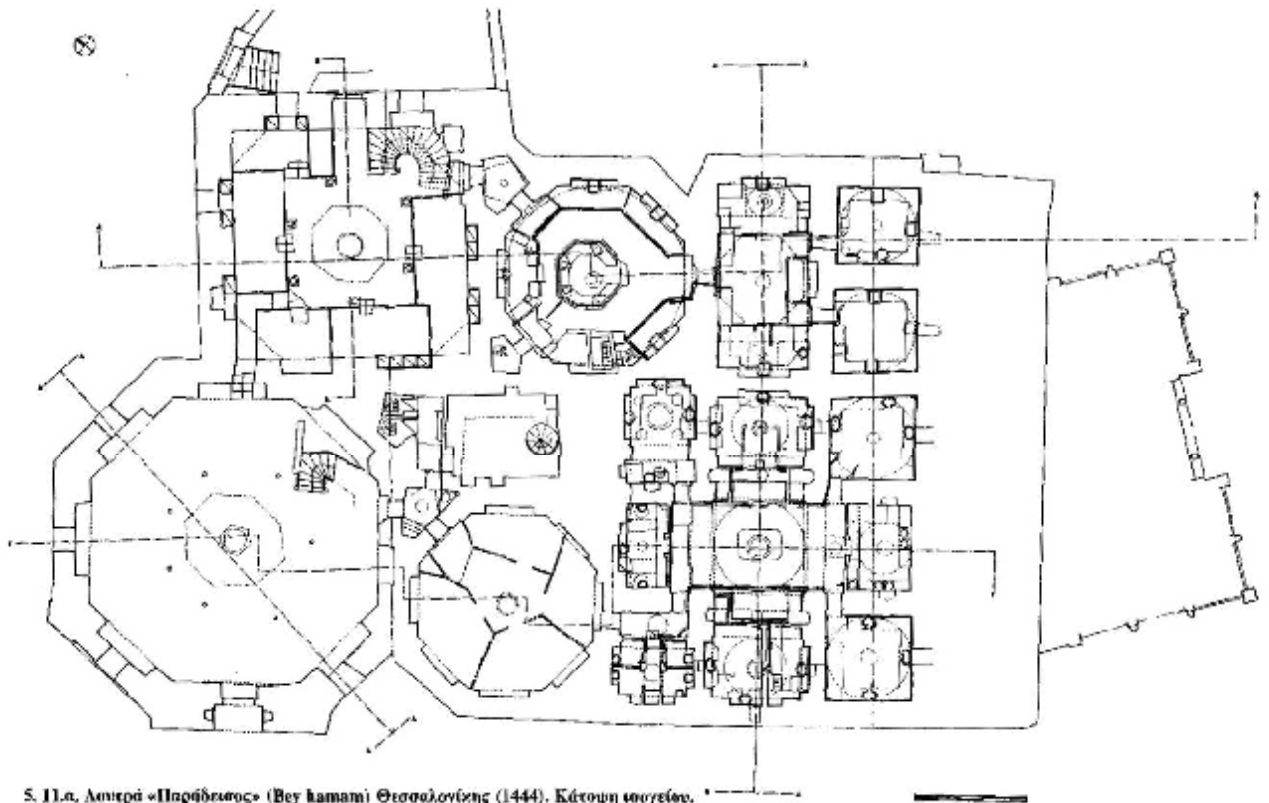
Ακόμα το Γενί Θεσσαλονίκης («Αίγλη») (1500) λειτουργεί ως Κινηματογράφος και αίθουσα εκδηλώσεων, ενώ τμήμα των Παζάρ (ή Γιαχουντί) Χαμάμ Θεσσαλονίκης και της οδού Ραδαμάνθους Ρεθύμνου (1670) στεγάζουν εστιατόριο.

Το λουτρό της οδού Χάληδων Χανίων μετετράπη σε κατάστημα, όπως και τμήμα του Μεγάλου Χαμάμ της Λάρισας. Επίσης, το διπλό λουτρό Αλατά Βέροιας χρησιμοποιείται από την τοπική Εφορεία Αρχαιοτήτων ως χώρος αποθήκευσης αρχαιολογικών ευρημάτων/εργαστήριο συντήρησης

Θεσσαλονίκη:

1. Μπέη Χαμάμ (Λουτρά «Παράδεισος»)

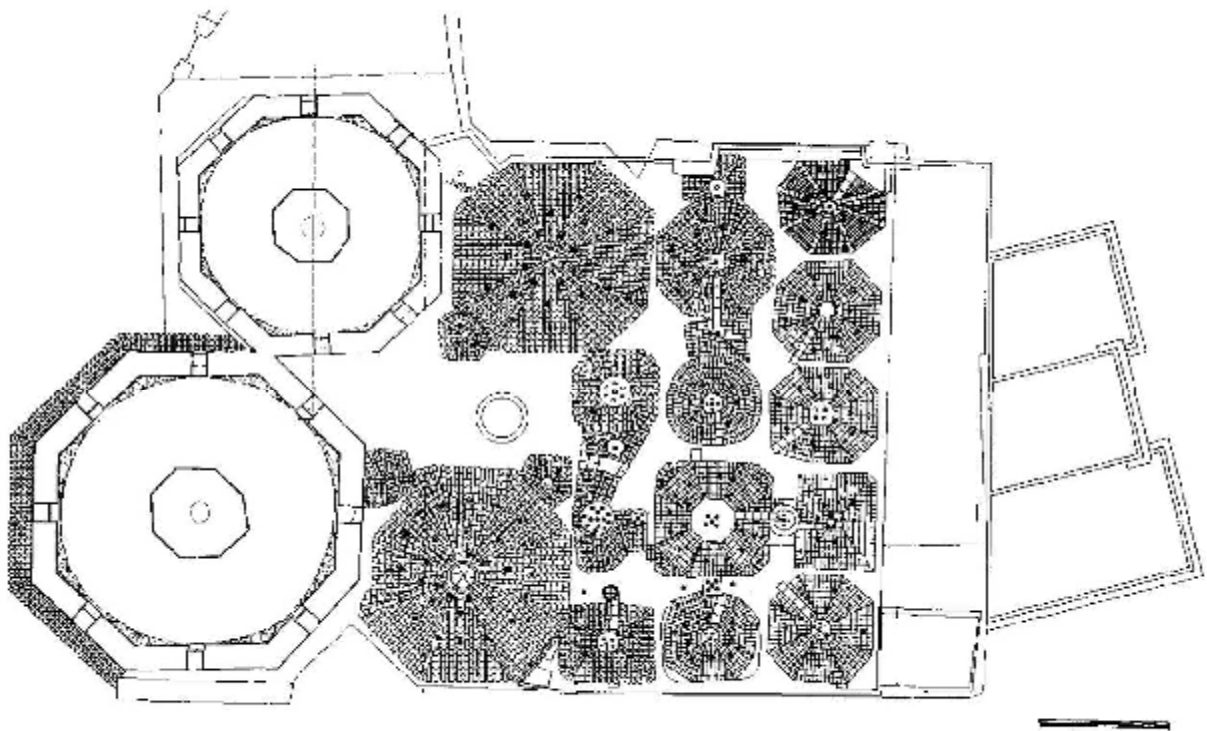
Το πιο εντυπωσιακό και σίγουρα πιο μεγαλοπρεπές λουτρό της Θεσσαλονίκης -πιο εντυπωσιακό όταν το δει κανείς από ψηλά, αφού έτσι μπορεί να δει τους τρούλους του- είναι το Μπέη Χαμάμ στην Εγνατία, γνωστότερο ως Λουτρά «Παράδεισος». Η επιγραφή στην κεντρική είσοδό του μας πληροφορεί ότι χτίστηκε κατόπιν εντολής του πορθητή σουλτάνου Μουράτ Β', που τιμητικά λεγόταν Μπέης (εξού και το όνομα του χαμάμ). Αποπερατώθηκε το 1444, λίγο μετά την άλωση της Θεσσαλονίκης από τους Τούρκους. Ήταν ένα χαμάμ που ήταν ανοιχτό και για άντρες και για γυναίκες, σε διαφορετικά όμως τμήματα και με διαφορετικές εισόδους. Λειτουργούσε μάλιστα ως το 1968 (στα νεότερα χρόνια με την ονομασία Λουτρά «Παράδεισος»), ενώ από το 1972 περιήλθε στο υπουργείο Πολιτισμού, ανακαινίστηκε από την 9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και σήμερα χρησιμοποιείται ως εκθεσιακός χώρος.

Σ. Π.α. Λουτρά «Παράδεισος» (Bey hamam) Θεσσαλονίκης (1444). Κάτοψη ισογείου.

Ζάμπου-Ασημή Α., *Το Bey Hamam (Λουτρά Παράδεισος της Θεσσαλονίκης*. «Η Θεσσαλονίκη Ι», Θεσσαλονίκη 1945.
Ζάμπου-Ασημή Α., *Λουτρά Παράδεισος, Θεσσαλονίκη, Ελλάς*, Γυιές Στ. και Χιτζερίμωβιτς Ε. (=επιμ.), Κοινωνική Μνημονική Αρχαιολογική στο Βαλκανικό 1396-1200 και η Ανάγερσή της, εκδ. Ιστορ. «Αίμος», Θεσσαλονίκη 1991.

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

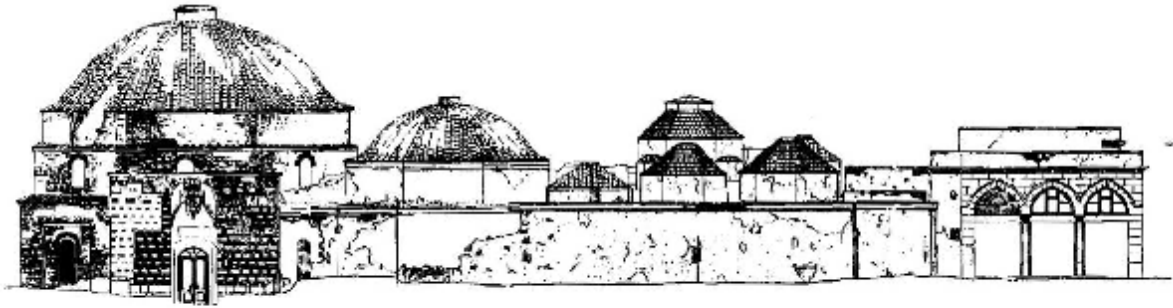

5.11.β. Λουτρό «Περθίεσιον» (Bey İspanya) Θεσσαλονίκης (1444). Κάτοψη διάμετρος.

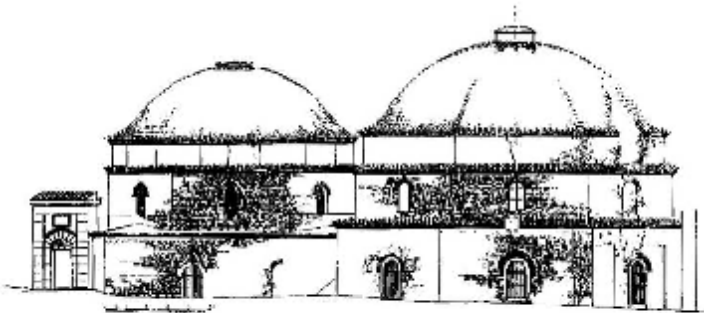
Σχεδιαστική έργο: 9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Θεσσαλονίκη Κ. Ιωαννίδης Ν., Θεσσαλονίκη 1982.

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

▲ Γενική άποψη του εξωτερικού χώρου του λουτρού,(εικ. Google)

5.11.γ. Λουτρό «Παρθένους» (Bey hanisi) Θεσσαλονίκη, Νοτιοδυτική όψη.

5.11.δ. Βαρεπούτσικη όψη.

Σχέδιο υποτύπου: Ή Εφορεία Β' καινούριων Αρχαιοτήτων, Θεσσαλονίκη Κ., Ιωάννης Ν., Θεσσαλονίκη 1962.

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

▲ Άποψη της εισόδου στο λουτρό και η πίσω όψη του λουτρού, (εικ. Google)

▲ Ο Θερμός χώρος του ανδρικού τμήματος στο λουτρό, (εικ. Google)

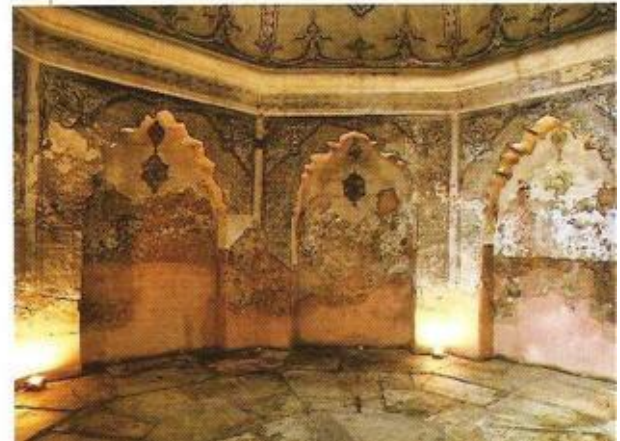
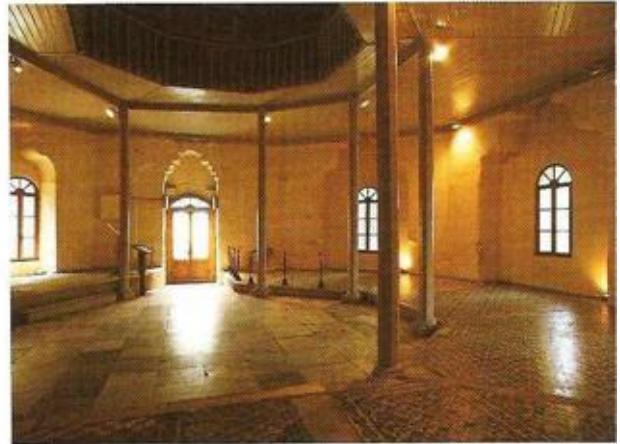
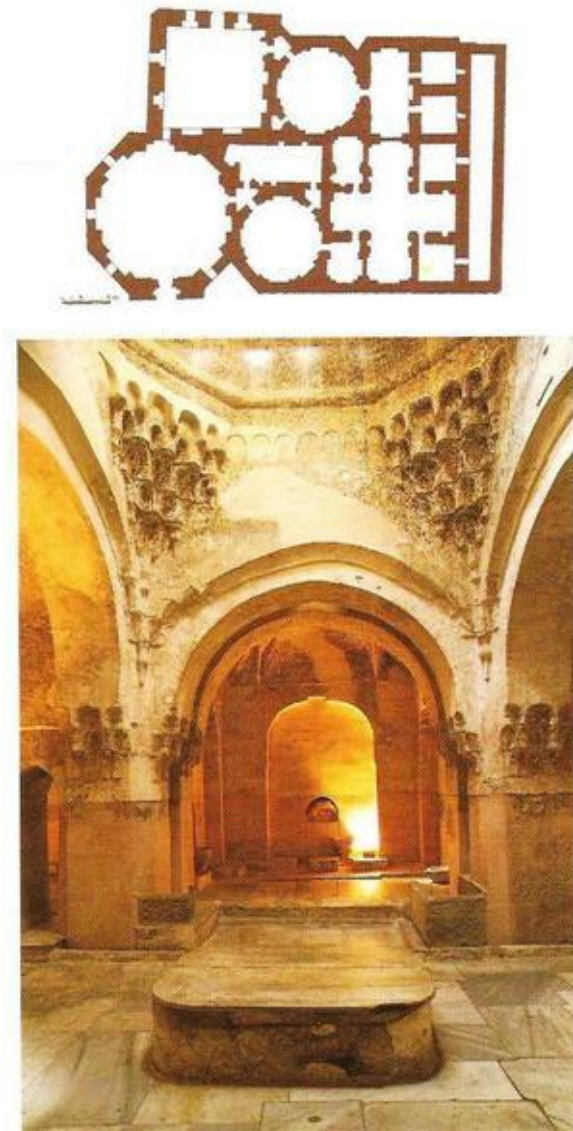
▲ Άποψη του αποδυτήριου του ανδρικού τμήματος του λουτρού που καλύπτεται από ζωγραφική διακόσμηση, ο θόλος τοιχογραφείται με φυτικά διακοσμητικά θέματα, (εικ. Google)

▲ Γενική άποψη του θερμού χώρου του λουτρού (γούργνες ελλειπτικής μορφής) (εικ. Google)

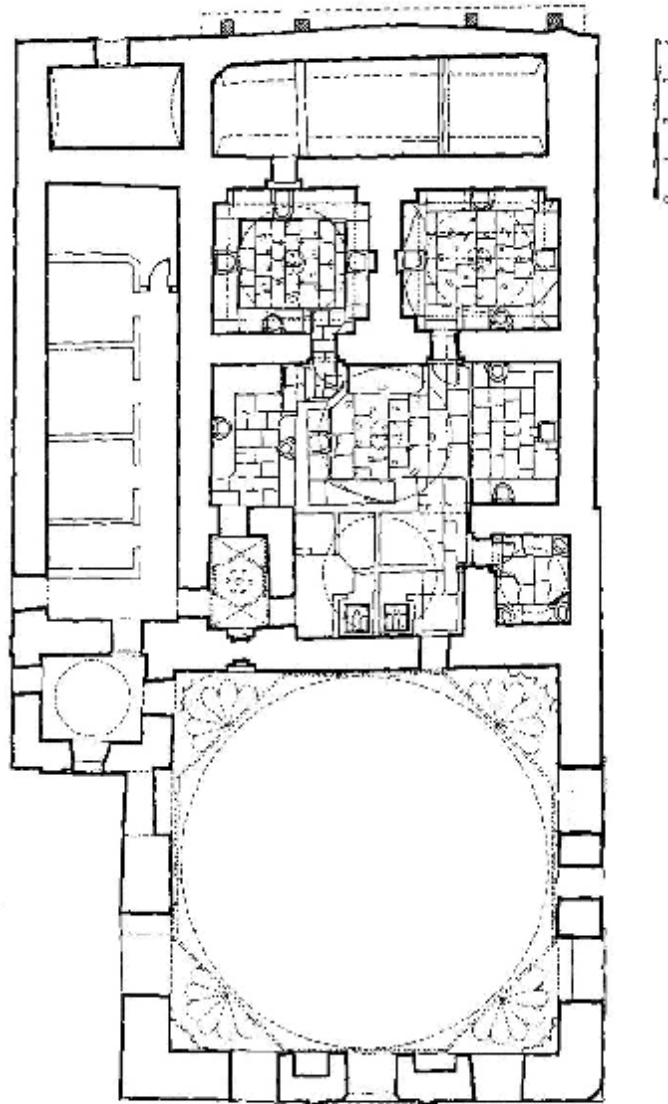
▲ Γενική άποψη του μεταγενεστέρου ξύλινου παταριού του λουτρού,(εικ. Google)

▲ Γενική άποψη του εσωτερικού χώρου των λουτρών (εικ. Google)

2. Το Πασά Χαμάμ (Λουτρά «Φοίνιξ»)

Το Πασά Χαμάμ ήταν περισσότερο γνωστό ως Λουτρά «Φοίνιξ» και είναι το τελευταίο που λειτουργούσε στη Θεσσαλονίκη μέχρι και το 1981 (έκλεισε λόγω εκτεταμένων ζημιών από το σεισμό του 1978). Βρίσκεται στο δυτικό άκρο της λεγόμενης παλιάς πόλης, κοντά στο ναό των Αγίων Αποστόλων, στη συμβολή των οδών Πηνειού, Α. Κάλβου και Π. Καρατζά. Χτίστηκε στη δεκαετία 1520 - 1530 από τον τότε διοικητή Θεσσαλονίκης, Τσεζερή Κασίμ Πασά, που την ίδια περίοδο μετέτρεψε το ναό των Αγίων Αποστόλων σε τζαμί. Την περίοδο λειτουργίας του, το χαμάμ δεχόταν και άνδρες και γυναίκες. Το κτίριο, ένα από τα πιο σημαντικά της οθωμανικής περιόδου, έχει κηρυχτεί ιστορικό και διατηρητέο, με... αποτέλεσμα να απειλείται με καταστροφή, μέχρι που το «μαγικό ραβδάκι» της «Αττικό Μετρό ΑΕ» ήρθε για να το σώσει. Σήμερα, μετά τη συντήρηση και αποκατάστασή του, χρησιμοποιείται ως χώρος για τη συντήρηση των ευρημάτων που έρχονται στο φως από το μετρό.

Σ.13.α. Λουτρό "Faya İsmailiye", Θεσσαλονίκη, Κάτοψη ισογείου.
Σχόλια Αρχιτέκτονα: Βασιλική Σ.

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

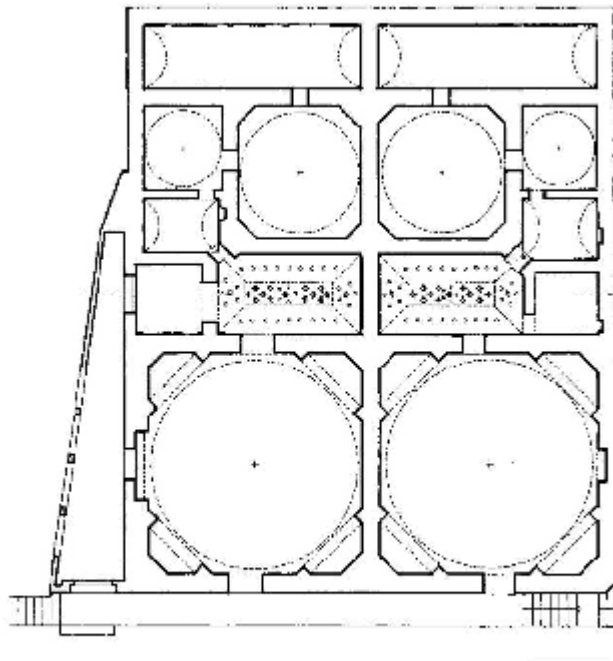
▲ Εξωτερική όψη του λουτρού, εισόδος στο λουτρό (εικ. Google)

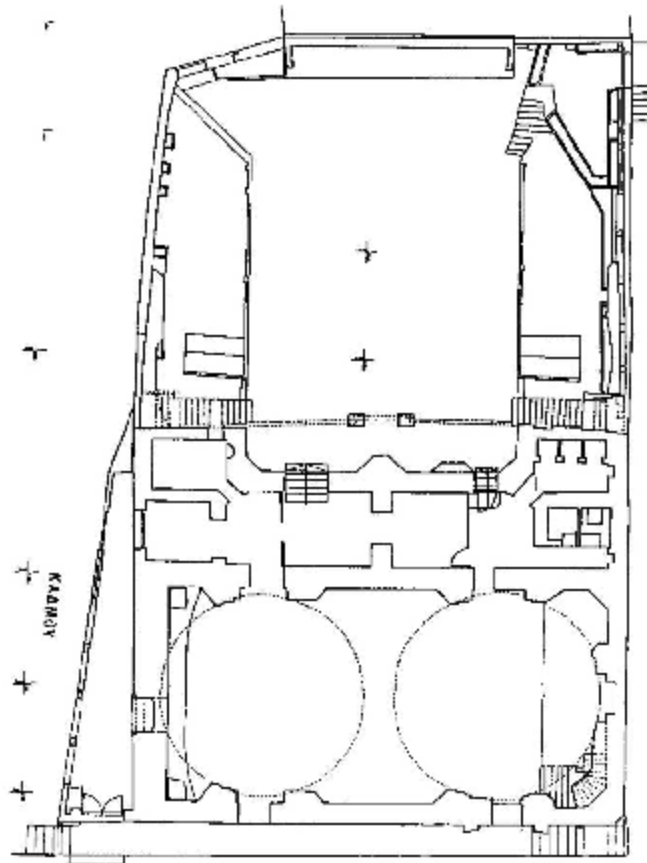
▲ Αποψη του εξωτερικού χώρου του λουτρού (εικ. Google)

3.Το «Yeni hamam» Γενί Χαμάμ ή Αίγλη

Στα βόρεια του ναού του Αγίου Δημητρίου, στη διασταύρωση των οδών Αγίου Νικολάου και Κασσάνδρου, βρίσκεται το Γενί Χαμάμ (νέο λουτρό), γνωστό σήμερα ως «Αίγλη». Το χαμάμ κτίστηκε το τελευταίο τέταρτο του 16ου αιώνα από τον Χουσρέφ Κεντχουντά, πιθανότατα στη θέση ρωμαϊκού ή βυζαντινού λουτρού και σήμερα σώζεται ένα τμήμα του. Πρόκειται για ένα διπλό χαμάμ, αν και αρχιτεκτονικά είναι ένα ενιαίο σύνολο. Το λουτρό λειτουργούσε μέχρι την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης το 1912. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1919 περιήλθε στο ελληνικό Δημόσιο, ενώ το 1937 πουλήθηκε σε ιδιώτη. Έχει κηρυχθεί διατηρητέο, αλλά η Πολιτεία δεν το πήρε ποτέ πίσω. Για αρκετά χρόνια χρησιμοποιούνταν ως κινηματογράφος («Αίγλη») και σήμερα στεγάζει πολυχώρο διασκέδασης.

5.14.β. «Yeni hamam» ή «Αίγλη» Θεσσαλονίκης. Κάτοψη ισογείου.
Γραφική επεξεργασία: Κωνσταντίνος Ε.

"Yeni Hamaam" ή ο Αγάρης, Θεσσαλονίκης (1575-1600).
 5.14.α. Κάτοψη ισογείου
 Σχέδιο επιστήμησης, από το αρχείο της Εθνικής Σχολής Α.

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

▲ Εξωτερική όψη του λουτρού, είσοδος στο λουτρό (εικ. Google)

▲ Εξωτερική όψη του λουτρού, είσοδος στο λουτρό και πλαϊνή πλευρά(εικ. Google)

▲ Εξωτερική όψη του λουτρού, χώρος θερινού κινηματογράφου (ο θερμός χώρος και η δεξαμενή του λουτρού που καταστράφηκε, εικ. Google)

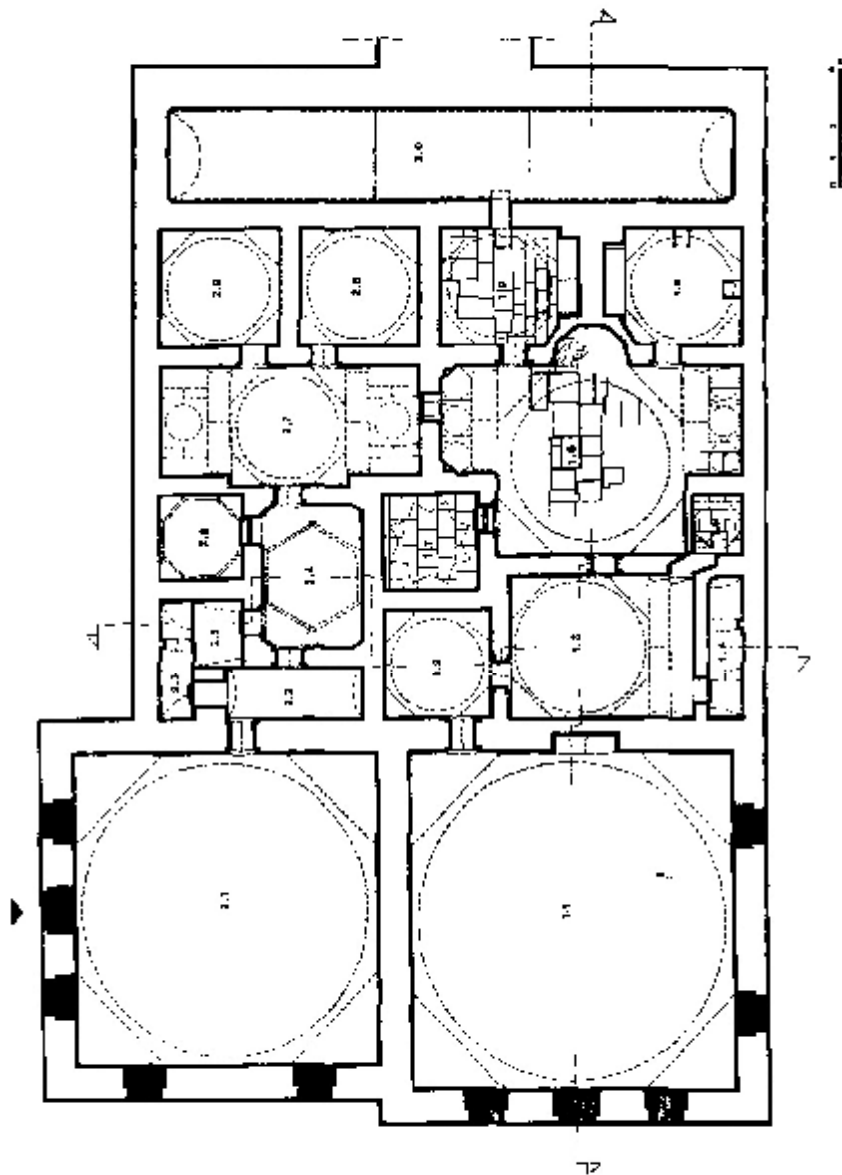
4. Λουτρό της Αγοράς (Pazar Hamam)

Το Γιαχουντί Χαμάμ (Λουλουδάδικα)

Από την πλευρά της οδού Κομνηνών, λίγοι μπορούν να διακρίνουν κρυμμένη πίσω από τραπεζοκαθίσματα και υπαίθρια ανθοπωλεία την είσοδο στο Γιαχουντί Χαμάμ («Λουτρό των Εβραίων»). Ονομάστηκε έτσι γιατί η περιοχή αυτή ήταν εβραϊκή συνοικία, ενώ ήταν γνωστό και ως «Λουτρό της Αγοράς». Ιδρυτής του ήταν ο Χαλίλ Αγά και θα πρέπει να οικοδομήθηκε στις αρχές του 16ου αιώνα, ενώ έκτοτε έχει υποστεί αρκετές ζημιές.

Το χαμάμ ήταν διπλό (χρησιμοποιούνταν και από άνδρες και από γυναίκες) και ήταν σε χρήση ως το 1912, ενώ στην πυρκαγιά του 1917 υπέστη σοβαρές ζημιές. Στα νεότερα χρόνια, από το 1948 και μετά, προστέθηκαν στην περιοχή, από την πλευρά της Β.

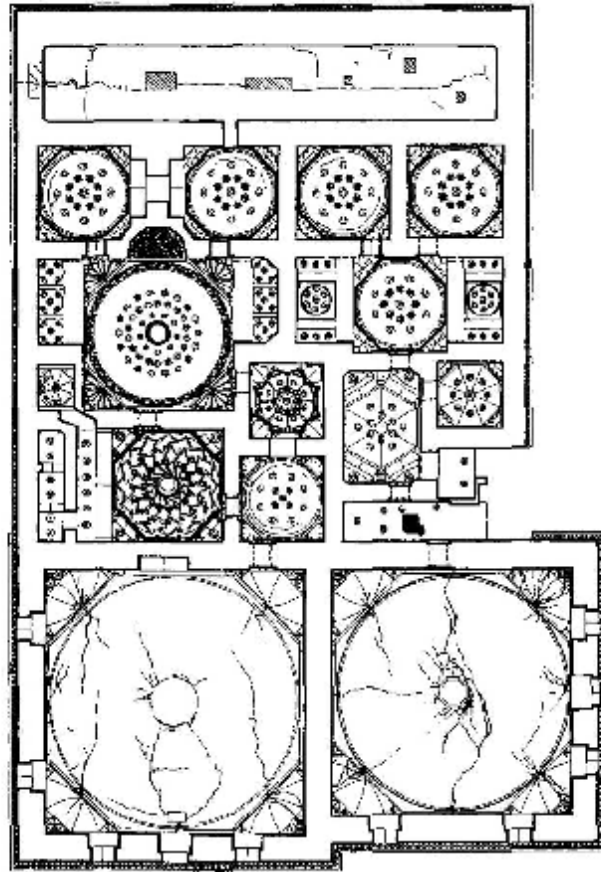
Ηρακλείου, ανθοπωλεία (εξού και η ονομασία «Λουλουδάδικα»), τα οποία εξακολουθούν να υπάρχουν, ευτυχώς όμως δεν εφάπτονται πλέον στο μνημείο. Σε εξέλιξη βρίσκονται (εδώ και χρόνια) εργασίες ανακαίνισης από την 9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Λουτρό "Razat bathani" ή "Yahudi bathani" ή "Λουλουδάδικα", Θεσσαλονίκη.
5.12.β. Κάτοψη υπογείου (γραφική αποκατάσταση).

Σχέδιο Αποτέλεισης: Χατζηγεωργίου Η., Μούτη προσκαίως και ανιδιώτης του Οθωμανικού Αρχείου της Σουλίας Razat Bathani και του περιβάλλοντος χώρου του ΕΒΕ Θεσσαλονίκης, «Ανεσθητική - Συναγωγή - Προσωπικά Μνημείων και Δυναμικών», ΥΠΛΙΟ., Αθήνα 1993.

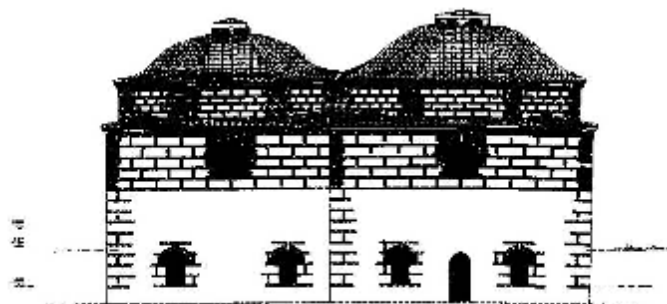
(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

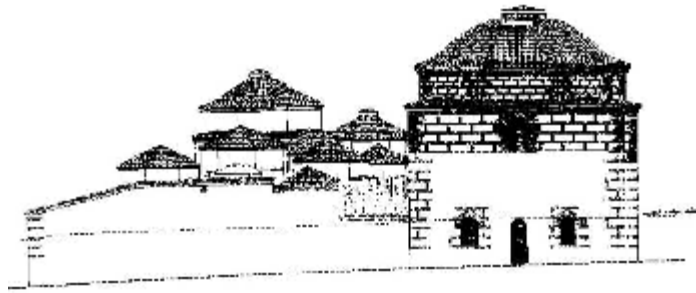
Σ.12.γ. Σύνθετη θέαση (γραφική απεικόνιση).

Εγών, Αικατερίνη, Νικόλαος κ. Μάκης, Μύλην αρχιτεκτονική και ανιχνεύει για Οθωμανική λουτρό στην περιοχή Αίγινα (Μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου) από το 1990, στο 6600 Οθωμανική - Αρχιτεκτονική - Σχεδιαστική - Ηλεκτρονική Μπαρμπακάν και Σ. Φωκιά, ΣΕΠΠΠ, Αθήνα 1997

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

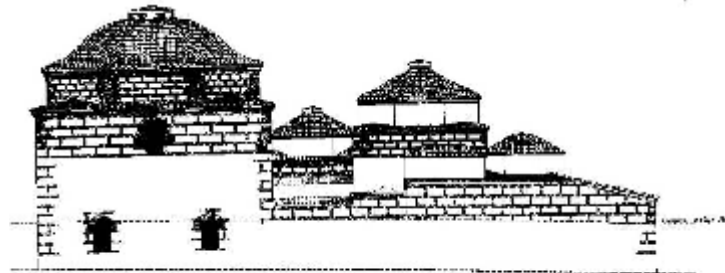

Σ.12.δ. Γραφική απεικόνιση της όψης από την οδό Βασ. Ηρακλείου.

5.12.α. Γραφική αποσαφήνιση της όψης από την οδό Κουτηράν.

Εξώστης οικόπεδο, Καθημερινά, Σ. Ακασόπουλος, με συνδότηση με Αξιομαρτυρία του Αρχαίου Ελληνικού Έθνους για την προακρίτικη χρήση στο ΕΒΔ Θεσσαλονίκη, «Απομνημόνιο - Στοιχιστήριον - Προσωπικόν Μουσείου» α. Στοιχιστήριον, ΥΓ.ΠΟ., Αθήνα 1956.

5.12.β. Γραφική αποσαφήνιση της όψης από την οδό Φραγκλήν.

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

▲ Εξωτερική όψη του λουτρού, εισόδος στο λουτρό (εικ. Google)

▲ Εξωτερική όψη του λουτρού, (εικ. Google)

ΑΘΗΝΑ: "Λουτρό των Αέρηδων" Αμπιντ Εφέντη

Το "Λουτρό των Αέρηδων" είναι το μόνο από τα Δημόσια Λουτρά της Αθήνας που σώζεται μέχρι σήμερα. Χρονολογείται στην πρώτη περίοδο της Τουρκοκρατίας και βρίσκεται κοντά στη Ρωμαϊκή Αγορά και το Ρολόι του Κυρρήστου. Λειτουργούσε μέχρι το 1965. Έχει κτιστεί σε δυο φάσεις, αρχικά οικοδομήθηκε το τμήμα προς την οδό Λυσίου, επί Τουρκοκρατίας γνωστό ως 'Χαμάμ του Αμπίντ Εφέντη', Σήμερα ανήκει στο Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού.

Το 1984, το Λουτρό της οδού Κυρρήστου 8 παραχωρείται στο Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, ενώ μέσα στο 1990 ολοκληρώνεται η μελέτη αποκατάστασης του μνημείου και προσαρμογής του σε μουσείο με θέμα την καθαριότητα, φροντίδα και καλλωπισμό του σώματος σε διαχρονική θεώρηση και ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να αποκτήσει μια εικόνα της λειτουργίας του παλαιού λουτρού

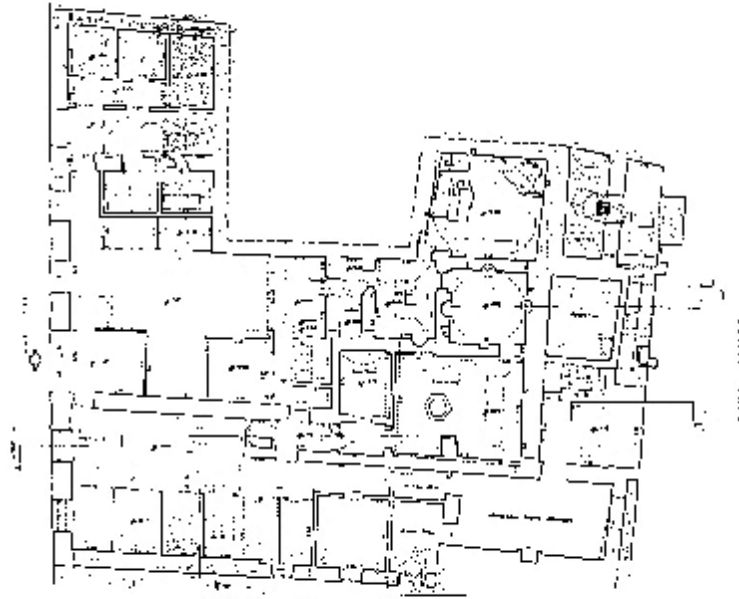
Η κάτοψη του είναι δαιδαλώδης, αποτέλεσμα των μετατροπών και προσθηκών που είναι αναγνώσιμες κατά την κατασκευαστική ανάλυση του κτιρίου. Στην πρώτη οικοδομική φάση των χρόνων της Τουρκοκρατίας, το Λουτρό της οδού Κυρρήστου είναι μονό και αποτελείται από αποδυτήρια, χλιαρό και θερμό χώρο.

Κατά τη δεύτερη οικοδομική φάση, που τοποθετείται χρονικά γύρω στα 1870, το Λουτρό αλλάζει χαρακτήρα. Με την προσθήκη νέων αλλά και τη μετατροπή παλαιών χώρων, μετατρέπεται σε δίδυμο, προσφέροντας για τις διακριτές πτέρυγες ανδρών και γυναικών από ένα χώρο αποδυτηρίων με πατάρι, ένα χλιαρό και ένα θερμό χώρο. Ένα βοηθητικό κτίσμα περιλάμβανε ατομικά λουτρά, τα λεγόμενα "ευρωπαϊκά".

Το κτιριακό σύνολο συμπληρώνει η υπόγεια εστία, απ' όπου ο ζεστός αέρας της καύσιμης ύλης διοχετευόταν στα υπόκαυστα, η κτιστή δεξαμενή του νερού και οι βοηθητικοί χώροι του Λουτρού. Στην ταράτσα υπάρχει κτίσμα από το οποίο εξασφαλίζεται πρόσβαση προς τον υπαίθριο χώρο πάνω από τις θόλους και προς την εστία. Οι κύριοι λουτρικοί χώροι στεγάζονται με ημικυλινδρικές καμάρες ή θόλους που φέρουν τις "φεγγίδες", μικρές οπές με γυαλί για το φωτισμό.

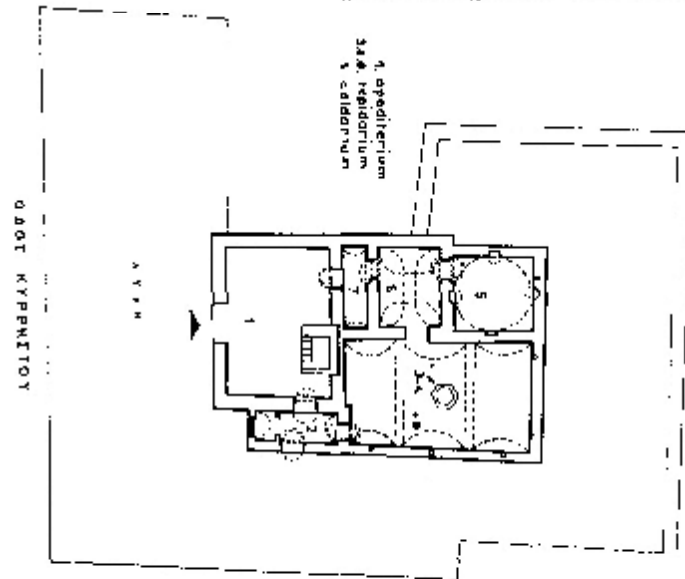

▲ Η κύρια όψη του λουτρού (εικ. Google)

5.32.δ. Λουτρό Αιμίλιε Εφέντη, οδός Κυρρηότου, Αθήνα. Κάτωψη ισογείου (σχέδιο αποκατάστασης).

Σχέδιο αποκατάστασης: Ηλιοπούλου Α., Καριμαδεβόγλου Α., Φιλίππου Μ.

5.32.ε. Λουτρό Αιμίλιε Εφέντη, οδός Κυρρηότου, Αθήνα. Πρώτη κάτωψη ισογείου των χρόνων της Τραπεζοκρατίας.

Σχέδιο: Αδάμη Μ., Τσαγρώνη Μ., *Τα Λουτρά της Αθήνας*, παρ. Αρχαιολογία 3, Τεθνηές 1983.

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

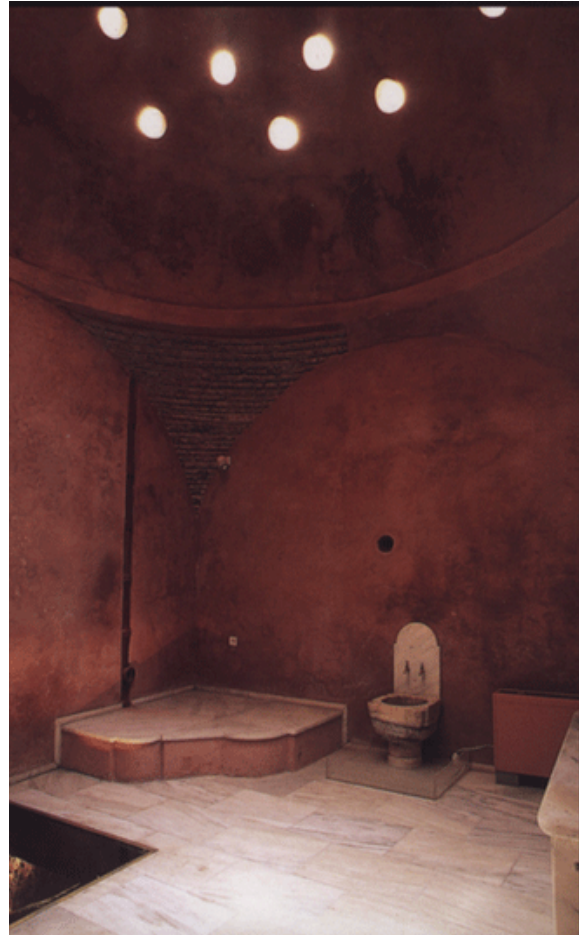
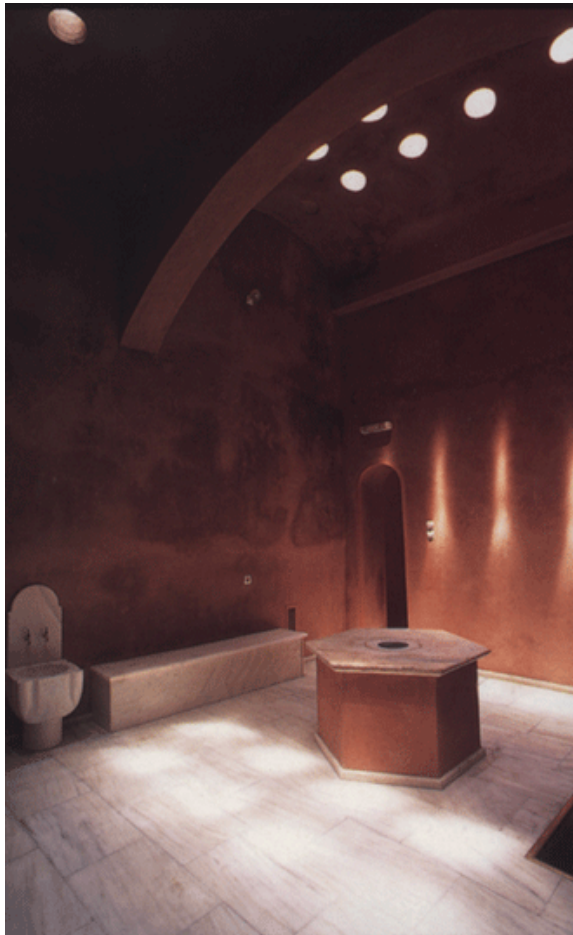
▲ Άποψη των ημικυλινδικών καμάρων όψη του λουτρού(εικ. Google)

▲ Άποψη των αποδυτηρίων των γυναικών και του ξύλινου παταριού του λουτρού (εικ. Google)

▲ Θύρωμα του λουτρού ημικυκλικής απόληξης,(ξύλινη πόρτα ραμποτέ) (εικ. Google)

▲ Ο Θερμός χώρος των γυναικών στο Λουτρό (εικ. Google)

▲ Ομφαλική πετρά (göbektaş) (εικ. Google)

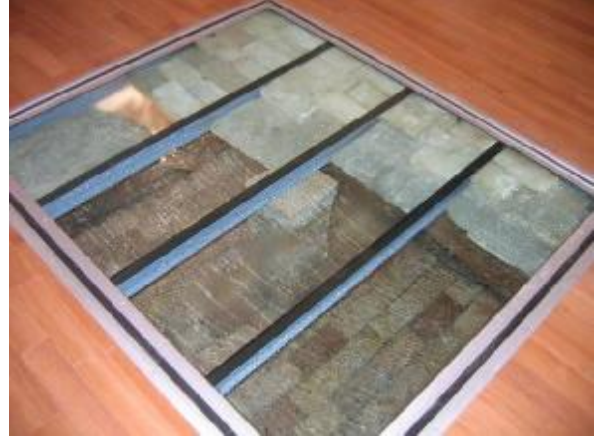

▲ Μαρμάρινη γούρνα (εικ. Google)

3ο Γυμνάσιο Νίκαιας (Χαμάμ)

Κτίστηκε από τον αρμένιο αρχιτέκτονα Ατιμ Παλατζιάν το 1920 για την καθαριότητα των προσφύγων, μικρασιατών, ποντίων, αρμενίων, όλων των πρώτων κατοίκων του συνοικισμού της Νέας Κοκκινιάς. Αποκαταστάθηκε και λειτουργεί ως αίθουσα θεάτρου πολιτισμού του Γυμνασίου.

(εικ. Google)

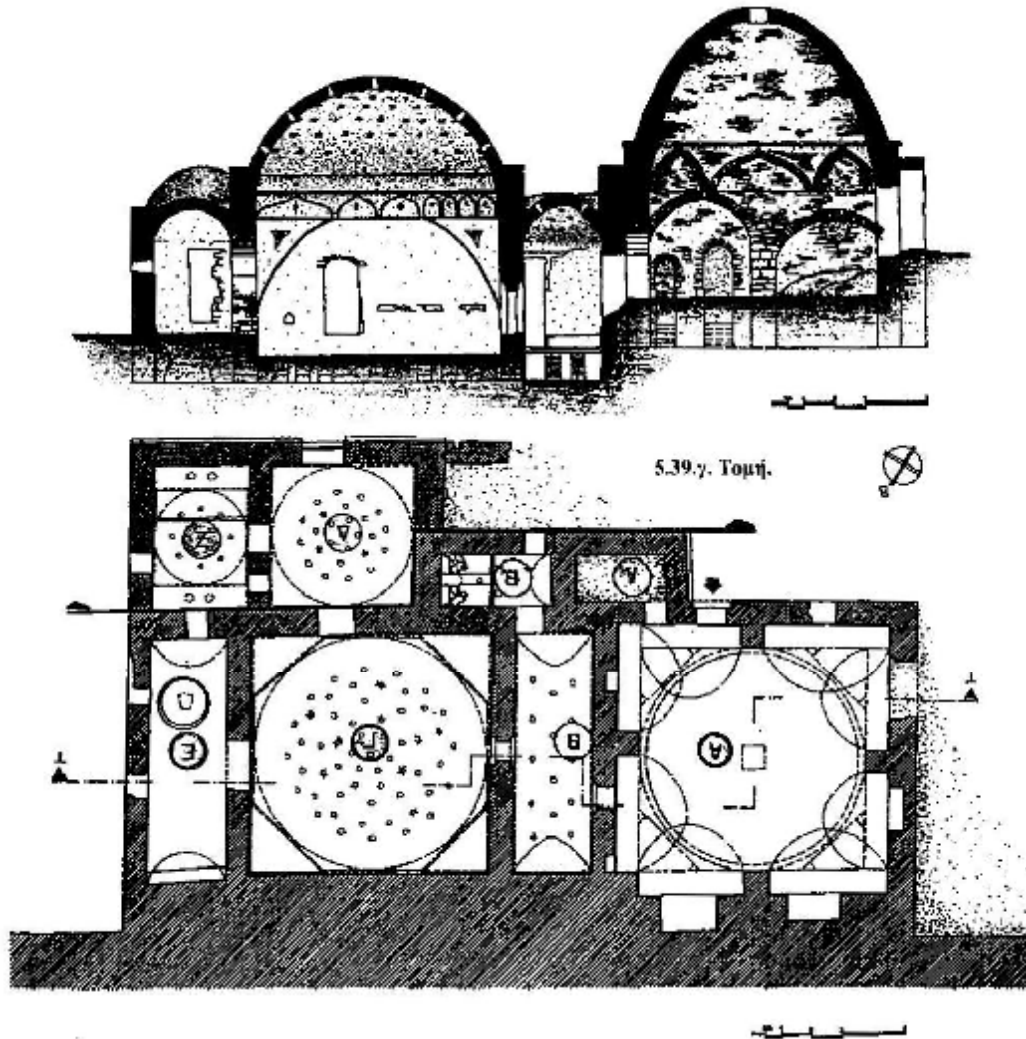

ΧΙΟΣ: Παλιό Λουτρό Χίου

Το κτίριο αυτό στο βορειοανατολικό άκρο του κάστρου, εφάπτεται (κατά τη μία πλευρά του μήκους 25,50 μ) στον περιδρόμο των τειχών.

Το λουτρό εμφανίζει τυπική διάταξη με τετράγωνο χώρο αποδυτηρίων πλευράς 7,90 μ. από το οποίο ο επισκέπτης οδηγείται στο χλιαρό χώρο διαστάσεων 2,50 x 7,90 μ. Το αποδυτήριο στεγάζεται με υπερυψωμένο θόλο παραβολοειδούς διατομής (το ύψος του πάνω από δακτύλιο έδρασης φθάνει τα 4,00 μ). και φέρει στο ανώτερο σημείο του φωτιστικού φανό.

Το κτίσμα παραμένει κλειστό και ανήκει στη δικαιοδοσία της 13^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και τώρα λειτουργεί ως εκθεσιακός χώρος.

Σχέδια: Κοιτηροπούλη Ε., Νικολακοπούλου Μ., Το Τετράγωνο Λουτρό στις πόλεις Χίου και Αιολιάδας, σπουδ. διάλεξη στο Γραμμά Αρχιτεκτονών Ε.Μ.Π., Αθήνα 2001.

Βασισμένο σε σχέδια αποτύπωση από την Ανάπλαση και Μεταμόρφωση του Κάστρου Χίου. Α' Φάση Μελέτης, συνεργαζόμενοι Μελετητές: Βασιλειοπούλου Α., Κόζας Γ., Παντοπούλου Γ., επί. συνεργάτες: Ανθοπούλας Ε., Μαρμυρίδης Σ., Αθήνα 1988.

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

▲ Η κύρια όψη του λουτρού (εικ. Google)

▲ Η κύρια όψη του λουτρού (εικ. Google)

▲ Η κύρια όψη του λουτρού (εικ. Google)

▲ Άποψη των θόλων εξωτερικά του λουτρού (εικ. Google)

▲ Άποψη με τον ψυχρό χώρο υποδοχής και το σιντριβάνι (εικ. Google)

▲ Άποψη του εσωτερικού γλαιορού χώρου του λουτρού (εικ. Google)

▲ Άποψη του εσωτερικού θερμού χώρου του λουτρού (εικ. Google)

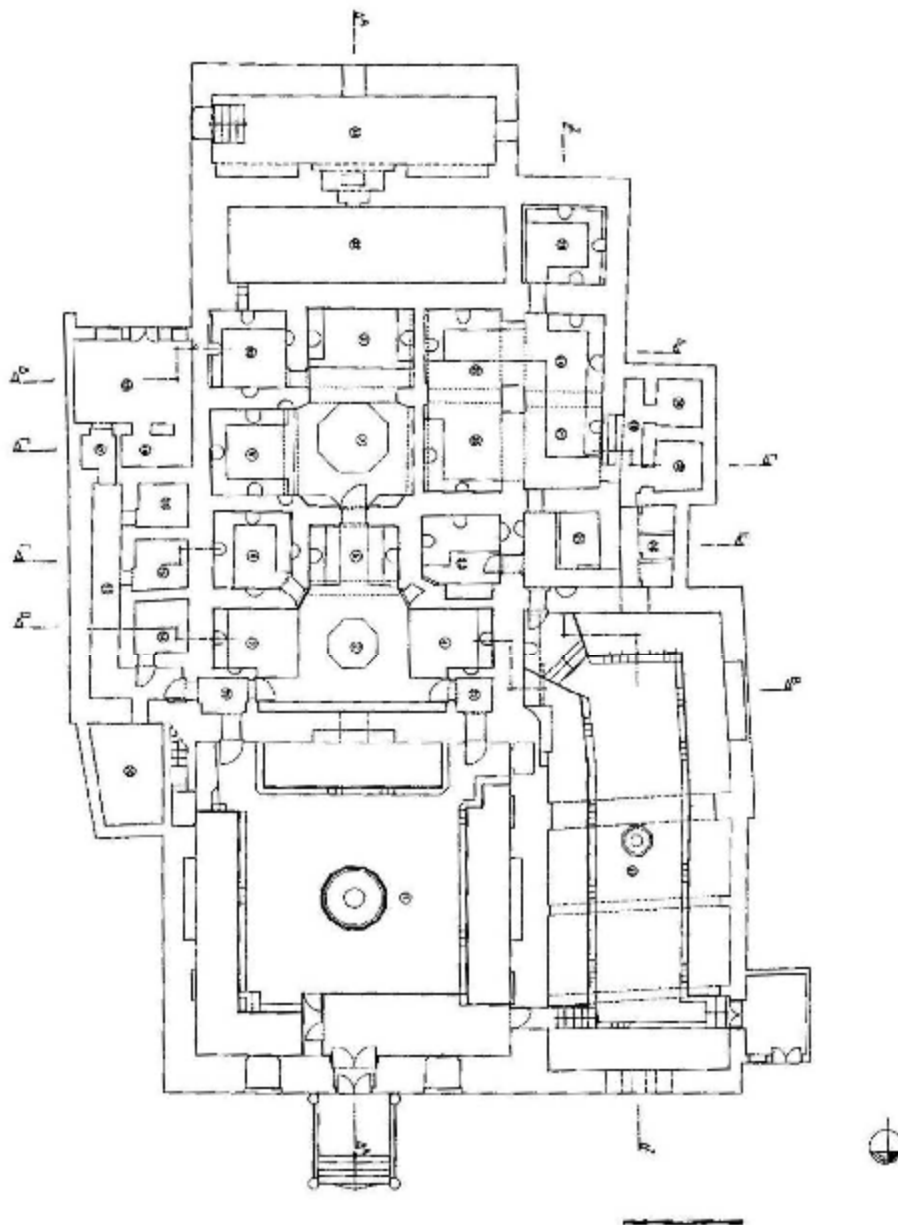
ΡΟΔΟΣ: Τα «Νέα λουτρά» (Yeni Hamam) «Γενί Χαμάμ»

Τα Δημοτικά Λουτρά Ρόδου, Είναι γνωστά με διαφορετικά ονόματα, όπως «Λουτρά του Σουλεϊμάν», «Λουτρά του Μουσταφά» και «Γενί Χαμάμ» (που σημαίνει «νέα λουτρά»).

Βρίσκονται στην πλατεία Αρίωνος στην παλαιά πόλη της Ρόδου είναι ένα εμβληματικό κτίριο και τοπόσημο της περιοχής που λειτουργεί από τον 16ο αιώνα. Υπήρξε ένα από τα πιο ξακουστά χαμάμ στα χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας και η πρώτη αναφορά σε αυτό εντοπίζεται το 1558, σε μια καταγραφή του σουλτάνου Σελίμ ο οποίος το εγκαινίασε. Το πρώτο τμήμα του χαμάμ ήταν τα λουτρά των ανδρών, μια τετραγωνική, συμμετρική δομή που εξουσίαζε το τετράγωνο. Τα υπόλοιπα λουτρά ήταν μια πιο πρόσφατη προσθήκη, στα χρόνια που κυβερνούσε ο πασάς Μουσταφά, τα οποία παρεμβαίνουν ελαφρώς στην αυστηρή συμμετρία του συνόλου. Το εσωτερικό είναι ακόμα πιο εντυπωσιακό, ειδικά η «κρύα αίθουσα» με τον τεράστιο θόλο της, την πλούσια μαρμαρίνη διακόσμησή της και την κομψή κεντρική πηγή της. και τους καθρέφτες που «πολλαπλασιάζουν» τον χώρο.

Όπως όλα τα χαμάμ, αποτελείται από τρεις συνεχόμενους χώρους: την «κρύα αίθουσα» για το αρχικό χαλάρωμα, την «καυτή αίθουσα» με τη ροή του ατμού και τέλος την «δροσερή αίθουσα», όπου ολοκληρώνεται η τελετουργία του λουτρού. Αρχικά,

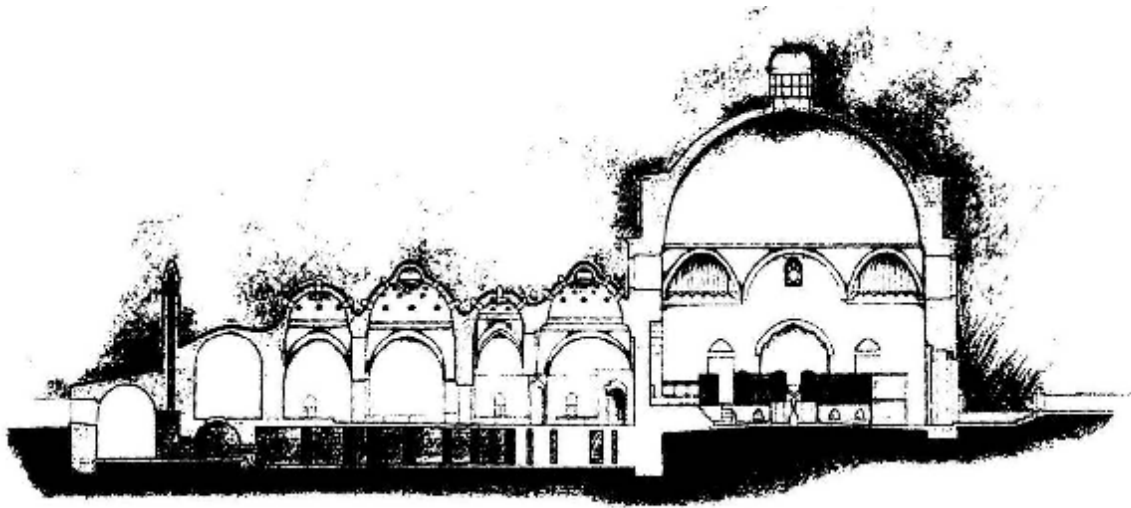
Στην «καυτή αίθουσα» κυριαρχεί η πολυγωνική θερμαινόμενη μαρμαρίνη πλάκα στη μέση και γύρω οι σκαλιστές γούρνες με το κρύο νερό. Τις εντυπώσεις κλέβει ο τεράστιος θόλος της ανδρικής πέρυγας. Από τα πολυγωνικά, αστεροειδή γυάλινα παραθυράκια της οροφής διαχέεται απαλά το φως, δημιουργώντας ιριδισμούς και φωτοσκιάσεις που μαγεύουν το μάτι.

544ε. Λουτρό Σουλεϊμάν (Yeni hamam), Ρόδος. Κάτοψη ισόγειου.

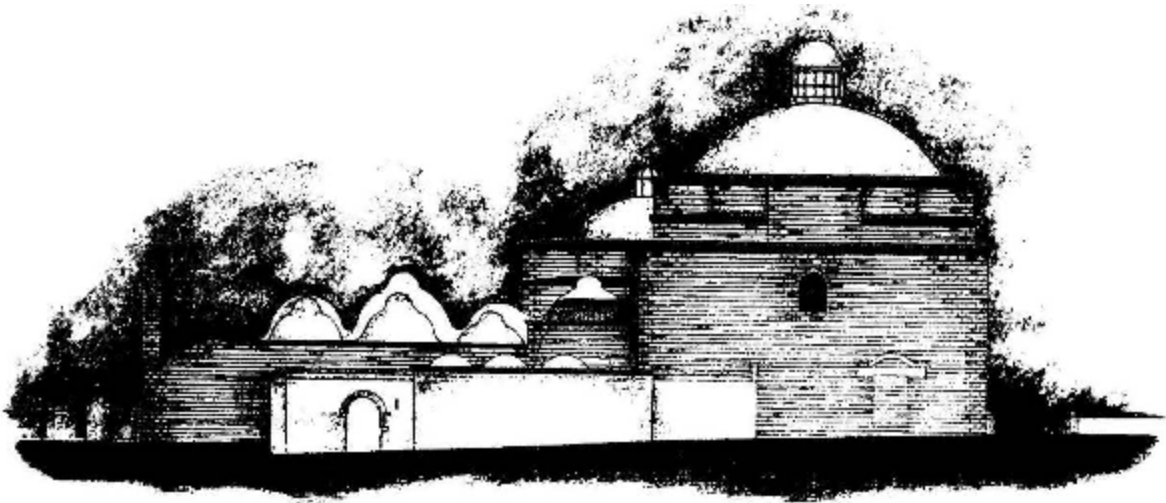
Σχέδιο Αντιτύπου: Δήμος Ρόδου, Διεύθυνση Π. Πόλεως, 4η Ε.Β.Α., Ζαυρή; Ν., Μήγδα Μ., Παρισιακοπούλου Α., Ρόδος 2000.

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

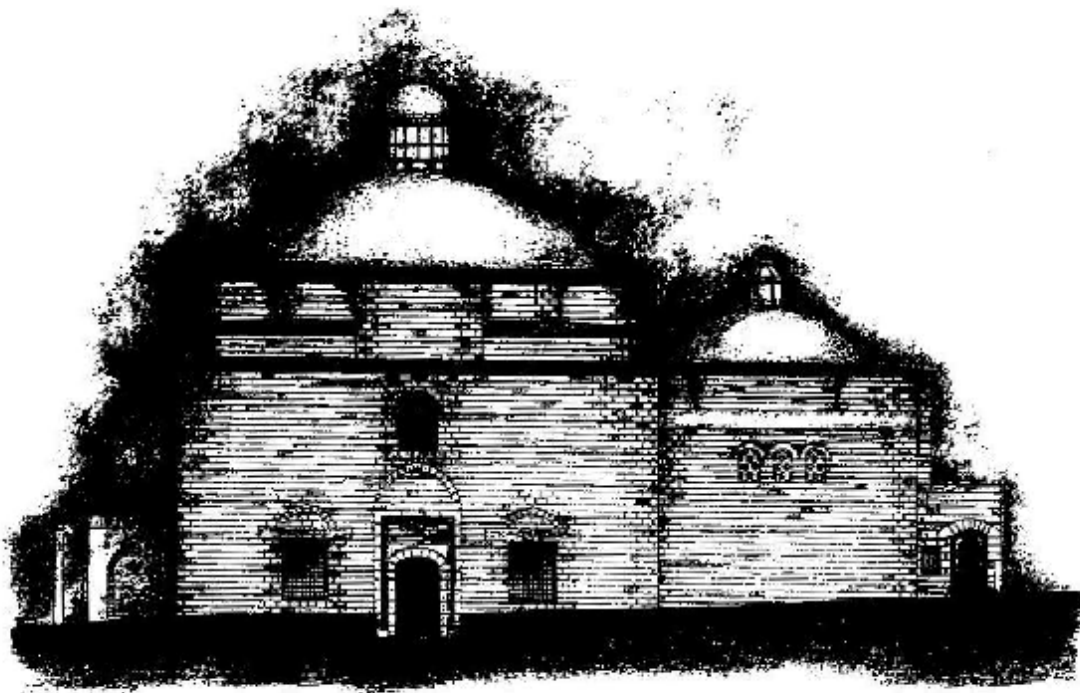
5.44.ι. Αποσφρό Σουλεϊμάν (Yeni Hammam), Ρόδος. Τομή Α-Α.

Σχόλια Αρχιτεκτονικής: Δήμος Ρόδου, Αρχιτεκτονική Π. Ιλιόγ, 4η Ε.Β.Α., Ζαχαρίας Ν., Μίγδα Μ., Παπαγεωργίου Α., Ρόδος, 2000.

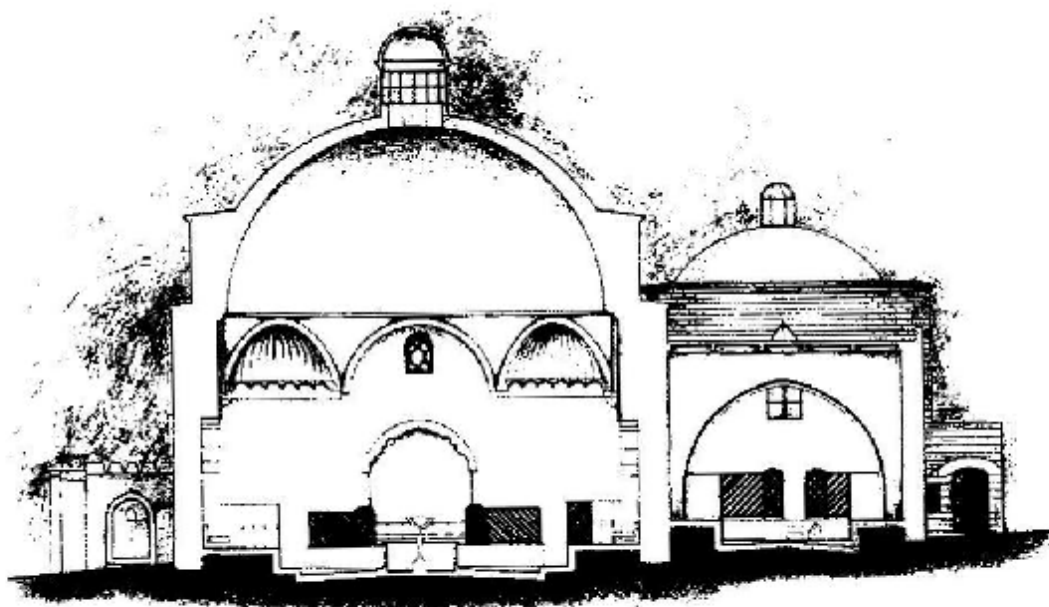

5.44.κ. Αποσφρό Σουλεϊμάν (Yeni Hammam), Ρόδος. Ανατολική όψη.

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

5.44.η. Λουτρό Σουλεϊμάν (Yeni hamam), Ρόδος. Βορνήνη όψη.

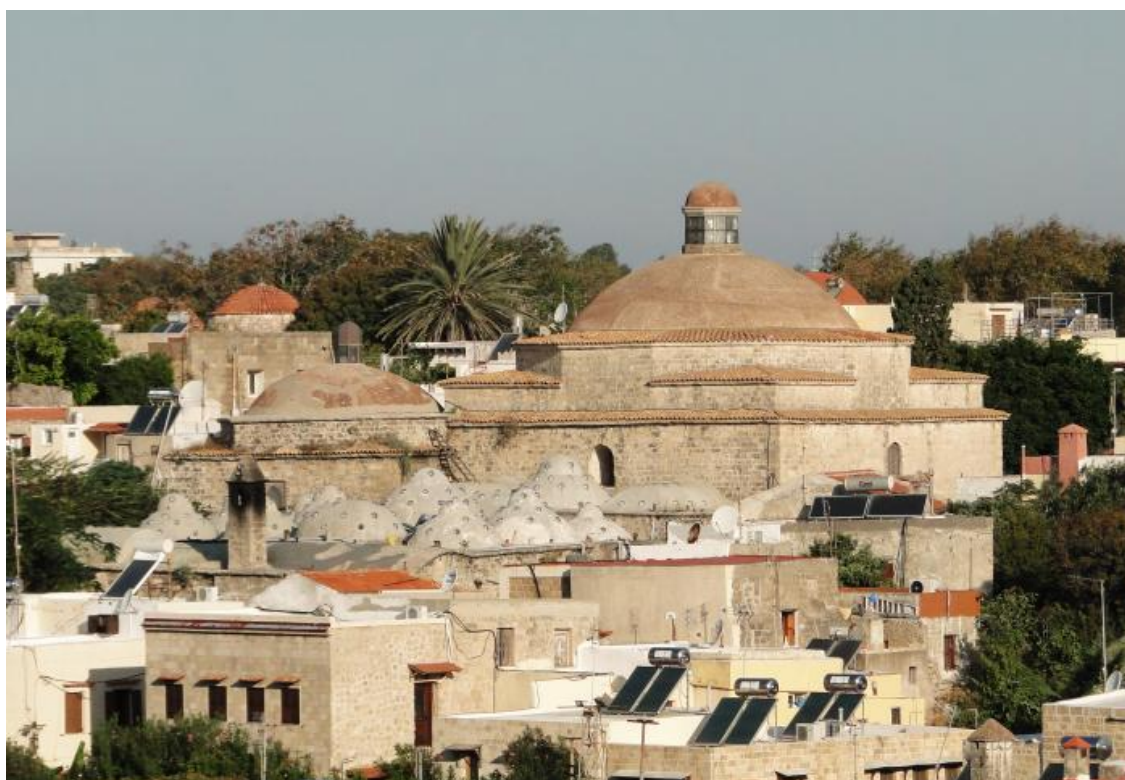
5.44.θ. Λουτρό Σουλεϊμάν (Yeni hamam), Ρόδος. Τομή Η - Η.

Σχέδια Λιχοτίκωσις: Δήμος Ρόδου, Διεύθυνση Π. Πόλης, 4η Ε.Β.Α., Ζαυράκη Ν., Μάγδα Μ., Παρασκευαστέλλου Α., Ρόδος, 2000.

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

▲ Η κύρια όψη (βόρεια) του λουτρού (εικ. Google)

▲ Γενική άποψη της πίσω όψης (νότια) και του Εξωτερικού του χώρου του λουτρού (εικ. Google)

▲ Άποψη των θόλων εξωτερικά του λουτρού (εικ. Google)

▲ Άποψη του γυναικείου τμήματος του χαμάμ με τον ψυχρό χώρο υποδοχής και το σιντριβάνι (εικ. Google)

▲ Άποψη του ανδρικού τμήματος του χαμάμ με τον ψυχρό χώρο υποδοχής και το σιντριβάνι (εικ. Google)

▲ Θύρωμα και κόγχη του λουτρού,(ξύλινη πόρτα)
(εικ. Google)

▲ Άποψη του Εσωτερικού του θερμού χώρου του ανδρικού τμήματος του λουτρού(εικ. Google)

▲ Πτυχωτό ημιχώνιο του θερμού χώρου του ανδρικού τμήματος του λουτρού και εσωτερικό άνοιγμα με σύνθετη απόληξη. (εικ. Google)

Κύπρος: Το χαμάμ του Ομεριέ,

Τα Οθωμανικά Λουτρά (χαμάμ) του Ομεριέ βρίσκονται στη συνοικία Ομεριέ, στην καρδιά της οχυρωμένης πόλης της Λευκωσίας, στην Κύπρο. Βρίσκονται στα νότια του τζαμιού του Ομεριέ, ενός πολύ σημαντικού μνημείου της παλιάς πόλης. Το τζαμί πήρε το όνομά του από τον προφήτη Ομάρ, στον οποίο ήταν αφιερωμένο, μετά την κατάκτηση του νησιού από τους Οθωμανούς το 1570-71.

Το τζαμί του Ομεριέ ήταν κάποτε η εκκλησία της Αγίας Μαρίας των Αυγουστίνων, μέρος του ομώνυμου μοναστηριού του τάγματος των Αυγουστίνων, που χρονολογείται από το 14ο αιώνα.

Το χαμάμ του Ομεριέ, χτισμένο από τον Λαλά Μουσταφά Πασά, τον πρώτο Οθωμανό διοικητή του νησιού, χρονολογείται στα τέλη του 16ου αιώνα (περίπου στα 1571), στις απαρχές της οθωμανικής κυριαρχίας. Επίσης, το χαμάμ είναι ένα από τα τρία δημόσια λουτρά της Λευκωσίας και το μοναδικό που έχει αποκατασταθεί πλήρως,

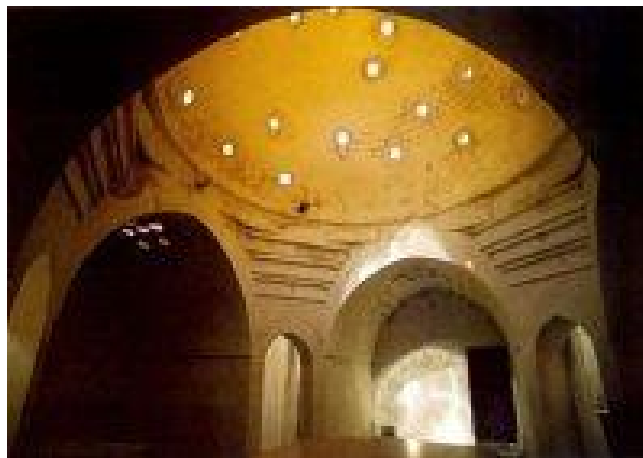
Το Λουτρό του Ομεριέ είναι μία πέτρινη, βαριά κατασκευή, φτιαγμένη από ασβεστόλιθο από την περιοχή της Λευκωσίας. Ο θόλος και οι εξωτερικοί πέτρινοι τοίχοι στο χρώμα της ώχρας το κάνουν ένα χαρακτηριστικό μνημείο της παλιάς πόλης, είναι ένα αληθινό παράδειγμα του πλούσιου πολιτισμού και της ποικιλομορφίας της Κύπρου, ένα πέτρινο έργο έμπνευσης, αλλά και αίσθησης ελευθερίας και ευελιξίας.

▲ άποψη του εξωτερικού του χώρου του λουτρού (εικ. Google)

▲ Άποψη εξωτερικά των θόλων του λουτρού (εικ. Google)

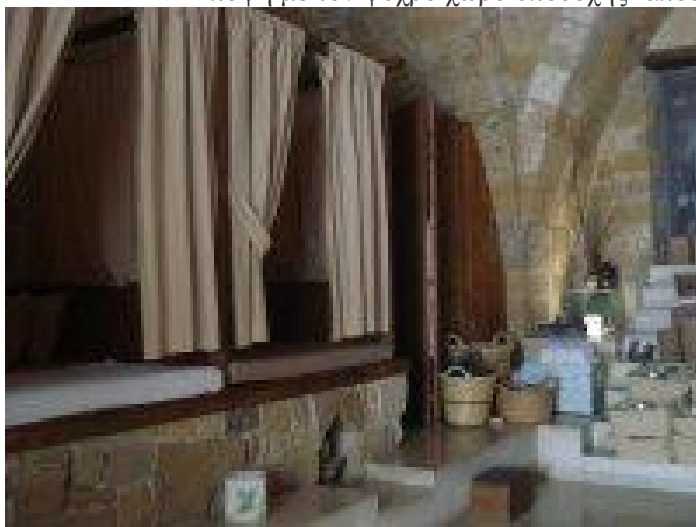
▲ Άποψη εσωτερικά του θόλου του λουτρού (εικ. Google)

▲ Άποψη του εσωτερικού του θερμού χώρου του λουτρού (εικ. Google)

▲ ▼ Άποψη με τον ψυχρό χώρο υποδοχής- αποδυτήριων του χαμάμ (εικ. Google)

2.3 ΓΕΝΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

2.3.1. Κτιριολογική ανάλυση

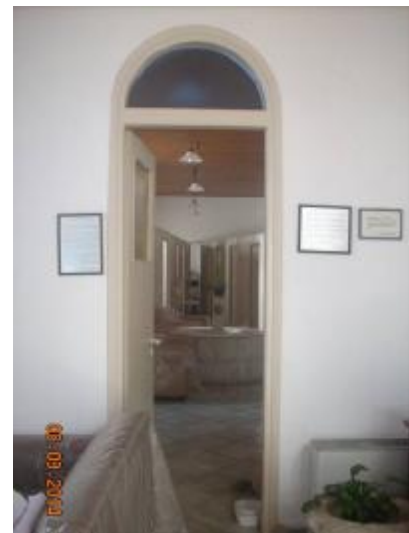
Το κτίριο κατατάσσεται κτιριολογικά με βάση το μέγεθός του σε λουτρό μεσαίου μεγέθους και όπως προαναφέραμε είναι μονό λουτρό, δηλαδή λειτουργεί διαφορετικές μέρες και ώρες για άνδρες και γυναίκες.

Το κτιρικό συγκρότημα που μελετάμε είναι ισόγειο, λιθόκτιστο (αργολιθομή), με συνδετικό κονίαμα και χαρακτηρίζεται από την τυπική διάθρωση των χώρων του χαμάμ, (τρίμερη οργάνωση: αποδυτήριο-χλιαρό διαμέρισμα-θερμό διαμέρισμα).

▲ Άποψη του τρόπου δόμησης του κτιρίου αργολιθοδομή

Η είσοδος στο κτίριο γίνεται από το μπροστινό τμήμά του στην οδό Μπουκαούρη, με τρία εξωτερικά σκαλιά και με και τέσσερα εσωτερικά,. Το κτίριο έχει κάτοψης σχήματος τραπεζοειδές, διαστάσεων 19.40 μ., το συνολικό του ύψος φτάνει 6.20 μ αναλυτικότερα το ισόγειο έχει ύψος 4.15μ. και η στέγη 1.50μ. έχει πλατυμέτωπη πρόσοψη προς τον δρόμο και στεγάζεται με κεραμοσκεπή. Ο χώρος αποτελείται από την είσοδο (που βρίσκεται στην δεξιά πλευρά της όψης), το ταμείο, την αίθουσα αναμονής, βοηθητικούς χώρους, το χώρο ανάπαυσης- αποδυτηρίων –καμπίνες και το καθιστικό, που στο κέντρο του υπάρχει ένα συντριβάνι.. Στην πρόσοψη υπάρχει συμμετρική διάταξη των ανοιγμάτων των παραθύρων, τα ανοίγματα είναι τοξωτά απλά, με πλαίσιο και ξύλινα κουφώματα και φέρουν προστατευτικό κιγκλίδωμα.

▲ Άποψη του χώρου των αποδυτηρίων

Στην συνέχεια μέσω ενός τοξωτού ανοίγματος φτάνουμε τον βοηθητικό χώρο του λουτρού. Ο τραπεζοειδής αυτός χώρος έχει διαστάσεις 10.40 μ. στην μεγάλη πλευρά του τραπεζίου και καλύπτεται από τη στέγη του μπροστινού τμήματος, ο οποίος περιλαμβάνει

βοηθητικούς χώρους, αποχωρητήριο (W.C.) και μια ιματιοθήκη, που είναι τοποθετημένη παράλληλα στην τοιχοποιία.

▲ Ιματιοθήκες

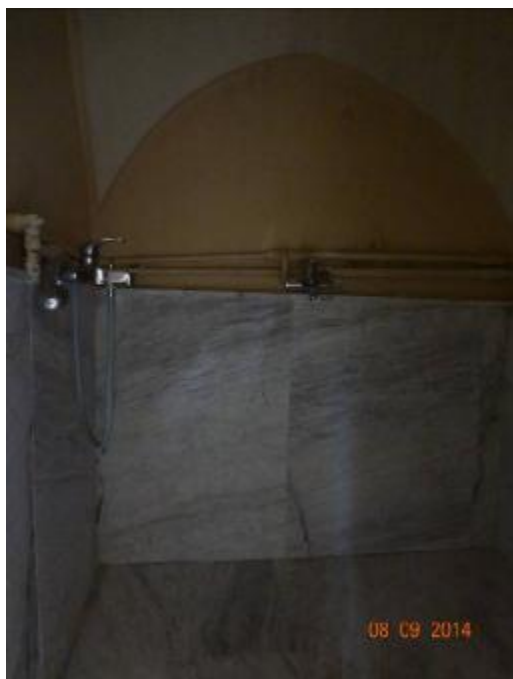

▲ Είσοδος στο χώρο του λουτρού

▲ Είσοδος στο χώρο του λουτρού

Στον επόμενο χώρο που αναπτύσσεται κάθετα στην τραπεζοειδής κάτοψη μεταφερόμαστε μέσω ενός χαμηλού ανοίγματος με οξυκόρυφη απόληξη. Πρόκειται για ένα χώρο παραλληλεπίπεδη κάτοψη με μονή εξαίρεση την προεξοχή των βοηθητικών χώρων (ντους) και είναι ο κυρίως χώρος του χαμάμ.

▲ Ο χώρος των ντουζ

Το ζεστό τμήμα του κτιρίου αποτελείται, από το χλιαρό διαμέρισμα ορθογωνικής κάτοψης (διαστάσεων 6.40x3.80μ.), ο κεντρικός ορθογώνιος χώρος επιμερίζεται σε τρία τμήματα μέσω δυο τόξων, και στο κέντρο υψώνεται μέσω χαμηλών τριγωνικών λοφίων ημισφαιρικός θόλος με φωτιστικές οπές, το ύψος του οποίου μέχρι το κλειδί φτάνει τα 5.10μ. και τα δυο παράπλευρα καλύπτονται με ημιθόλια. Το δάπεδο εμφανίζει κατά μήκος των τοιχοποιιών διάδρομο με μικρή υπερύψωση 0,15. Μέσα στο χώρο αυτό έχουν προστεθεί και τρία ντουζ που χωρίζονται με μια κατασκευή από σκελετό inox και χωρίσματα από γυαλί.

▲ Εσωτερικό του χλιαρού χώρου -θόλος -Σφαιρικά λοφία

▲ Εσωτερικό του χλιαρού χώρου - τόξα

▲ Εσωτερικό του χλιαρού χώρου – προσθήκη ντούζ

Ακολουθούν εκατέρωθεν τα δυο τετραγωνικής κάτοψης ζεστά δωμάτια, πλευράς 2.80μ.. σ' αυτά οδηγούμαστε μέσω δυο τοξωτών ανοιγμάτων. Οι δυο συνεχόμενοι τετράγωνοι χώροι στεγάζονται επίσης με ημισφαιρικούς θόλους και εδράζονται στους τοίχους μέσω χαμηλών τριγωνικών λοφίων, το ύψος τους μέχρι το κλειδί φτάνει τα 4.10μ. Το πάνω τμήμα των θόλων παρουσιάζεται διάτρητο, όπως συχνά παρατηρείται σε ανάλογης χρήσης κτίσματα, για το φωτισμό και αερισμό των χαμάμ. Κατά μήκος της τοιχοποιίας υπάρχουν μαρμαρίνες γούρνες και στην δυτική πλευρά το δάπεδο εμφανίζει γραμμικό χαμηλό πεζούλι με μικρή υπερύψωση 0,15. και πλάτους 0.60 που χρησιμεύει για την παραμονή στο χώρο.

▲ Είσοδος στο θερμό χώρο του λουτρού

▲ Εσωτερικό του μετρία θερμού χώρου

Πίσω από τις αίθουσες αυτές στο ανατολικό άκρο του κτιρίου υπάρχει η δεξαμενή νερού, η εστία και ο χώρος τροφοδοσίας της φωτιάς και η αποθήκη της καύσιμης ύλης (αρχικά ξύλο, ενδιάμεσα μαζούτ και τώρα πυρηνόξυλο). Η δεξαμενή έχει ορθογώνια κάτοψη διαστάσεων 7,60 χ 3,15μ, καταλαμβάνει όλο το πλάτος του κτιρίου και επικοινωνεί με το ζεστό χώρο μέσω ενός μικρού παράθυρου, από το οποίο ελέγχονταν η είσοδος του ατμού. Το θερμαινόμενο νερό διοχετεύεται με σωλήνες στο χώρο λούσης και στις γούρνες, που υπάρχουν στις πλευρές του χώρου. Το άνοιγμα της εστίας- φούρνου είναι διαμορφωμένο σαν ημικυκλικό τόξο και στο πάνω μέρος του βρισκόταν η καπνοδόχος (έχει κατεδαφιστεί).

▲ Χώρος αποθήκευσης καύσιμης ύλης και εστίας

▲ Χώρος εστίας

Κάτω από το επίπεδο των θερμών χώρων εκτείνεται ο υπόκαυστος χώρος. Δεξιά των χώρων του ζεστού τμήματος και στο πίσω μέρος της εισόδου του κτιρίου αναπτύσσεται η αυλή.

▲ Περιβάλλον χώρος

2.3.2 Μορφολογική Ανάλυση

Το κτίριο είναι εξαιρετικά λιτό εξωτερικά, με μόνα αξιόλογα στοιχεία την διάπλαση των όγκων του. Είναι γωνιακό πλατυμέτωπο και εδράζεται σε επικλινές έδαφος. Ο αρχικός πυρήνα του κτιρίου χαρακτηρίζεται από απλότητα και συμμετρία (υπήρχε η άποψη ότι το λουτρό ήταν ένα κτίριο σχεδιασμένο χωρίς το κριτήριο της προβολής και της επιβολής στο άμεσο δομημένο περιβάλλον), καθώς και από την ύπαρξη μορφολογικών, αρχιτεκτονικών στοιχείων των κτισμάτων με την ίδια χρήση.

Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την διαμόρφωση των όψεων του κτιρίου, είναι τα ακόλουθα:

Νεώτερο κτίσμα: στην δυτική όψη, η τοξωτή ξύλινη ταμπλαδωτή πόρτα με τζαμιλίκια της εισόδου φέρει περιμετρικό πλαίσιο, από τραβηχτή τσιμεντοκονία και στο πάνω μέρος της υπάρχει ένα χαγιάτι από μεταλλικό σκελετό και γυαλί. Τα απλά τοξωτά παράθυρα με το αντίστοιχο περιμετρικό πλαίσιο, τα οποία έχουν συμμετρική διάταξη αναπτύσσονται παράλληλα, το ένα δίπλα στο άλλο και είναι τοξωτά με ξύλινο πλαίσιο, ζαμιλίκια και φέρουν προστατευτικό κιγκλίδωμα. Στην νότια όψη επαναλαμβάνονται τα περιμετρικά πλαίσια γύρω από τα ανοίγματα και είναι απλής ορθογωνικής μορφής, τα ανοίγματα φέρουν ξύλινο σκελετό. Οι τοίχοι είναι επιχρισμένοι, με πεταχτή τσιμεντοκονία και στις τρεις πλευρές του μπροστινού συγκροτήματος, διαμορφώνονται διακοσμητικές

ταινίες από τραβηχτά επιχρίσματα, στη βάση του κτιρίου και στο πάνω μέρος (κάτω πλατύτερη και πάνω στενότερη, επίσης στις γωνίες του κτιρίου έχουν κατασκευαστεί παραστάδες. Η βόρεια όψη του κτιρίου είναι τυφλή και αποτελείται από ένα ψηλό μαντρότοιχο που στην απόληξη του φέρει μεταλλικό κιγκλίδωμα στρόγγυλης διατομής, στην αριστερή πλευρά συναντάμε μια μεταλλική Γκαραζόπορτα, με σκοπό το συνεχή εφοδιασμό της καύσιμης ύλης. Ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο είναι και η κεραμοσκεπέαστη στέγη του κτιρίου.

▲ Εξωτερικές όψεις

Κυρίως λουτρό: Εξωτερικά το κτίριο μοιάζει με ένα συμπαγή όγκο ορθογώνιο παραλληλόγραμμο, με μόνη εξαίρεση, την προεξοχή του τετράγωνου τμήματος των χώρων του ντους, στην βόρεια πλευρά. Το κτίριο στεγάζεται με τρεις θόλους, ένας μεγάλος ημισφαιρικός θόλος κυριαρχεί και στεγάζει το χώρο του γλιαρού τμήματος, δυο μικρότεροι στεγάζουν το ζεστό τμήμα και οι τρεις εδράζονται πάνω σε κυλινδρικά τμήματα. Ένας πολύ μικρότερος θόλος καλύπτει το βοηθητικό χώρο. Οι θολοί φέρουν ομόκεντρες διατάξεις από χρωματιστές γυάλινες φωτιστικές οπές στρόγγυλου σχήματος. Το κτίσμα είναι τυφλό, δεν υπάρχουν ανοίγματα για την διατήρηση της σωστής θερμοκρασίας στους θερμούς χώρους.

▲ Εξωτερικές όψεις και άποψη των τρούλων

▲ Εξωτερική άποψη των τρούλων

Το κτιριακό συγκρότημα του λουτρού ακλουθεί συγκεκριμένα τυπολογικά χαρακτηριστικά που εξυπηρετούν την καθορισμένη λειτουργία του και χωρίζεται σε τρεις ζώνες. Το αποδυτήριο, ακλουθεί ένας μεταβατικός χώρος μη θερμαινόμενος (όπου η θερμοκρασία ήταν αρκετά υψηλή, λόγω της γειτνίασης με το θερμό διαμέρισμα, «το πρώτο δωμάτιο», το επόμενο είναι ο ενδιάμεσος θερμαινόμενος χώρος και ακλουθεί ο κυρίως ζεστός χώρος του λουτρού. Αποτελείται ουσιαστικά από δυο τμήματα, το κυρίως λουτρό και εκείνο των αποδυτηρίων. Ο πρώτος χώρος που επισημαίνεται λειτουργεί σαν αίθουσα αποδυτηρίων, διαμορφωμένη σε καμπίνες με ξύλινα χωρίσματα. Οι τοίχοι είναι επιχρισμένοι, η ψευδοροφή είναι ξύλινη και το δάπεδο του χώρου είναι στρωμένο με κεραμικά πλακάκια..

Από τα αποδυτήρια γίνεται η είσοδος στο κρύο τμήμα που αποτελείται από μαρμάρινη επίστρωση και τοιχοποιία επιχρισμένη, στον ίδιο χώρο βρίσκεται και ένα μικρό αποχωρητήριο με τοίχους επενδυμένους από κεραμικό πλακάκι και καλύπτετε από με στέγη σε συνέχεια των αποδυτηρίων. Στον επόμενο χώρο μεταφερόμαστε μέσω ενός χαμηλού τοξωτού ανοίγματος που κλείνει εξωτερικά με μια πόρτα αλουμινίου, στο χλιαρό διαμέρισμα οι τοίχοι είναι επιχρισμένοι και καλύπτονται με κάμαρες και θόλους, Περιμετρικά της τοιχοποιίας και σε ύψος 1,25μ υπάρχει μαρμάρινη επένδυση (ορθομαρμάρωση), το δάπεδο είναι μαρμάρινο και επιμερίζεται σε τρία τμήματα στα δυο ακρινά αναπτύσσονται γραμμικά χαμηλά πεζούλια με μικρή υπερύψωση 0,15. και πλάτους 2,00-2.10μ που χρησιμεύουν για την παραμονή στο χώρο. Τα δάπεδα είναι διαμορφωμένα με περιμετρικά ρείθρα για την συγκέντρωση και απορροή των υδάτων.

Μέσω δυο χαμηλών τοξωτών ανοιγμάτων που κλείνουν εξωτερικά και αυτά με πόρτες αλουμινίου, εισερχόμαστε στον θερμό χώρο των λουτρών, είναι τετράγωνοι χώροι, οι τοίχοι είναι επιχρισμένοι με υδραυλικά κονιάματα και καλύπτονται με θόλους που εδράζονται στους τοίχους μέσω χαμηλών τριγωνικών λοφίων, Περιμετρικά της τοιχοποιίας και σε ύψος 1,25μ υπάρχει μαρμάρινη επένδυση (ορθομαρμάρωση), το δάπεδο είναι μαρμάρινο στο οποίο αναπτύσσονται γραμμικά χαμηλά πεζούλια με μικρή υπερύψωση 0,15. και πλάτους 0,60. Επίσης στους χώρος αυτούς συναντάμε και διαμορφωμένες εσοχές-κόγχες στην τοιχοποιία που χρησίμευαν για την τοποθέτηση των αντικειμένων ή ως καθίσματα, είτε ως σημεία παροχής ζεστού νερού. Κατά μήκος της τοιχοποιίας υπάρχουν μαρμάρινες γούρνες

▲ ▼ Εσωτερικές κόγχες

▲ ▼ Μαρμάρινες γούρνες στα θερμά διαμερίσματα

Ο χώρος του χαμάμ φωτίζεται φυσικά, μέσω «φεγγίδων» (φωτιστικών οπών στους θόλους) σχήματος κυκλικού. Οι φωτιστικές οπές (Fil gozö =μάτια ελέφαντα) διατεταγμένες κατά ομόκεντρους κύκλους, αποτελούν φυσική πηγή φωτός και καλύπτονται με κώδωνες από χρωματιστό γυαλί. Οι φωτεινές δέσμες που διοχετεύονται στον εσωτερικό χώρο, θεωρείται ότι έχουν ιαματικές ιδιότητες σε δερματικές και ρευματικές παθήσεις (τύπος φωτόλουτρου) στους θόλους παρουσιάζονται και στοιχειά αερισμού του χαμάμ.

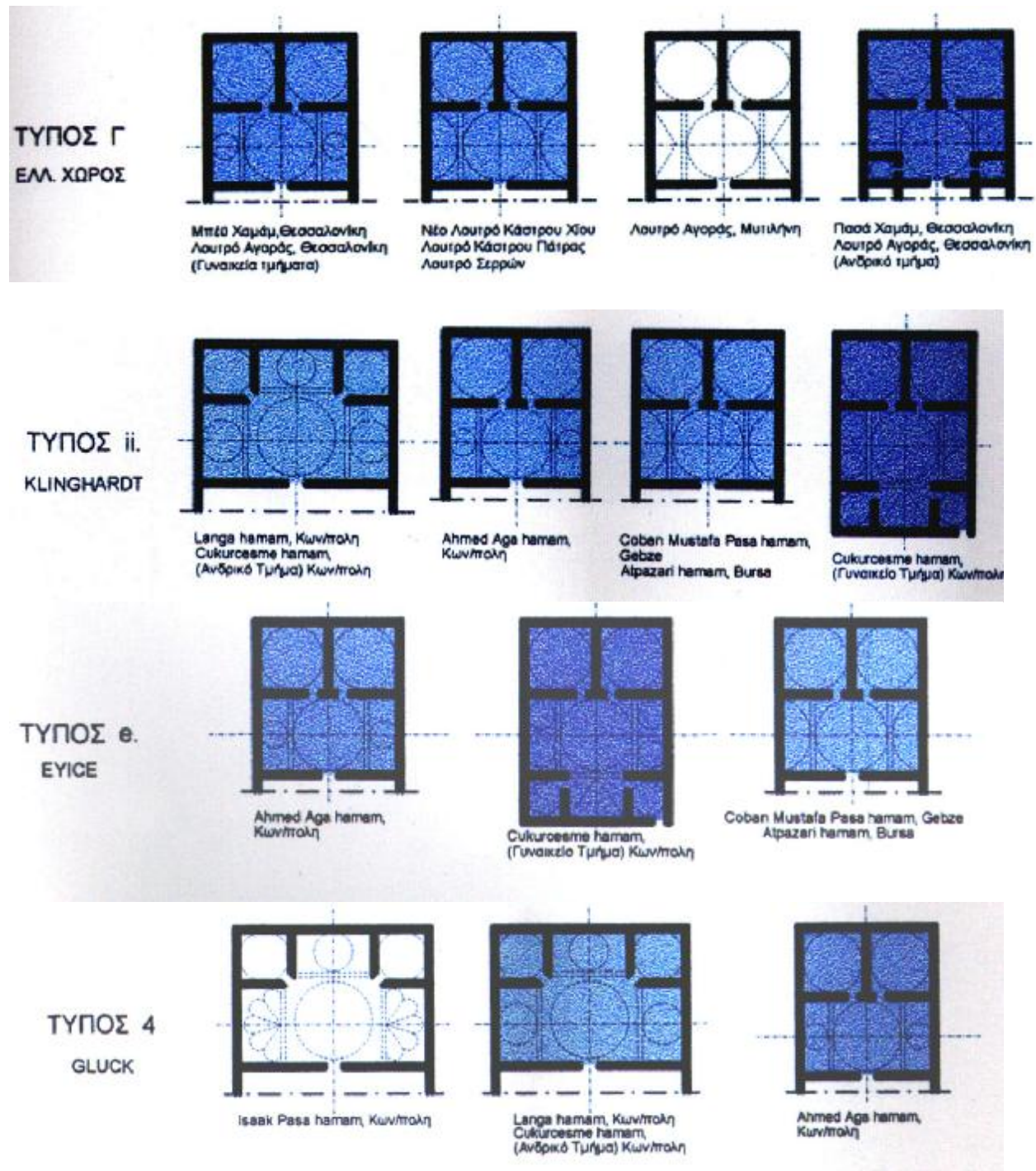

▲ ▼ Οι φωτιστικές οπές (Fil gozö =μάτια ελέφαντα)

Με βάση τη χαρακτηριστική διάταξη του Θέρμου χώρου το κτίριο ανήκει σύμφωνα με την τυπολογία των κατοίσεων των οθωμανικών λουτρών στον Ελλαδικό χώρο στον τύπο Γ.

ο Machiel Kiel το κατατάσσει στον (Τύπο Γ), (δύο ισότιμα διαμερίσματα με κοινό θερμό ορθογώνιο προθάλαμο), ο Karl Klinghardt το στον (Τύπο II), ο Semavi Eyice (Τύπο ε), Heinrich Glück (Τύπος 4).

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

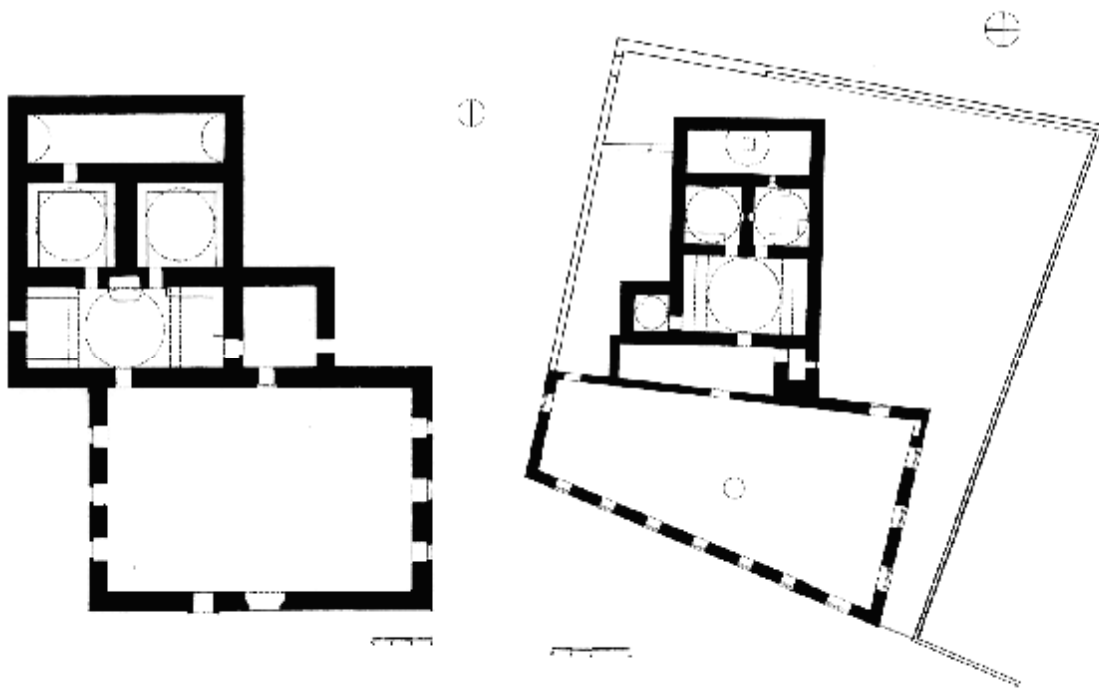
Τύπος Γ, το κτίριο περιλαμβάνει το ζεστό τμήμα το οποίο αποτελείται από ορθογώνιο χώρο, που πλαισιώνεται από δυο ιδιαίτερα δωμάτια. Ο ορθογώνιος χώρος

επιμερίζεται σε τρία άνισα μέρη μέσω ενισχυτικών τόξων, πάνω στα οποία στηρίζεται ο κεντρικός θόλος, ενώ τα δύο παράπλευρα τμήματα καλύπτονται από ημιθόλια. Ημισφαιρική κάλυψη έχουν και οι δυο ιδιαίτεροι χώροι. Το πάνω τμήμα των θόλων παρουσιάζεται διάτρητο, όπως συχνά παρατηρείται σε ανάλογης χρήσης κτίσματα, για το φωτισμό και αερισμό των χαμάμ

▲ Προτεινόμενη τυπολογία οθωμανικών λουτρών στον Ελλαδικό χώρο, τύπου Γ.
 (Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

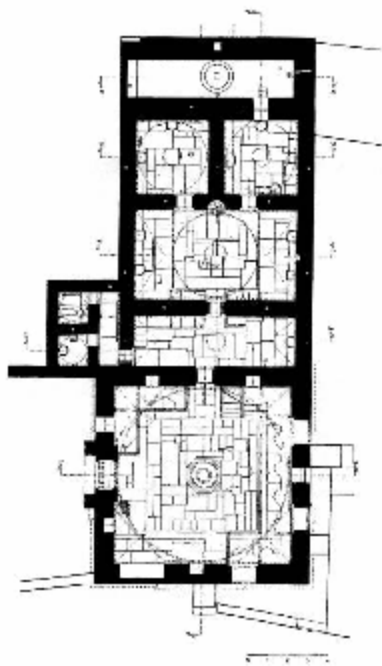
Σημαντικές ομοιότητες του λουτρού που εξετάζουμε με βάση το σχήμα της κάτοψης του διακρίνουμε στο Ελλαδικό χώρο: το Λουτρό Καμενίκαια Σερρών, Λουτρό Αγοράς (Çarşı hammam), Μυτιλήνη, Νεώτερο, λουτρό Κάστρου Χίου, Ραζα hammam, Θεσσαλονίκη, Λουτρό Χατζή Αλή Αθήνα (Κατεδαφισμένο), Λουτρό "Pazar hammam" ή "Λουλουδάκια" Θεσσαλονίκη, Λουτρό "Παραδεισο" (Bey Hammam) Θεσσαλονίκη. Το Γυναικείο τμήμα

5.6. Λουτρό θοοί Εμμ. Πουλί, Κορινθία, Σέρρες.

5.26. Λουτρό Κάστρου Πάτρας.

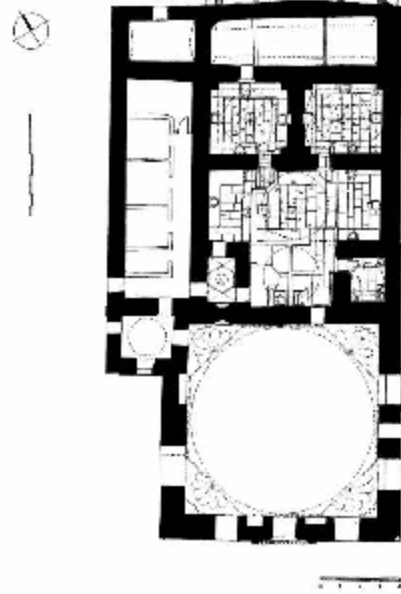
(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

5.33. Λουτρό Αγοράς (Çarşı hamam), Μυτιλήνη.

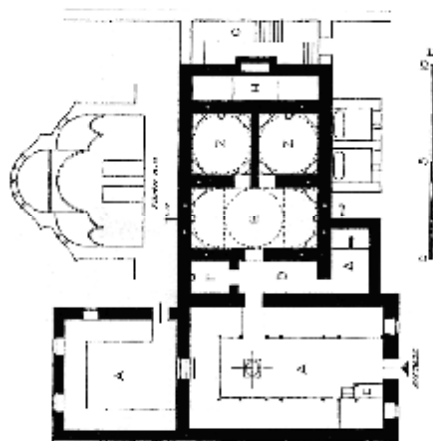

5.40. Νεώτερο, λουτρό Κίφισο Χίου.

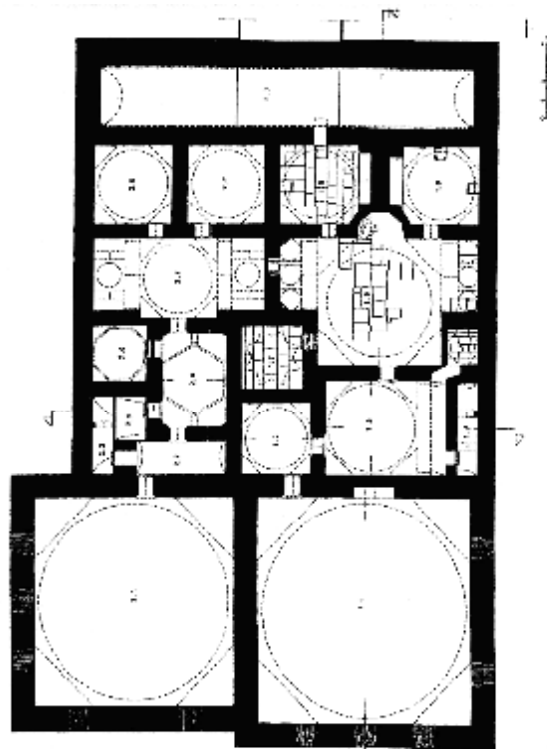

5.13. "Paşa hamam", «Οφιούτες», Θεσσαλονίκη.

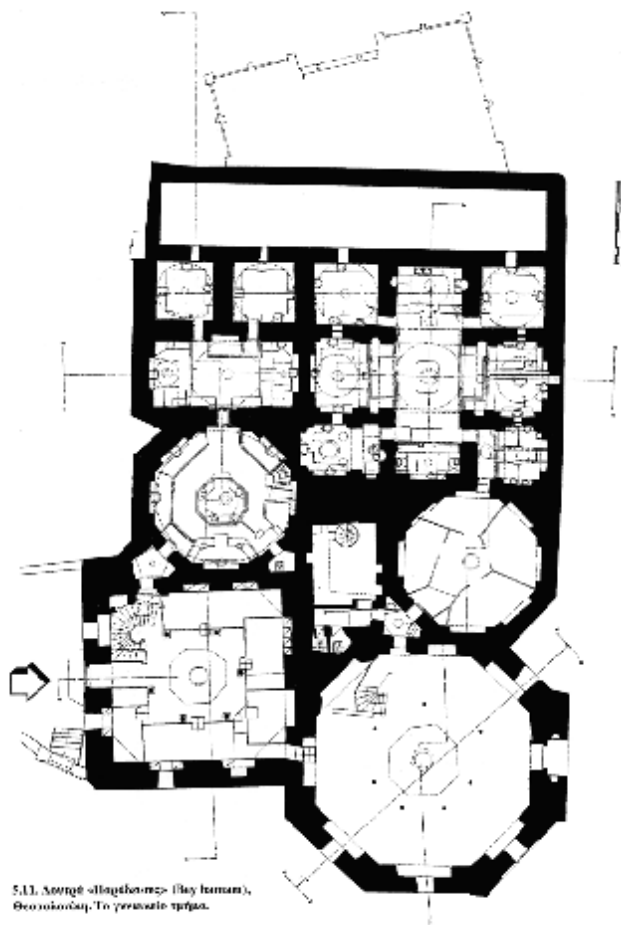
(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

Λουτρό Χαγιά Αλι, Αθήνη (κατεβαγμεζώ).

5.12. Λουτρό "Fizar huzum" ή "Yuhafi huzum" ή «Λουλούδαβιζ», Θεσσαλονίκη.

5.11. Λουτρό «Παράκισ» (Bey huzum), Θεσσαλονίκη. Το γυναικείο τμήμα.

(Εικ. οθωμανικά λουτρά στον Ελλαδικό χώρο, Κανετάκη Ε).

2.3.3. ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ

Για τη θεμελίωση, δεν μπορούμε να μιλήσουμε με βεβαιότητα για τον ακριβή τρόπο κατασκευής, εφόσον δεν υπάρχουν διερευνητικές τομές ή κάποιες αναφορές σχετικά για τον τρόπο θεμελίωσης του συγκεκριμένου κτιρίου, αλλά μπορούμε να αναφερθούμε στον τρόπο θεμελίωσης του χώρου του χαμάμ πάνω στα υπόκαυστα, που υπάρχουν σχετικές αναφορές για το δικό μας, αλλά και για άλλα κτίσματα της ίδιας χρονολογικής περιόδου. Κάτω από το δάπεδο του ζεστού χώρου υπάρχουν για τη θέρμανση του υπόκαυστα, όπου κυκλοφορούσε ο ζεστός αέρας, ενώ ο ψυχρός χώρος είναι μάλλον θεμελιωμένος απ' ευθείας στο έδαφος κατά μήκος των τοίχων του, με αποτέλεσμα να έχουμε δυο επίπεδα έδρασης των θεμελίων.

Με τις εργασίες συντήρησης που έγιναν κατά καιρούς αντικαταστάθηκαν οι κιονίσκοι των υποκαύστων από τμήματα τσιμεντοσωλήνα διότι οι αλλαγές του καύσιμου υλικού από ξύλα σε μαζοκί δημιούργησε μεγάλες φθορές στα οικοδομικά υλικά.

ΚΑΤΑΚΟΡΥΦΟΣ ΦΕΡΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

Ο κατακόρυφος φέρων οργανισμός και των δυο τμημάτων του κτιρίου αποτελείται από τοιχοποιία λιθοδομής πάχους 0.60 τοίχοι που είναι κατασκευασμένη από ακατέργαστους λίθους (αργολιθοδομή) με άργιλο με μονή εξαίρεση την νοτιοδυτική πλευρά του τοίχου του κτιρίου στον οποίο παρατηρούμε παράλληλη χρήση συμπαγών τούβλων

Οι πέτρες της αργολιθοδομής που έχουν χρησιμοποιηθεί για το κτίσμα, φαίνονται ελαφρά λαξευμένες εξωτερικά στις γωνίες του κτίσματος και έχουν χρησιμοποιηθεί υποτυπώδες γωνιόλιθοι περίπου ορθογωνισμένοι και ελαφρά λαξευμένοι. Οι πέτρες για το υπόλοιπο κτίσμα είναι αργολιθοδομή ακόμη λιγότερο προσεγμένη.

Οι εσωτερικοί τοίχοι πλήρωσης είναι τριών ειδών ανάλογα με τα υλικά κατασκευής. Οι τοίχοι που διαχωρίζουν την υποδοχή, την αποθήκη και από τα αποδυτήρια είναι κατασκευασμένοι από τούβλα, στο χώρο των αποδυτήριων έχουμε διαχωριστικούς τοίχους χαμηλού ύψους, οι οποίοι είναι κατασκευασμένοι από σουηδικό ξύλο, καθώς έτσι μπορούσε να επιτευχθεί το απαραίτητο μικρό πάχος, για την εξοικονόμηση ωφέλιμου χώρου φωτισμός και αερισμός. Οι εσωτερικοί χώροι του χαμάμ είναι φέροντες επόμενος είναι ίδιας κατασκευής με τους εξωτερικούς (αργολιθοδομή πάχους 0,60 μ.).

ΟΡΙΖΟΝΤΙΟΣ ΦΕΡΟΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

Τα δάπεδα του κτιρίου παρουσιάζουν δυο διαφορετικούς τύπους κάλυψης ανά χώρο. Το δάπεδό του νεότερου κτιρίου είναι επιστρωμένο με κεραμικά πλακίδια., ενώ του ζεστού χώρου τα δάπεδα είναι διπλά, αρχικά ήταν κατασκευασμένα από δυο στρώσεις από σχιστόπλακες και σήμερα έχουν αντικατασταθεί από μια στρώση πλάκες Πηλίου και μια στρώση μαρμάρινες πλάκες.

ΣΤΕΓΗ

Η στέγη αποτελείται από ξύλινο φέροντα οργανισμό, τα φορτία της στέγης μεταφέρονται στην αργολιθοδομή και από εκεί στο έδαφος. Τα ξύλινα ζευκτά πατάνε σε στρωτήρες στηριγμένα στη φέρουσα περιμετρική τοιχοποιία, αμφιέριστα κατά τη μικρή διάσταση της κάτοψης. Η στέγη είναι τετράριχτη -τετράκλινη με πτυχές και επικάλυψη από Ρωμαϊκού τύπου κεραμίδια. Η στέγη προεξέχει του περιγράμματος του κτιρίου. Στη συμβολή της στέγης με τους τοίχους υπάρχει διακοσμημένη μαρκίζα από συμπαγή τούβλα.

Στο εσωτερικό τα ζευκτά δεν είναι ορατά, υπάρχει ψευδοροφή (ελαφρύ ταβάνωμα μη φέρον) που αποτελείται από ξύλινες σανίδες ραμποτέ (σουηδικής ξυλείας) καρφωμένο στα κάτω πέλματα των ξύλινο δοκών.

ΘΟΛΟΙ

Ο χώρος του κυρίως χαμάμ στεγάζεται από ημισφαιρικούς θόλους, οι οποίοι είναι κατασκευασμένοι από αργολιθοδομή, με συνδετικό κονίαμα τον άργιλο. Είναι επικαλυμμένοι με τσιμεντοκονία εξωτερικά, η επέμβαση αυτή έχει γίνει προ πολλών ετών για λόγους μόνωσης, με αποτέλεσμα να μην είναι γνωστά τα υλικά της αρχικής επικάλυψης. Η μετάβαση των υπερκείμενων φορτίων (τη μετάβαση δηλαδή από το οκταγωνικό τύμπανο του θόλου στο τετράγωνο της κάτωψης) πραγματοποιείται μέσω σφαιρικών λοφίων. Οι θόλοι του χαμάμ φέρουν κυκλικού σχήματος γυάλινες χρωματιστές φωτιστικές οπές για φωτισμό και αερισμό.

ΕΠΙΧΡΙΣΜΑΤΑ

Η εξωτερική τοιχοποιία φέρει πεταχτά επιχρίσματα. Το πάχος του επιχρίσματος κυμαίνεται από 2-4cm. Οι εσωτερικοί τοίχοι είναι επιχρισμένοι. Η εσωτερική επιφάνεια των περιμετρικών τοίχων στον κυρίως χώρο του χαμάμ, φέρει μαρμάρινη επένδυση ύψους 1,25μ. Αρχικά οι τοίχοι στο θερμό χώρο ήταν επικαλυμμένοι από επάλληλες στρώσεις ασβέστη.

ΚΟΥΦΩΜΑΤΑ:

Τα κουφώματα του κτιρίου παρουσιάζουν ποικιλία στη μορφή και στα υλικά. Στο κτίριο τα εξωτερικά κουφώματα είναι ξύλινα, υπάρχουν τρεις εξωτερικές θύρες. Η κεντρική εξωτερική πόρτα είναι δίφυλλη ταμπλαδοτή, με προεξέχουσες κορνίζες έχει τζαμιλίκια με κιγκλιδώματα ασφάλειας και στο πάνω μέρος φέρει τοξωτό φεγγίτη. Ακριβώς απέναντι από την κύρια είσοδο υπάρχει πόρτα η οποία είναι μεταλλική με πτυχές εσωτερικά και εξωτερικά επίπεδη.

Στην δυτική πλευρά η παλινή πόρτα είναι απλούστερης μορφής, είναι ξύλινη πρεσσαριστή που στο πάνω μέρος φέρει φεγγίτη ανάλογου ύψους με τα παράθυρα της ίδιας πλευράς και στεγάζεται με μεταλλικό στέγαστρο με γυάλινη επιφάνεια.

Τα παράθυρα στον χώρο των αποδυτήριων είναι μονόφυλλα με ξύλινα πλαίσια και στο πάνω μέρος φέρουν τοξωτό φεγγίτη και προστατευτικό κιγκλίδωμα. Στα τοξωτά ανοίγματα τα ανώφλια είναι διαμορφωμένα με ανακουφιστικά τόξα από συμπαγή τούβλα.. Ενώ στην δυτική πλευρά στο χώρο της εισόδου, τα ανοίγματα είναι δίφυλλα ανοίγομενα με ξύλινα πλαίσια, χρωματιστό τζαμιλίκι και κιγκλίδωμα ασφαλείας και φέρουν στο πάνω μέρος σταθερό φεγγίτη. Η ποδιά των παραθύρων είναι κατασκευασμένη από μάρμαρο.

Οι εσωτερικές πόρτες κτιρίου είναι ανοιγόμενες μονόφυλλες και συναντάμε τρεις τύπου θυρών. Στο χώρο υποδοχής ξύλινη πρεσαριστή πόρτα με γυάλινη επιφάνεια και τοξωτό

φεγγίτη που οδηγεί στα αποδυτήρια,. Στις καμπίνες οι πόρτες είναι κατασκευασμένες από το ίδιο ξύλο με αυτές (σουηδική ξυλεία). Στο χώρο του αποχωρητηρίου πρεσαριστή πόρτα, στο προθάλαμο η πόρτα εισόδου είναι από αλουμίνιο καθώς επίσης και οι δυο άλλες αντίστοιχα που οδηγούν στα δυο ιδιαίτερα δωμάτια. Ο χώρος δεν φέρει ανοίγματα για την διατήρηση της θερμοκρασίας.

ΚΙΓΚΛΙΔΩΜΑΤΑ

Ο μανδρότοιχος φέρει προστατευτικό κιγκλίδωμα από συμπαγή μορφοσίδηρο κυκλικής κυρίως διατομής, καθώς επίσης και τα ανοίγματα φέρουν προστατευτικά μεταλλικά κιγκλιδώματα ασφάλειας από οριζόντιες και κατακόρυφες ράβδους ορθογωνικής και κυκλικής διατομής, η εξωτερική αυλόπορτα είναι μεταλλική.

ΗΛΕΚΤΡΟΜΗΧΑΝΟΛΟΓΙΚΕΣ –ΥΔΡΑΥΛΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ.

Υπάρχει πλήρες δίκτυο ύδρευσης και αποχέτευσης και εξαερισμού. Τα δάπεδα είναι διαμορφωμένα με περιμετρικά ρείθρα για την συγκέντρωση και απορροή των υδάτων σε μια κεντρική σχάρα για την απομάκρυνση των νερών καθαρισμού του συγκροτήματος. Συνολικά πέντε λούκια κυκλικής διατομής περιμετρικά του μπροστινού κτιρίου οδηγούν τα νερά από τους ντερέδες στο έδαφος.

ΓΟΥΡΝΕΣ. Οι μαρμάρινες γούρνες διατάσσονται μεμονωμένες στο μέσο της τοιχοποιίας και έχουν σχήμα ορθογωνικό.

ΣΙΝΤΡΙΒΑΝΙ βρίσκεται περίπου στο κέντρο του αποδυτήριου και είναι κυκλικού σχήματος επενδυμένο με μάρμαρο και πέτρα.

Επίσης υπάρχει πλήρης ηλεκτρομηχανολογικός εξοπλισμός ο οποίος έχει δεχτεί μετατροπές ανά τα χρόνια λειτουργίας του κτιρίου καθώς..
Τα φωτιστικά σώματα είναι τοποθετημένα εξωτερικά στους θόλους γιατί λόγω της υγρασία παρουσίαζαν συχνές βλάβες.

ΛΕΒΗΤΟΣΤΑΣΙΟ

Στο ανατολικό άκρο και σε άμεση επαφή με το θερμό χώρο, βρίσκεται το λεβητοστάσιο. Είναι ένας μακρόστενος χώρος, στο κέντρο του οποίου βρίσκεται ο χάλκινος λέβητας. Η τροφοδοσία του λέβητα με νερό γίνεται από κλειστή δεξαμενή στο βόρειο τμήμα του χώρου, ενώ πίσω από την δεξαμενή υπάρχει κεραμοσκεπής αποθήκη για τα ξύλα-πυρηνοξύλο. Κάτω από τον λέβητα υπάρχει η εστία έχει ημικυκλική μορφή, θερμαίνει το νερό, τροφοδοτώντας παράλληλα με καυτό αέρα το χώρο των υποκόσμων. Η απαγωγή του καπνού γινόταν μέσω καμινάδας που σήμερα δεν σώζεται. Σήμερα η καμινάδα έχει μεταφερθεί σε άλλη θέση στη γωνία των W.C.

▲ θέση παλιάς καμινάδας

ΠΗΛΟΣΩΛΗΝΕΣ. Πρόκειται για κατακόρυφους πήλινους αγωγούς που διαπερνούν καθ' ύψος την τοιχοποιία θερμαίνοντας του χώρους. Ξεκινούν από τα υπόκαυστα και καταλήγουν στο δώμα του κτιρίου, όπου από κατάλληλα διαμορφωμένα στόμια διαφεύγει ο καπνός.

ΔΕΞΑΜΕΝΕΣ ΝΕΡΟΥ. Βρίσκονται στην βόρεια πλευρά του ακάλυπτου χώρου είναι μεταλλικές δεξαμενές από γαλβανισμένη λαμαρίνα, μέσα στις οποίες γίνεται η αποθήκευση του νερού και στη συνέχεια η τροφοδοσία του κεντρικού λέβητα που τροφοδοτεί το χαμάμ με νερό.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΩΝ ΧΩΡΟΣ

Στο νότιο τμήμα του οικοπέδου συναντάμε έναν υπαίθριο χώρο, ο οποίος φέρει δύο στεγασμένες πέργκολες με κεραμοσκεπή, η μία χρησιμοποιείται ως χώρος καθιστικού και η άλλη στεγάζει το φούρνο και τη ψησταριά που χρησιμοποιείται από τους ιδιοκτήτες. Το νοτιότερο τμήμα του χώρου έχει καλυφτεί από βλάστηση, σώζονται επίσης τα πέτρινα χνάρια της παλιάς εισόδου στο χώρο, από την οδό Παντοκράτορος, διότι η Μπουκαούρη δεν ήταν διανοιγμένη (ήταν ένα στενό σοκάκι). Ακόμα υπάρχει και ένας στεγασμένο τμήμα με φύλλα αλουμινίου στο χώρο της παλιάς εισόδου, εξωτερικά στο χώρο του W.C.

2.4. ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ

Η γενική κατάσταση διατήρησης στην οποία βρίσκεται σήμερα το κτίριο είναι καλή, δεν παρουσιάζει φθορές διότι έχει συντηρηθεί πρόσφατα.

Η καλή κατάσταση διατήρησης του κτιρίου οφείλετε σε μια σειρά επεμβάσεων που πραγματοποιήθηκαν κατά καιρούς, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω.

Συγκεκριμένα:

A) Περί το έτος 1937 κτίζεται το νεότερο κτίσμα, ενώ κατεδαφίζεται το ρυμοτομούμενο τμήμα του κτιρίου που ήταν τα αποδυτήρια, λόγω της διάνοιξη της οδού Μπουκαούρη.

B) Το 1987 γίνεται επέμβαση ενίσχυσης του φέροντα οργανισμού. Μελετητές μηχανικοί ήταν οι Αλεξιάκης Δ. και, Αλεξιάκη-Παπαγεωργόπουλου Α.

Σύμφωνα με τη μελέτη αποκατάστασης, τις τεχνικές εκθέσεις που παρατίθενται στο παραρτήματα Α, Β και Δ και στις σχετικές φωτογραφίες, εκτελέστηκαν οι εξής εργασίες .

- Αποξήλωση των εσωτερικών επιχρισμάτων και της εξωτερικής πατητής τσιμεντοκονίας. Ενίσχυση εσωτερικά και εξωτερικά της τοιχοποιίας, του θερμού χώρου και του προθαλάμου του κτιρίου, με πατητή τσιμεντοκονία, (δεν εφαρμόστηκε η πρόταση για οπλισμένο σκυρόδεμα που αναφέρεται στην Τεχνική Έκθεση και στα σχέδια μελέτης) , πάχους 2-6 εκατ. B450 σε (μέχρι) 4 στρώσεις, οπλισμένη με πλέγμα 'Δάρινγκ' 5 x 10 StIII, στηριζόμενο σε διαμπερείς ή ημιδιαμπερείς άξονες (βλήτρα) Φ12.

Η δόμηση των εξωτερικών τοίχων του κτιρίου είναι από αργολιθοδομή με λίθους διαφόρων μεγεθών, σε ακανόνιστα σχήματα μαζί με σπασμένα κεραμίδια ή τούβλα. Γενικά δεν υπάρχει ίχνος επιμελημένης δόμησης.

Η δόμηση των εσωτερικών τοίχων επίσης αποτελείται από μικρές και μεγάλες πέτρες ακανονίστου σχήματος και κομμάτια κεραμιδιών. Η συνδετική ύλη σε πολλές περιοχές είναι ανύπαρκτη, ενώ εκεί που υπάρχει αποτελείται (πιθανόν) από αργιλόχωμα και ασβέστη.

- Αποκατάσταση των δαπέδων στην αρχική τους μορφή, ακολουθώντας τον ίδιο τρόπο στήριξης, τις ίδιες πλάκες επικάλυψης των υποκαύστων, ενώ η τελική επίστρωση δαπέδων έγινε με νέο λευκό μάρμαρο. Προηγήθηκε αποξήλωση του δαπέδου του χωλ και του θερμού χώρου του χαμάμ και καθαρισμός της επιφανείας -στην περιοχή των υποκαύστων- από υπολείμματα μαζούτ που είχαν επικαθίσει στα τοιχώματα και είχαν πάχος περίπου πέντε εκατοστών.
- Αποκατάσταση θύρων εσωτερικών και προθαλάμου.
- Αποκατάστασή αποχετευτικού αγωγού. Ο αγωγός αυτός είχε αποφραχτεί (λόγω καθιζήσεων κ.λ.π.), με αποτέλεσμα τα νερά να διοχετεύονται στην θεμελίωση.
- Μετατόπιση της καπνοδόχου ώστε να μην επηρεάζει αισθητικά το κτίριο. Η μετατόπιση της καπνοδόχου έχει γίνει προς τα Δυτικά/Νοτιοδυτικά, περνά από το ακρότατο σημείο του χαμάμ, διέρχεται από τα κεραμίδια του παραγώνου κτίσματος των αποδυτηρίων.
- Αποκατάσταση στην αρχική μορφή των τεσσάρων καπναγωγών.
- Αποκατάσταση των θυρίδων εξαερισμού της οροφής των τρούλων.
- Αποξήλωση του εσωτερικού του φούρνου- αποκατάσταση με πυρότουβλα και αντικατάσταση λέβητα φούρνου και δεξαμενής.
- Αποκατάσταση υπόστεγων καυστήρα.
- Κατασκευή ξύλινου στέγαστρου με κεραμοσκεπή πάνω από την αποθήκη υλικού καύσης, για την προστασία του από τις καιρικές συνθήκες.
- Επένδυση πεζοδρομίου με πλάκες.
- Απομάκρυνση μπαζωμάτων και πρόσθετων κατασκευών στο περιβάλλοντα χώρο.
- Κατασκευή ξύλινης πέργκολας και στεγάστρου στον ακάλυπτο χώρο για την αναμονή και εξυπηρέτηση των λουόμενων.
- Απομάκρυνση όλων των μεταγενέστερων στοιχείων ξένων με το αρχικό κτίσμα.

Το 1997, τέλος, μια ακόμα εμφανής επέμβαση στο κτίριο, αφορά την επίχριση των όψεων του παράγωνου κτίσματος και του μανδρότοιχου εξωτερικά στην οδό Νεοφύτου. Σε αυτή την επέμβαση, σύμφωνα με τις οδηγίες του ΤΑΣ, είχε προταθεί:

-ανακατασκευή της στέγης με ταυτόχρονη κατασκευή αφανών περιμετρικών δοκών στέγης, την ίδια περίοδο έγινε και το αρμολόγημα εξωτερικά της φέρουσα τοιχοποιίας.

Γενικά, οι παραπάνω επεμβάσεις στον φέροντα οργανισμό στο θερμό χώρο του λουτρού έχουν δημιουργήσει κάποια προβλήματα όπως: την εμφάνιση μικροοργανισμών και αλάτων, λόγω του εγκλωβισμού της υγρασίας στους θόλους του θερμού χώρου του κτιρίου.

*Η τεχνική του **οπλισμένου επίχρισματος** έχει κάποια μειονέκτημα όπως, τη μη διατήρηση της όψης της λιθοδομής, την πιθανότητα συγκέντρωσης και εγκλωβισμού υγρασίας στη διεπιφάνεια μεταξύ τοίχου και επίχρισματος με αποτέλεσμα τη σταδιακή αποδιοργάνωση του υφιστάμενου κονιάματος και τη μείωση της αντοχής του τοίχου. Στην περίπτωση της εφαρμογής της τεχνικής αυτής συνιστάται να λαμβάνεται πρόνοια για την απομάκρυνση της υγρασίας.*

(“Μέθοδοι και υλικά αποκατάστασης και ενίσχυσης διατηρητέων κτιρίων από φέρουσα τοιχοποιία” του ΤΕΕ/Τ.Κ.Μ. Φεβρουάριος 2009.κ. Μίλτων Α. Δημοσθένους Δρ. Πολιτικός Μηχανικός, Ερευνητής του Ινστιτούτο Τεχνικής Σεισμολογίας και Αντισεισμικών Κατασκευών (ΙΤΣΑΚ).

2.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε σύγκριση με τις φωτογραφίες των παλαιότερων χρόνων του κτιρίου (βλ. κατάλογο πινάκων) και μετά από τις παραπάνω επεμβάσεις και την λεπτομερή ανάλυση της υπάρχουσας κατάστασης του κτιρίου, συμπεραίνουμε ότι βρίσκεται σε καλή κατάσταση διατήρησης αλλά είναι ξεκάθαρο ότι οι τροποποιήσεις που υπέστη τις τελευταίες δεκαετίες έχουν δημιουργήσει σημαντικές αλλοιώσεις στο κτίριο, όπως: η κατασκευή του νεώτερου τμήματος το 1937, λόγω της ρυμοτόμησης του δυτικού τμήματος του αρχικού κτιρίου, το κλείσιμο της αρχικής εισόδου που γινόταν από την νότια πλευρά και κυρίως οι επεμβάσεις στο φέροντα οργανισμό κατά τα έτη 1987 και περί το 1997 δημιούργησαν την ανάγκη της ευρύτερης αναποκαταστατικής επέμβασης που είχε ως συνέπεια την μελέτη συνολικής αποκατάστασης του μνημείου. Έτσι πρέπει να προτείνω τι θα καθαιρεθεί, τι θα συντηρηθεί, τι θα προστεθεί, μέχρι πόσο πίσω θα γυρίσω, ποια φάση θα δεχτώ, άρα και τις μέχρι τότε επεμβάσεις.

Για την πρώτη επέμβαση περί το έτος 1937 δεν έγινε καμία σκέψη διότι λόγω ηλικίας είναι σχεδόν ένα με το αρχικό κτίσμα. Είναι δύσκολο να γίνει διαχωρισμός αυτής της φάσης από το αρχικό κτίσμα. Στο συγκεκριμένο κτίσμα κατά την επέμβαση του 1996 μετά το σεισμό προστέθηκε επίχρισμα στις όψεις και κλείστηκε ένα άνοιγμα που υπήρχε στην βόρεια όψη με βάση την αρχή της αντιστρεψιμότητας, προτείνω την καθαίρεση των επιχρισμάτων και αρμολόγημα των όψεων με συμβατά κονιάματα και την απόφραξη του ανοίγματος.

Με την επέμβαση του 1987, ενισχύεται ο φέρων οργανισμός του αρχικού κτιρίου του χαμάμ όπως προαναφέραμε. Η συγκεκριμένη επέμβαση είναι δύσκολα αναστρέψιμη, συνεπάγεται κόστος, και ακριβή πρόταση αποκατάστασης, π.χ. με συμβατά υλικά/κονιάματα, που συνεπάγονται αναλύσεις σε ειδικά εργαστήρια κλπ.

Η παραπάνω επέμβαση μπορεί να λειτούργησε στερεωτικά για το κτίριο με την αποκατάσταση τυχόν ρωγμών λόγω σεισμών. Αλλά έχει και κάποια μειονεκτήματα: η συγκεκριμένη τεχνική που εφαρμόστηκε αλλοίωσε την υφή των όψεων της τοιχοποιίας, δημιούργησε συγκέντρωση υγρασίας και εμφάνιση μικροοργανισμών στην εσωτερική παρειά του τοίχου στο χώρο του θερμού χαμάμ. Λόγω της φύσης του κτιρίου, η παραγωγή υδρατμών είναι συνεχής και εντονότατη και της χρήσης, δεν μπορούμε να προτείνουμε τρόπους εξαερισμού του χώρου διότι θα έχουμε απώλειες θερμότητας στο χώρο και ειδικά του θερμού χαμάμ.

Στα πλαίσια της εφαρμογής της αρχή της αντιστρεψιμότητας η οποία κρίνεται απαραίτητη για την διαφύλαξη της δυνατότητας επιστροφής στην κατάσταση που βρισκόταν το μνημείο, πριν από την επέμβαση αποκατάστασης, θα μπορούσε να καθαιρεθεί το οπλισμένο επίχρισμα να εφαρμοστεί η τεχνική των ενεμάτων και να γίνει αρμολόγημα στην τοιχοποιία με συμβατά κονιάματα (κουρασάνι)τα οποία μπορούν να αποβάλουν την υγρασία.

3. ΣΥΝΘΕΣΗ –ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ

3.1 ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ

Το έργο στοχεύει στην αποκατάσταση του ιστορικού κτιρίου με βάση τις διεθνείς αρχές αποκατάστασης και τις χάρτες που αφορούν επεμβάσεις στην αρχιτεκτονική κληρονομιά. Η διασφάλιση της αυθεντικότητας του κτίσματος, η αρχή της αντιστρεψιμότητας και η χρήση συμβατών μεθόδων και υλικών είχαν πρωταρχική σημασία στο σχέδιο λειτουργίας. Η διατήρηση της αρχικής χρήσης του κτηρίου ως χαμάμ ήταν επίσης θεμελιώδης μέριμνα.

Τελικός στόχος της επέμβασης ήταν να δημιουργήσει ένα κτηριακό συγκρότημα αποκατεστημένο με σεβασμό στην ιστορία του εκσυγχρονισμένο διακριτικά ώστε να καλύπτει κατά βέλτιστο τρόπο τις νέες χρήσεις.

3.2. ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΠΕΜΒΑΣΗΣ

Απαραίτητη προϋπόθεση για την μελέτη αποκατάστασης του χαμάμ Πατρών, με σκοπό την συνέχιση της λειτουργίας του ως χαμάμ, είναι η εκπόνηση μελέτης, εφαρμογής, προστασίας και ανάδειξης του μνημείου στο σύνολό του, η οποία μελέτη θα πρέπει να βασιστεί σε ορισμένες από τις σπουδαιότερες αρχές αποκατάστασης :

- Η προσέγγιση των μνημείων (μελέτες – έργα) αποκατάστασης πρέπει να γίνεται με επίγνωση της ιστορικής και αρχαιολογικής αξίας τους.
- Η αναγκαιότητα επεμβάσεων στα μνημεία επιβάλλει στο μέγιστο δυνατό ποσοστό την διατήρηση της αυθεντικότητας του μνημείου.
- Η διαδικασία της αποκατάστασης είναι μια επέμβαση υψηλής εξειδίκευσης που έχει σαν στόχο να αποκαλύψει και να διατηρήσει τις αισθητικές και ιστορικές αξίες του μνημείου και βασίζεται στον σεβασμό προς την αρχική του υπόσταση και τα αυθεντικά του στοιχεία.
- Όταν οι παραδοσιακές τεχνικές αποδεικνύονται ανεπαρκείς, η στερέωση ενός μνημείου μπορεί να εξασφαλιστεί με την προσφυγή σε όλες τις σύγχρονες τεχνικές συντήρησης και κατασκευές που η αποτελεσματικότητά τους θα έχει αποδειχθεί από τα επιστημονικά δεδομένα και τις οποίες θα εγγυάται η πείρα της εφαρμογής τους.
- Οι αξιόλογες προσθήκες όλων των εποχών στην σημερινή υπόσταση ενός μνημείου πρέπει να γίνουν σεβαστές.
- Τα στοιχεία που προορίζονται να αντικαταστήσουν τμήματα του μνημείου που έχουν καταστραφεί, πρέπει να ενσωματώνονται αρμονικά στο σύνολο, αλλά και να διακρίνονται από τα αυθεντικά μέρη, έτσι ώστε να μην πλαστογραφούνται τα καλλιτεχνικά και ιστορικά τεκμήρια του μνημείου.
- Η αρχή της αντιστρεψιμότητας κρίνεται απαραίτητη και θα μπορούσαμε να ορίσουμε την αρχή αυτή ως την διαφύλαξη της δυνατότητας επιστροφής στην κατάσταση που βρισκόταν το μνημείο, πριν από την επέμβαση αποκατάστασης.

Τέλος ο σεβασμός στο περιβάλλον του μνημείου και η ανάγκη τεκμηρίωσης κάθε εργασίας με συστηματική διατήρηση ημερολογίων, εκθέσεων, σχεδίων και φωτογραφιών αποτελούν στοιχεία υψηλής σημασίας για την προστασία των μνημείων.

3.3 ΓΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Το κτίριο δεν αλλάζει χρήση αλλά το νέο κτηριολογικό πρόγραμμα προβλέπει, επαναφορά παλαιών χρήσεων όπως το μασάζ στο θερμό χώρο, τον κουρέα, κυλικείο-bar, προσφορά ροφημάτων-γλυκισμάτων κ.λ.π., την δημιουργία καταστήματος πώληση προϊόντων ομορφιάς, χρήση εξωτερικής πισίνας. Η πρόταση προέβλεψε τη διατήρηση της περιμετρικής τοιχοποιίας και στα δυο τμήματα και προτείνονται να γίνουν αλλαγές στη διάθρωση των χώρων ως επί το πλείστον στο νεώτερο κτίσμα..

Το νέο κτιριολογικό πρόγραμμα είναι φανερό ότι επέβαλε ριζικούς μετασχηματισμούς στην υφιστάμενη διάθρωση των χώρων. Η εσωτερική διάθρωση του επανασχεδιάζεται χρησιμοποιώντας τις βασικές περιμετρικές και εσωτερικές χαράξεις της κάτοψης του κτηρίου. Η χάραξη αυτή τονίζεται τόσο στο μπροστινό τμήμα στο χώρο υποδοχής- ταμείο, εκθεσιακός χώρος- κατάστημα, χώρος κομμωτηρίου και χώρος αναμονής- αποδυτηρίων όσο και στο εξωτερικό χώρο.

ΚΑΤΟΨΗ ΠΡΟΤΑΣΗΣ ▲

Το τμήμα που έχει πρόσοψη στην οδό Μπουκαούρη, αναδιατάχθηκε, καθαιρέθηκαν οι υφιστάμενοι εσωτερικοί τοίχοι και τα χωρίσματα των αποδυτήριων. Στη νότια πλευρά του διαμορφώθηκε ένας νέος χώρος υποδοχής, ταμείου και εκθεσιακού χώρου με φωτογραφίες, και αρχαιακό υλικό του υπάρχοντος λουτρού και γενικά των λουτρών. Επίσης προστίθεται η χρήση ενός μικρού καταστήματος πώλησης προϊόντων ομορφιάς και ενός μικρού χώρου για το τμήμα κομμωτικής, και περιποίησης άκρων, η κεντρική είσοδος στο κτίριο διατηρείται. Κεντρικά στο κτίριο διαμορφώνεται ένα κυκλικό καθιστικό που αναπτύσσεται περιμετρικά του κυκλικού σιντριβανιού, το οποίο βρίσκεται και θα αποτελεί τον πυρήνα και τον πόλο έλξης των πελατών, εκεί θα χαλαρώνει μετά το λουτρό και θα απολαμβάνει τον χυμό, τσάι ή καφέ ο λουόμενος. Στο βόρειο τμήμα του κτηρίου εντάσσεται ο χώρος των αποδυτήριων, οι ιματιοθήκες και οι χώροι υγιεινής για τους πελάτες και το προσωπικό, όπως ντους και W.C.

Στον επόμενο χώρο που ακολουθεί, στον προθάλαμο, διαμορφώθηκε το τμήμα αισθητικής προσώπου και σώματος (αισθητική-μασάζ), που θα προσφέρεται για περιποίηση, χαλάρωση και αναζωογόνηση προσώπου σώματος, ο οποίος απομονώνετε οπτικά με ένα ελαφρύ χωρίσμα (παραβάν). Θα προσφέρονται περιποιήσεις προσώπου και σώματος, όπως απολέπιση με το γάντι ή με άλατα και έλαια, λασποθεραπείες με λάσπη της Νεκράς Θάλασσας και σοκολατοθεραπεία, όπως επίσης και μασάζ για χαλάρωση και τόνωση του σώματος, τα οποία μπορούν να είναι τοπικά, όπως πλάτης, κεφαλής και λαιμού ή το κλασικό μασάζ και το μασάζ με ζεστές πέτρες. Επίσης καταργείται ο χώρος του μικρού W.C. και ανοίγεται η παλιά είσοδος του λουτρού η οποία είχε σφραγιστεί προσφέροντας τη δυνατότητα επικοινωνίας με τον εξωτερικό χώρο της πισίνας.

Στον κυρίως χώρο του λουτρού, ο χώρος παραμένει λιτός, περιμετρικά της τοιχοποιίας διατηρείται η μαρμάρινη επένδυση ύψους 1,25μ(ορθομαρμάρωση) και τα μαρμάρια δάπεδα, καθαιρούνται τα πρόσθετα ντουζ και αναδιαμορφώνεται ο χώρος. Στον χλιαρό χώρο προσθέτουμε την πέτρα του ομφαλού (γκιοπέκ τασί) για την πραγματοποίηση του μασάζ μέσα στο χώρο του λουτρού και περιμετρικά στην στενή πλευρά του χώρου μειώνεται το πλάτος σε 0,60μ των ήδη υπαρχόντων χαμηλών τμημάτων που χρησιμεύουν για την παραμονή των λουόμενων στο χώρο, πάνω σε αυτά τοποθετούνται μαρμάρινες γούρνες οι οποίες σχεδιαστήκαν με βάση την αυθεντική γούρνα που βρίσκεται στο θερμό χώρο. Στους δυο επομένους χώρος αναπτύσσονται γραμμικά χαμηλά πεζούλια σε μορφή Γ με μικρή υπερύψωση 0,15. και πλάτους 0.60μ που χρησιμεύουν για την παραμονή στο χώρο των λουόμενων. Ο χώρος των ντουζ διατηρεί την χρήση του.

Η χάραξη ακόμα περισσότερο τονίζεται στον εξωτερικό χώρο με τον σχεδιασμό της πισίνας και του στεγασμένου χώρου του κυλικείο-bar, καφέ. που κατά τους καλοκαιρινούς μήνες προτείνεται να προσφέρεται και για yoga,stretching,pilates. Η ανάγκη για την προσθήκη του νέου αυτού χώρου κρίθηκε απολύτως αναγκαία εφ' όσον δεν ήταν δυνατόν να εντάχθουν οι ανάλογες χρήσεις, απαραίτητες για το νέο κτηριολογικό πρόγραμμα, μέσα στο ιστορικό κέλυφος χωρίς να αλλοιωθεί η τυπολογική και δομοστατική του οργάνωση η όποια χωροθετήθηκε σε απόσταση από το διατηρητέο κτίριο. Τα νέα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν (μέταλλο, γυαλί, ξύλο) είναι σύγχρονα και με σαφήνεια διακρίνονται από τα πιο «παραδοσιακά». Όλες οι προσθήκες, στέγαστρα, διάδρομοι κλπ είναι κατασκευές που δεν προσπαθούν να αντιγράψουν το παρελθόν. Ταυτόχρονα όμως συνυπάρχουν μέσα από την διαφορετικότητά τους και δίνουν στο παρελθόν την ευκαιρία να ζει με το παρόν και να προβάλετε στο μέλλον.

Στον χώρο του καφέ δημιουργούνται κατασκευές από ξύλο και μέταλλο- γυαλί. Ο χώρος έχει τρεις προσβάσεις η πρώτη από τον δρόμο κατευθείαν στον εξωτερικό χώρο, η δεύτερη από την κεντρική είσοδο στον χώρο υποδοχής- ταμείου- εκθεσιακού χώρου στο κυλικείο- μπαρ -πισίνα και η τρίτη από τον χώρο του μασάζ στο μπαρ -πισίνα με αποτέλεσμα να διευκολύνεται η ενοποίηση του εσωτερικού με τον εξωτερικό χώρο.

Τέλος για την εξυπηρέτηση των λειτουργικών απαιτήσεων για χώρους υγιεινής και αποθηκευτικούς καθώς και για τις απαραίτητες σύγχρονες εγκαταστάσεις, δημιουργήθηκε υπόγειος χώρος στο τμήμα κάτω από το κυλικείο-bar και τον παραλληλεπίπεδο χώρο του καφέ.

Ένας πλήρως οργανωμένος χώρος πρέπει να περιλαμβάνει όλα εκείνα τα τμήματα που έχουν τη δυνατότητα να ικανοποιήσουν όλες τις ανάγκες των πελατών μέσα στον ίδιο χώρο.

Ο περιβάλλον χώρος του χαμάμ διαμορφώνεται με πλακοστρωμένο επίπεδο και από ένα επίπεδο ξύλινο και δημιουργούνται νησίδες πρασίνου που εναλλάσσονται με τις πλακοστρώσεις στον υπόλοιπο χώρο. Παράλληλα ο υπαίθριος χώρος διαμορφώθηκε με λιτή περίφραξη μεταξύ των όμορων ιδιοκτησιών.

Τα τελευταία χρόνια θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι τα λουτρά γνωρίζουν τεράστια ανταπόκριση από το ευρύ κοινό. Χάρη στην ανακάλυψη των ευεργετικών ιδιοτήτων που προσφέρουν, όλο και περισσότερα άτομα νεότερης ηλικίας επισκέπτονται τα λουτρά τόσο για χαλάρωση όσο και για ίαση διάφορων σωματικών προβλημάτων.

Τέλος, σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν, θα μπορούσε να καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα ότι με την αυξανόμενη ζήτηση των λουτρών και των θεραπειών που εφαρμόζονται στα χαμάμ όλο και περισσότεροι ασχολούνται με το είδος. Έτσι, μπορεί κανείς να συναντήσει οργανωμένα κέντρα λουτρών παρέχοντας στους επισκέπτες ευχάριστη διαμονή και θεραπεία ώστε να ξεφύγει κανείς από την καθημερινότητα και τους γρήγορους ρυθμούς της ζωής.

3.4. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ

ΘΕΜΕΛΙΑ

Δεν προτείνεται καμία επέμβαση, διότι δεν υπάρχει πρόσβαση στο συγκεκριμένο τμήμα του κτιρίου και δεν εμφανίζονται βλάβες που να υποδηλώνουν φθορά της θεμελίωσης (καθιζήσεις, διαμπερείς ρωγμές στην τοιχοποιία κλπ).

ΦΕΡΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

Προτείνεται η αποκατάσταση του κελύφους του νεώτερου κτίσματος με σκοπό την επαναφορά των όψεών του στην αρχική τους μορφή και για το λόγο αυτό αποφασίζεται να γίνει καθαίρεση των επιχρισμάτων εσωτερικά και εξωτερικά του κτιρίου και ενίσχυση της φέρουσας τοιχοποιίας με τσιμεντενέσεις και αρμολόγημα. Τέλος, προκειμένου να επαναφέρουμε όσο το δυνατόν το σύνολο του κτιρίου στην αρχική του μορφή, προτείνεται στην ανατολική όψη του κτιρίου, να ανοιχτεί το ήδη κλεισμένο άνοιγμα που διατηρούνταν κατά το παρελθόν και του οποίου η ύπαρξη επιβεβαιώνεται από παλιές φωτογραφίες που απεικονίζουν το κτίριο, καθώς και στην δυτική όψη του κτιρίου προβλέπεται να αποκατασταθεί η παλιά είσοδος του χαμάμ.

Στα πλαίσια της εν λόγω πρότασης διατηρείται το σιντριβάνι στο εσωτερικό του κτιρίου, προβλέπεται η αποκατάσταση των δαπέδων με πανομοιότυπα τσιμεντοπλακίδια με τα αρχικά.

Πρόκειται να γίνει αποκατάσταση και επανασχεδιασμός όλων των κουφωμάτων στο χώρο του κυρίως χαμάμ, κατασκευή νέων χωρισμάτων στο εσωτερικό του κτιρίου με την χρήση γυψοσανίδας, κρυστάλλων ασφάλειας και γίνονται νέοι χρωματισμοί. Όσον αφορά την χρωματική πρόταση του συγκροτήματος, βασιζόμενοι στην χρωματική διερεύνηση άλλων ανάλογων λουτρών, καταλήξαμε στο να υιοθετηθούν οι αποχρώσεις της ώχρας, του πράσινου βεραμάν ,πορτοκαλή -κόκκινου με κάποιες μικρές τονικές διαφοροποιήσεις.

Όσον αφορά τον υπάρχοντα εξοπλισμό του χαμάμ, όπως οι μαρμάρινες γούρνες, στην εν λόγω πρόταση αυτός διασώζεται και συμπληρώνεται επιπλέον και από άλλα στοιχεία τα οποία πλησιάζουν το χαρακτήρα της εποχής εκείνης.

Με την μελέτη αυτή μας δόθηκε η ευκαιρία να αναπτύξουμε την οπτική με την οποία αντιμετωπίζουμε τα ζητήματα της αποκατάστασης και του επανασχεδιασμού σε κτίρια με διαφορετικά ιστορικά στοιχεία.

Η προσέγγιση αυτή επιδιώκει να δημιουργήσει στους σημερινούς χρήστες συνείδηση της ιστορικής αξίας του κτιρίου αυτού καθώς και των αισθητικών του χαρακτηριστικών. Επιδιώξαμε επίσης ένα συνεχή διάλογο ανάμεσα στις σύγχρονες αρχιτεκτονικές επεμβάσεις και τα ιστορικά κελύφη

ΤΡΟΠΟΙ ΕΠΙΣΚΕΥΩΝ

Η φέρουσα τοιχοποιία βρίσκεται σε καλή κατάσταση λόγω των επεμβάσεων που έχουν πραγματοποιηθεί. Όμως μετά την καθαίρεση των επιχρισμάτων τυχόν προβλήματα που θα εμφανιστούν στην τοιχοποιία όπως ρωγμές κ.λ.π. θα αντιμετωπιστούν με τον παρακάτω τρόπο.

ΦΕΡΟΥΣΑ ΤΟΙΧΟΠΟΙΑ. Η φέρουσα τοιχοποιία του νεώτερου κτίσματος, εσωτερικά και εξωτερικά προτείνεται να ενισχυθεί με την τεχνική των ενεμάτων και κατόπιν να γίνει ένα βαθύ, τελικό αρμολόγημα της επιφάνειας.

Για τον σκοπό αυτό θα γίνει καθαίρεση όλων των επιχρισμάτων, αφαίρεση όλων των σαθρών υλικών και πλύσιμο με νερό υπό πίεση της επιφάνειας. Στην συνέχεια θα ανοιχτούν τρύπες με τρυπάνι και σε αποστάσεις μικρότερες ανάλογα με το επιδιωκόμενο μέγεθος ενίσχυσης της επιφάνειας. Στις τρύπες αυτές θα τοποθετηθούν σωληνάκια, τα οποία θα σφραγιστούν με τσιμεντοκονίαμα, ώστε να μη μπορεί να φύγει από τις υπάρχουσες στην επιφάνεια ρωγμές,

το τσιμεντένεμα. Από το κατώτερο σωληνάκι εισάγεται τσιμεντένεμα υπό μορφή τσιμεντοπολτού ή τσιμεντοκονιάματος με βελτιωτικά πρόσθετα (π.χ. μπεντονίτη), στην αρχή λεπτόρρευστο με μικρή πίεση και στο τέλος παχύρρευστο με μεγάλη πίεση. Μόλις το υλικό της τσιμεντενέσεως αρχίσει να βγαίνει από το πιο πάνω σωληνάκι, τότε συνεχίζεται η ένεση από το σωληνάκι εκείνο, ενώ βουλώνεται το πρώτο σωληνάκι. Έτσι συνεχίζεται η τσιμεντένεση εκ των κάτω προς τα άνω.

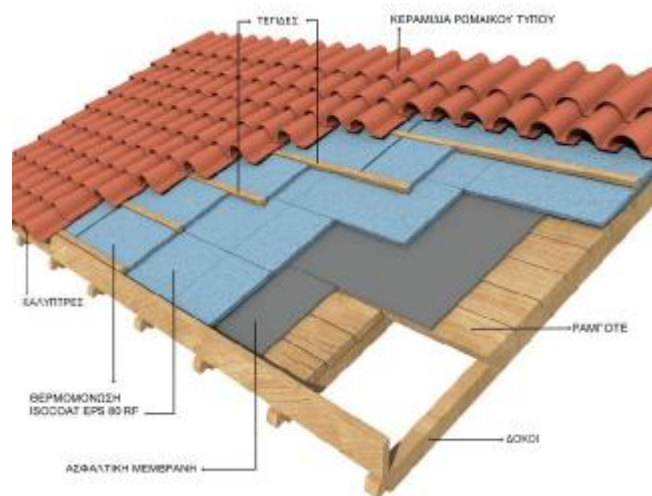
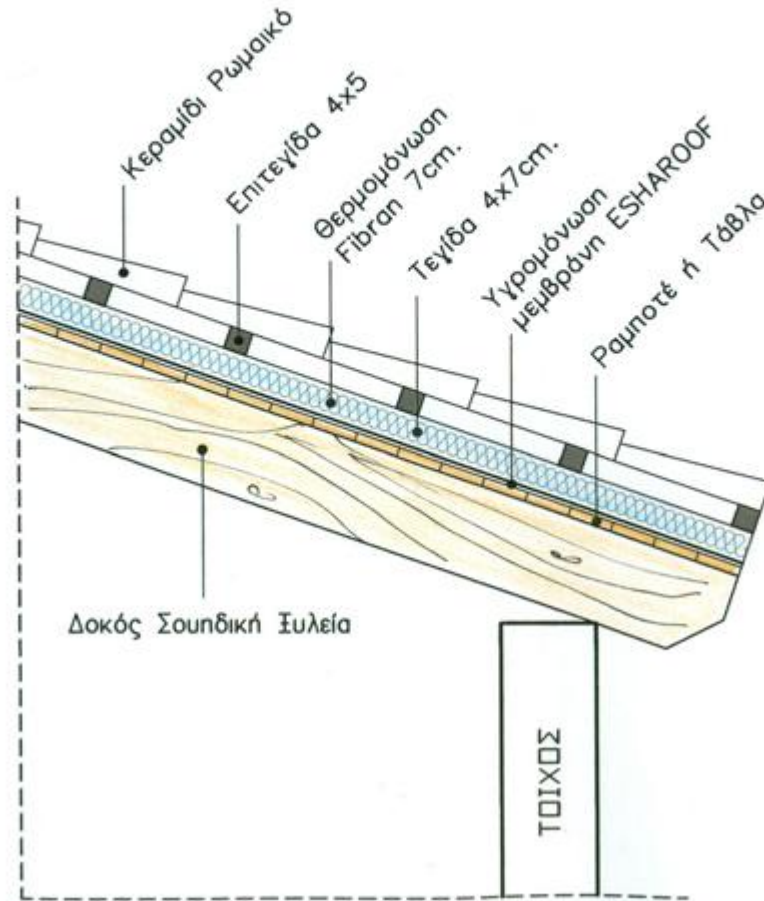
Ενέματα: Τις τελευταίες δεκαετίες, και κυρίως για την πλήρωση κενού ή μεγάλου εύρους ρωγμών σε φέρουσες τοιχοποιίες ή σκυρόδεμα, χρησιμοποιούνται τα ενέματα. Τα συνήθη τσιμεντένεμα συντίθενται από τσιμέντο, νερό, άμμο, κάποιο υπερπλαστικοποιητή και ένα διογκωτικό προς διασφάλιση υψηλής αντοχής και χαμηλής συρρικνώσεως κατά τη σκλήρυνση. Ως επί το πλείστον τα ενέματα χρησιμοποιούνται για την επισκευή και ενίσχυση φερουσών τοιχοποιιών (ένεσεις σε ρωγμές, ομογενοποίηση μάζας). Σε περίπτωση παραδοσιακών ή μνημειακών κτισμάτων παρασκευάζονται ενέματα συμβατά από πλευράς αντοχής και παραμορφωσιμότητας προς τα υλικά δομήσεως, οπότε μεγάλο ποσοστό του τσιμέντου υποκαθίσταται από ποζολανικά υλικά (π.χ. θηραϊκή γη) και υδράσβεστο. Για το τσιμεντένεμα πρέπει να χρησιμοποιείται αναμεικτήρας τύπου υψηλού στροβιλώδους, ώστε για την ίδια ρευστότητα να μειώνεται η ανάγκη σε νερά.

ΣΤΕΓΗ

Η στέγη είναι σε καλή κατάσταση, προτείνεται η αποξήλωση του ταβανώματος, ώστε η στέγη να είναι εμφανής. Προτείνεται η καθαίρεση των κεραμιδιών, ο λεπτομερής έλεγχος των ξύλινων κατασκευών με ενδεχόμενες μικρό ενισχύσεις, κατασκευή πετσώματος τοποθέτηση ασφαλικής μεμβράνης και θερμομόνωση, εμποτισμός με εντομοκτόνο διάλυμα με επάλειψη και βερνίκωμα και στην συνέχεια επικεράμωση με τα υφιστάμενα κεραμίδια. Η επικάλυψη της στέγης γίνεται με κεραμίδια τα οποία στερεώνονται σε τεγίδες. Μεταξύ του πετσώματος και των κεραμιδιών παρεμβάλλεται ασφαλική μεμβράνη για προστασία της στέγης από την υγρασία, διογκωμένη πολυστερίνη για θερμομόνωση οροφής και ανακλαστική μεμβράνη προαιρετικά.

ΛΕΠΤΟΜΕΡΕΙΑ ΣΤΕΓΗΣ

ΕΜΦΑΝΗΣ

ΠΑΤΩΜΑΤΑ

Τα δάπεδα του μπροστινού κτίσματος να αποξηλωθούν και προτείνεται η διάσωση των αρχικών μωσαϊκών πλακιδίων 20x 20 εκ., αφού γίνει κατάλληλη επεξεργασία και να αντικατασταθούν από παρόμοια, όπου χρειαστεί.

Στο χώρο του κυρίως λουτρού παραμένουν τα ίδια μαρμάρινα δάπεδα και όπου χρειαστεί θα αντικατασταθούν .

ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΑΝΟΙΓΜΑΤΑ

Τα εξωτερικά ανοίγματα στην νότια και δυτική πλευρά είναι σε καλή κατάσταση και δε χρειάζονται αντικατάσταση. Προτείνεται η καθαίρεση του χρώματος τους και η επαναφορά σε φυσικές αποχρώσεις του ξύλου.

Η διαδικασία αυτή έχει ως εξής:

- Αφαιρούμε με μηχανικά μέσα (στοκαδόρο, σπάτουλα, γυαλόχαρτο, κ.ά.) ή με διαβρωτικό & αφαιρετικό χρωμάτων – βερνικιών τις υπάρχουσες στρώσεις χρώματος που είναι τοποθετημένες στην ξύλινη επιφάνεια.
- Τρίβουμε καλά ώστε να εμφανισθούν οι πόροι και τα νερά του ξύλου.
- Εφαρμόζουμε στην επιφάνεια ειδικό συντηρητικό εμποτισμού το οποίο έχει αδιαβροχοποιητικές ιδιότητες, προστατεύοντας την ξύλινη επιφάνεια αποτελεσματικά.
- Εφόσον το επιθυμούμε, εφαρμόζουμε στην επιφάνεια διακοσμητικό και προστατευτικό βερνίκι ξύλου και βάφουμε τις επιφάνειες με τα χρώματα που προτείνουμε. Τα προστατευτικά κιγκλιδώματα παραμένουν.

Από τα εσωτερικά κουφώματα δεν διατηρείται κανένα. Προτείνεται η αντικατάστασή τους από ξύλινα στο θερμό χώρο και τον χώρο των W.C., τύπου καρφωτά (ραμποτέ). Για το σανίδωμα χρησιμοποιείται ξύλο που αντέχει σε συνθήκες υγρασίας (όρεγκον-παίν, ή δρυς) και στο χώρο των αποδυτήριων προτείνεται η τοποθέτηση πορτών από κρύσταλλο ασφαλείας.

Ο ΠΕΡΙΒΑΛΛΩΝ ΧΩΡΟΣ

Καθαιρούνται όλες οι πρόσθετες κατασκευές, πέργκολες, φούρνος, ψησταριά, επίσης καθαιρούνται τα κιγκλιδώματα στην βορινή πλευρά του μαντρότοιχου, αποξυλώνεται η περίφραξη στον προαύλιο χώρο και τα δέντρα και τα φυτά που δεν εντάσσονται στην πρόταση.

Επισκευάζονται όλοι οι μαντρότοιχοι του αυλίου χώρου στην βόρεια και ανατολική πλευρά του κτιρίου.

Στη βόρεια πλευρά στο ψηλό μαντρότοιχο προβλέπεται να γίνει καθαίρεση του εξωτερικού επιχρίσματος και να γίνει ένα βαθύ και τελικό αρμολόγημα.

Στην ανατολική πλευρά προβλέπεται να προστεθούν τα τμήματα του μαντρότοιχου που λείπουν και να γίνουν οι ανάλογες εργασίες συντήρησης, το ίδιο προτείνεται και στην νότια πλευρά του μαντρότοιχου όπου βρίσκεται και η παλιά είσοδος στο προαύλιο χώρο του χαμάμ από την οδό Παντοκράτορος, ανεβαίνοντας κάποια σκαλοπάτια εμφανή στην συγκεκριμένη είσοδο, τα οποία τώρα δεν υφίστανται. Η παλιά εξωτερική πόρτα κατασκευάζεται από συμπαγές σίδηρο τύπου παραδοσιακή.(βλέπε παρακάτω σχέδια)

Ο περιβάλλον χώρος θα διαμορφωθεί με ρύσεις για την απορροή όμβριων μετά από σκυροδέτηση ελαφρά οπλισμένου σκυροδέματος, θα γίνει πλακόστρωση στα τμήματα που προτείνεται και κατασκευή γκαζόν.

Το ξύλινο πάτωμα εξωτερικού χώρου -Deck διαμορφώθηκε κύρια με εμποτισμένη ξυλεία πεύκης. Αυλακωτή τάβλα πάχους 2,2εκ. και πλάτους 12,5 εκ. Ιδανική για κατασκευή πατώματος (deck). Αυξημένη αντιολισθηρή ιδιότητα λόγω της κτενωτής επιφάνειάς της. Το ίδιο ξύλο χρησιμοποιείται και για την προτεινόμενη περίφραξη του χώρου.

Οδηγίες κατασκευής εξωτερικού ξύλινου Deck

Ένα εξωτερικό ξύλινο Deck προϋποθέτει συγκεκριμένη μέθοδο κατασκευής. Το υπόστρωμα πρέπει να αποτελείται από δοκούς μεταλλικούς ή ξύλινους 38x38mm και 45x45mm αντίστοιχα οι οποίοι καλό είναι να αλφαδιάζονται παράλληλα ανά 35 έως 38cm και κατά την φορά της τυχόν έστρωσης και μικρής ρήσης του δαπέδου πάνω στο οποίο τοποθετούνται (ώστε τα νερά που θα πέφτουν ανάμεσα τους να έχουν εύκολη απορροή).

Οι δοκοί εάν είναι μεταλλικοί πρέπει να είναι γαλβανιζέ και οπωσδήποτε οι κολλήσεις τους επικαλυμμένες με αντισκωριακό. Οι ξύλινοι πρέπει να είναι οπωσδήποτε εμποτισμένοι.

Η στερέωση των σανιδών επάνω στον κάναβο που δημιουργείται γίνεται με γαλβανισμένες εμφανείς βίδες, ευθυγραμμισμένες με επιμέλεια και αφού πρώτα διανοιχτούν οι κατάλληλες τρύπες με ανάλογο φρεζάρισμα στο ξύλο.

<http://www.greenroof-eshop.com>

Ο χώρος του κυλικείου στεγάζεται με διάφανο στέγαστρο από κρύσταλλο ασφάλειας και ξύλινο σκελετό και κλείνεται με πτυσσόμενα κρύσταλλα

Τα πτυσσόμενα κρύσταλλα είναι ένα σύστημα περιμετρικής κάλυψης το οποίο αποτελείται από πολλά κρύσταλλα, τα οποία φέρουν ταμπλάδες αλουμινίου πάνω και κάτω και σφραγίζουν μεταξύ τους με ειδικά διάφανα αρμοκάλυπτρα, από πολυκαρβονικό υλικό. Το μέγιστο πλάτος κάθε κρυστάλλου είναι 1,0m και το μέγιστο ύψος 3,0m. Το κρύσταλλο έχει πάχος 10mm και έχει υποστεί την κατάλληλη επεξεργασία (ψήσιμο), ώστε να προστατεύει σε περίπτωση θραύσης του (securite) από τραυματισμό. Τα πτυσσόμενα κρύσταλλα στηρίζονται από το ταβάνι ή από μεταλλική κατασκευή και σύρονται σε οδηγό αλουμινίου με ειδικά ανοξείδωτα ράουλα. Στο κάτω μέρος, πάτωμα, τα πτυσσόμενα κρύσταλλα δεν φέρουν οδηγό, παρά μόνο τα απαιτούμενα πυράκια τα οποία ασφαλίζουν στο πάτωμα, ώστε όλο το σύστημα, να παραμένει σταθερό. Για την προστασία από αέρα και νερό χρησιμοποιούνται τα κατάλληλα βουρτσάκια στο πάνω και στο κάτω μέρος του κρυστάλλου καθώς και δεξιά – αριστερά του ανοίγματος. Τα αρμοκάλυπτρα μεταξύ των κρυστάλλων, εκτός από το ότι κρατούν σταθερά τα κρύσταλλα βοηθούν και στην προστασία από αέρα και νερό χάρη στο κατάλληλο σχήμα τους. Το χαρακτηριστικό του συστήματος πτυσσόμενων αποθηκεύοντας, τα τζάμια σε όποιο σημείο του χώρου εμείς επιλέξουμε, το λιγότερο ωφέλιμο σημείο του χώρου.

ΗΛΕΚΤΡΟΜΗΧΑΝΟΛΟΓΙΚΕΣ –ΥΔΡΑΥΛΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ.

Εκσυγχρονισμός των ηλεκτρομηχανολογικών και Υδραυλικών εγκαταστάσεων για να ανταπεξέλθει στις νέες χρήσεις-λειτουργίες (w.c. για Α.Μ.Ε.Α. τηλεφωνα κλιματισμός, internet, κ.λ.π.).

4. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ
4.1. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

3355

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΑΘΗΝΑ 6 ΙΟΥΛΙΟΥ 1987	ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΥΛΛΟΥ 362
--------------------------------	-----------------------	------------------------------

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.

ΥΠΟΥΡΓΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΓΚΡΙΣΕΙΣ

Κήρυξη της Ι. Μονής Φιλοκαλίου στο Πίτα Πατρών ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου	1
Κήρυξη ως μνημείου που χαρακτηρίζεται ειδική κρατική προστασία του Ι.Ν. του Σωτήρα στην Πλατανιώτισσα (τ. Κλαματσούνα) Καλαβρύτων	2
Χαρακτηρισμός ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου τουρκικού λουτρού (χαμάμ, οδός Μικροκαούρη, Πάτρα)	3
Τροποποίηση απόφασης με αρ. 393733/22.8.1986 και αφορά εισαγωγές ζωντανών ζώων μη εδωμένων προέλευσης ζωικής προέλευσης και ζωοτροφών	4
Κήρυξη περιοχής ερευνητέας από το Δημόσιο στο νομό Πέλλας	5
Κήρυξη περιοχής ερευνητέας από το Δημόσιο στο νομό Ιωαννίνων	6
Κήρυξη περιοχής ερευνητέας από το Δημόσιο στο νομό Θεσσαλονίκης (περιοχή Καρταρών Δορκάδας)	7
Κήρυξη περιοχής ερευνητέας από το Δημόσιο στο νομό Θεσσαλονίκης (περιοχή Λακού)	8
Κήρυξη περιοχής ερευνητέας από το Δημόσιο στο νομό Θεσσαλονίκης (περιοχή Καρτερών και Ασσήρου)	9
Κήρυξη περιοχής ερευνητέας από το Δημόσιο στο νομό Θεσσαλονίκης (περιοχή Αναλήψεως)	10

ΥΠΟΥΡΓΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ & ΕΓΚΡΙΣΕΙΣ

Α.Α.Θ. ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ31/11709/257 (1)
 Κήρυξη της Ι. Μονής Φιλοκαλίου στο Πίτα Πατρών ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου.

Η ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Έχοντας υπόψη:

- Την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΟΙΚ/Ο Ε/Φ09/32530/ 18.8.86 Μεταβίβαση αρμοδιοτήτων Υπουργού και δικαιώματος υπογραφής «Με εντολή Υπουργού» στο Γενικό Γραμματεία, στον Ειδικό Γραμματεία Διοικητικού Τμήμα Πολιτιστικής Κληρονομιάς και στους Πρόισταμένους Διευθύνσεων Τμημάτων και Γραφείων της Κεντρικής Υπηρεσίας του ΥΠΠΟ.
 - Τις διατάξεις του άρθρου 52 του ΚΝ 5351/32 «Περί Αρχ/των».
 - Τη Γνωμοδότηση του Τοπικού Συμβουλίου Μνημείων Νά Ελλάδας όπως διατυπώθηκε στην αρ. 1/13.3.87 Συνεδρία του, αποφασίζουμε:
- Χαρακτηρίζουμε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο την Ι. Μονή Φιλο-

καλίου στο Πίτα Αγίας επειδή αποτελεί αξιόλογο δείγμα εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής των αρχών του 18ου αιώνα.

Το καθολικό της Ι. Μονής είναι σε κάσφη τρέκαγχος ναός και περιβάλλεται από κτιστό περίβολο. Στο εσωτερικό του ναού φυλάσσεται λιθινή επιγραφή που μνημονεύει την ανακίνηση της μονής, από τον Ιερομόναχο Ιωσήφ, στα 1804.

Η απόφαση αυτή να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Αθήνα, 30 Απριλίου 1987

Με εντολή Υπουργού
 Ο Ειδικός Γραμματέας
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΘΩΜΑΣ

Αριθ. ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ31/11707/259 (2)
 Κήρυξη ως μνημείου που χαρακτηρίζεται ειδική κρατική προστασία του Ι.Ν. του Σωτήρα στην Πλατανιώτισσα (τ. Κλαματσούνα) Καλαβρύτων.

Η ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Έχοντας υπόψη:

- Την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΟΙΚ/Ο Ε/Φ09/32530/ 18.8.86 Μεταβίβαση αρμοδιοτήτων Υπουργού και δικαιώματος υπογραφής «Με εντολή Υπουργού» στο Γενικό Γραμματεία, στον Ειδικό Γραμματεία Διοικητικού Τμήμα Πολιτιστικής Κληρονομιάς και στους Πρόισταμένους Διευθύνσεων Τμημάτων και Γραφείων της Κεντρικής Υπηρεσίας του ΥΠΠΟ.
 - Τις διατάξεις του Ν 1469/50 και του άρθρου 52 του ΚΝ 5351/32 «Περί Αρχ/των».
 - Τη Γνωμοδότηση του Τοπικού Συμβουλίου Μνημείων Νά Ελλάδας όπως διατυπώθηκε στην αρ. 1/13.3.87 Συνεδρία του, αποφασίζουμε:
- Χαρακτηρίζουμε τον Ι. Ναό του Σωτήρα, που βρίσκεται στην Πλατανιώτισσα (τ. Κλαματσούνα) Καλαβρύτων ως μνημείο που χαρακτηρίζεται ειδική κρατική προστασία επειδή αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής των αρχών του 19ου αι.
- Ο Ναός είναι τρούλλοειδής θρακική βασιλική που ανατολικά απειλήγει σε κρηπίδα υψώ θύλα.
- Η απόφαση αυτή να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Αθήνα, 30 Απριλίου 1987

Με εντολή Υπουργού
 Ο Ειδικός Γραμματέας
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΘΩΜΑΣ

Αριθ. ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ31/11516/255 (3)
Χαρακτηρισμός ως ιστορικού διατηρητέου μνημείου τούρκικου λουτρού
(χαμάμ, οδός Μπουκακπούρη, Πάτρα).

Η ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Έχοντας υπόψη:

1. Την ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΟΙΚ/Ο Ε/Φ09/32530/ 18.8.86 Μεταβίβαση αρμοδιοτήτων Υπουργού και δικαιώματος υπογραφής «Με εντολή Υπουργού» στο Γενικό Γραμματέα, στον Ειδικό Γραμματέα Διοικητικού Τομέα Πολιτιστικής Κληρονομιάς και στους Προϊσταμένους Διευθύνσεων, Τμημάτων και Γραφείων της Κεντρικής Υπηρεσίας του ΥΠΠΟ.
2. Τις διατάξεις του άρθρου 52 του ΚΝ 5351/32 «Περί Αρχ/των».
3. Τη Γνωμοδότηση του Τυπικού Συμβουλίου Μνημείων ΝΔ Ελλάδος όπως διατυπώθηκε στην αρ. 1/13.3.87 Συνεδρία του, αποφασίζουσα:

Χαρακτηρίζουμε το λουτρό (χαμάμ) που βρίσκεται στην οδό Μπακακπούρη, 29 στην Πάτρα, ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο.

Πρόκειται για σπάνια περίπτωση, στον Ελλαδικό χώρο, λουτρού, για το οποίο μαρτυρείται συνεχής λειτουργία από τα χρόνια της τουρκοκρατίας μέχρι σήμερα.

Η απόφαση αυτή να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Αθήνα, 30 Απριλίου 1987

Με εντολή Υπουργού
Ο Ειδικός Γραμματέας
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΘΩΜΑΣ

Αριθ. 313017 (4)
Τροποποίηση απόφασης με αρ. 393733/22.8.1986 που αφορά εισαγωγές ζωοτροφών ζώων μη εδωδωμένων προϊόντων ζωικής προέλευσης και ζωοπροφών.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

Έχοντας υπόψη:

α) Τις διατάξεις του άρθρου 1 παρ. 5 του Ν. 829/78 περί καταπολέμησης της εγνακοκυμίας - υδατοδότησης, της λύσης και των λοιπών ζωοανθρακικών (ΦΕΚ 203/τ. Α' /1978).

β) Τις διατάξεις του άρθρου 22 παρ. 3 του Π.Δ. 125/86 «Υγειονομικοί όροι υους ομοίους πρέπει να πληρούν τα ζώα ζωα (βουειδιά και χοίροι) που αποστέλλονται στην Ελλάδα από κράτη-μέλη των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ε.Κ.) ή εισάγονται σ' αυτή από τρίτες χώρες» (ΦΕΚ 43/τ. Α' /1986).

γ) Την ανάγκη προστασίας της κτηνοτροφίας της χώρας μας από τον κίνδυνο εισβολής διαφόρων μεταδοτικών νοσημάτων των ζώων, αποφασίζουμε:

Τροποποιούμε τη σχετική απόφασή μας με αρ. 393733/22.8.86 (ΦΕΚ 721/τ. Β' /86 ως εξής:

1. Στην παράγραφο 1 της παραπάνω απόφασης, το κεφάλαιο ΜΗ

ΕΔΩΔΙΜΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΖΩΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ, αντικαθίσταται από το ακόλουθο κείμενο: «ΜΗ ΕΔΩΔΙΜΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΖΩΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ»

α) Δέρματα, μαλλιά, τρίχες

- Ακατέργαστα δέρματα (Ξηρά, Ξηράλατα, υγράλατα).

Απαιτείται προηγουμένως έγκριση περιφερειακής κτηνιατρικής αρχής. Τα εισαγόμενα είδη θα πρέπει να προέρχονται από χώρες ή περιοχές χωρών της οικείας στήλης του πίνακα 2/2. Θα συνοδεύονται από υγειονομικό πιστοποιητικό σύμφωνα με το υπόδειγμα 21.

- Ημικατεργασμένα δέρματα (PICKLED).

Δεν απαιτείται προηγουμένως έγκριση κτηνιατρικής αρχής. Τα εισαγόμενα είδη θα πρέπει να προέρχονται από χώρες ή περιοχές χωρών της οικείας στήλης του πίνακα 2/2. Θα συνοδεύονται από υγειονομικό πιστοποιητικό σύμφωνα με το υπόδειγμα 22.

- Γουνοφόρα δέρματα, μαλλιά και τρίχες.

Απαιτείται προηγουμένως έγκριση της αρμόδιας περιφερειακής κτηνιατρικής αρχής. Τα εισαγόμενα είδη θα πρέπει να προέρχονται από χώρες ή περιοχές χωρών της οικείας στήλης του πίνακα 2/2. Θα συνοδεύονται από υγειονομικό πιστοποιητικό σύμφωνα με το υπόδειγμα 23.

β) Λοιπά μη εδωδωμένα προϊόντα ζωικής προέλευσης.

Η εισαγωγή ακατέργαστων ή ημικατεργασμένων μη εδωδωμένων προϊόντων, πλην των ανωτέρω αναφερομένων, θα αρχαιμετασκευάζεται ύστερα από έγκριση της αρμόδιας περιφερειακής κτηνιατρικής αρχής. Με την έγκριση, που θα χορηγείται μόνον έρευνα εκ των ουκραντριμμένων στοιχείων και πληροφοριών ονάγεται ότι η κτηνοοικονομική κατάσταση της χώρας προέλευσης είναι ικανοποιητική σε ότι αφορά το ενδεχόμενο να αυξηθεί το προϊόν να γίνει πρόβλεψη μεταδοτικών νοσημάτων, θα καθορίζονται και οι όροι που θα πρέπει να αναγράφονται κατά περίπτωση στο υγειονομικό πιστοποιητικό. Από την αρμόδια κεντρική κτηνιατρική υπηρεσία θα παρέχονται σχετικές οδηγίες και πληροφορίες.

2. Στην παράγραφο 2 προστίθεται η ακόλουθη φράση: «Υγειονομικά πιστοποιητικά συναγόμενα κατά τρόπο διαφορετικό από το συννημμένο υπόδειγμα, γίνονται αποδεκτά, με την προϋπόθεση ότι παρέχονται ανάλογες ή επιπλέον υγειονομικές διασφαλίσεις».

3. Στον πίνακα 1, οι περιοχές της Βουλγαρίας που αναφέρονται στη σημείωση (3), αντικαθίστανται από τις περιοχές BOURGAS, JAMBOL, HASKOVO, SVOLJAN και BLAGOEVGRAD.

Στον ίδιο πίνακα προστίθεται η Αίγυπτος σαν χώρα από την οποία επιτρέπονται οι εισαγωγές μενδελών.

4. Ο πίνακας 2/1 αντικαθίσταται από το συννημμένο πίνακα 2/2.

5. Το υπόδειγμα του υγειονομικού πιστοποιητικού Νο 21, αντικαθίσταται από τα υπόδειγματα 21, 22 και 23.

Το υπόδειγμα που έφερ: ως σήμερα τον αριθμό 22 και όπου αυτό αναφέρεται, αριθμείται ως υπόδειγμα Νο 24.

Η απόφαση αυτή με τα συννημμένα υπόδειγματα υγειονομικών πιστοποιητικών και του πίνακα 2/2 να δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.

Αθήνα, 13 Μαΐου 1987

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΟΤΤΑΚΗΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΠΑΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ

Αρ. Φύλλου 358

30 Δεκεμβρίου 2011

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ.

Αριθμ. 5509/103135.

Έγκριση Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου της Δημοτικής Ενότητας Πατρέων Δήμου Πατρέων Νομού Αχαΐας.

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ
ΤΗΣ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΜΕΝΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ, ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ ΙΟΝΙΟΥ.

Έχοντας υπόψη

Α. τις διατάξεις που καθορίζουν αρμοδιότητες μεταβίβαση αρμοδιοτήτων και παροχή εξουσιοδότησης:

1. Το Ν. 1622/1986 περί «Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Περιφερειακής Ανάπτυξης και Δημοκρατικού Προγραμματισμού» (ΦΕΚ 92Α').

2. Το Ν. 2503/1997 περί «Διοίκησης, οργάνωσης, στελέχωσης της Περιφέρειας κ.α.» (ΦΕΚ 107Α') όπως ισχύει.

3. Τα άρθρα 4 και 5 του Ν. 2508/1997 για τη «Βιώσιμη Οικιστική Ανάπτυξη κ.α. Διατάξεις» (ΦΕΚ 124Α') όπως ισχύουν.

4. Την εγκ. 6/2006 περί «Άσκησης αρμοδιοτήτων Πολεοδομικού Σχεδιασμού».

5. Την εγκ. 24/2008 του Υπ. Εσωτερικών.

6. Τη με αριθμ. πρωτ. ΔΙΠΕΧΩ/ΠΔΕ 1738/24692/09.03.2010 απόφαση του Γενικού Γραμματέα της ΠΔΕ για τη Συγκρότηση του ΠΣΧΟΠ/ΔΕ, όπως τροποποιήθηκε με την με αριθμ. 2989/45036/27.05.2011 απόφαση.

7. Το Ν. 3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα Καλλικράτης» (ΦΕΚ 87Α').

8. Το ΠΔ 139/2010 «Οργάνωση της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Πελοποννήσου, Δυτικής Ελλάδας και Ιονίου» (ΦΕΚ 232Α').

9. Τη με αριθμ. ΠΓ 16649/522/01.03.2011 απόφαση του Γενικού Γραμματέα της ΑΔΙΠΔΕΙ για τη Μεταβίβαση δικαιώματος υπογραφής «Με εντολή Γενικού Γραμματέα στον προϊστάμενο της Γενικής Διεύθυνσης και στους προϊστάμενους των υπηρεσιών της Γενικής Διεύθυνσης Χωροταξικής και Περιβαλλοντικής Πολιτικής της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Πελοποννήσου - Δυτικής Ελλάδας και Ιονίου».

10. Τη με αριθμ. πρωτ. ΔΙΠΕΧΩΣΧ/ΔΕ 5150/93175/27.10.2011 Απόφαση του Γενικού Γραμματέα της ΑΔΙΠΔΕΙ για τη Συγκρότηση του ΣΧΟΠΑΔΙ/ΔΕ/ΠΔΕ.

Β. Τις διατάξεις που διέπουν τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια:

11. Το Ν.Δ. 17.7/6.8.1923 «Περί σχεδίων πόλεων κλπ.» (ΦΕΚ 223Α') όπως ισχύει.

12. Το ΠΔ/06.10.1978 «Περί καθορισμού των όρων και περιορισμών δόμησης των γηπέδων των κειμένων εκτός των ρυμοτομικών σχεδίων των πόλεων και εκτός των ορίων των νομίμως υφιστάμενων προ του έτους 1923 οικισμών» (ΦΕΚ 538Δ').

13. Το Ν. 998/1979 «Περί προστασίας των δασών κ. των δασικών εν γένει εκτάσεων» (ΦΕΚ 289Α') όπως τροποποιήθηκε και ισχύει μετά την έκδοσή του Ν. 3708/2003 «Προστασία των δασικών οικοσυστημάτων, κατάρτιση δασολογίου, ρύθμιση εμπρόσθιων δικαιωμάτων επί δασών και δασικών εκτάσεων κ.α. Διατάξεις» (ΦΕΚ 303Α').

14. Το Ν. 1337/1983 «Επέκταση των πολεοδομικών σχεδίων, οικιστική ανάπτυξη και σχετικές διατάξεις» (ΦΕΚ 33Α') όπως τροποποιήθηκαν και ισχύουν.

15. Το ΠΔ/24.04.1986 «Τρόπος καθορισμού ορίων και οικισμών της χώρας μέχρι 2000 κατοίκους, κατηγορίες αυτών και καθορισμός όρων και περιορισμός δόμησης τους» (ΦΕΚ 181Δ') όπως ισχύει.

16. Το ΠΔ/24.05.1985 «Τροποποίηση των όρων και περιορισμών δόμησης των γηπέδων των κειμένων εκτός των ρυμοτομικών σχεδίων των πόλεων και εκτός των ορίων των νομίμως υφιστάμενων προ του έτους 1923 οικισμών» (ΦΕΚ 270Δ') όπως ισχύει.

17. Το Ν. 1650/1986 «Για την προστασία του περιβάλλοντος» (ΦΕΚ 160Α') όπως τροποποιήθηκε και ισχύει.

18. Το ΠΔ/23.02.1987 «Κατηγορίες και περιεχόμενο χρήσεων γης» (ΦΕΚ 166Δ') και τις κατά ειδική χρήση ερμηνευτικές διοικητικές πράξεις, το οποίο αντικατέστησε το ΠΔ 81/1980 «Περί ειδικών χρήσεων γης και ανατάτων μεγεθών επιτροπέμενης εκμεταλλεύσεως οικοδομησίων χώρων» (ΦΕΚ 27Α').

19. Την εγκ. 4351/161/55/1988 περί «Οδηγιών και προδιαγραφών για τροποποιήσεις επεκτάσεις κλιμακωτομικών σχεδίων».

20. Το Ν. 2508/1997 για τη «Βιώσιμη Οικιστική Ανάπτυξη κ.α. Διατάξεις» (ΦΕΚ 124Α') όπως ισχύει.

21. Το Ν. 2545/1997 για «Βιομηχανικές - Επιχειρηματικές Περιοχές κ.α. Διατάξεις» (ΦΕΚ 254Α') και ειδικότερα τα άρθρα 1, 2, 7 και 19 όπως ισχύουν.

22. Τις διατάξεις του ΠΔ/14.07.1999 «Κώδικας Βασικής

A2. Συνοικία Σ2: Προύστειο - Μπυζαΐτικα - Κετρονί - Αρέθα - Κάτω Συχαινά.

Προβλέπονται:

Επεκτάσεις βόρεια και νότια της ΠΕ Κάτω Συχαινών. Αναγνώριση Διαμετρικού Γραμμικού Κέντρου στην οδό Πανεπιστημίου και Γραμμικού Υπερτοπικού Κέντρου της Ν.Ε.Ο. Πατρών - Αθηνών.

Χωροθέτηση του Περιφερειακού Μεγάρου στη Γ7 Προύστειο.

Δημιουργία Τοπικού Κέντρου προβλέπεται στην Αρέθα, περί την διαμορφωμένη πλατεία Αμπελοκήπων (Ειρήνης και Φιλίας) μέχρι την Λεωφόρο Μελλίχου.

Ημιάνοιμες Δημοτικές Αγορές στα Μπυζαΐτικα στον κεντροβόρειο Κ.Χ. και στα Κάτω Συχαινά στην κεντροβασική πλατεία, που μπορεί να φέρει επισκέπτες και από το Προάστειο χάρη στην οδό Κορυδαλλέως αν μάλιστα εμπλουτιστεί με κάποια τοπική εκδήλωση.

Ενοποίηση του περιβάλλοντος χώρου Ρωμαϊκής Γέφυρας και Νέου Μουσείου, στο πλαίσιο σειράς δράσεων ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων κ. περιηγήσεων.

Ήπιες παρεμβάσεις στον λόφο των Κάτω Συχαινών, μόνο για περίπτερο και άθληση.

Μετατροπή του χώρου Δυτικά του Αθλητικού Κέντρου Τάραλου σε πράσινο με χαρακτηρισμό ΠΕΠ.

A3. Συνοικία Σ3: Ανθούπολη - Βόρεια Ανθούπολη - Ζαβλάκι - Γούβα.

Προβλέπονται:

Διατήρηση και τόνωση του Τοπικού Κέντρου της Ανθούπολης με προέκταση ανατολικά και του Γραμμικού Κέντρου του Ζαβλανίου.

Ημιάνια Δημοτική Αγορά και περιοδική ή εβδομαδιαία λειτουργία στην Γούβα.

Κήρυξη συνολικής έκτασης του Α΄ Νεκροταφείου ως μνημείο.

Ενοποίηση του περιβάλλοντος χώρου Ρωμαϊκής Γέφυρας και Νέου Μουσείου, στο πλαίσιο σειράς δράσεων ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων κ. περιηγήσεων.

Πύκνωση - διεύρυνση του γραμμικού άσους, μεταξύ Νοτίων ορίων της Π.Ε., τεχνικής σχολής & υποσταθμού ΔΕΗ & αντιρροπωντική συντήρηση του υποσταθμού.

A4. Συνοικία Σ4: Έξω Αγιά - Αγιά - Γλυφάδα/Παναχαϊκή - Αγία Σοφία - Νόρμαν.

Προβλέπονται:

Με τη βύθιση της υδροδρομικής γραμμής, που λειτουργεί ως φυσικό όριο, συμπίπτουν οι δύο βόρειοι Π.Ε. με στροφή 50α περίπου & κοινό όριο την Καλομοίση και οι τέσσερις νότιες Γ.Ε. σε τρεις Π.Ε. (Παναχαϊκή, Αγία Σοφία, Νόρμαν) που αποκτούν θαλάσσιο μέτωπο.

Χρήση των εγκαταστάσεων του Έλους ως Μεσημβρινού Σταθμού υποδοχής θεοσημιολήκτων με ετοιμότητα αποθηκευμένων ειδών 1ης ανάγκης (π.χ. σκηνών) και ασκήσεων των κατοίκων των Βορείων Γειτονιών.

Διαμόρφωση ειδικού άσους στον Καλαμώνο με διατήρηση της χλωρίδας του ως συνέχεια του οικιστικού του Έλους.

Δημιουργία Τοπικών Κέντρων, Γραμμικό περί την οδό Αγ. Κωνσταντίνου (Γ76) και περίε του Ι.Ν. της Αγ. Σοφίας (Γ 18 και Γ19).

Επέκταση Γραμμικού Κέντρου της Έλληνα Στρατιώτη βόρεια εις οδούς Αυστραλίας και Νοταρά, ως ένα από τα 4 Διαμερή Κέντρα με διεύρυνση στην Π5,για την εξυπηρέτηση όλων των Π.Ε. της Σ4.

Έγκριση ΖΕΑ για τη δημιουργία Σταθμού Ανίου Διανυσίου, με υπογειοποίησή του και ανάπτυξη συναφών δραστηριοτήτων και χρήσεων σε αυτό το επίπεδο. Διαμόρφωση ελεύθερων χώρων, χώρων πρασίνου και κατασκευών μικρής κλίμακας κατασκευές για αναψυχή και πολιτισμό στο επίπεδο της οδού Αθηνών και τέλος δυνατότητα εγκατάστασης χρήσεων και δραστηριοτήτων συμβατών με τους Σ.Σ., στα επίπεδα που θα προκύψουν κάτω από το επίπεδο της οδού Αθηνών και θα έχουν πρόσωπο στην οδό Ηρώων Πολυτεχνείου.

A5. Συνοικία Σ5 (Ιστορικό Κέντρο): Ιστορικό Κέντρο, Κέντρο-Βλατιρό/Τριτάκη - Πρωιάχι Αρχαίου Ωδείου - Τάσι.

Προβλέπονται:

Ανάπλαση του Ιστορικού Κέντρου εντοπισμένη σε συντηρίσιμα σύνολα και καθορισμός ειδικών όρων δόμησης ανά γειτονιάς, Ο.Τ., παρόδια κτίρια.

Ευρύτερη Κυκλοφοριακή Μελέτη που θα εμπεριέχει τις περισσότερες δυνατές πεζοδρομήσεις, περιμετρική & αισθητά μειωμένη κυκλοφορία των ΙΧ., ευέλικτα μικρά υβριδικά Μ.Μ.Μ. συχνής κυκλοφορίας και πολλών στάσεων.

Τόνωση της ελκυστικότητας του Ιστορικού Κέντρου με την αποσυμπίεση & στην αναβίωσή του ως τόπου διαδρομών των πεζών, στάσεων, συναντήσεων, επικοινωνίας στο πλαίσιο της λειτουργίας του μοντέλου της πολυκεντρικής πόλης και της ενθάρρυνσης δόμησης αραιοδομημένων Π.Ε.

Ορθή ανασύσταση του Ρωμαϊκού Ωδείου και ανάδειξη του σε λειτουργικό ανοιχτό θέατρο με την κατάρτιση της περιφέρειας και τη διεύρυνση του περιβάλλοντος χώρου σε συνέχεια με την πλατεία της 25ης Μαρτίου.

Ολοκλήρωση της ανασκαφής του Σταδίου, συνένωση του περιβάλλοντος χώρου κ. οπτική σύνδεση με το Ρωμαϊκό Ωδείο ως ενιαίο, αρχαιολογικό σύνολο.

Διαμόρφωση Αρχαιολογικού Περιπάτου στην Υψηλάντου - Γερακωστοπούλου μετά την ολοκλήρωση των ανασκαφών, καθ' ύπαδειξη της αρμόδιας αρχαιολογικής υπηρεσίας.

Αποκατάσταση των επιχωμένων καταλοίπων της ρωμαϊκής πόλης στο δημοτικό οικόπεδο μεταξύ Κορίνθου - Τσαμαδού - Μιαούλη κ. ενδεχόμενη κατάληξη του Αρχαιολογικού Περιπάτου.

Ανάδειξη κατά το δυνατόν του αρχαίου λιμένα των Αντωνίνων (ενάλιας κ. επίγειες εγκαταστάσεις), που τμήμα του έχει επιχωματωθεί σε αδόμητη τριγωνική πλατεία Μπουμπουλίνας - Όθωνος - Αμαλίας.

Ανάδειξη Κάστρου επί της οδού Δουλλίου-Φρουρίου με κατεδάφιση μικρών κτισμάτων που το αποκρύπτουν εφόσον το επιτρέπει το θεσμικό πλαίσιο προστασίας του αρχαιολογικού χώρου.

Ανάδειξη Στενής Ζώνης έξω από την Ανατολική & Νότια πλευρά του Κάστρου που ανήκει στην αρχαία Ακρόπολη.

Οριστικοποίηση των χρήσεων του Παλαιού Νασκομείου και Υλοποίηση Μελέτης Ανάπλασης - Αποκατάστασης - Επανάχρησης του ως Ξυζαντινού Μουσείου. Διαμόρφωση της όμορης πλατείας και του περιμετρικού περιπάτου του Κάστρου με πράσινο & στάσεις πεζών.

Μετατροπή του παλαιού Καρεμανλάνειου σε Ιστορικοπαιδαγωγικό Κέντρο.

Καθορισμός Λοσασκείουσε χώρος Πολιτισμού κ. Διοίκησης και υλοποίηση σχετικής Μελέτης.

1.

Εργαστήριο α. ελεξοχώρας .. εσπερία β. ποπογεωργοποπούλου .. ελεξοχώρα
αρχιτεκτονικές μηχανικοί .. γερμανού 84 πατρα τηλ. 222 824

Προς την εφορεία βυζαντινών αρχαιοτήτων.

Από την συνάντηση της αίτησής μας με αρ. πρωτ. 166/ 30.11-87 και
πειδή η λειτουργία των λουτρών θα πρέπει να αρχίσει σε 40 μέ-
ρες, σας υποβάλλουμε κατάλογο προκαταρκτικών εργασιών στις οποίες
απευθύνεσθε να προβάλλετε και παρασημιούμε, όπως τις εγκρίνετε.

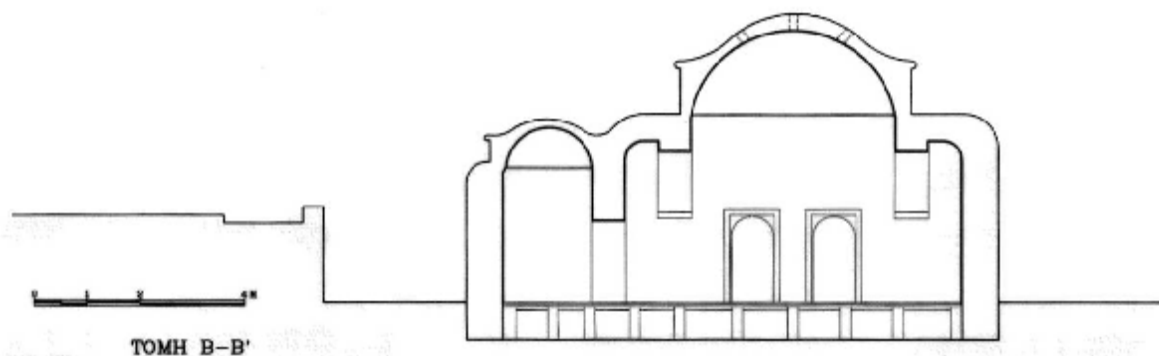
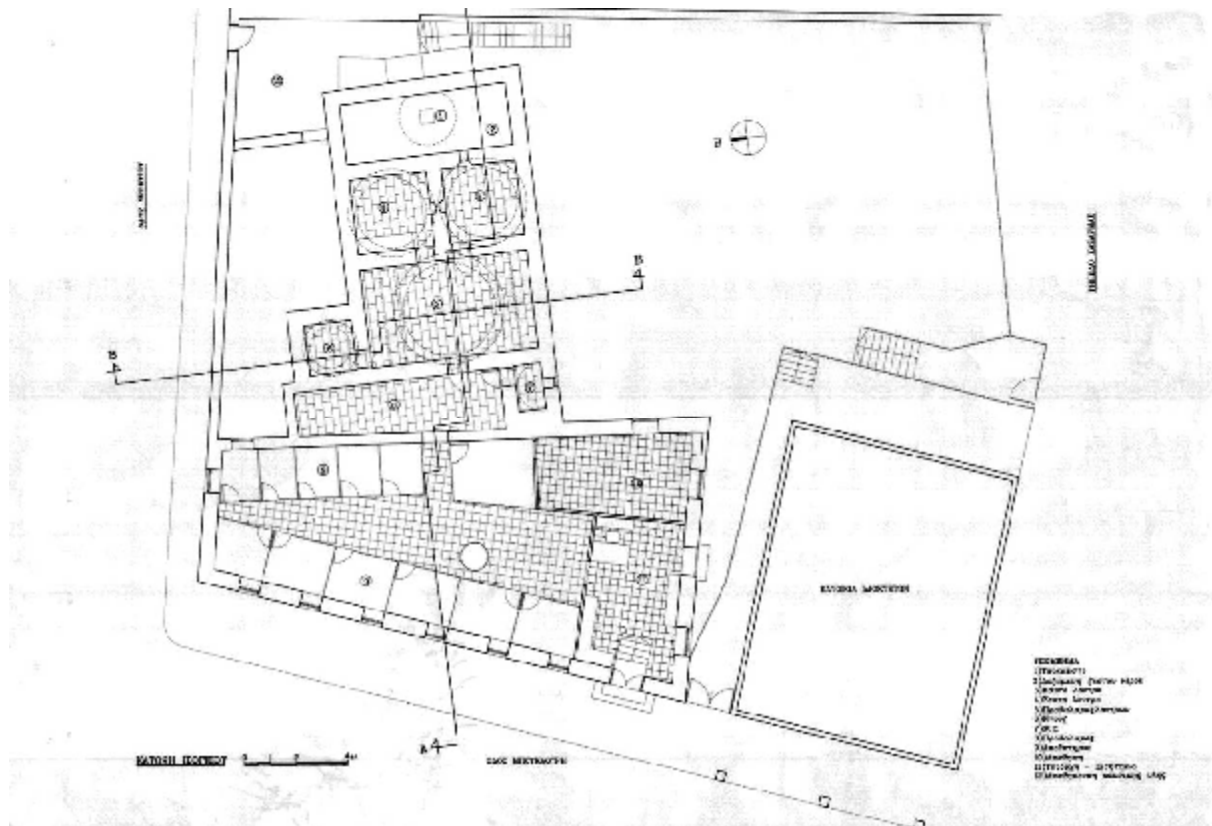
- I. Αποξήλωση και αποκατάσταση τμήματος δαπέδου, ρωγμές διαδομένων.
2. Αποξήλωση και αποκατάσταση διπέδου προ χαλ.
3. Αποκατάσταση θυρών προθαλάμου.
4. Αποκατάσταση αγωγού αποχέτευσης.
5. Αποκατάσταση διπέδου χαλ.
6. Αποκατάσταση θυρών εσωτερικών.
7. Αποξήλωση και αποκατάσταση τμήματος διπέδου του φουρνού λου-
τρού.
8. Ύψωση και εγκατάσταση.
9. Καθαρισμός και αποκατάσταση ρωγμών θάλας τρούλου (λοφία) υδ-
ρ.ου.
10. Αποξήλωση και αποκατάσταση δαπέδου μεσημβρινού λουτρού και α-
ποκατάσταση κάγκου.
- II. Καθαρισμός και αποκατάσταση ρωγμών πόρτας εισόδου μεσημβρινού
λουτρού.
12. Αποκατάσταση δαπέδου υδρ.ου.
13. Καθαρισμός και αποκατάσταση καπναγωγού (κανάλι καπνού δαπέδου).
14. Αποκατάσταση μαυνοδόχου.
15. Αποξήλωση εσωτερικών επιχρισμάτων.
16. Εύνοση συνολική εσωτερική.
17. Γραπτή τιμολογιακή εσωτερική.
18. Εσωτερικά επιχρίσματα.
19. Αποκατάσταση - υποστήλωση και μένωση ανατολικής δεξαμενής - επό-
λωση ρωγμών.
20. Αποξήλωση του εσωτερικού του φούρνου - αποκατάσταση με πυρότου-
βλα - αντικατάσταση λέβητα φούρνου και δεξαμενής.
21. Αποκατάσταση υπόστεγων καυστήρα.
22. Αποξήλωση πατητής τιμολογιακής (εξωτερικής).
23. Απομάκρυνση μπαζωμάτων από τον περίγυρο και πρόσθετες κατασκευ-
ές που δεν έχουν σχέση με την αρχική μορφή και λειτουργία
των λουτρών.
24. Εκκάλυψη τρούλων με κεραμίδια βυζαντινά.

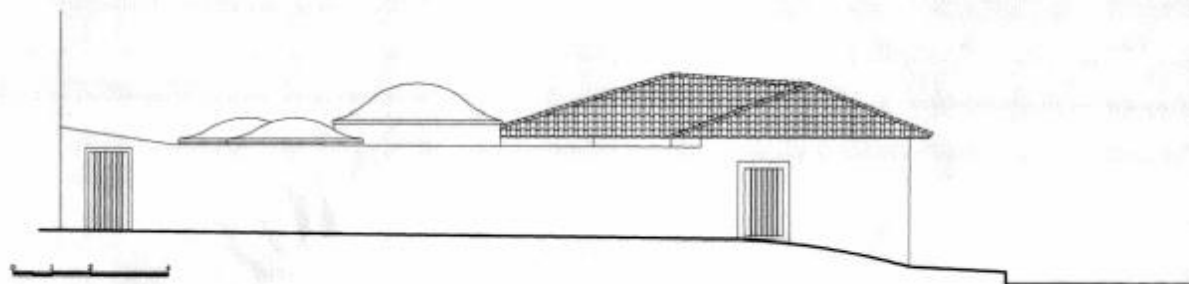
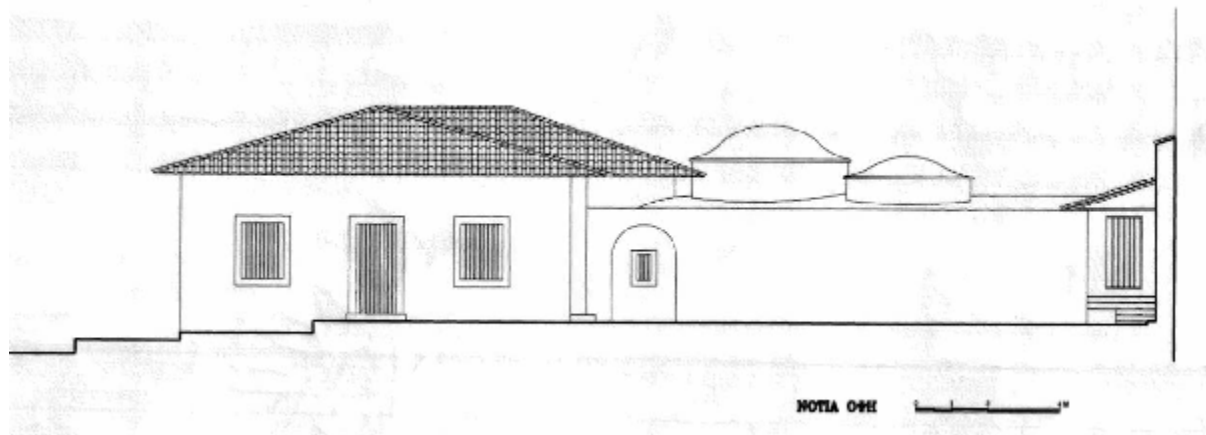
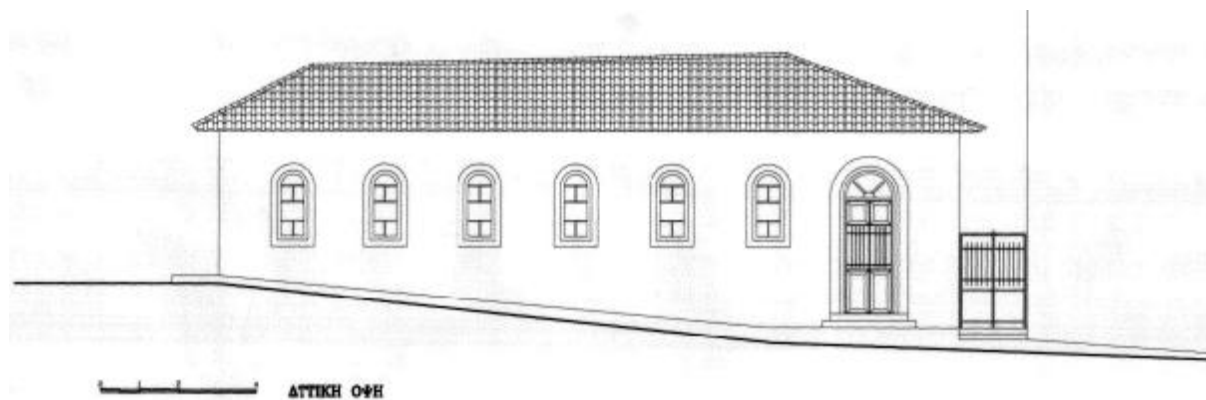
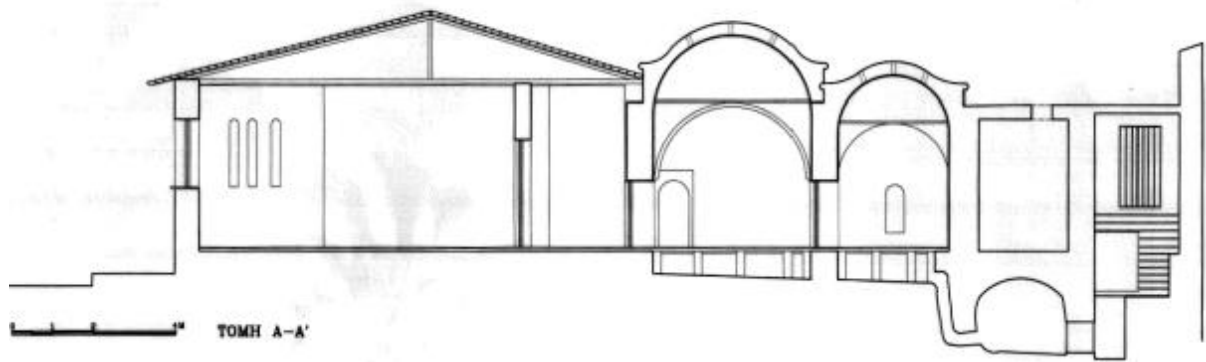
Πάτρα 23-2-1987.

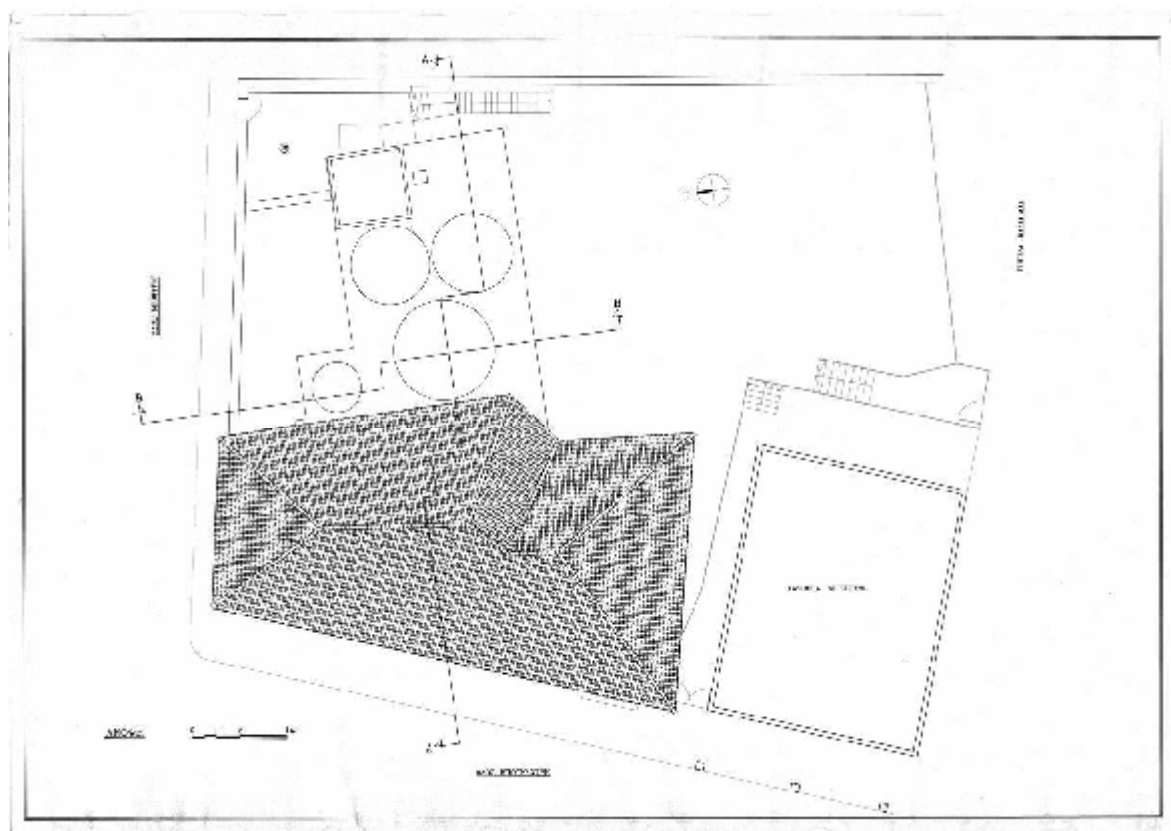
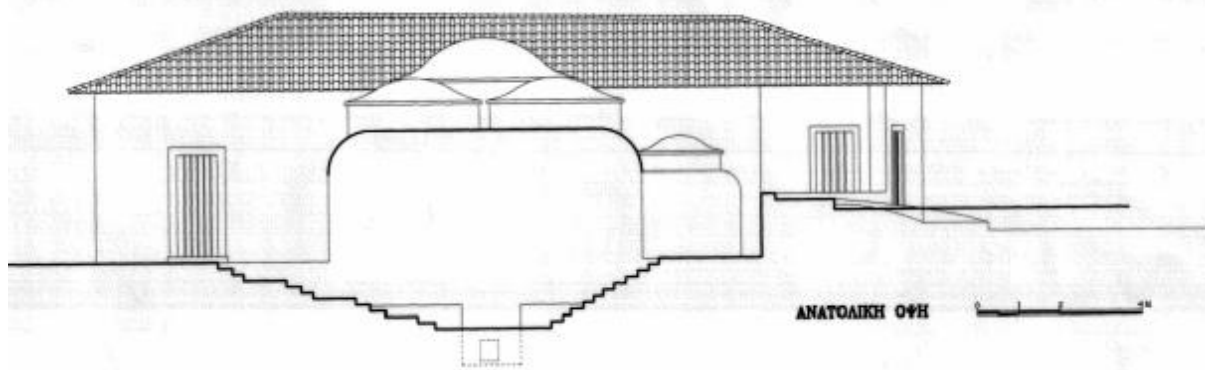
Αθήνα Δημήτρης

4.2.ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Σχεδιά αποτύπωση των κ. Αλεξάκη Δ., Αλεξάξη-Παπαγεωργόπουλου Α.

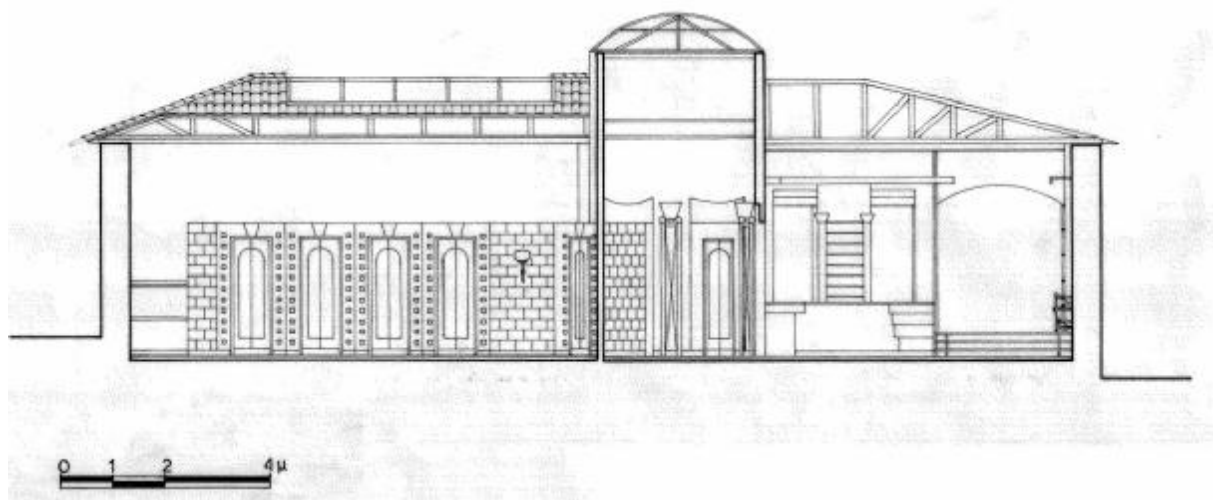
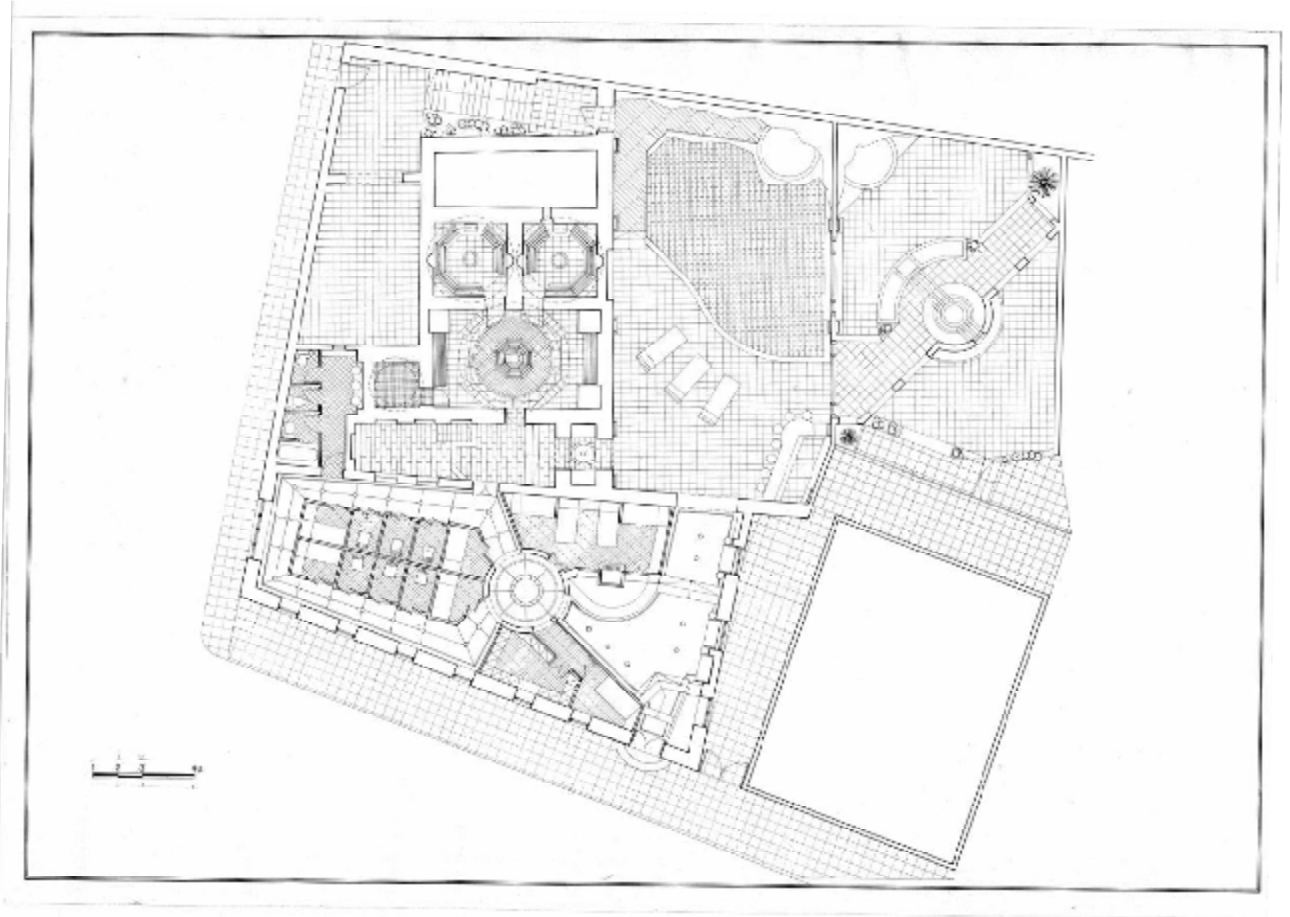

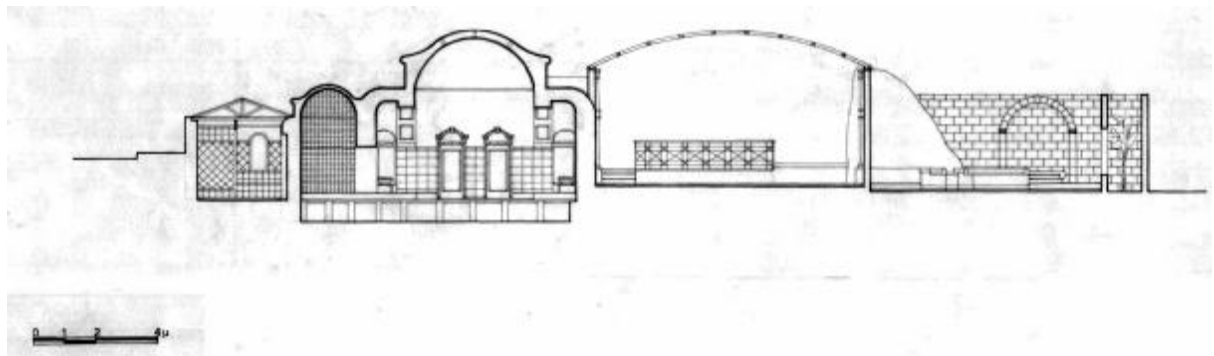
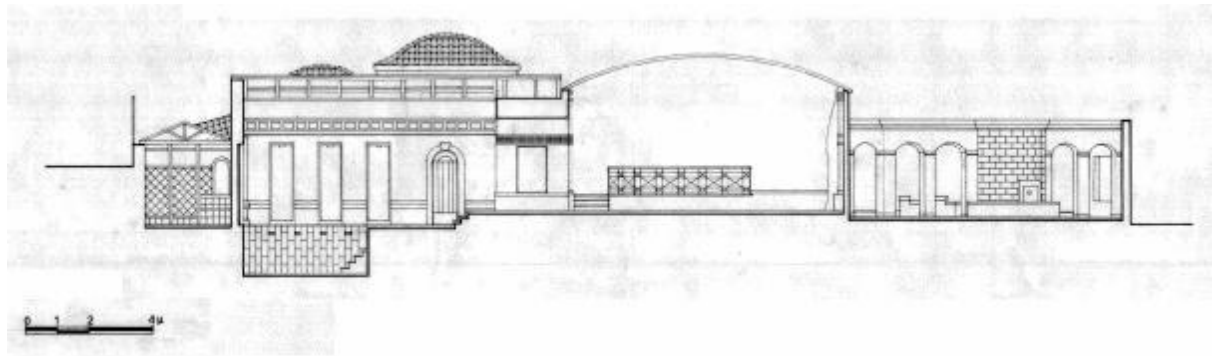
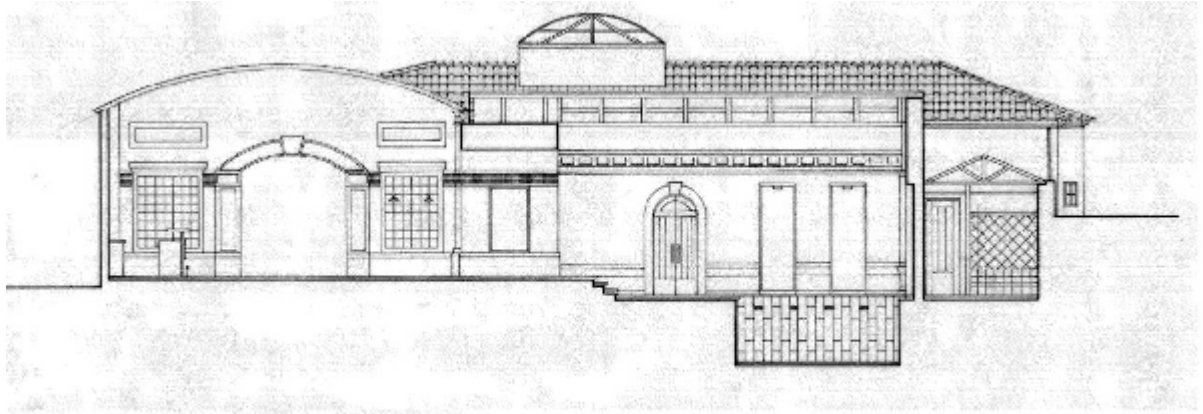

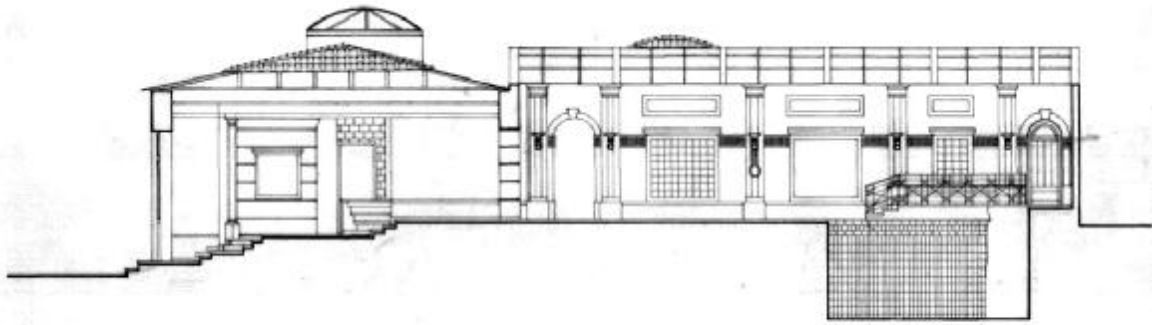

4.3. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

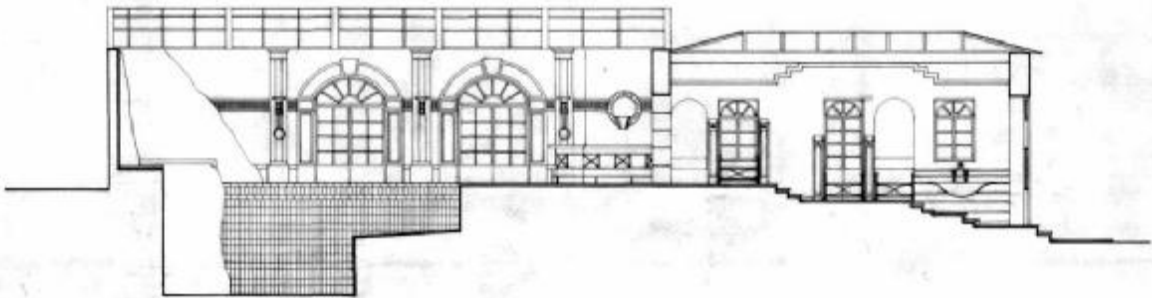
Σχεδια προηγούμενης πτυχιακής εργασίας

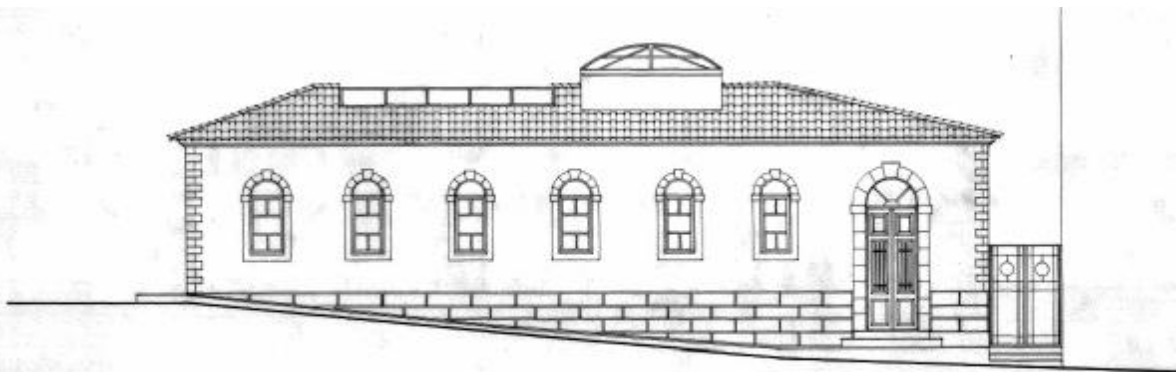

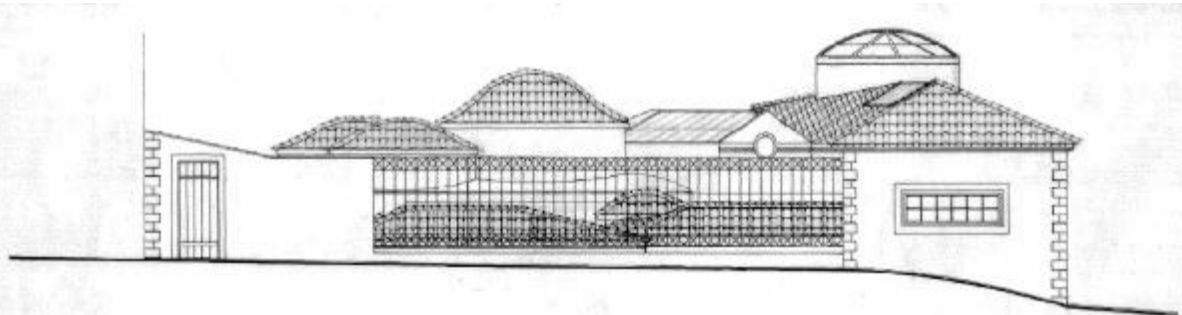
0 1 2 4m

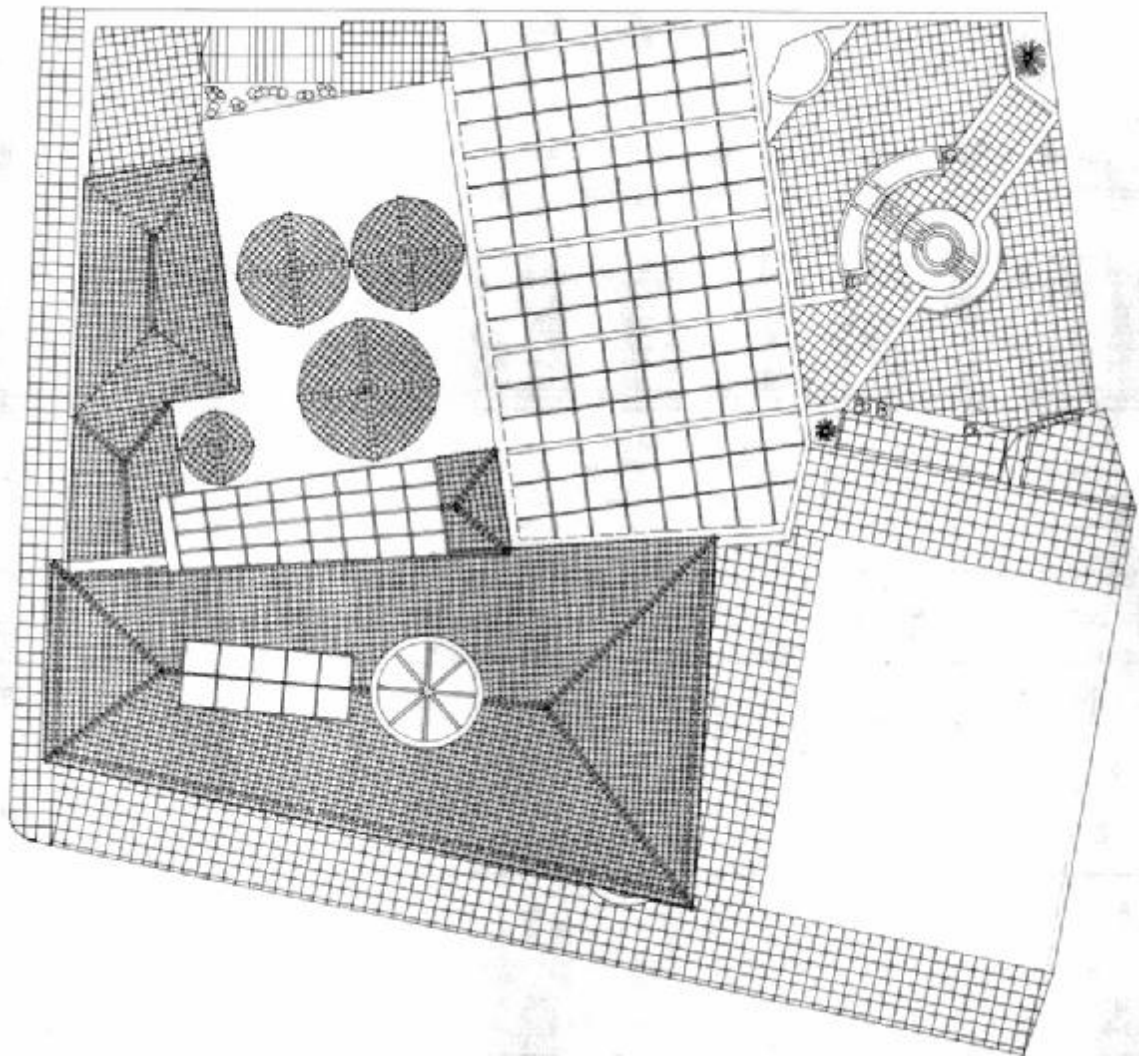
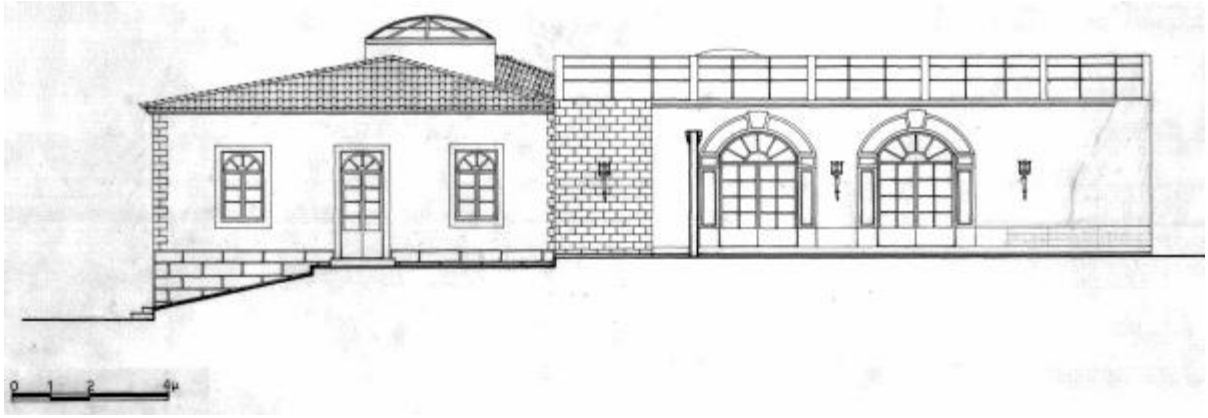
0 1 2 4m

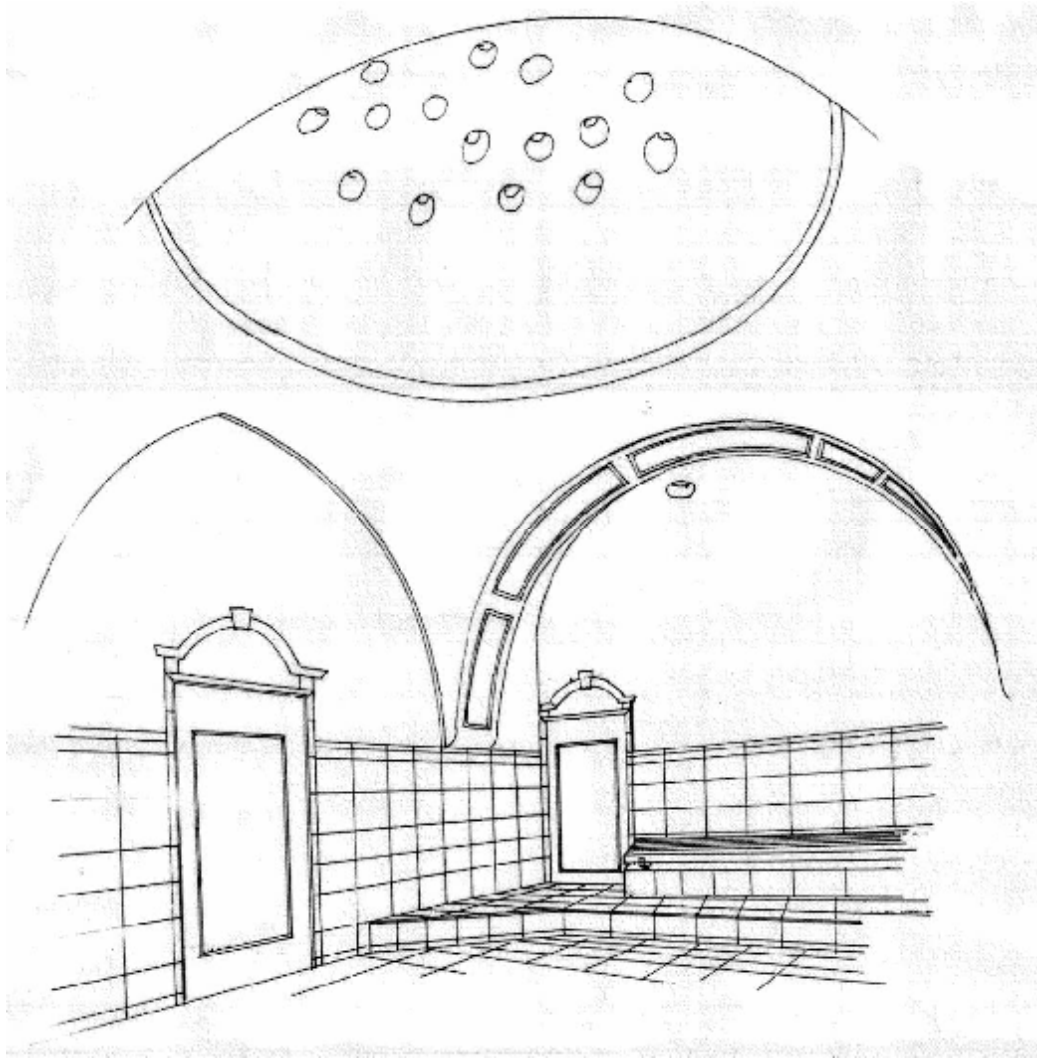

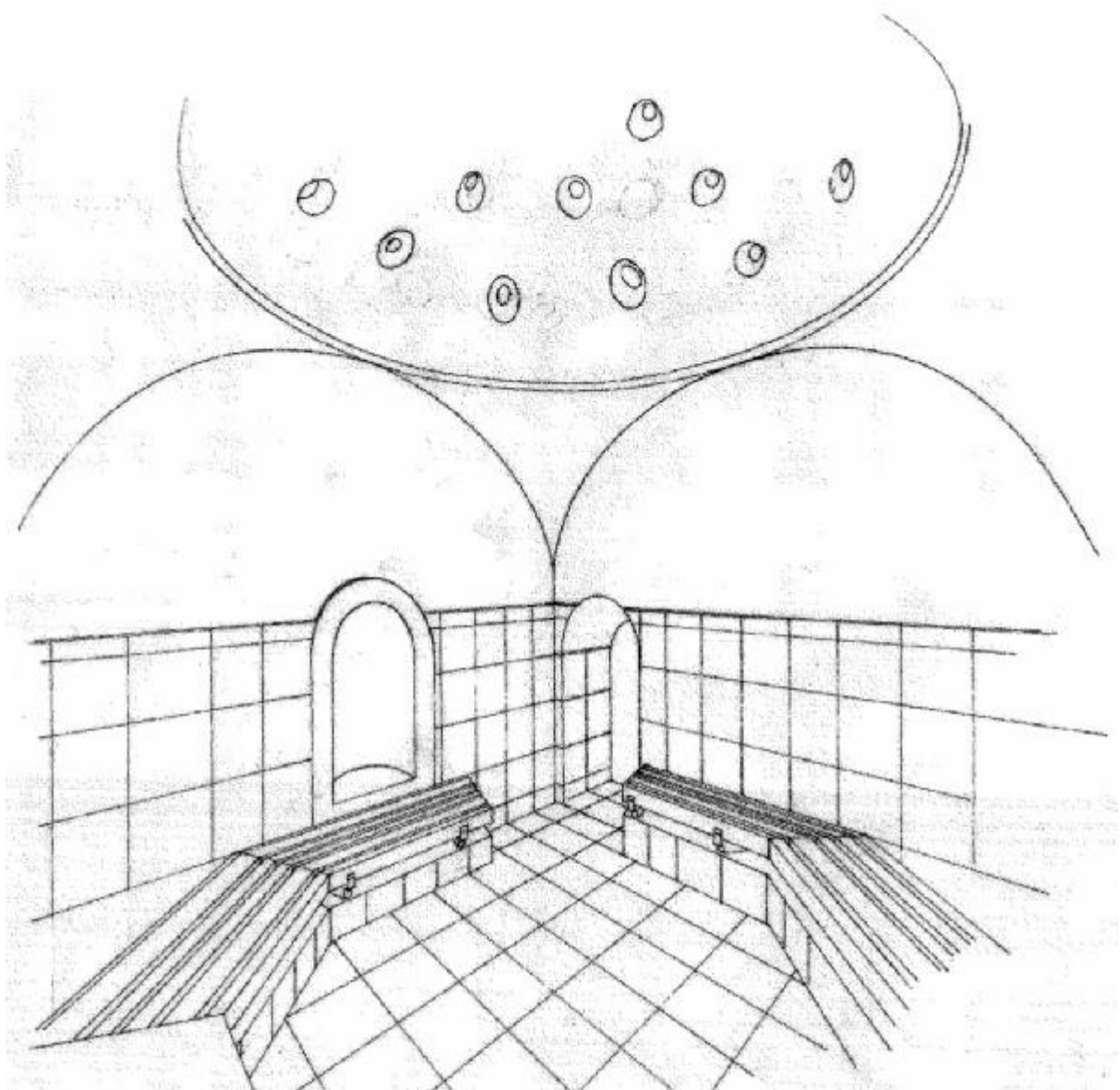
0 1 2 4m

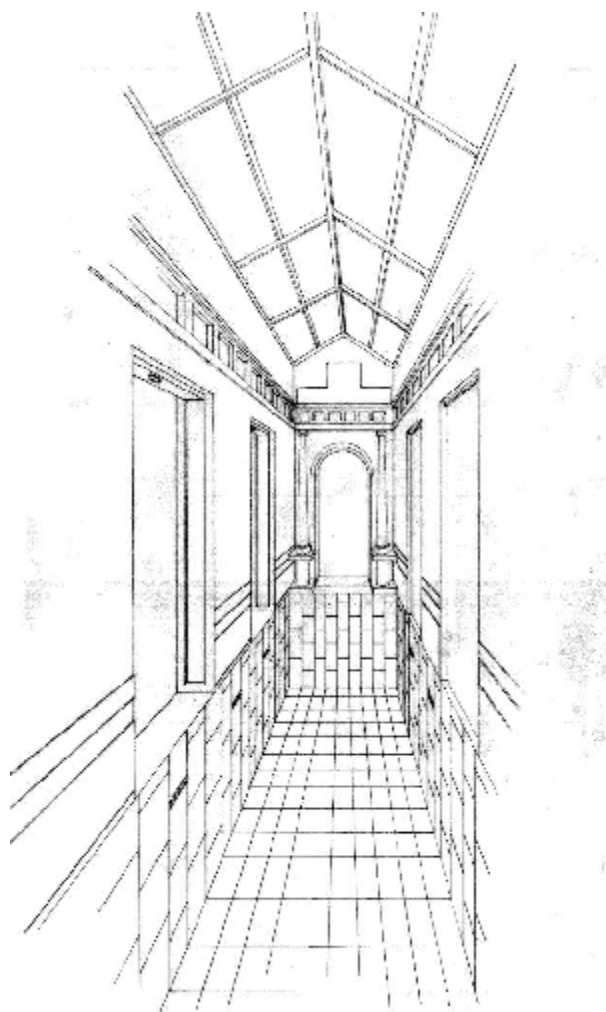
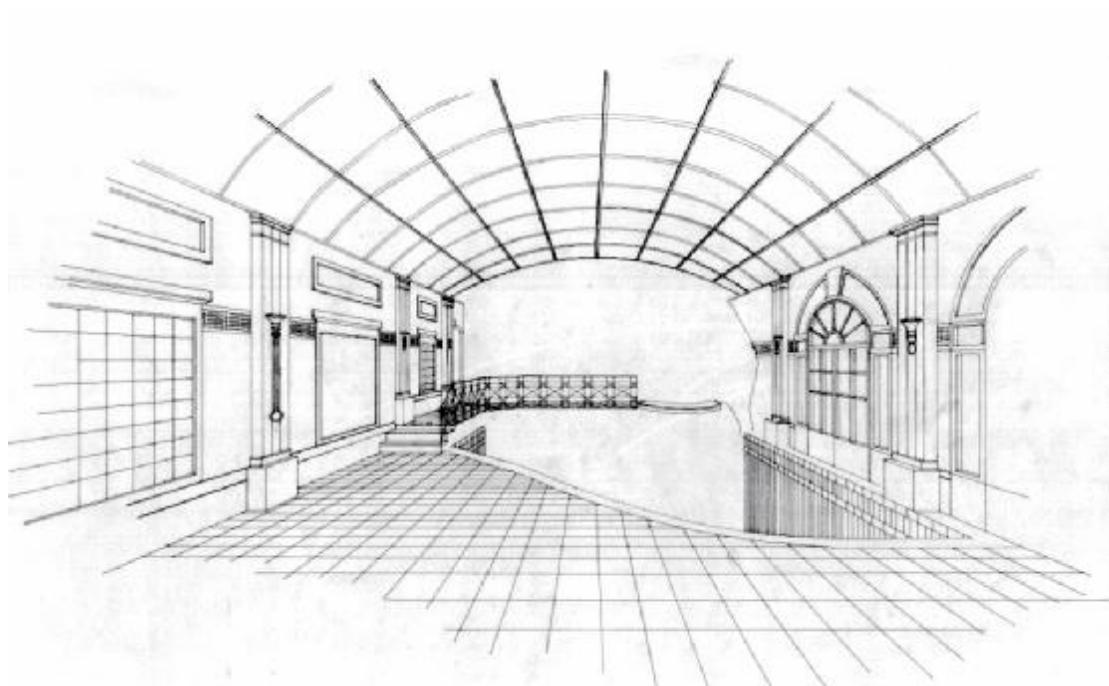

0 1 2 4m

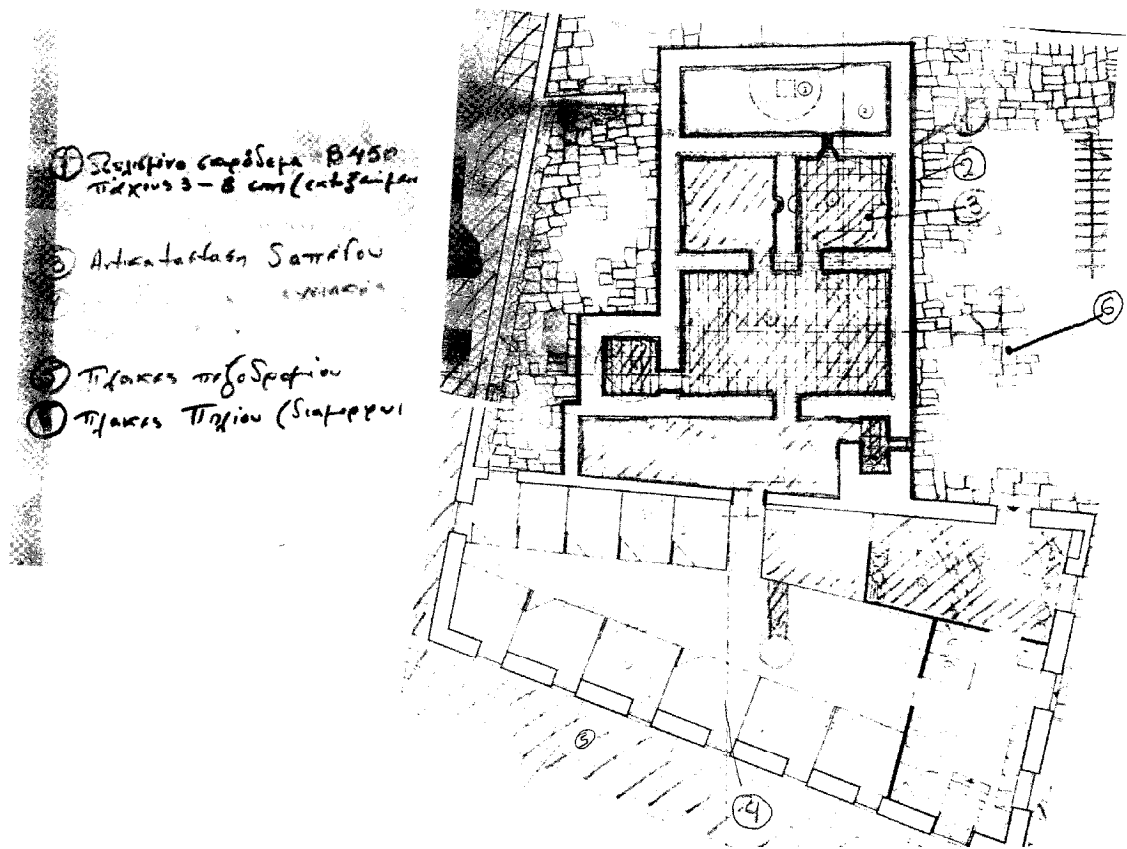

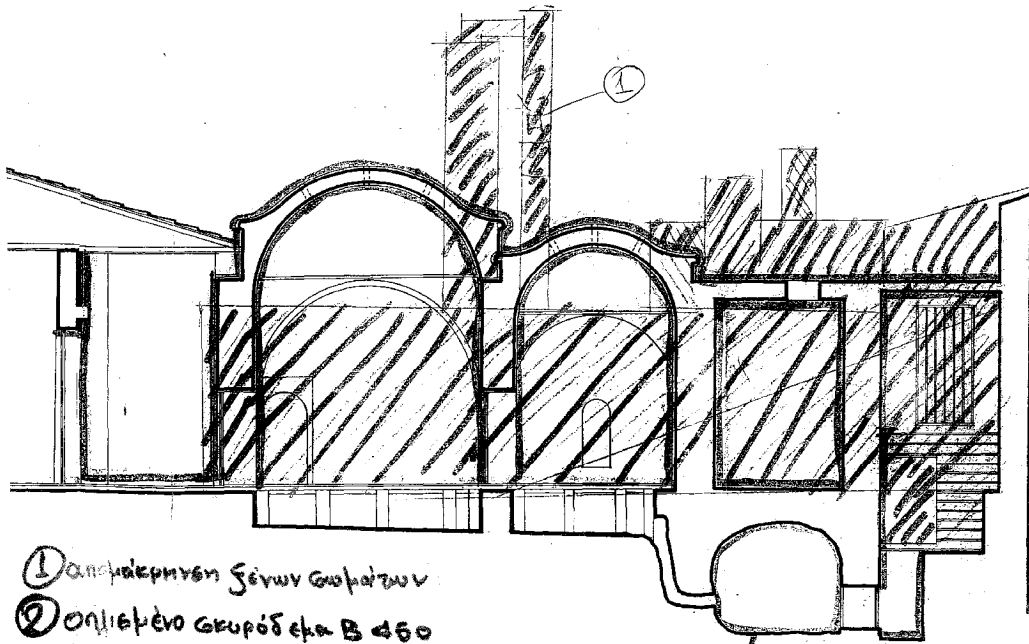

4.4.ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ

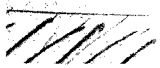

① Διαφορετική ξύλων σωμάτων

② Οπλισμένο σκυρόδεμα Β 450

④ Πιρότυπλο
αφίανσο

⑥ Πλάκες πηλίου

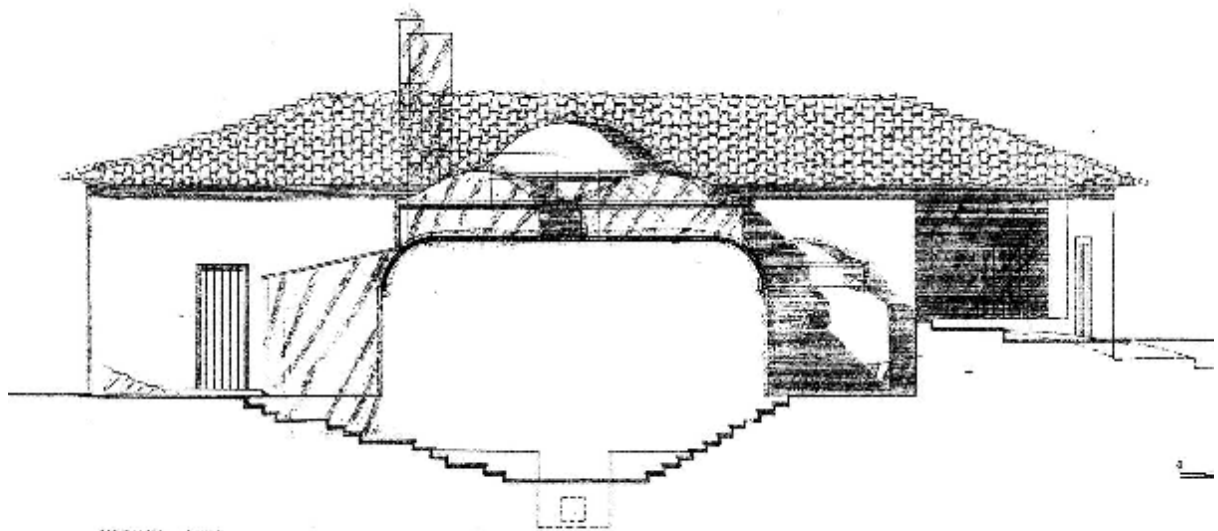
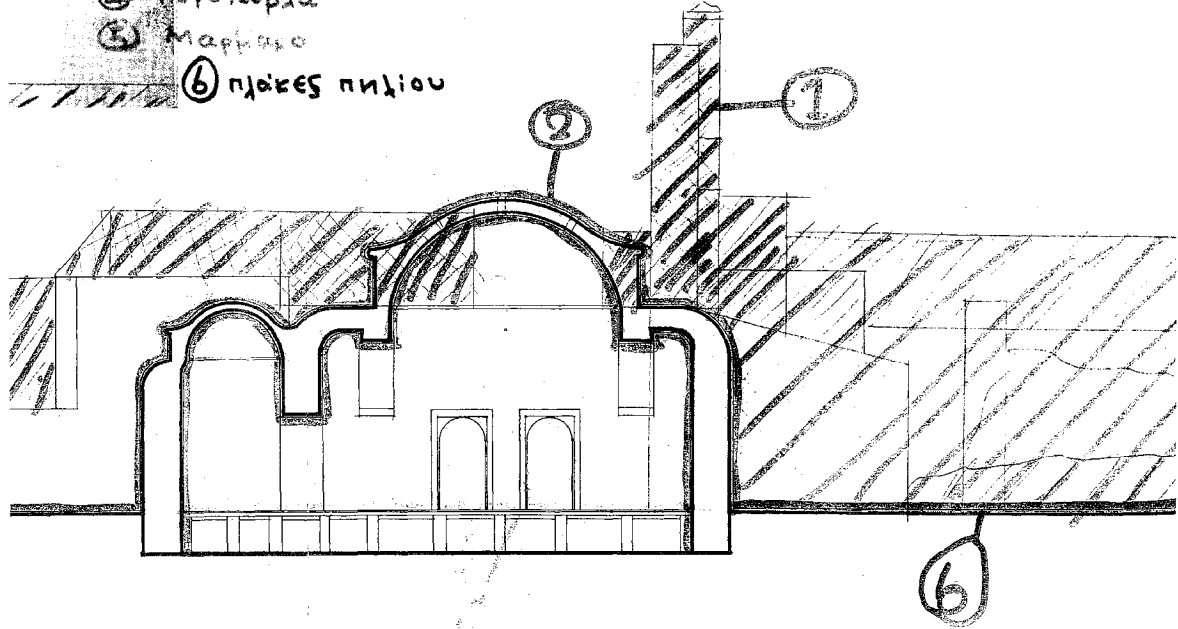
① Διαδοχικότητα ζώνων χωριστών

② Ομοιόμορνο σφαιρικό στα Β 450

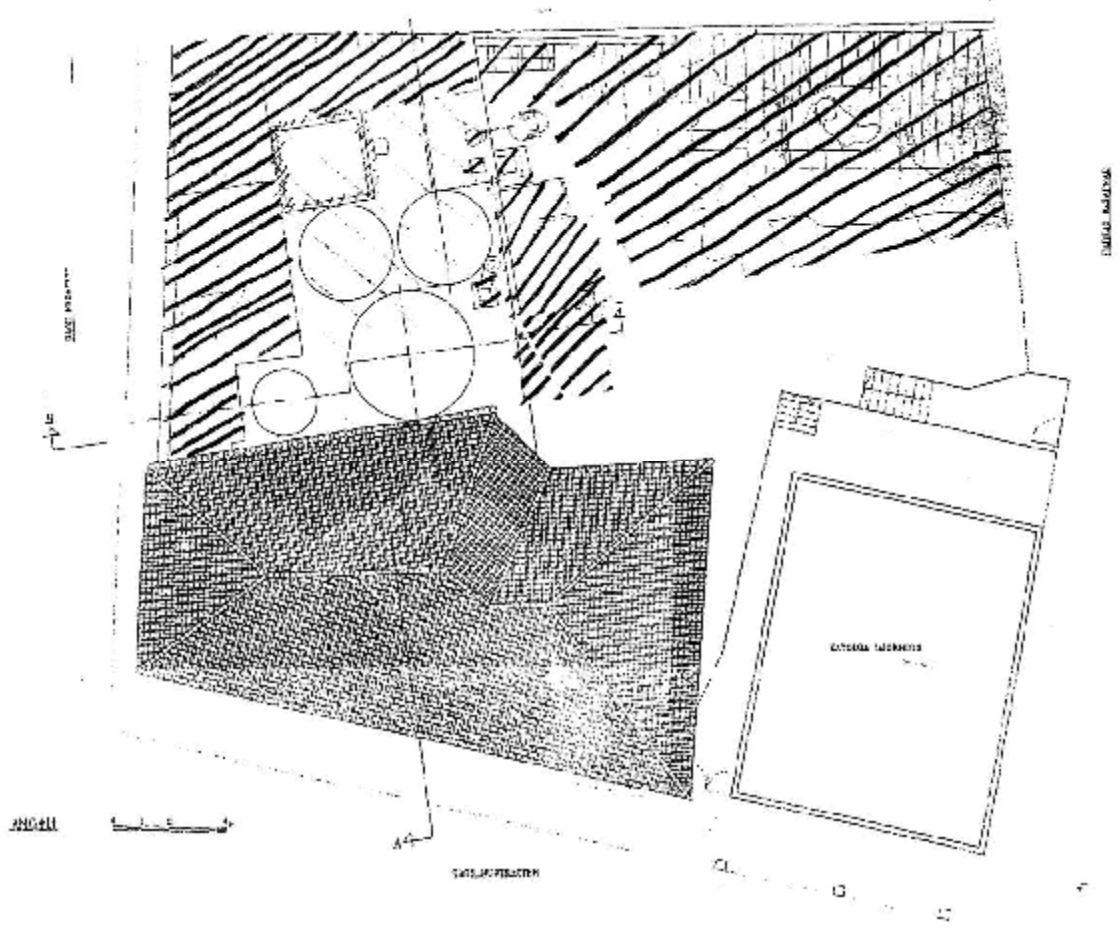
④ πυρότουβλα

⑤ μαρμάρινο

⑥ πλακάκια πηλίου

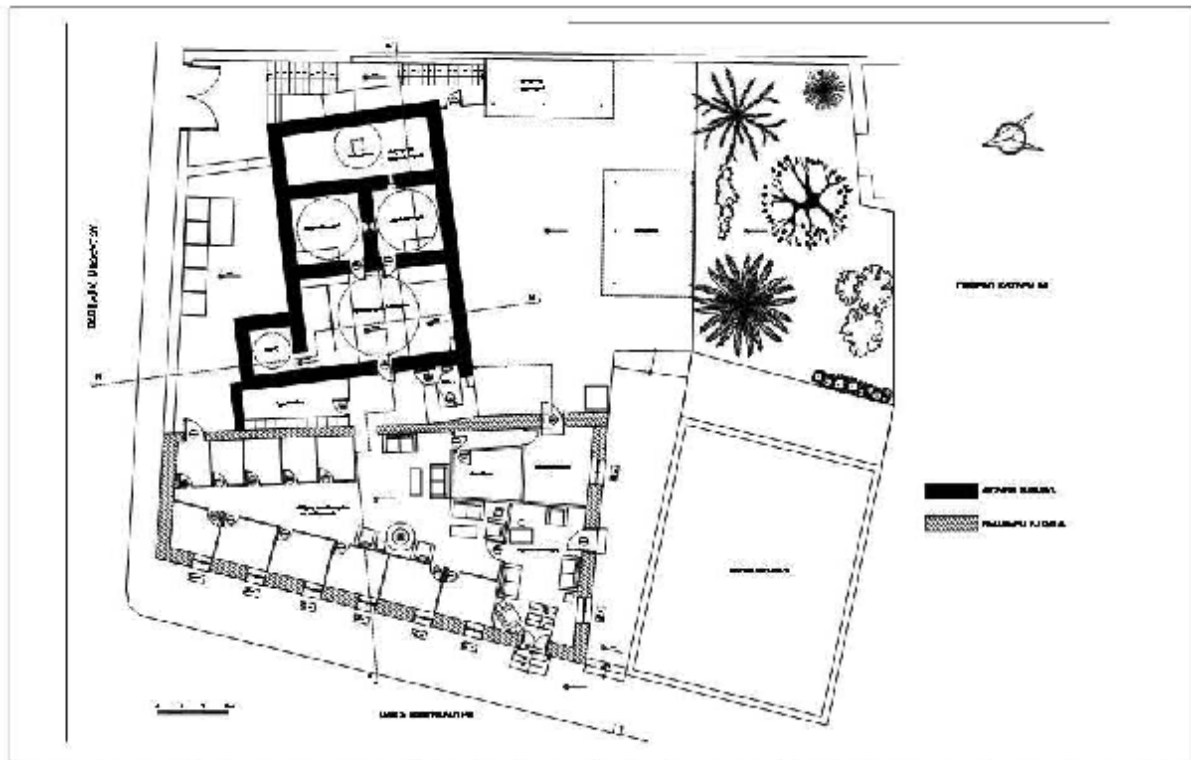

ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

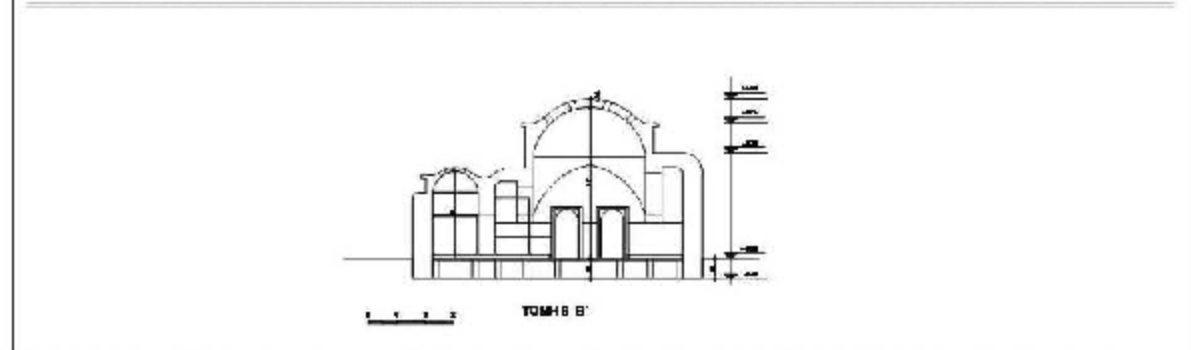
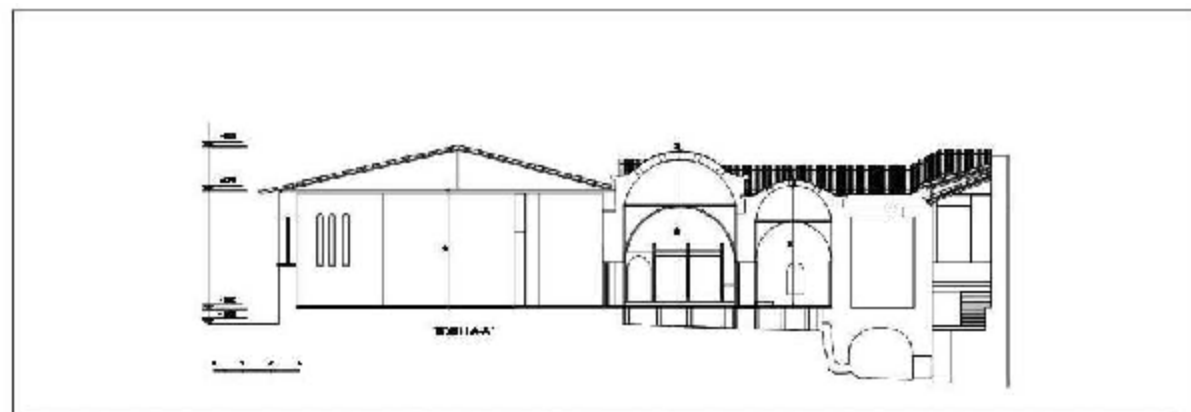

5. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΕΔΙΩΝ

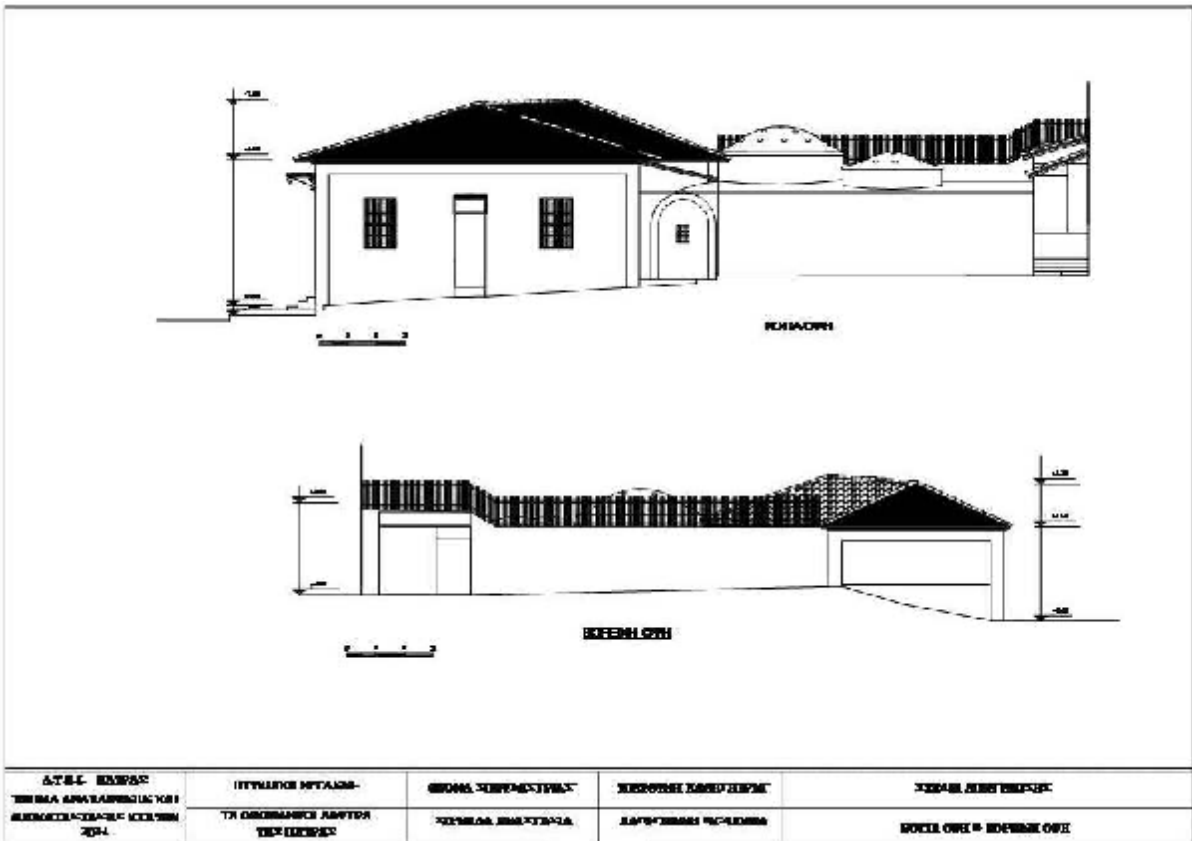
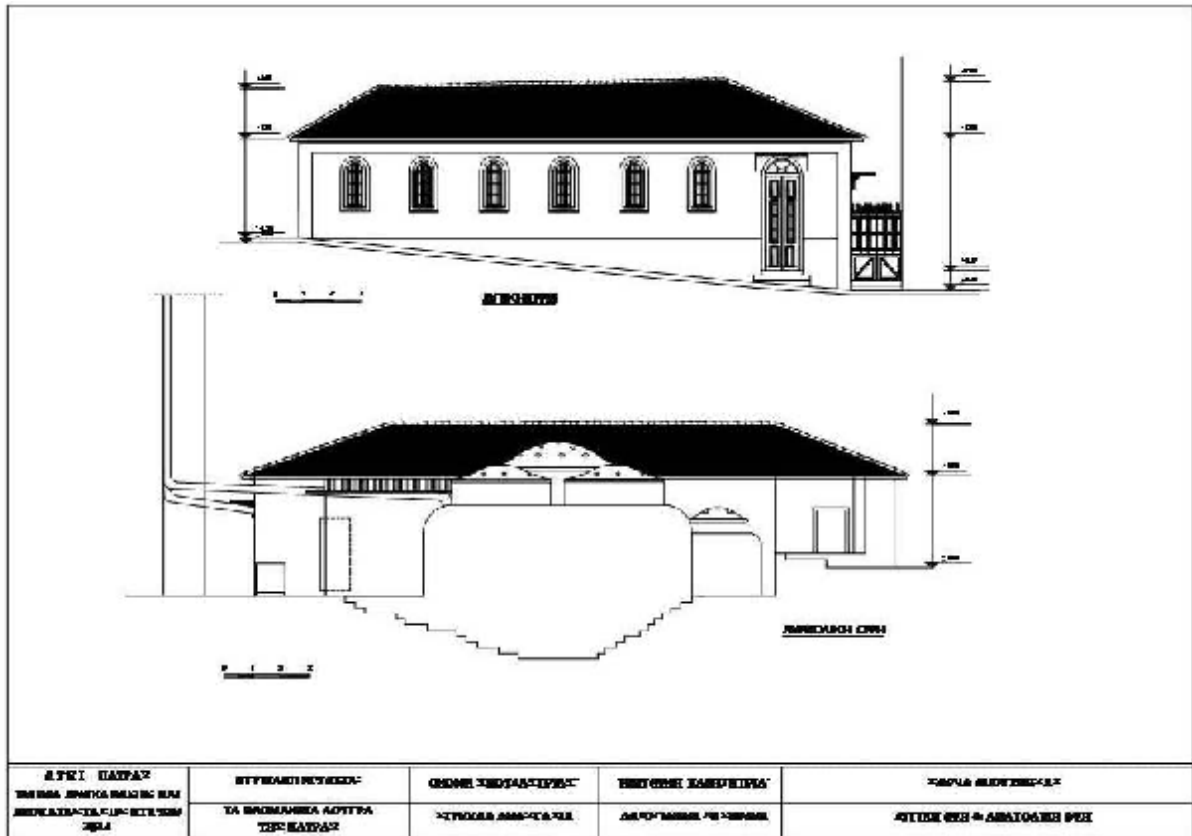
5.1. ΣΧΕΔΙΑ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗΣ

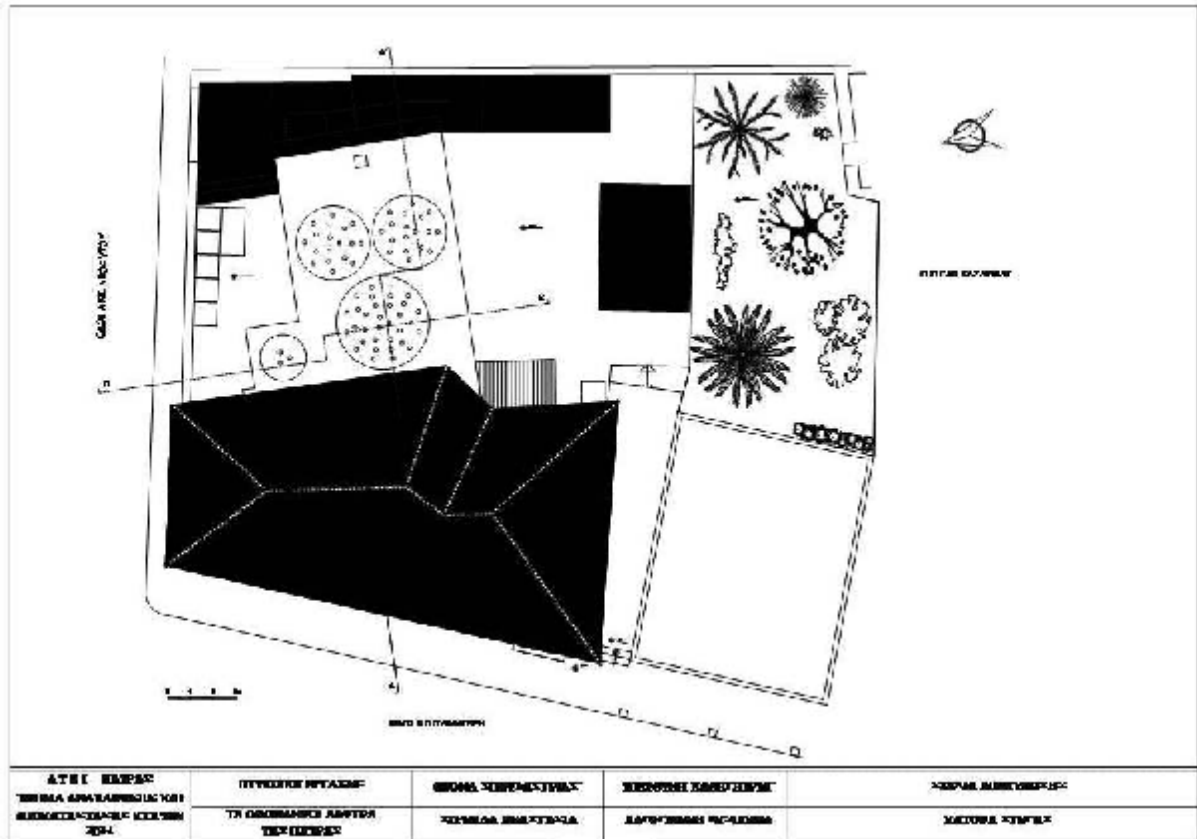

Α.Τ.Ε.Ι. ΚΑΙΣΑΡΙΑΣ ΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΣΤΡΟΒΙΛΙΝΩΝ ΔΕΛΦΙΝ	ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΑ ΟΡΓΑΝΩΣΙΑΚΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΣ	ΟΡΓΑΝΩΣΙΑΚΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΣΤΡΟΒΙΛΙΝΩΝ	ΧΡΩΜΑΤΙΣΜΟΣ ΧΩΡΩΝ/ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΛΑΤΕΡΩΝ ΜΕΣΟΓΕΙΩΝ	ΧΡΩΜΑΤΙΣΜΟΣ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΩΝ ΚΑΤΩΦΛΟΙΟΥ
---	--	--	---	---------------------------------------

Α.Τ.Ε.Ι. ΚΑΙΣΑΡΙΑΣ ΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΣΤΡΟΒΙΛΙΝΩΝ ΔΕΛΦΙΝ	ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΑ ΟΡΓΑΝΩΣΙΑΚΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΣ	ΟΡΓΑΝΩΣΙΑΚΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΣΤΡΟΒΙΛΙΝΩΝ	ΧΡΩΜΑΤΙΣΜΟΣ ΧΩΡΩΝ/ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΛΑΤΕΡΩΝ ΜΕΣΟΓΕΙΩΝ	ΧΡΩΜΑΤΙΣΜΟΣ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΩΝ ΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ
---	--	--	---	---

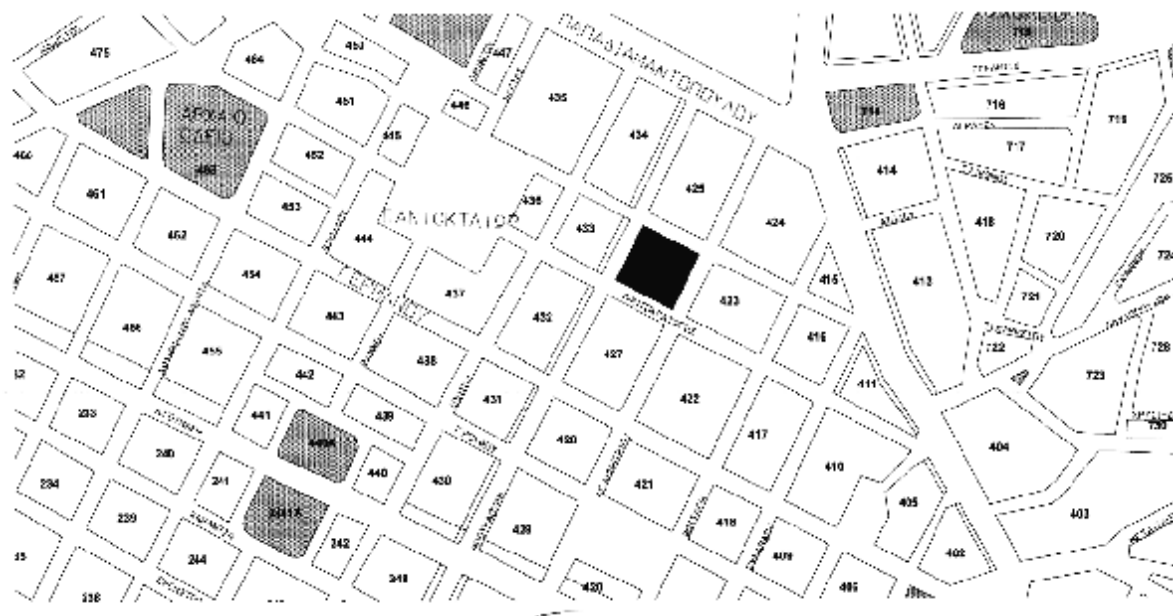

ΑΤΗ ΕΚΔΟΣ	ΠΥΞΙΔΟΣ ΠΡΟΣΩΠΟΥ	ΟΜΟΣ ΧΕΙΡΟΚΤΗΤΗΣ	ΧΕΙΡΟΚΤΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗ	ΧΕΙΡΟΚΤΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΗ ΕΚΔΟΣΗ ΕΚΔΟΣΗ 2024	ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ ΤΕΧΝΙΚΑ	ΧΕΙΡΟΚΤΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗ	ΧΕΙΡΟΚΤΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗ	ΧΕΙΡΟΚΤΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗ

5.1.2. ΣΧΕΔΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Οι χρήσεις γης στο Ο.Τ. 426 που βρίσκεται το Λουτρό (όπως αυτό φαίνεται στο απόσπασμα του σχεδίου πόλης) περιγράφονται στον ακόλουθο πίνακα.

▲ .Απόσπασμα σχεδίου πόλης Πατρών

ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ

Π.Δ. ΤΗΣ 23.2/6.3.1987 (ΦΕΚ 186 Δ΄)
Κατηγορίες και περιεχόμενο χρήσεων γης.

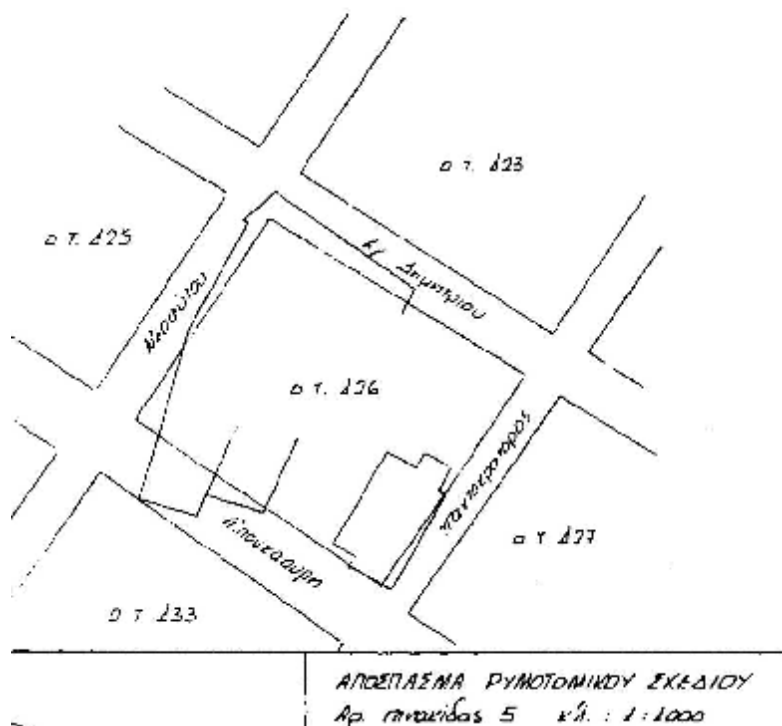
Άρθρο 4 Περιεχόμενο πολεοδομικού κέντρου - κεντρικής λειτουργίας Πόλης - τοπικού κέντρου συνοικίας - γειτονιάς

Στις περιοχές της κατηγορίας αυτής, επιτρέπονται μόνο:

1. Κατοικία
2. Ξενώνες, ξενοδοχεία και λοιπές τουριστικές εγκαταστάσεις κάτω των 100 κλινών
3. Εμπορικά καταστήματα, εξαιρουμένων υπεραγορών και ενιαίων πολυκαταστημάτων (άνω των 1000 τετραγωνικών μέτρων)
4. Γραφεία, Τράπεζες, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί
5. Διοίκηση (στα κέντρα γειτονιάς επιτρέπονται μόνο κτίρια διοίκησης επιπέδου γειτονιάς).
6. Εστιατόρια
7. Αναψυκτήρια
8. Χώροι συνάθροισης κοινού.
9. Πολιτιστικά κτίρια και εν γένει πολιτιστικές εγκαταστάσεις.
10. Κτίρια εκπαίδευσης
11. Θρησκευτικοί χώροι
12. Κτίρια κοινωνικής πρόνοιας.
13. Αθλητικές εγκαταστάσεις
14. Κτίρια στάθμευσης.
15. Επαγγελματικά εργαστήρια χαμηλής όχλησης.

(Έχουν συμπεριληφθεί οι εξαιρέσεις της παραγράφου Δ του ΠΔ '96 για το Ιστορικό Κέντρο)

▲ : Πίνακας χρήσεων γης στο Ο.Τ. του Λουτρού.

▲. Απόσπασμα Ρυμοτομικού σχεδίου πόλης Πατρών

ΟΡΟΙ ΔΟΜΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΡΤΙΟΤΗΤΑΣ

ΟΤ : 426

ΠΕΡΙΟΧΗ: ΠΑΛΙΟ ΣΧΕΔΙΟ

περιλαμβανομένου του ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ όπως εγκρίθηκε με το Π.Δ. 25-4-96 (ΦΕΚ 499Δ/16-5-96)

ΟΡΟΙ ΑΡΤΙΟΤΗΤΑΣ

	Προσκαίτο	Εμβαδόν	
ΚΑΤΑ ΚΑΝΟΝΑ :	10	200	
ΠΑΡΕΚΚΛΙΣΕΙΣ	3	12	ΓΡΟ 16/152
	5	70	ΓΡΟ 16/823

ΟΡΟΙ ΔΟΜΗΣΗΣ

ΣΔ : 1,2
 ΚΑΛΥΨΗ : 70 %
 ΥΨΟΣ : 8μ. +1,60 μ. ΣΤΕΓΗ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ

ΠΑΡΕΚΚΛΙΣΕΙΣ Ο.Δ.

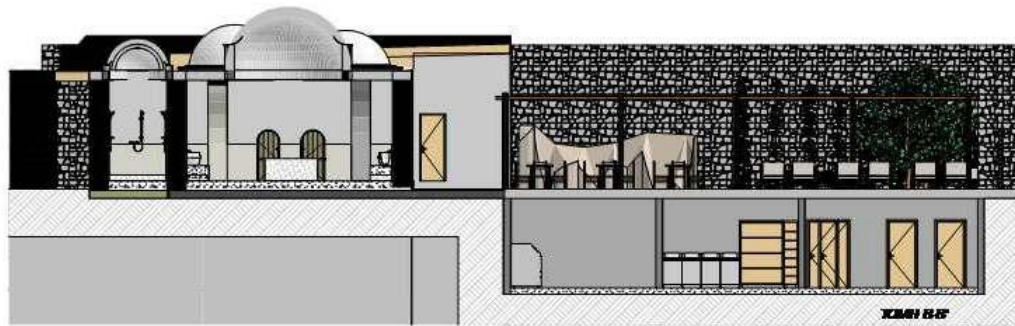
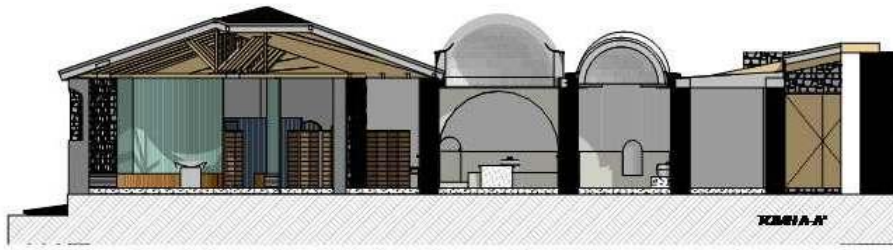
ΧΡΗΣΗ ΓΗΣ

ΠΟΛΕΩΔΟΜ. ΚΩ. ΚΕΝΤΡΟ ΑΡΘ.4, Π.Δ. '87 ΒΛ. ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ ΠΑΡ.Δ. ΑΡΘΡ.2, Π.Δ. 86 (ΙΣΤΟΡ. ΚΕΝΤΡΟ)

▲. Πίνακας Οροί Δόμηση και Αρτιότητας στο Ο.Τ. του Λουτρού.

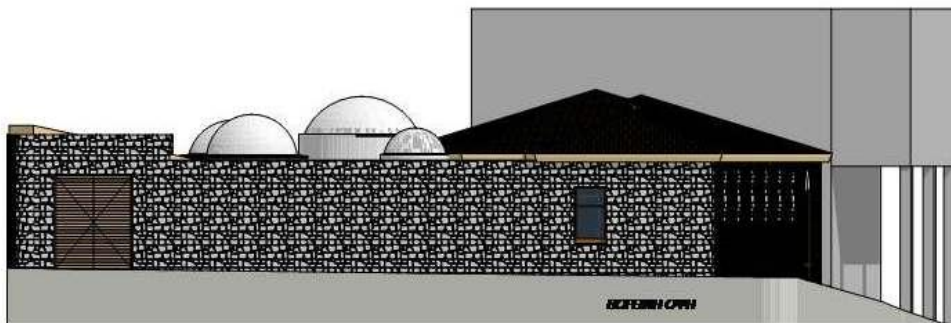
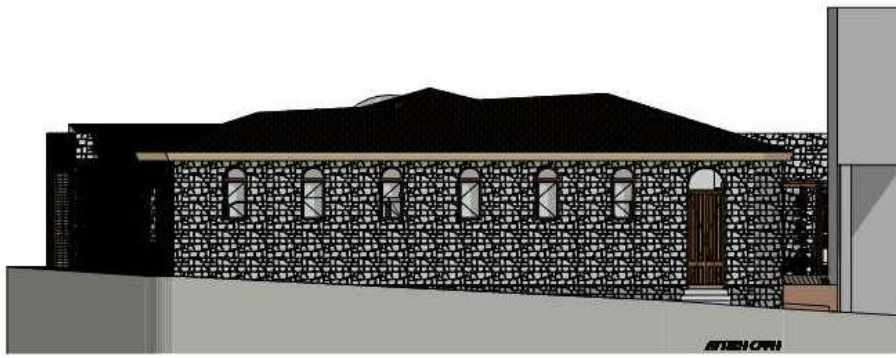
Α.Τ.Ι. ΠΑΤΡΑΣ ΙΜΕΘΙΑ ΑΝΘΡΑΚΕΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΕΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΥΤΡΕΩΣ 2ης φ	ΠΥΡΚΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ- ΤΑ ΟΡΓΑΝΙΚΑ ΑΝΤΙΤΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ	ΟΜΟΜΕΣ ΣΠΕΥΔΑΣΤΕΡΑ- ΣΥΡΕΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ	ΜΕΤΩΡΟΝ ΚΑΘΥΠΗΓΙΑ- ΑΛΦΩΤΑΝΗ ΑΣΕΙΔΩΝ	ΣΥΡΕΑ ΙΠΠΟΤΑΣΗΣ ΚΑΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΩ
---	---	--	--	--

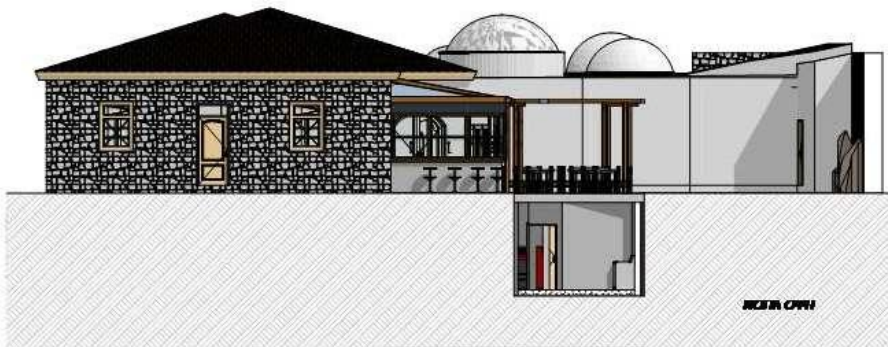
ΑΤΡΙ ΠΑΤΡΟΣ ΤΙΜΕΙΑ ΑΝΑΚΑΘΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΑΙΘΥΣΙΑΣ ΤΑΧΗΣ ΚΤΙΡΙΩΝ 2014	ΠΥΞΙΑΚΗ ΠΥΡΝΑΞΙΑ ΤΑ ΟΣΜΑΝΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΟΣ	ΟΡΘΟΓΩΝΟΝ ΣΥΝΤΡΑΧΤΗΡΑ ΣΤΥΡΕΛΑ ΑΒΑΞΤΑΣΙΑ	ΥΠΟΓΥΦΗ ΚΑΘΥΨΗΡΙΑ ΑΛΥΣΤΕΡΗ ΟΥΣΙΔΩΣΗ	ΣΕΒΑΣΙΑ ΠΥΡΝΑΞΙΑ ΤΟΜΗ Α-Α' & ΤΟΜΗ Β-Β'
--	---	---	---	--

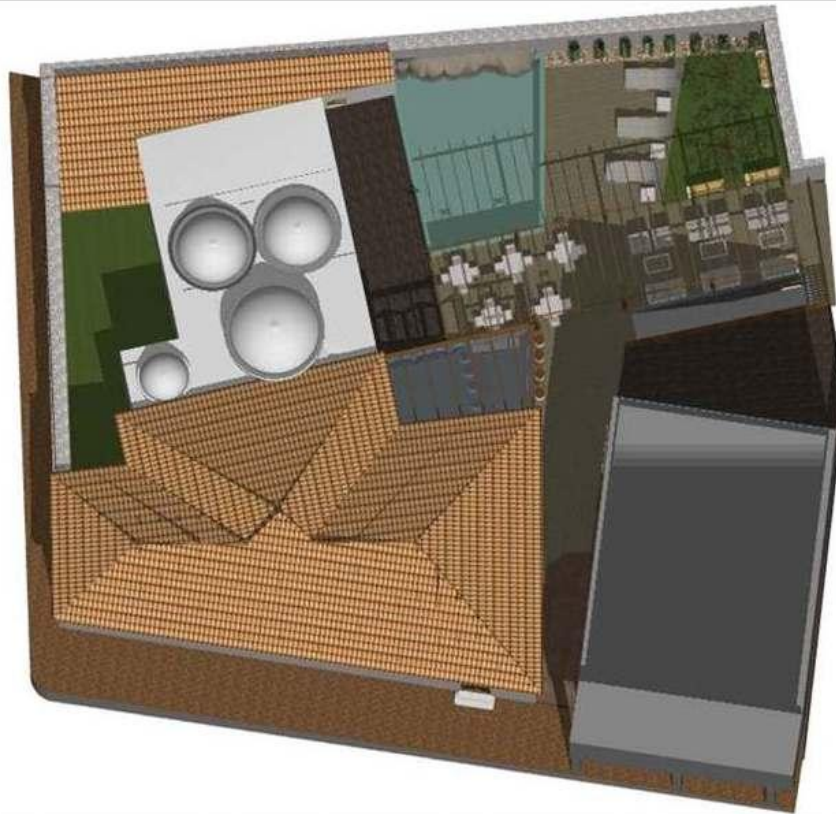
ΑΤΡΙ ΠΑΤΡΟΣ ΤΙΜΕΙΑ ΑΝΑΚΑΘΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΑΙΘΥΣΙΑΣ ΤΑΧΗΣ ΚΤΙΡΙΩΝ 2014	ΠΥΞΙΑΚΗ ΠΥΡΝΑΞΙΑ ΤΑ ΟΣΜΑΝΙΚΑ ΛΟΥΤΡΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΟΣ	ΟΡΘΟΓΩΝΟΝ ΣΥΝΤΡΑΧΤΗΡΑ ΣΤΥΡΕΛΑ ΑΒΑΞΤΑΣΙΑ	ΥΠΟΓΥΦΗ ΚΑΘΥΨΗΡΙΑ ΑΛΥΣΤΕΡΗ ΟΥΣΙΔΩΣΗ	ΣΕΒΑΣΙΑ ΠΥΡΝΑΞΙΑ ΤΟΜΗ Γ-Γ'
--	---	---	---	--------------------------------------

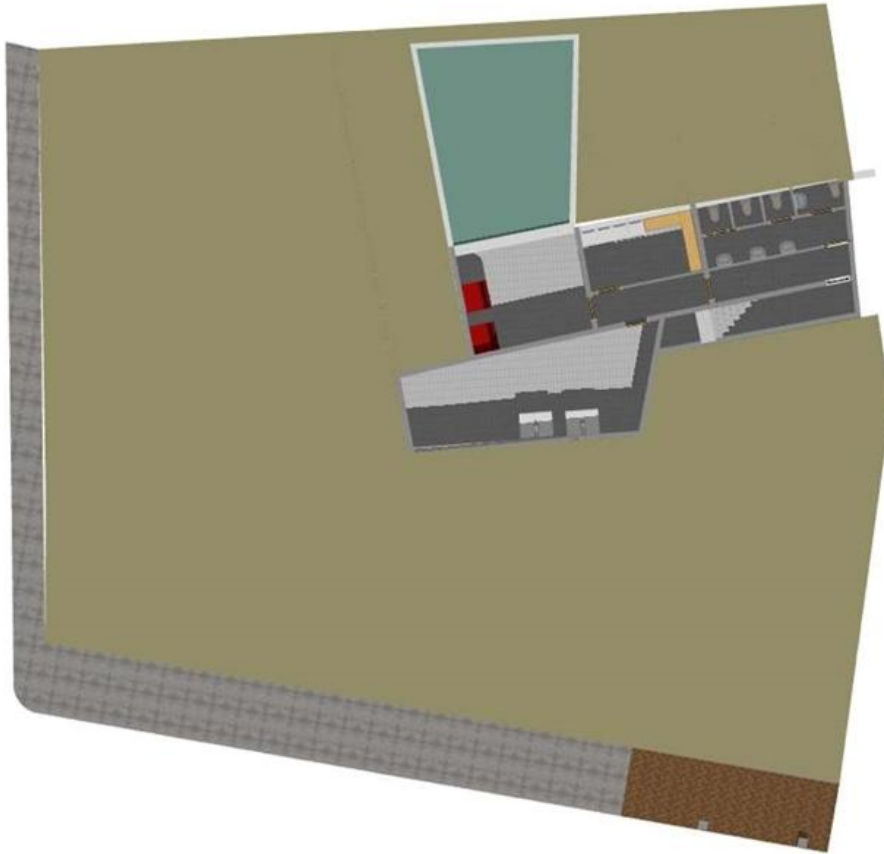
ΑΤΕΙ ΠΑΡΑΣ ΤΕΜΑ ΑΝΑΚΑΘΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ 2014	ΠΥΞΙΑΚΗ ΜΕΤΑΣΤΑ- ΤΑ ΟΘΡΟΜΑΝΙΚΑ ΛΟΓΥΡΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΣ	ΟΝΟΜΑ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑΣ- ΣΤΡΕΚΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ	ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΥΨΗΡΙΑ- ΑΛΥΣΣΑΝΗ ΑΝΤΙΟΧΗ	ΣΧΕΔΙΑ ΔΡΟΤΑΣΗΣ ΑΥΤΟΙ ΟΡΓΗ - ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΟΥΗ
--	--	---	---	--

ΑΤΕΙ ΠΑΡΑΣ ΤΕΜΑ ΑΝΑΚΑΘΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ 2014	ΠΥΞΙΑΚΗ ΜΕΤΑΣΤΑ- ΤΑ ΟΘΡΟΜΑΝΙΚΑ ΛΟΓΥΡΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΣ	ΟΝΟΜΑ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑΣ- ΣΤΡΕΚΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ	ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΥΨΗΡΙΑ- ΑΛΥΣΣΑΝΗ ΑΝΤΙΟΧΗ	ΣΧΕΔΙΑ ΔΡΟΤΑΣΗΣ ΝΟΥΤΑ ΟΥΗ - ΤΟΜΗ
--	--	---	---	---

ΑΤΕΙ ΠΑΠΑΣ ΤΕΧΝΗ ΑΝΑΚΑΘΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΒΕΒΛΩΣΤΑΣΗΣ ΚΥΤΕΡΩΝ 2014	ΠΥΞΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΑ ΟΧΘΥΑΝΑΚΑ ΛΟΤΤΠΑ ΤΗΣ ΠΑΠΑΣ	ΟΜΟΙΑ ΣΥΝΤΑΞΤΡΙΑΣ ΣΥΜΒΟΛΑ ΑΒΑΝΤΑΣΙΑ	ΥΠΕΡΘΕΡΜΗ ΚΑΘΥΨΤΡΙΑ ΛΑΥΟΨΑΝΗ ΑΕΣΙΟΘΕΡΜΑ	ΣΥΣΘΙΑ ΕΡΓΟΤΑΣΗΣ ΚΑΤΩΡΗ ΣΥΣΤΗΣ
---	--	--	--	---

ΑΤΕΙ ΠΑΤΡΑΣ ΘΕΜΑ ΑΝΑΚΑΘΙΣΤΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΙΤΡΙΝΩΝ 2014	ΠΥΣΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ- ΤΑ ΟΣΦΙΜΑΝΝΑ ΛΟΥΤΡΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ	ΟΝΟΜΑ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑΣ- ΣΤΡΕΛΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ	ΥΠΟΥΡΧΗ ΚΑΘΥΧΗΡΙΑ- ΔΑΥΟΓΕΡΜΗ ΑΕΣΙΔΩΝΑ	ΣΧΕΔΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗΣ- ΚΑΤΟΥΗ ΥΠΟΧΡΕΙΩΤ ΟΡΘΟΣΣΕΒΗ
---	--	---	--	--

▲ Εσωτερική άποψη του καθιστικού και των αποδυτηρίων

▲ Εσωτερική άποψη του καθιστικού

▲ Εσωτερική άποψη του ταμείου και του κομμωτηρίου

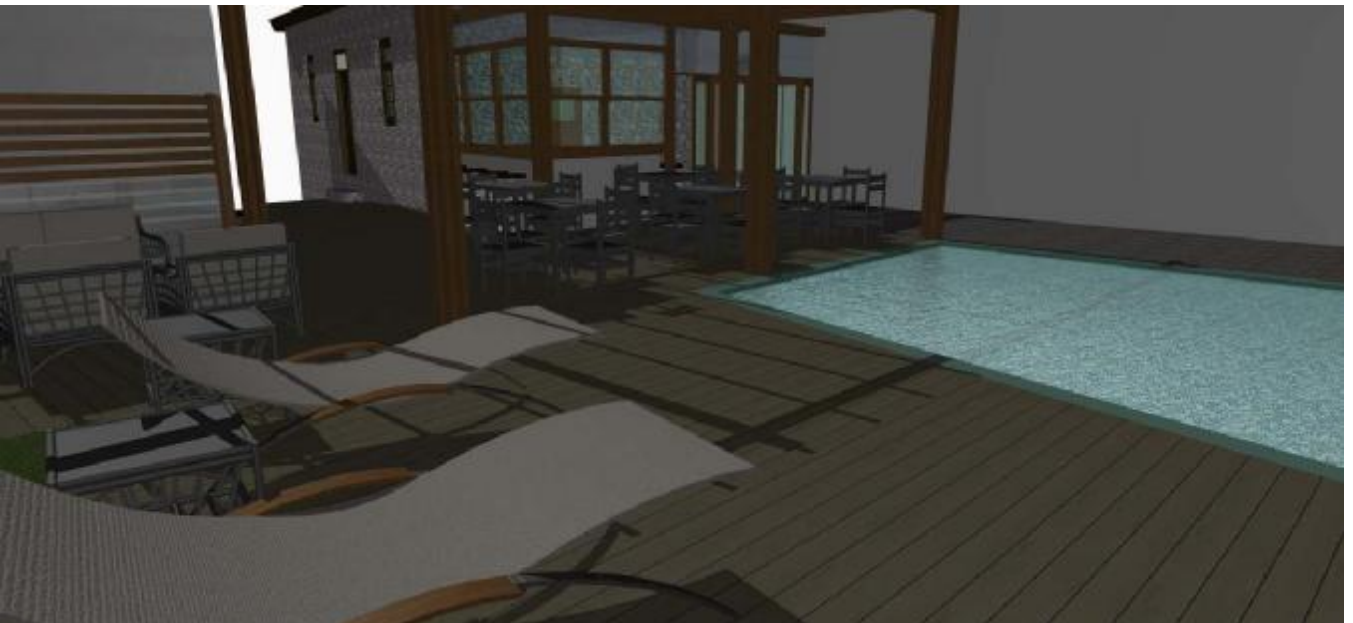
▲ Εσωτερική άποψη του θερμού χώρου.

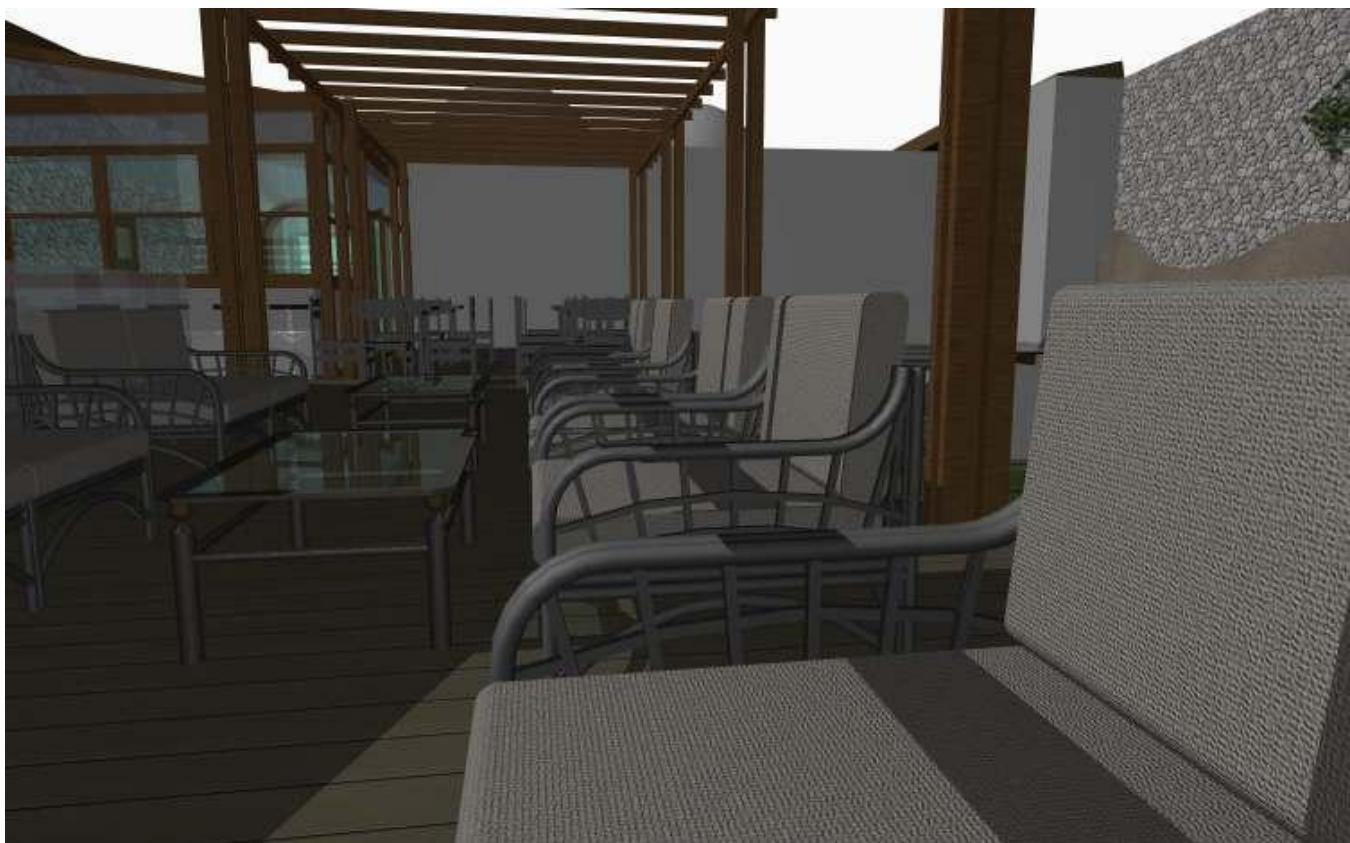
▲ Εσωτερική άποψη του χλιαρού χώρου του λουτρού

▲ Εσωτερικός χώρος πισίνας-καφέ

▲ Εσωτερικός χώρος πισίνας-καφέ

▲ Εσωτερικός χώρος κυλικείου, καφέ

6. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

Ø ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1987-1997

▲ Άποψη της δυτικής όψης (Πρόσοψη)

▲ Εξωτερική άποψη των τρούλων και του περιβάλλοντος χώρου

▲ Άποψη του χλιαρού χώρου του λουτρού εσωτερικά.

▲ Άποψη του χλιαρού χώρου του λουτρού εσωτερικά.
οι δυο πόρτες οδηγούν στα δυο ιδιαίτερα δωμάτια.

▲ Εσωτερικά. άποψη του χλιαρού χώρου του λουτρού

▲ Εσωτερική άποψη του θερμού χώρου του λουτρού

▲ Εσωτερική άποψη του θερμού χώρου του λουτρού

▲ χώρος πιο θερμού χώρου του λουτρού

▲ Εσωτερική άποψη του πιο θερμού χώρου. ▲ χώρος πριν την είσοδο στο κυρίως λουτρό.

▲ Εσωτερική άποψη του χώρου υποδοχής και της κεντρικής εισόδου.

▲ χώρος των αποδυτηρίων του λουτρού.

▲ χώρος των αποδυτηρίων του λουτρού καθιστικό και το σιντριβάνι.

▲ Εξωτερική άποψη του λουτρού και του περιβάλλοντος χώρου πριν την αποκατάσταση

▲ Εξωτερική άποψη του λουτρού και του περιβάλλοντος χώρου πριν την αποκατάσταση

Ø ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΥΠΑΡΧΟΥΣΑΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Εξωτερικές όψεις κτιρίου

Εικόνα 1. Βορειοδυτική όψη του κτιρίου

Εικόνα 2. Η κύρια -Δυτική όψη του κτιρίου

Εικόνα 3. Νυχτερινή άποψη της Δυτική όψη του κτιρίου

Εικόνα 4. Βορεια όψη

Εικόνα 5. Άποψη βορειοδυτικής πλευράς

Εικόνα 6. Αποψη βορειοδυτικής πλευράς

Εικόνα 7. Αποψη Ανατολικής πλευράς

Εικόνα 8. Νότιας όψη

Εικόνα 9. Αποψη Νότιας πλευράς

Εικόνα 10. Αποψη Νότιας πλευράς

Εικόνα 11. Παλιά είσοδος του χαμάμ

Εσωτερικοί χώροι

Εικόνα 12. Κεντρική είσοδος στο χαμάμ

Εικόνα 13. Είσοδος στα αποδυτήρια-καθιστικό

Εικόνα 14. Χώρος αποδυτήριων-καθιστικό με το σιντριβάνι

Εικόνα 15. αποδυτήρια-καθιστικό

Εικόνα 16. Ιματιοθήκες

Εικόνα 17κ'18. Ο γλιαρρός χώρους-προθάλαμος του λουτρού

Εικόνα 19κ' 20. Προσθήκη ντουζ στον προθάλαμο

Εικόνα 20κ'21. Λοφία και υπερυψωμένο επίπεδο στον προθάλαμο του λουτρού

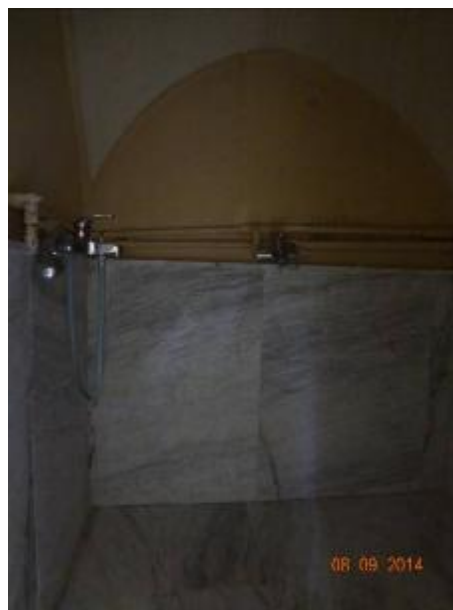
Εικόνα 22. Ο θόλος στον προθάλαμο του λουτρού

Εικόνα 23 κ' 24. Ο θερμός χώρος 40° C-45° C

Εικόνα 25 κ' 26. Ο θερμός χώρος 40° C-45° C και ο θόλος του.

Εικόνα 27 κ' 28. Ο χώρος των ντούζ διπλά στον προθάλαμο

Εικόνα 29. Ο χώρος των ντούζ διπλά στον προθάλαμο

Εικόνα 30 κ' 31. Ο θερμός χώρος 35° -40° C

Εικόνα 31 κ'32. Ο θερμός χώρος 35° -40° C η κόγχη και ο θόλος του

Περιβάλλον χώρος

Εικόνα 33 κ'34. Εξωτερική άποψη της περιοχής γύρω από το λουτρό

Εικόνα 35 κ'36. Εξωτερική άποψη και του περιβάλλοντος χώρου του λουτρού

Εικόνα 37 κ'38.Εξωτερική άποψη και του περιβάλλοντος χώρου του λουτρού

Εικόνα 39 , 40 κ'41 .Εξωτερική άποψη και του περιβάλλοντος χώρου του λουτρού

7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Μια πόλη στη λογοτεχνία ΠΑΤΡΑ – Επιλογή κειμένων Κώστας Λογαράς – Έκδοση Μεταίχμιο Λογοτεχνία
2. Λεύκωμα πόλεως Πατρών (1992)– Δήμος Πατρέων
3. Η Πάτρα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, μέσα από γυάλινες φωτογραφικές πλάκες – ανέκδοτο υλικό – Επιμέλεια – Εισαγωγή – Σχόλια -Ξενοφών Αργ. Παπαευθυμίου, Παναγιώτης Στ. Φωτίου – Εκδόσεις Tyrorama (2001).
4. Πάτρα 1900 – Αλέκου Μαρσαλή (1978) – Εισαγωγή Παναγιώτη Κανελλόπουλου
5. Πάτρα από την αρχαιότητα έως σήμερα (2005) – Υπό την αιγίδα της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης 2006- Εκδόσεις Κοτινός Α.Ε.
6. Πάτρα 2006 Τεύχος Ι Τόπος και Διαχρονία – Μελέτη για τη «Χωροθέτηση και επιλογή παρεμβάσεων κ.λ.π. προς εκτέλεση των αναγκαίων έργων για τη σύνταξη φακέλου τεκμηρίωσης της υποψηφιότητας της πόλεως των Πατρών προς ανάληψη του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης για το έτος 2006. – Δήμος Πατρέων.
7. Εξελίξεις του σχεδίου πόλεως των Πατρών 1829-1989 – Χαρά Παπαδάτου – Γιαννοπούλου – Αχαϊκές Εκδόσεις Πάτρα 1991
8. Ιστορικόν λεξικόν των Πατρών – Ιστορία της πόλεως και επαρχίας Πατρών από της αρχαιότητος έως σήμερον κατά αλφαβητικήν ειδολογικήν κατάταξιν – Τρίτη Έκδοση – Τόμος Α – Τυπογραφείο Πέτρου Κούλη, Πάτρα 1995.
9. Ιστορικόν λεξικόν των Πατρών – Ιστορία της πόλεως και επαρχίας Πατρών από της αρχαιότητος έως σήμερον κατά αλφαβητικήν ειδολογικήν κατάταξιν – Τρίτη Έκδοση – Τόμος Β – Τυπογραφείο Πέτρου Κούλη, Πάτρα 1995
10. Αρχιτεκτονικά Θέματα τεύχος 31(1997)– architecture in Greece,
11. Αρχαιολογία, Τριμηνιαίο περιοδικό – Εκδόσεις Καλλωπισμός.
12. Αρχιτεκτονικά Θέματα τεύχος 31(1997), Περιοδικό
13. Ήπιες επεμβάσεις για την προστασία ιστορικών κατασκευών – Πρακτικά του εθνικού συνεδρίου 14-16 Οκτωβρίου 2004 Θεσσαλονίκη 1^{ος} τόμος – Υπουργείο Πολιτισμού εφορεία νεωτέρων μνημείων Κεντρικής Μακεδονίας, Τεχνικό Επιμελητήριο Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας
14. Αποκατάσταση Επαναχρήση Ιστορικών κτιρίων και συνόλων – Μεθοδολογία – εφαρμογές – Μιχαήλ Ε. Νομικός , Επίκουρος Καθηγητής Α.Π.Θ.
15. Περιοδικό Κτίριο Νέα Υλικά. τεύχος 135 (2001)
16. Παρατηρήσεις πάνω στη διάγνωση των ζημιών του Γιαχουντί-χαμám συμβολή στη διαμόρφωση μιας λογικής για την αντιμετώπιση του στερεωτικού προβλήματος Χατζητρύφωνος , Ε. , ΤΕΕ - , Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Ταμείο , Συντήρηση αναστήλωση μνημείων παραδοσιακών συνόλων οικισμών - 1991 Συντήρηση αναστήλωση μνημείων παραδοσιακών συνόλων οικισμών (1991 : Θεσσαλονίκη)
17. Χαμám, Χατζητρύφωνος , Ε. , ΤΕΕ - , Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Ταμείο , Συντήρηση αναστήλωση μνημείων παραδοσιακών συνόλων οικισμών - 1991 Συντήρηση αναστήλωση μνημείων παραδοσιακών συνόλων οικισμών (1991 : Θεσσαλονίκη)
18. Οθωμανικά λουτρά – 2001,Επτά Ημέρες η Καθημερινή
19. Οθωμανικά λουτρά στον ελλαδικό χώρο Κανετάκη , Ελένη Ι. - 2004
20. Αποκατάσταση μνημείου χαμám στο Κάστρο Ιωαννίνων Γιαρλέλης , Χρήστος , Ήπιες επεμβάσεις για την προστασία ιστορικών κατασκευών – 2004.Ήπιες επεμβάσεις για την προστασία ιστορικών κατασκευών (2ο : 2004 : Θεσσαλονίκη)

21. "Μέθοδοι και υλικά αποκατάστασης και ενίσχυσης διατηρητέων κτιρίων από φέρουσα τοιχοποιία " του ΤΕΕ/Τ.Κ.Μ. Φεβρουάριος 2009.κ. Μίλων Α. Δημοσθένους Δρ. Πολιτικός Μηχανικός, Ερευνητής του Ινστιτούτο Τεχνικής Σεισμολογίας και Αντισεισμικών Κατασκευών (ΙΤΣΑΚ).
22. NEUFERT (1992) Οικοδομική και αρχιτεκτονική σύνθεση : Αθήνα. Μόσχος Γκιούρδας
23. NEUFERT (1976) Οικοδομική: Μετάφρασης 27ης γερμανικής εκδόσεως 1972. Αθήνα. Γκιούρδας
24. Neufert, Peter, Neff Ludwig; μετφρ. Παρασκευοπούλου Μαρία, Γαντέ Δέσποινα. (1998). Οικοδομικός και αρχιτεκτονικός σχεδιασμός : Βοήθημα για σωστές κατασκευές : Με 1786 εικόνες και 108 πίνακες. Αθήνα. Κλειδάριθμος
- 31.ΦΕΚ 352/6-7-1987, τεύχος Β'
32. ΦΕΚ 358/30-12-2011, Τεύχος αναγκαστικών απαλλοτριώσεων και πολεοδομικών θεμάτων

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

33. [http:// culture.thessaloniki.gr/gr/otho.asp?page=1](http://culture.thessaloniki.gr/gr/otho.asp?page=1)
34. http://www.cinefilip.gr/gr_salonica_008_AIGLI.htm
35. <http://www.agelioforos.gr/default.asp?pid=7&ct=4&artid=12059>
36. <http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/turkish-bath>
37. <http://www.alma-tadema.org/The-Baths-Of-Caracalla-1899.htm>
38. <http://www.hellinon.net/RomaikaLoutra.htm>
39. http://www.tmth.edu.gr/aet/thematic_areas/p194.html
40. http://www.tmth.edu.gr/aet/thematic_areas/p189.html
41. <http://www.ime.gr/>
42. <http://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/06/31-4.pdf>
43. http://www.melt.gr/index.php?option=com_content&task=category§ionid=5&id=29&Itemid=49
44. <http://www.agelioforos.gr>
45. http://www.eie.gr/archaeologia/gr/arxeio_more.aspx?id=151
46. <http://www.yas.gr/prodiagrafes/2005221636450.Κατευθυντήριες%20Προδιαγραφές%20και%20Οδηγίες%20για%20επισκευές%20κτιρίων%20με%20βλάβες%20από%20σεισμό.pdf>
47. <http://www.google.com/earth/index.html> (συνεχής πρόσβαση)
48. www.mouseiotipou.g